

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**HEMEDAN EYALETİ BA HAR İLİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE
GEÇİŞ DÖNEMLERİ**

NURULLAH GÖZCÜ

**TEZ DANIŞMANI:
Prof. Dr. BÜLENT BAYRAM**

MAYIS – 2019

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Nurullah Gözcü

29.05.2019

ÖZ

HEMEDAN EYALETİ BAHAR İLİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Gözcü, Nurullah
Yüksek Lisans, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Bülent BAYRAM
Mayıs 2019

Geçiş dönemleri, insanın dünyaya gözlerini açmasıyla başlayan bir süreç olup yaşamı boyunca bu süreci takip eden değişiklikleri geçirme, kabullenme ve kabul ettirme aşamalarını genel bir tanım içine sığdıran kavramdır. Bu geçiş basamakları bağlı olduğu topluluğun sosyolojisi, antropolojisi ve hatta psikolojisi hakkında ortaya koyduğu verilerle bilimsel bir kanıt değeri görebilir. Gelenekler, akraba topluluklar arasındaki benzerlikleri göstermesi açısından da son derece önem arz etmektedir.

İran'ın Hemedan eyaletinin Bahar ilinde yapılan alan araştırmasında, Bahar ili ve bu ile bağlı ilçeler olan Lalecin, Salihabad ve Merkezi'de hayatın akışını bütünsel bir değişikliğe uğratan geçiş dönemleri ele alınmıştır. Çalışma; giriş, üç ana bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmaktadır. Giriş kısmında Güney Azerbaycan, Hemedan ve Bahar bölgesi hakkında bilgiler verilmiştir. Akabinde Güney Azerbaycan üzerine yapılan halkbilimi araştırmaları ele alınmıştır. Çalışmanın ana bölümlerinden birinci bölümde doğum, ikinci bölümde evlenme ve üçüncü bölümde ölüm âdetleri ele alınmıştır. Bu üç bölümde de gözlem, mülakat ve anket yoluyla sahadan derlenen veriler deşifre edilmiştir. Bölgeden derlenen malzemeler ortaya koyulurken sadece Anadolu sahasıyla sınırlı kalınmayarak Türk dünyasının çeşitli bölgelerindeki aynilikleri üzerinde de durulmuştur. Çalışmanın sonuç kısmında ise elde edilen verilerden hareketle bu geleneklerin hâlen yaşatılıp yaşatılmadığı üzerine durum tespitinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Güney Azerbaycan–Hemedan, Bahar, Lalecin, Salihabad, Geçiş Dönemleri.

ABSTRACT

TRANSITION PERIODS IN TURKISH CULTURE THE BAHAR PROVINCE HEMEDAN STATE

Gozcu, Nurullah

Master of Arts, Contemporary Turkish Dialects and Literatures

Supervisor: Professor Bulent BAYRAM

May 2019

Transition periods are a process that begins with the opening of human being's eyes to the world, and it is the concept that fits the stages of passing, accepting and accepting the changes that follow this process throughout life into a general definition. These transitional stages can see the value a scientific evidence by means of the data revealed about the sociology, anthropology and even psychological status of the community to which it is affiliated. In addition, traditions are extremely important in terms of showing similarities between consanguineous communities.

During the field survey in Bahar city of Hemedan state's in Iran have been handled which have changed the course of life in a holistic way Bahar city and its affiliated districts the transition periods in of Lalecin, Salihabad and Central. This study, is composed of three main sections, results, bibliography and annexes. At the entrance, informations was given about the Southern Azerbaijan, the region of Hemedan and Bahar, and the studies of folk literature on Southern Azerbaijan have been handed. From the main parts of the study have tackled the birth in the first part, the marriage in the second part and the death in the third part. In these three sections, data collected from the field through observation, interview and questionnaire were revealed by deciphering. The materials collected from the region were not only limited to the Anatolian area, but also the similarities in various regions of the Turkish world have been emphasized. In the conclusion of the study, based on the data obtained, the situation was determined to determine whether these traditions are still alive.

Key Words: Southern Azerbaijan–Hemedan, Bahar, Lalecin, Salehabad, Transition Periods.

ÖNSÖZ

Asırlar boyunca bir Türk yurdu olan ve kadim medeniyetleri ağırlayan İran özelinde Güney Azerbaycan bölgesi Türk dilini, kültürünü, gelenek ve göreneklerini yaşatmasıyla ve sahip olduğu Türk nüfusuyla Türkiye'den sonra Türklerin en yoğun olarak yaşadığı bölgedir.

Bu çalışma, Güney Azerbaycan bölgesinin Hemedan eyaletine bağlı Bahar ili ve bu ile bağlı Lalecin, Salihabad ve Merkezî ilçelerinde bölge Türklerinin doğum, evlenme ve ölüm geleneklerini içermektedir.

Geçiş dönemleri, bütüncül olarak bakıldığında geleneklerin bir kısmı gibi görülmektedir. Fakat içinde barındırdığı normlarla bütün geleneklerle bir şekilde kesişmektedir. Bir sınır bütünlüğü içinde olunmasa da geleneklerin benzer hatta aynı şekilde yaşanması toplumların ortak bir paydada buluşmasını sağlayabilir.

Çalışma konumuz Bahar'ın bağlı olduğu Hemedan eyaletinin Güney Azerbaycan sınırları içerisinde bulunması, Türk dünyasıyla karşılaştırıldığında bu denli Türk nüfusuna sahip olduğu hâlde neredeyse bu gelenekler üzerine herhangi bir çalışmanın yapılmaması ve bölgede Türk geleneklerinin yaşatılıp yaşatılmadığı, yaşatılıyorsa ne kadar değişikliğe uğradığına dair bir durum tespitinin eksikliği bu araştırmayı gerekli kılmıştır. Dolayısıyla bölgede gözlem, görüşme ve anket yoluyla derlenen bu veriler, Türk geleneklerini yansıtmaması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Bölgeye ilk olarak 2015 yılında bir ön araştırma için gittiğimizde 10 gün kaldık. 12 Mart-17 Nisan 2018 tarihlerinde ise konu olan çalışmanın malzemelerini derledik.

Bu çalışmanın meydana gelişinde beni İran bölgesindeki çalışma eksikliğini görerek yönlendiren, çalışmamın her aşamasında bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan, alanda maddi ve manevi eksikliğini hiç esirgemeyen Öğr. Gör. Faruk Gün'e ve bu süreçte tecrübeleriyle aydınlatarak beni her zaman motive eden eşi Öğr. Gör. Elif Gün'e teşekkürlerin en büyüğünü borç bilirim. Bahar bölgesinde yönlendirmeleri dolayısıyla Dr. Öğr. Gör. Hamidreza Sohrabiabad'a ve tecrübelerini

paylaşmayı hiçbir zaman esirgemeyen Doç. Dr. Abdulkadir Atıcı'ya da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca lisans döneminden bu yana gerek yönlendirmeleriyle gerekse maddi ve manevi desteğiyle her vakit bu yolda ilerlememde beni teşvik eden Arş. Gör. Mehmet Tuncer'e de minnettarım. Güzel dostlar edindiğim Kırklareli'nden kıymetli arkadaşım Cihan Torlak'a ve Hamza Can Seyhan'a verdikleri manevi destekten ötürü teşekkür ederim. Alanda olduğum süre boyunca bana yol arkadaşlığı yapan Sayid Eynceferi'ye, nişanlısı Sefure Hanım'a ve kardeşi Hadi Eynceferi'ye, bizi her zaman ağırlayan desteklerini esirgemeyen Cevad Hüseyin Kulipur ve ailesine, Semed Kurbanoglu ve eşi Güneş Hanım'a, Bahar bölgesinde yönlendirmeleri dolayısıyla Akefi Mercan Hanım ve eşine, Mesut Telayi ve ailesine ve de Ahmet Derviş'e teşekkürlerimi sunarım. Bu yolda her zaman beni teşvik eden ve desteklerini bir an olsun esirgemeyen başta babam ve annem olmak üzere aile fertlerime ve Merve Kaşit'e canıgönülden minnettarım.

Ayrıca İran Araştırmaları Merkezi (İRAM Center) Başkan Vekili Dr. Hakkı Uygur'a, Genel Yayın Yönetmeni Dr. Öğr. Üyesi Serhan Afacan'a ve üzerimde kısa sürede çok emeği olan İRAM Editörü Dr. Öğr. Gör. Umut Başar'a İRAM'da bulunduğum süre boyunca maddi manevi desteklerinden ve yönlendirmelerinden dolayı teşekkür etmeyi bir vazife sayarım.

Son olarak öğrencisi olmaktan onur duyduğum, beni Hemedan'ın Bahar iline yönlendirerek çalışmamın her aşamasında saha tecrübelerini paylaşan, maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyen, bizlere Türk dünyasına bütüncül yaklaşmayı öğreten, ilmi bilgi ve birikimlerine gıpta ettiğim, danışmanım ve hocam değerli bilim adamı Prof. Dr. Bülent Bayram ile eşi Venera Falakhova'ya şükranlarımı sunarım.

Nurullah Gözcü

Mayıs, 2019

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	1
1.1. Konu.....	1
1.2. Amaç	1
1.3. Sınırlılık	1
1.4. Yöntem.....	2
ARAŞTIRILAN BÖLGENİN ÖZELLİKLERİ	3
2.1. Güney Azerbaycan, Hemedan ve Bahar'ın Coğrafi ve Demografik Özellikleri	3
2.2. Hemedan ve Bahar Tarihi	6
2.2.1. Hemedan	7
2.2.2. Bahar	9
2.3. Güney Azerbaycan Türk Halkbilimi Üzerine Yapılan Çalışmalar	10
2.3.1. Yüksek Lisans Tez Çalışmaları	10
2.3.2. Doktora Tez Çalışmaları.....	12
2.3.3. Kitap Çalışmaları.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM	
DOĞUM.....	15
1.1. Doğum Öncesi	15
1.1.1. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma	16
1.1.1.1. Tıbbi Çareler.....	18
1.1.1.2. Dinsel ve Büyüsel (Taklit-Temas) Çareler	18

1.1.1.3. Halk Hekimliği Kapsamında Uygulanan Çareler	26
1.1.2. Gebelik	27
1.1.2.1. Gebelikten Korunma / Gebeliği Sonlandırma	28
1.1.2.2. Çocuğun Yaşaması İçin Yapılan Ritüeller	30
1.1.2.3. Aşırme / Yerikleme ve Gebe Kadının Kaçınmaları	32
1.1.3. Çocuğun Cinsiyetini Belirleme	37
1.1.3.1. Fiziksel Görünümden Hareketle	38
1.1.3.2. Rüyalardan Hareketle	39
1.1.3.3. Davranışlardan Hareketle ve Fal Yoluyla Belirleme.....	40
1.2. Doğum Sırası	41
1.2.1. Doğuma Hazırlık / Doğum Olayı.....	41
1.2.2. Doğumun Kolaylaştırılması İçin Uygulanan Pratikler.....	44
1.2.3. Göbek Bağı / Eşi Kesimi ve Uygulamaları	46
1.3. Doğum Sonrası	47
1.3.1. Çocuğun Yıkanması ve Tuzlanması	48
1.3.2. Çocuğun Doğumunu Kutlama Ritüelleri	50
1.3.3. Lohusalık.....	53
1.3.4. Lohusalık Sütü ve Sütün Gitmesi / Kesilmesi	55
1.3.5. Alkarısı / Al Nenesi / Al Hatun.....	60
1.3.6. Kırk Basması-Çille Düşmesi ve Kırklama-Çille Kesme.....	66
1.3.7. İlk Diş, İlk Tırnak, İlk Saç ile İlgili İnanmalar	71
1.3.8. Zayıf Kalan, Konuşamayan ve Yürüyemeyen Çocuklarla İlgili Ritüeller.....	72
1.3.10. Ninniler / Lay Laylar.....	74
1.4. ÇOCUK.....	77
1.4.1. Müjdeleme.....	77
1.4.2. Ad.....	78
1.4.2.1. Ad Koyma	78
1.4.2.2. Adı Belirleyen Etmenler.....	80
1.4.2.3. Göbek Ad ve Takma Ad.....	83

1.4.3. Diş Hediği (Buğdayı) / Dişlik	83
1.4.4. Anne ve Çocuğu Nazardan Korumak İçin Yapılan Ritüeller	84
1.4.5. Sünnet / Uşak Kesme (Hetene)	88
1.4.5.1. Sünnet Çocuğunun Yaşı, Sünnetin Yeri ve Zamanı	88
1.4.5.2. Sünnet İşlemi ve Sünnetçilik	88
1.4.5.3. Tören / Düğün ve Hediye	90

İKİNCİ BÖLÜM

EVLENME	93
2.1. Evlenme Biçimleri	93
2.1.1. Beşik Kertme / Göbek Kesme	94
2.1.2. Akraba Evliliği	96
2.1.3. Kız Kaçırma	97
2.1.4. Dezmal / Desmal-Destmal (Mendil) / Merfeç Alma	100
2.1.5. Berdel Evliliği / Kız Be Kız	102
2.1.6. Kan Be Kan	103
2.1.7. Levirat ve Sorarat	104
2.2. Evlilik Çağı-Yaşı	104
2.3. Evlenme İsteğinin Belirtilmesi	106
2.4. Gelin-Güvey Eş Seçiminde Aranılan Özellikler	108
2.5. Kısmet Açma Pratikleri	109
2.5.1. Moncuk Çıkartma	112
2.5.2. Şövşenbelik	124
2.5.3. Şal Salmak	125
2.6. Kısmet Açmak İçin Gidilen Yerler	126
2.7. Evlenme Aşamaları (Düğün Öncesi)	127
2.7.1. Görücülük / Elçilik-Hasdigarlık / Kız Bakma-Kız İsteme	127
2.7.2. Kız Tarafının veya Oğlan Tarafının İstenip İstenmediğinin İfade Edilmesi	132
2.7.3. Söz Kesimi / Nişan-Nişancılık / Başlık-Mihriye	134
2.7.4. Davet / Düğün Okuntusu	138
2.7.5. Çeyizin Gitmesi ve Sergilenmesi	141

2.8. Düğün Sırası	145
2.8.1. Yığınak Gecesi / Cevanlar Gecesi.....	146
2.8.2. Kına Gecesi / Hına Bendan Gecesi	148
2.8.3. Çörek Dağıtma	150
2.8.4. Erkek Tarafının Hazırlığı	151
2.8.4.1. Küreken Hamamı, Tıraş, Giydirme ve Bezetme	151
2.8.5. Kız Tarafının Hazırlığı.....	155
2.8.5.1. Gelin Hamamı-Gelin Süsleme / Gelin Bezetme.....	155
2.8.6. Gelin Göçürme / Gelin İndirme / Gelin Getirme	157
2.8.7. Nikâh.....	165
2.8.7.1. Mut'a (Müte) / Siğe	165
2.8.7.2. Kebin Kesme (Kebinname) / Akdname	166
2.8.8. Düğün ve Düğün Töreni Eğlenceleri	169
2.8.9. Gerdek	173
2.9. Düğün Sonrası	178
2.9.1. Düğün Ertesi (Duvak-Paçâ) / Duvak Kapma (Pataht)	178
2.9.2. Gelinlik ve Güveylük Etme	179
2.9.3. Kız ve Oğlanın Düğünden Sonra Aileleriyle İlk Görüşmesi / Ayak Açma	180
2.9.4. Akrabalık Terimleri.....	181

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖLÜM	183
3.1. Ölüm Öncesi	183
3.1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler.....	183
3.1.1.1. Hayvanlarla İlgili İnanışlar	184
3.1.1.2. Rüyalarla İlgili İnanışlar	185
3.1.1.3. Gök Cisimlerinin Hareketleri ile İlgili İnanışlar	188
3.1.1.4. Hastada Görülen Fizyolojik ve Psikolojik Davranışlar	189
3.1.2. Kaçınmalar	191
3.2. Ölüm Sırası	195

3.2.1. Ölüm Sırasında Yapılan İşlemler ve Ölümün Anlaşılması	195
3.2.2. Ölüm Olayının Duyurulması	199
3.2.3. Ölünün Bekletilmesi	201
3.2.4. Ölünün Gömülmesi Hazırlığı	203
3.2.4.1. Ölünün Yıkanması	203
3.2.4.2. Ölünün Kefenlenmesi	206
3.2.4.3. Cenaze Töreni / Namazı	207
3.2.4.4. Ölünün Tabuta Yerleştirilmesi ve Taşınması	210
3.2.5. Ölünün Defnedilmesi-Toprağa Emanet Etme	211
3.3. Ölüm Sonrası	216
3.3.1. Ölümden Hemen Sonra Yapılan İşlemler	216
3.3.2. Başsağlığı ve Avutucu Sözler	217
3.3.3. Ölü Yemeği ve Belli Günler	220
3.3.4. Ruhla İlgili İnanmalar	222
3.3.5. Yas, Yas Hamamı ve Yasdan Çıkma	225
3.3.6. Ağıt ve Meddahlık	229
3.3.7. Mezarlık ve Mezar Taşı Simgeleri	232
3.3.8. Devir / Iskat İşlemleri	236
SONUÇ	239
KAYNAKÇA	247
EKLER	267
EK 1: Bahar İli Geçiş Dönemleri İçin Yararlanılan Derleme Soruları	267
EK 2: Haritalar	280
EK 3: Fotoğraflar	282

KISALTMALAR

Bk.	: Bakınız
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
KK.	: Kaynak Kişi
MAİ	: Merkez-i Âmâr-ı İnan (İnan İstatistik Kurumu)
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğeri

GİRİŞ

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. Konu

Türkiye'den sonra en fazla Türk nüfusunu barındıran İran özelinde Güney Azerbaycan'da da diğer Türk topluluklarında olduğu gibi doğum, evlenme ve hatta ölüm ritüelleri Türk gelenek ve göreneklerince gerçekleşmektedir. Bu bakımdan tezin konusu Hemedan eyaletine bağlı Bahar ili ve bu ile bağlı Lalecin, Salihabad ve Merkezî ilçelerinde, bölge Türklerinden derlenen doğum, evlenme ve ölüm geleneklerinin yanı sıra Anadolu'dan ve Türk dünyasının muhtelif bölgelerinden örnekleri de içermektedir.

1.2. Amaç

Geçiş dönemleri, bir toplumun geleneklerini yansıtmada içinde bulundurduğu ritüellerle önemli bir yer tutar. Bulundurduğu Türk nüfusu itibariyle konumuz olan bölge üzerinde Türk geleneklerinin neredeyse hiç çalışılmamış olması ve bu geleneklerin yaşatılıp yaşatılmadığına dair hâlihazırda bir durum tespitinin eksikliği bu çalışmayı zaruri hâle getirmiştir. Yapılan çalışmada, bölgenin doğum, evlenme, ölüm geleneklerinin belirlenmesi ve bu geleneklere ilişkin Anadolu ve muhtelif Türk bölgelerindeki örnekleriyle benzerliğine dair bir durum tespiti amaçlanmıştır. Böylece elde edilen verilerle bölgede Türk geleneklerinin hâlen yaşatılıyor olduğunun bilimsel kanıtı ortaya konularak bu geleneklerin varlığını devam ettirmesi için dikkatleri bu yöne çekmede önemli bir yer teşkil edecektir.

1.3. Sınırlılık

Çalışmamızın sınırları, İran'ın Hemedan eyaletinin Bahar ili ve bu ile bağlı Lalecin, Salihabad ve Merkezî ilçelerindeki bölge Türklerinin doğum, evlenme ve ölüm ritüelleriyle sınırlıdır.

1.4. Yöntem

Çalışmamızda yazılı kaynaklardan elde edilen karma yöntemden (gözlem, mülakat ve anket) ve akabinde kapsamlı literatür çalışmasıyla ortaya çıkan derleme çalışmalarından yararlanılarak bölgeye uygun sorular önceden belirlenmiştir.

Çalışma sahası olarak Hemedan'a bağlı Bahar ili, ilçeleri ve bu ilçelere bağlı pek çok yerleşim merkezi ele alınmıştır. Altmışın üzerinde kaynak kişi ve yaklaşık yirmi aileyle mülakat yöntemiyle görüşülmüştür. Gözlem yöntemiyle yapılan görüşmeler ve katılım sağlanan merasimler ses kayıt cihazı, kamera ve fotoğraf makinesiyle kayıt altına alınmıştır. Daha önceden hazırlanmış sorular eşliğinde anket yöntemi ile görüşme yapılması konuyla ilgili detaylarda eksiklik oluşturabileceğinden dolayı kaynak kişilerin hemen hemen yarısına yapılandırılmamış görüşme yoluyla açık uçlu veya açıklanmamış kısımlarla ilgili sorular sorularak karşılıklı konuşma içinde veri toplanılmıştır. Diğer yarısına ise daha önceden konuyla ilgili hazırlanan sorular yapılandırılmış görüşme yöntemiyle sorulmuştur.

ARAŞTIRILAN BÖLGENİN ÖZELLİKLERİ

2.1. Güney Azerbaycan, Hemedan ve Bahar'ın Coğrafi ve Demografik Özellikleri

Güney Azerbaycan veya Kuzey Batı Türk Yurtları olarak adlandırılan bölge, *Tahran'ın doğusundan başlayarak güneyde Büyük Çöl [Deşt-i Kebir]'ün batı sınırlarını takiben Kum'a, Kum'dan da batıya doğru Tefriş, Melayir, Nihavend, Hemedan'ın batısından kuzeybatıya doğru Bicar, Koşaçay, Soğukbulak, Nağadey, Türk-İran-Irak sınırının kesişme noktasından Türkiye sınırı boyunca Nahcivan, Ermenistan, Azerbaycan sınırı boyunca Hazar kıyısına ulaşıp oradan da güneyde Taliş, Halhal, Rudbar, Kazvin'den Tahran'a ulaşan sınırlar içindeki bölgedir* (Kafkasyalı, 2010: 100).

Bölge valilikleri olarak Doğu Azerbaycan, Batı Azerbaycan ve Erdebil, Kirmanşah'ın, Loristan'ın, Kum'un, Tahran'ın, Gilan'ın ve Kürdistan'ın bir bölümü, Kazvin'in, Zencan'ın, Hemedan'ın ve Elburz'un ise tamamına yakının Güney Azerbaycan sınırları içerisinde (Albayrak, 2013, 1: 32).

Bölgenin nüfusu konusunda, İran'daki Türk nüfusuna ilişkin veriler farklılık göstermektedir. Bu rakamlar 20 milyon ila 30 milyon arasında değişmektedir. Dolayısıyla yukarıda hudutları çizilen Güney Azerbaycan bölgesindeki Türk nüfusu da bölgede sadece Türklerin var olmaması nedeniyle değişkenlik göstermekte, kesin bir sayı verilememektedir. Bu sebeple Güney Azerbaycan nüfusuna ilişkin veriler sınırları içinde kalan bölgelerin nüfus bilgilerinden hareketle verilmiştir. İran İstatistik Kurumunun 2016 verilerine göre bu illerin nüfus bilgileri şu şekildedir: Tahran; 13.267.637, Doğu Azerbaycan; 3.909.652, Batı Azerbaycan; 3.265.219, Erdebil; 1.270.420, Gilan; 2.530.696, Kürdistan; 1.603.011, Kazvin; 1.273.761, Zencan; 1.057.461, Hemedan; 1.738.234, Kum; 1.292.283, Elbruz; 2.712.400, Kirmanşah; 1.952.434 ve Loristan; 1.760.649 (MAİ, 2016).¹ Bu bölgelerin toplam nüfusu ise 37.633.857'dir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi bu bölgelerin bazılarının tamamına yakını bazılarının ise bir bölümünün Güney Azerbaycan sınırları içinde olduğu ve sadece Türklerin yaşamadığına dikkat edilmesi gerekliliğinin yanı sıra

¹ Bölgenin güncel nüfus bilgileri için İran İstatistik Kurumunun 2011 ve 2016 yılı verilerinden yararlanılmıştır (<https://www.amar.org.ir/>).

Güney Azerbaycan sınırlarına dâhil olmayan Kaşkay Türkleri, Sungur Türkler, Halaçlar, Türkmenler ve Horasan Türklerinin de varlığı unutulmamalıdır.

Güney Azerbaycan sınırları içinde bulunan Hemedan eyaleti hakkındaki bilgiler şu şekildedir:

Eski Yunanlıların Oront, Arapların ise Ervend olarak adlandırdıkları şehir, Zagros silsilesinin devamını oluşturan Elvend Dağı'nın şark eteğinde, bu dağın iki kolu tarafından oluşturulan Muradbeg Çay'ıyla sulanan 1960 metre yüksekliğinde verimli bir ovada kurulmuştur (Bala, 1950: 420). Hemedan'ın şehir merkezinden şehrin içine doğru uzanan yollar, en uzak noktalara kadar devam edebilmektedir.

Tahran'ın güneybatısında konumlanan Hemedan'ın, kuzeyinde Zencan ve Kazvin, doğusunda Merkezî eyaleti, güneyinde Loristan ve batısında Kirmanşah ve Kürdistan eyaletleri bulunmaktadır (Adkai-Elr, 2003).

Hemedan'ın nüfusunu 1817-1820 tarihleri arasında burada bulunmuş olan Sir Robert Ker-Porter, 40.000 olarak tahmin etmiştir. Curzon ise 1889'da Hemedan'ı 20.000 nüfuslu bir şehir olarak göstermiştir. Curzon'dan sonra 1894'de, burada bulunmuş olan Tumanskiy Hemedan nüfusunu 40 bin ile 50 bin arası olarak kaydetmiştir. Hemedan'da 1931'de 50.000 ve 1934'te ise 60.000 nüfusun olduğu tahmin edilmiştir (Bala, 1950: 424). 1956'da² 695,283, 1966'da 876,381, 1976'da 1,076,399, 1986'da 1,505,826, 1991'de 1,651,320 ve 1996 yılında 1.677.957 nüfusa sahip olan Hemedan (Zanjani, 2003), 2006 nüfus sayımında 1.703.267 (Albayrak, 2013, 2: 839), 2011'de 1.758.268 (MAİ, 2011) ve 2016 yılı verilene göre ise 1.738.234 nüfusludur. Nüfus yoğunluğu açısından 31 eyaletten 17. sıradadır (MAİ, 2016).

Hemedan'a bağlı Bahar ilinin coğrafi ve demografik bilgileri ise şu şekildedir:

Enlemi 34°55', boylamı 48°47', rakımı 1700 metre olan Bahar, İran'ın orta kısmındaki Hemedan eyaletinin dokuz şehristanından³ biri olarak

² İran'da ilk nüfus sayımı 1956 yılında gerçekleştirilmiştir. 2006 yılına kadar on yılda bir yapılırken 2007'de alınan kararla beş yılda bir yapılmaya başlanmıştır.

³ İran'da eyalet içindeki birimlere şehristan adı verilmekte ve Türkiye'deki ile karşılık gelmektedir.

yaklaşık 1334 km² yüzölçümü ile Hemedan eyaletinin %7'lik yüz ölçümünü kapsamaktadır. Şehir, idari olarak Bahar şehristanına bağlıdır ve bu şehristanın merkezidir. Bahar, Hemedan'ın kuzeybatısının 8 km. uzaklığında ve Hemedan, Lalecin, Kebudraheng karayolu üzerinde konumlanmaktadır (Pehlivan, 2011: 29).

Bahar'ın nüfusu, İran İstatistik Kurumunun 2016 verilerine göre ise 119.082'dir. Yine verilere göre Bahar'da 36.844 hane bulunmaktadır. Erkek nüfusu 60.976, kadın nüfusu 58.106'dır (MAİ, 2016).

Hemedan'ın *Melayir, Nihavend, Hemedan, Kebudraheng, Bahar, Rezen, Esedabad, Famenin ve Tuy-Serkan* ilinden biri olan Bahar'ın, *Lalecin, Salihabad ve Merkezî* olmak üzere üç ilçesi bulunmaktadır. İlçe nüfusları, İran İstatistik Kurumunun 2016 yılı verilerine göre Lalecin; 41.383 nüfusa, 12.774 haneye, Salihabad; 25.862 nüfusa, 8.018 haneye, Merkezî ilçesi ise 51.837 nüfusa ve 16.052 haneye sahiptir (MAİ, 2016).

Lalecin ilçesi, Sofalgiran ve Muhaciran olmak üzere iki bucaktan oluşmaktadır (Lalecin'in, Muhaciran bucağı adının eskiden Maran olması ve bölge Türkleri arasında hâlen Maran olarak adlandırılması sebebiyle çalışmamız sırasında da Maran olarak ele alınmıştır). Sofalgiran bucağı; 8.442 nüfusa ve 2.550 haneye, Muhaciran bucağı ise 10.694 nüfusa, 3.249 haneye sahiptir (MAİ, 2016).

Lalecin ilçesinin güneyinde Merkezî ilçesi bulunurken doğusunda Hemedan eyaletinin merkezi, kuzeyinde Kebudraheng ili ve Salihabad ilçesi bulunmaktadır (Atıcı, 2018: 20).

Bahar'ın bir diğer ilçesi olan Salihabad ilçesi, Bahar merkezine yaklaşık 10 kilometre, Hemedan merkezine ise yaklaşık 25 kilometre uzaklıktadır. Deymkaran ve Salihabad olmak üzere iki bucaktan oluşmaktadır.

Salihabad'ın Deymkaran bucağı 8.531 nüfusa ve 2.558 haneye Salihabad bucağı ise 9.432 nüfusa ve 2.920 haneye sahiptir (MAİ, 2016).

Salihabad'ın kuzeydoğusunda Lalecin ilçesi, kuzeyinde Kebudraheng ili, doğusunda Hemedan'ın merkezi, batısında Kürdistan eyaleti, güneybatısında Esedabad ili, güneyinde Merkezî ilçesi ve Tuysarkan ili bulunmaktadır.

Merkezî ilçesi, Hemedan'ın merkezine yaklaşık olarak 15 kilometre uzaklıktadır. İlçeleri olan Salihabad'a ve Lalecin'e ise yaklaşık 10 kilometre mesafededir. Merkezî ilçesi, Siminerud ve Abrumend olmak üzere iki bucaktan oluşmaktadır.

Siminerud bucağı 14.646 nüfusa, 4.563 haneye, Abrumend bucağı ise 8.506 nüfusa ve 2.536 haneye sahiptir (MAİ, 2016).

Merkezî'nin güneyinde Tuysarkan, güneybatısında Esedabad, kuzeybatısında Salihabad, kuzeyinde Kebudraheng, kuzeydoğusunda Lalecin ve güney doğusunda Hemedan'ın merkezi bulunmaktadır.

2.2. Hemedan ve Bahar Tarihi

Gaznelilerle birlikte İran coğrafyasına yerleşen Türkler ülkede yaklaşık 1000 yıl süren uzun bir egemenlik kurmuş, Farslardan sonra ülkenin en büyük etnik grubunu teşkil etmiş ve 1925 Pehlevî dönemine kadar İran coğrafyasını yönetmişlerdir.

1813'te Rusya ile İran arasında imzalanan Gülistan Antlaşması'yla Derbent, Kuba, Bakü, Lenkeran, Şirvan, Şeki, Gence ve Karabağ Hanlıkları ile İlisu Sultanlığının hâkimiyeti Rusya'ya verilmiştir. Ancak Rusya'nın 1826 yılında Revan'ı işgaliyle İran, Tiflis üzerine yürüyerek savaşı tekrar başlatmıştır. Bu esnada Bakü, Gence, Şeki ve Karabağ'da Rusya aleyhinde ayaklanmalar başlamış ancak Rusya bu ayaklanmaları bastıracağı gibi İran'ı baştan başa geçerek Kerkük'e kadar ulaşmıştır. Akabinde Rusya ile İran arasında 1828 yılında Türkmençay Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşmayla Azerbaycan, Aras Nehri sınır olarak kabul edilmek üzere Revan ve Nahçıvan Rusya'ya bırakılarak Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünmüş, Güney Azerbaycan ise İran'a bırakılmıştır (Bayraktar, 1994: 19-20).

Aras Nehri'nin kuzeyinde kalan kısım önce Çarlık Rusya'sı ardından Kafkas Azerbaycan'ı sonra 1918 Azerbaycan Cumhuriyeti olarak ve daha sonra Sovyet Rusya'sının denetimine geçmiştir. Ancak Sovyetlerin dağılmasıyla 1991 yılında bağımsızlığını ilan ederek Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti adıyla bağımsız olmuştur. Güney Azerbaycan'ın en önemli şehirlerinden olan Tebriz 1945-1946'da İran merkezî yönetiminden ayrılarak özerklik ilan etmiştir fakat Pehlevî ordusunun

saldırısı ve uluslararası baskılar sonucu bir sene süren özerkliği sona ermiş ve yeniden İran'ın merkezî yönetiminin denetimine geçmiştir. 1979 İran İslam Devrimi'yle Tebriz, yine de merkezî devlet aleyhine ayaklanarak özerklik isteminde bulunmuş ama Devrim güçleri Tebriz'i bombalamakla tehdit ederek yeniden İran merkezî yönetiminin bu bölgedeki denetimini sağlamıştır (Mahdian, 2010: 103).

2.2.1. Hemedan⁴

Hemedan'ın tarihine bakıldığında Hemedan'a Türklerin yerleşmesi Sâsânîler dönemine uzanmaktadır. Abbasiler döneminde de yerleşme yoğun olarak devam etmektedir. Büyük Selçuklu'nun kurucusu Tuğrul Bey, Cibâl'la birlikte Hemedan'ı fethederek topraklarına katmıştır. Sonrasında Irak Selçuklularının başkenti olan Hemedan, yeniden siyasi önemini kazanmıştır. Bu dönemde hem mimari hem de ilmî çalışmalarla en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Selçuklu'nun son sultanı II. Tuğrul (1177–1194), Harzemşah sultanı tarafından yenildikten sonra Hemedan'daki Selçuklu hâkimiyeti son bulmuş ve Azerbaycan atabeyleri eliyle idare olunmuştur.

1230'lu yıllarda üç kez Moğol saldırısına uğramıştır ve bu saldırılar sırasında tahrip olmuştur. Marağa ve Tebriz gibi İlhanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında önemli bir merkez olan Hemedan, Hulagu tarafından (1256–1344) karargâha dönüştürülmüştür. Bu dönemde birçok yapı inşa edilmiş, şehir yeniden onarılmış, ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle ekonomisi güçlenmiş, ilim ve kültür hayatının merkezlerinden biri hâline gelmiştir.

Hemedan Timur'un fetihleri sırasında çok zarar görmüştür. Bu fetihten sonra Timur, Hemedan'ın yönetimini oğlu Miranşah'a vermiştir. Semerkant'a dönmeden önce Hemedan'ı karargâh seçen Timur, ordusunun bir bölümünü Hemedan ve Tebriz arasına yönlendirmiştir. Karakoyunluların Hemedan'da hâkim olmasıyla Tebriz başkent yapılmıştır. Akkoyunlular, Karakoyunluların hâkimiyetine son verince Hemedan, Uzun Hasan'ın

⁴ Hemedan'ın tarihi hakkındaki bilgiler, Hamidreza Sohrabiabad'ın 2012 tarihli *Hemedan'da (İran) Türk Dönemi Yapılarındaki İnşa, Usta ve Onarım Kitabeleri* adlı çalışmasından ve 1950 tarihli *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*'ndeki Mirza Bala tarafından yazılan Hemedan maddesinden alınmıştır (Sohrabiabad, 2012, Mala, 1950).

oğlunun hâkimiyetine girmiştir. Akkoyunlu sultanı Murad ile I. Şah İsmail'in (1502-1524) Hemedan sınırlarında son savaşları gerçekleşmiştir.

Safevîler dönemiyle kısmen de olsa önem kazanan Hemedan, bu dönemlerde ekonomik açıdan da güçlenmiştir. I. Şah İsmail tarafından açılan deri fabrikası, sanayileşme girişimlerinin bir göstergesidir. 1722 yılında Ahmet Paşa tarafından fethedilen Hemedan yedi yıl sonra (1730) Nadir Şah Afşar tarafından ele geçirilmiştir.

1731 yılında tekrar Osmanlı hâkimiyetine giren Hemedan, 1732 yılında yapılan antlaşma sonucunda Osmanlı ordusu tarafından terk edilmiştir. 17.yy'ın ortalarında Hemedan'ı görmüş olan Evliya Çelebi şehir ve etrafının Türkmenler ile çevrelendiğini, örnekler eşliğinde Azerbaycan Türkçesinde konuşmakta olan bu şehrin düzenini, mimarisini ve ticari durumunu detaylıca ortaya koyarak bayındır bir şehir olduğunu belirtmiştir. Afşarlardan sonra Hemedan'da hâkimiyeti ele geçiren Zend sülalesine Kaçarlar son vermiştir.

Kaçar devrinde, artık eskisi gibi askerî merkez olma özelliğini kaybeden Hemedan, Kaçar Memalik-i Mahrusa'sı için depo olmaya devam ederek ekonomik önemini korumuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İran, Rusya ve İngiltere tarafından işgal altına alınmıştır. 1907 yılında Rusya ve İngiltere arasında yapılan anlaşma sonucunda İran iki bölgeye ayrılarak kuzey kısmı yani Azerbaycan bölgesi Hemedan da dâhil olmak üzere Rusların, güney kısmı ise İngilizlerin kontrolüne girmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Hemedan'ın Bağdat, Basra Körfezi ile Azerbaycan ve Kafkasya'ya giden Kazvin ile Sultaniye ve Merkezî İran'a giden yolları birleştiren stratejik bir bölgede yer alması, birçok kez devletler arasında el değiştirmesine neden olmuştur.

Günümüzde ise Hemedan siyasal ve jeopolitik önemini korumaktadır. Hemedan İran'ı Mezopotamya'ya bağlayan Tahran, Kirmanşah ve Bağdat ana yolu üzerinde olmakla birlikte nüfus ve ekonomi açısından da İran'ın en önemli eyaletlerinden biridir (Bala, 1950: 420-425; Sohrabiabad, 2012: 13-15).

2.2.2. Bahar⁵

Hemedan'ın tarihi hakkındaki bilgilerden sonra Bahar ilinin tarihine ilişkin bilgilere değinebiliriz.

Karakoyunlular döneminde bu devletin dayandığı iki önemli teşekkülden biri olan ve hükümdar ailesiyle doğrudan akraba olduğu söylenen Baharlular yaşamaktaydı (Bala, 1950 :292).

On iki boydan oluşan Karakoyunluların bir boyu da Baharlı boyudur. Bu boy Saadlı boyuyla birlikte Karakoyunlu birliğinin ana hattını oluşturmuştur. Karakoyunluların Baran-ı, Baranlu ve Baranlı olarak adlandırılmalarının bir nedeni de bu adı Hemedan'ın bir ilçesi olan Bahar'dan (Sohrabiabad, 2012: 14) alması Bahar adının, Baharlı boyundan geldiği görüşünü hâkim kılmaktadır.

Baharlı aşiretinin ilk yerleşim yerlerinden biri Hemedan ve etrafıdır. Faruk Sümer, *Oğuzlar* adlı eserinde Vladimir Minorsky'inin Baharlu oymağı adının, Süleyman Şah'ın oturduğu Hemedan yakınındaki Bahar Kalesi'nden geldiği görüşünü ve Karakoyunluların Yıvaların nesli olduğu düşüncesini kabul ettiğini belirtmektedir (Sümer, 1972: 364).

Azerbaycanlı araştırmacı alimlerinden Muhammed Hasan Velili (Baharlı) ise Baharluların Kayı boyundan geldiğini ifade etmektedir. Kayı Türklerine; Kaçar, Afşar, Zülkadir, Çoban, Padar, Ustacalu, Lek, Halili, Sorsor, Şefek, Zengene, Armalı ve Baharlı aşiretinin bağlı olduğunu belirtmektedir.

Karakoyunlulara katılan on iki oymaktan biri olan Baharlı oymağı, Orta Asya'dan Azerbaycan ve yakın çevresine gelmiştir. Etnik terim olarak ilk defa 15. yüzyıla ait kaynaklarda geçmektedir. Karakoyunlularda önemli bir konumda bulunan Baharlular, Akkoyunlulara tabi olmak istemeyerek Horasan'a doğru gitmiş ve Timurlara sığınmıştır. Uzun Hasan'ın ölümünden sonra (1478) onların Karakoyunlu Devleti'ni ayakta tutma çabaları sonuçsuz kalmış ve Baharluların bir kısmı Hindistan'a giderek orada Kutbşahlılar Devleti'ni kurmuştur. Diğer kısmı ise Horasan'da kalıp Safevîler Devleti'nde İran ve Azerbaycan siyasi hayatında rol oynamıştır.

⁵ Baharlular hakkındaki bilgiler, Enver Çingizoğlu'nun 2002 yılında yayımladığı *Baharlular* adlı çalışmasından alınmıştır (Çingizoğlu, 2002).

Anonim Kızılbaşlar tarihinde, Baharlı oymağının büyük emirinin Ali Şeker olduğu belirtilmektedir. Hemedan'da doğan Ali Şeker, uzun yıllar Hemedan, Borucerd ve Nehavend'de hâkimiyet sürdürmüştür. Karakoyunluların 1438-1467 yılları arasında hüküm sürdüren Cihan Şah, Ali Şeker'i Hasan padişahla cenk etmeye gönderir. Mardin'de esir düştükten bir müddet sonra azat edilir ve yeniden Hemedan'nın hâkimi olur.

Ali Şeker'in Pirali Bey, Bayram Bey, Yarali (Bilal) Bey adlı erkek çocukları ve Peşe Hanım, Hadice Hanım, Fatıma Hanım adlı kız çocukları bulunmaktaydı. Hindistan'a giden Baharlılar burada Golkondo eyaletinde Kutbşah Devleti'ni kurmuş ve devleti Kutb-ül Mülk adıyla bilinen Sultan Kulı yönetmiştir Sultan Kulı'nın ölümünden sonra oğlu Cemşid Kulı daha sonra ise Cemşid Kulı'nın oğlu Sübhan Kulı tahta çıkmış sonrasında Amcası İbrahim Kulı tarafından öldürülmüş ve yerine İbrahim Kulı geçmiştir. Daha sonra Muhammed Kulı, Muhammed, Abdullah ve Ebul-l Hasen sırasıyla tahta geçmiştir. Baharlı oymağının bir kolu ise Kızılbaşlara katılmış ve bu oymağın başında Pir Muhammed bulunmuştur. Safevî hükümdarı I. Şah İsmail için Belh vilayetini yönetmiştir. Bir grubu Türkmenistan'da kalmış ve bir grubunun da Diyarbakır'ın Bismil ilçesindeki Baharlı köyüne yerleştiği düşünülmektedir.

Hemedan Baharlıları ise Karabağ'dan Hemedan ile Melayir arasındaki Bahar bölgesine yerleşerek uzun yıllar konargöçer bir hayat sürmüştür (Çingizoğlu, 2012: 54-79).

Caferoğlu, Baharlılar için Fars Hamse'sinde 8.000 hanelik bir Türk boyu ve bazı boylarının *Resulhanlu, Nasırbeglü, Safihani, İsmailhanlu, Kerimli, Haydarlu* olduğunu belirtmektedir (Caferoğlu, 1988: 70).

Bugün ise Hemedan'ın nüfus yoğunluğuyla beşinci ili olan Bahar (MAİ, 2016), Türklerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerden birisidir.

2.3. Güney Azerbaycan Türk Halkbilimi Üzerine Yapılan Çalışmalar

2.3.1. Yüksek Lisans Tez Çalışmaları

Yüksek lisans tez çalışmalarında ilk olarak 1993 yılında Hüseyin Fekrazad'ın, *İran Urumiye Şehri-Gölmanhane Köyünün Kültürel ve Sosyal Yapısı ile Gelenekleri* adlı çalışmasıyla karşılaşmaktayız. Urumiye ilinin

Gölmanhane köyünü konu alan çalışma, temelde sosyoloji üzerine olsa da doğumdan ölüme kadar köy halkının yaşantısını ortaya koyarak sosyokültürel yapısını yansıtmaktadır (Fekrazad, 1993).

2008’de Nabi Kobotarian tarafından yapılan *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı* adlı çalışmada, Tebriz’in âşıklık geleneğine ve Tebriz’de yaşayan âşıkların şiirlerine yer verilmektedir. İki ciltten oluşan eserin ikinci cildinde Şikâri Destanı’nın Türkiye Türkçesine aktarımı bulunmaktadır (Kobotarian, 2008).

Bir diğer çalışma Gülcan Gülmez tarafından 2008 yılında ortaya koyulan *Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme)* adlı araştırmadır. Çalışmada 12 farklı anlatıcıdan 33 masal metni derlenerek motif ve epizot yapıları incelenmiştir (Gülmez, 2008).

2011 yılında ise Gheis Ebadi’nin *İran/Batı Azerbaycan, Karakoyunlu Bölgesi, Karazemin Köyü Monografisi* adlı çalışması bulunmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Batı Azerbaycan ili, Makü ilçesi, Karazemin köyü hakkında genel bilgiler verilmiş daha sonra alan araştırma yapılarak derlenen bölgedeki tören, uygulama ve ritüeller aktarılmıştır (Ebadi, 2011).

Aynı yıl, Fazıl Özdamar tarafından *Tebriz’de Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali* adlı çalışma da yayımlanmıştır. Tebriz âşıklık geleneğinin konu alındığı bu çalışmada, bölgede Dede Korkut adıyla anılan Tebrizli Âşık Ali’ye de yer verilmiştir (Özdamar, 2011).

2012’de Homa Sadri’nin *Doğu Azerbaycan Türklerinde Aile Yapısı ve Özellikleri: Tebriz Örneği* adlı çalışması bulunmaktadır. Araştırma, sosyoloji temelli olsa da aile yapısını, evlilik aşamalarını ve bu konudaki istatistikleri paylaşmasıyla Tebriz bölgesinin sosyal yapısını ortaya koymaktadır (Sadri, 2012).

2014’de Maliheh Shamsizadehmaleki’nin incelemesini yaptığı *Urmiye Âşıklık Geleneği ve Âşık Garip Hikâyesi* adlı eserle karşılaşmaktayız. Urmiye âşıklık geleneğinin anlatıldığı bu çalışmanın son bölümünde, Âşık Garip ve Şahsenem hikâyesinin Urmiye varyantı verilmiştir (Shamsizadehmaleki, 2014).

Aynı yıl yayımlanan Maliheh Azizpour’un *Güney Azerbaycanlı Şair Alirıza Nabdell (Hayatı, Sanatı ve Şiirleri)* adlı çalışmasında, 1971 yılında

Tahran’da idam edilen Güney Azerbaycanlı şair Alırıza Nabdél’in hayatı, sanatı ve şiirleri ele alınmıştır (Azizpour, 2014).

2016 yılında, Faruk Gün tarafından alan çalışması olarak gerçekleştirilen *Âşık Heyder ve Hikâye Repertuarı Üzerine Bir İnceleme* adlı araştırma bulunmaktadır. İki ciltten oluşan eserde Hemedanlı Âşık Heyder’in hayatı ve derlenen on beş hikâyesinin yanı sıra Hemedan’ın âşıklık geleneğini ortaya koyması bakımından önemli bir çalışmadır (Gün, 2016).

Bir diğer çalışma Elnaz Sardarıma’ya aittir. 2016 yılında *Doğu Azerbaycan Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri* adlı bu çalışmada, Doğu Azerbaycan eyaletinin doğum, evlenme ve ölüm gelenekleri ele alınmıştır (Sardarıma, 2016).

Son inceleme ise Mohammad Razzaghı tarafından 2018’de yayımlanan *Zengan Âşıklık Geleneği ve Zenganlı Âşık Müslüm* adlı eserdir. Zengan âşıklık geleneğinin yanı sıra Âşık Müslüm’ün hayatı, sanatı ve eserleri hakkında da bilgi verilmiştir (Razzaghı, 2018).

2.3.2. Doktora Tez Çalışmaları

Güney Azerbaycan üzerine az sayıda doktora çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Gülcan Karini tarafından 2012 yılında incelenen *İran-Halhal Yöresi Türklerinin Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* adlı çalışmadır. Alan araştırması sonucu derlenen 107 efsane ve bu efsanelerin motif yapısı ele alınmıştır (Karini, 2012).

İkinci doktora çalışması ise Nabi Kobotarian tarafından 2015 yılında yapılmıştır. *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme* adlı çalışmada, Tebriz âşıklarından derlenen metinler ve âşıkların düğün, kahvehane, sünnet törenleri, ad koyma merasimi ve askerlik kutlamalarındaki üstlendiği görevler ele alınmıştır (Kobotarian, 2015).

2.3.3. Kitap Çalışmaları

Kitap çalışmalarında 2005 yılında Yaşar Kalafat’a ait olan *İran Türklüğü-Jeokültürel Boyut-* adlı eserle karşılaşmaktayız. Kitapta Kaşkay, Karapapah, Şahseven/Elseven, Karakoyunlu, Kiresunlu, Afşar, İsmaili Hazara Türklerinin yanı sıra Caferi Mezhebine Mensup İran Türkleri de ele

alınmıştır. Verilen genel bilgiler haricinde, ele alınan bölgelerin halk inançları da verilmiştir (Kalafat, 2005).

2007’de yılında Ali Kafkasyalı’ya ait *İran Türk Âşıkları ve Milli Kimlik* adlı kitap, *İran Türklerinde Âşıklık Geleneği, İran Türk Kimliği ve Âşıklar ve âşıkların evlenme, sünnet törenleri ile dinî ve millî bayramlardaki etkinlikleri* olarak üç bölümden oluşmaktadır (Kafkasyalı, 2007).

Bir diğer çalışma 2007 yılında Enver Uzun’un yayınladığı *İran Türk Folkloru* adlı eserdir. Eserde doğum, evlenme ve ölümlle ilgili halk inançlarının yanı sıra bölgenin halk edebiyatı türlerinden örneklere de yer vermiştir (Uzun, 2007).

2009’da Ali Kafkasyalı tarafından yayımlanan *İran Türk Âşık Muhitleri* adlı çalışma *Tebriz/Karadağ, Urmiye, Sulduz/Karapapak, Zencan, Kum/Save, Horasan/Türkmensahra ve Kaşkay* âşık muhitlerini ele almaktadır (Kafkasyalı, 2009).

2013 yılında yayımlanan Nabi Kobotarian’ın *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı* adlı çalışması 2008’de incelemede bulunduğu aynı adlı yüksek lisans tezinin basılmış hâlidir (Kobotarian, 2008).

Son olarak 2011’de Fazıl Özdamar’ın *Tebriz’de Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali* adlı yüksek lisans tezinin aynı adlı 2015 yılında yayımlanan kitabıyla karşılaşmaktayız (Özdamar, 2015).

1. BÖLÜM

DOĞUM

1.1. Doğum Öncesi

Doğum olayı hemen hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul görmüştür. Çocuğun dünyaya gelmesi sadece annesi ve babasını sevindirmekle kalmayıp akrabaları, komşuları, soyu ve sopyu da sevindirmiştir. Çünkü her doğumla birlikte ailenin, akrabaların, soyun ve sopyun sayısı artmaktadır (Örnek, 1977: 131).

Doğum olayının, kadın tarafından gerçekleştirilmesi sebebiyle toplumda üreme, çoğalma ve soy devamlılığı görevi kadınlara yüklenmiş ve bu görevi yerine getirebilenler doğal olarak başta aile, akraba çevresi ve bulunduğu toplumda saygı görmüştür. Yerine getiremeyenler ise farklı biçimlerde toplumdan dışlanarak uğursuz olarak görülmüştür (İnayet, 2008: 6).

Bu aşamada kadına duyulan saygının temelinde, çocuğun dünyaya gelişinin çevresinde oluşturduğu hareketliliğin, büyüdüğü zaman iş paylaşımında üstleneceği rolün ve soyun devamlılığının sembolü olmasının verdiği sevinç yatmaktadır. Fakat kadına yüklenen bu görevde, doğum olayının gerçekleşmesiyle hem anne hem de baba kutlanırken bu geçişe adım atamayanların toplum tarafından dışlanmasında aynı şekilde kadın kadar erkek de nasibini almaktadır.

Anneye benlik ve bütünlük duygusu, babaya güven, akrabaya, soya, sopya güç kazandıran doğum olayı hem söz konusu çiftin hem de yakınlarının gözünde büyük önem kazanır. Dolayısıyla böylesi önemli bir olaya ve onun kendi bünyesel içindeki evrelerine birtakım geçiş töreleri ve törenleri eşlik ettiği (Örnek, 1977: 132) gibi doğumun gerçekleşmediği durumlarda da birtakım ritüeller gerçekleştirilmektedir.

Bahar bölgesinde, doğum ile ilgili bu ritüelleri doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olarak üç başlıkta inceledik. Anadolu'dan ve muhtelif Türk bölgelerinden verilen bazı örneklerden sonra Bahar bölgesindeki örneklerini verdik.

1.1.1. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma

Kısır kadın, doğuramadığı sebebiyle yakınları tarafından ne kadar küçümsenmekteyse erkek de aynı biçimde çevreden gelen baskının ve erkek yerine konmamanın toplumsal ve ruhsal ezikliğini hisseder. Gelinin gittiği yerde saygınlık kazanması, erkeğin gözüne girmesi, analık zevkini tatması ve soyun devamlılığı için doğum olayını gerçekleştirmesi gerekir. Bu nedenle kadın, çocuk doğurabilmek için birtakım çarelere başvurur. Bu çareler ve işlemler ana hatları bakımından aynı olmakla beraber bazı yöresel ayrımları da içermektedir (Örnek, 1977: 132).

Bulunduğu toplum içinde böyle bir konuma düşme kaygısı taşıyan kadın, kısırlığının belirsizliğini koruduğu söz, nişan, nikâh döneminde de merak kaygısıyla çeşitli uygulamaları gerçekleştirebilmektedir. Fakat en nihayetinde bu arayışlar evliliğe atılan adımla başlamaktadır.

Gagauzlarda, evlilikten sonraki ilk istek gelinin gebe kalmasıdır. Gelin gebe kalmazsa erkek tarafı bu duruma iyi bakmaz. Kadının erkek çocuk doğurması bütün ailenin isteğidir (Güngör-Argunşah, 1991: 25). Artvin'in bazı bölgelerinde Anadolu'nun genelinde olduğu gibi çocukları bir an önce evlendirip mürüvvetlerini görmek istenir. Bu nedenle *üç seneye kadar sabrederiz üç sene sonra derdine düşeriz, yedi sene beklenir, yedi yıl geçti mi artık canı başa düşerler, iki-üç sene geçti mi darlaşırız* ifadeleri dile getirilmektedir (Balıkçı, 2001: 37).

Kırgız halkında, zürriyetsiz olarak ölmek oldukça ağır bir trajedi sayılmaktadır. Bu milli anlayış, Manas Destanı'nda Cakıp'ın kutsal rüyası ile açıkça gösterilmektedir. Destanda Cakıp'ın çok malı, altını makam ve mevki olmasının yanında çocuğu olmadığı için kendisini başkalarından eksik görmekte ve yaşadığı hayattan zevk almamaktadır. *Bunun için zürriyeti yok bir şekilde öleyim mi? At binsem yanımda gezen yok, ölsem arkamdan ağlayacak çocuk yok* diyerek sızlanır (Polat, 2005: 67; Alimbekov, 2001: 32).

Kadının çocuk sahibi olamaması, toplumun ortaya koyduğu baskı sonucu çeşitli adlandırmaları da meydana getirmiştir.

Türk toplumunda, çocuğu olmayana iyi gözle bakmazlar. *Kısır, dölsüz, yarım, boş* gibi aşağılayıcı sözler söylenir (Biçer, 1991: 2). Anadolu'nun

diğer bölgelerinde olduğu gibi Artvin'e bağlı Vezirköy'de de çocuğu olmayan kadına iyi bakılmaz ve ona *gurtsal kadın, meyvesiz ağaç* diye seslenilir (Karataş, 1991: 63). Erzurum, Narman Çimenli köyünde ise çocuksuz kadına Anadolu'da yaygın olarak söylenen *kısır* kelimesinin yanında *sonsuz* da denilmektedir (Karataş, 1995: 149). Yine Artvin'in bazı bölgelerinde çocuğu olmayanlara *kısır, kurat, meyvesiz ağacın dibi taşlanır, urcan, urran* derler (Balıkçı, 2001: 39). Amasya'da ise kullanılan bu adlandırmalar içinde *uğursuz* da bulunmaktadır (Kalay, 2001: 160).

Irak Türkmenleri arasında, çocuğu olmayan baba ve anneye *ocağları kör* veya *ocağı kör* denilirken geline de *meyvesiz ağaç, kokusuz gül* denilmektedir (Bayatlı, 2012: 162-163).

Kaşkaylarda, çocuk sahibi olamayan kadınlara *kısır* ya da *mezzoğ* denilmektedir. *Fakat kısır kadının yüzüne karşı söylenmez. Uşağı olmayan arvadın yüzüne kısır denmezdi, arakasından konuşulurken böyle söylenirdi. Oğlu olmayan kadına ocağı kor denmektedir* (Karaaslan, 2010: 52).

Kırgızlarda ise çocuğu olmayan kadın ve erkeklere çeşitli isim ve lakaplar verilmektedir. Genel olarak çocuk sahibi olmayan kadına *tuubas, kakşaal, töröbögön ayal, kuucatin, bedoo, kısır, soğon-çoğu kanabagan ayal* gibi lakaplar verilmektedir. Erkeğe ise *tuyaksız, balası çok, uruksuz, kuubaş* denmektedir. *Beytuyak* tabiri ise kadın ve erkeğin her ikisi için de kullanılmakta ve bunların çocuk sahibi olmadıklarını ifade etmektedir (Polat, 2005: 68).

Bahar bölgesinde de diğer Türk topluluklarında olduğu gibi çocuksuzluk, ailelerin başlıca problemlerindedir. Bölgede çocuğu olmayanlara *ocağı kör* veya *kör ocağ* denilmektedir. Bunun yanı sıra Bahar'ın Lalecin ilçesinde yaygın olarak *çırağı yanmaz* da denilmektedir. Hatta bunun *Allah çırağın yandırısın* şeklinde *alkış* olarak da kullanıldığı belirtilmektedir. Bölgede erkek çocuğa verilen önem, erkek çocuğu olmayan kadına verilen ad ile ortaya konulmaktadır. Böyle bir durumda kadına *oğulsuz* denilmektedir. Bu durumdaki erkeğe ise *kısır* denilmektedir.

Biz kör ocağ ya ocağı kör diyerek (KK.17,21). Uşağı olmayan arvada burada diyerler çırağı yanmaz. Özü duadır ki bir neferin isterler uşağı olsun diyerler Allah çırağın yandırısın (KK.24). Eger ki

bir arvadın oğlu olmasa ona diyerler oğulsuz. Kişiye [erkeğe] de diyerler kısır (KK.32).

Kadın bu adlandırmalardan ve bulunduğu konumdan kurtulmak, anneliğin getireceği saygı ve sevgiye sahip olmak için çeşitli pratikleri uygular. Bu pratikleri Sedat Veyis Örneğ'in tasnifinden hareketle:

- 1- Tıbbi çareler,
- 2- Dinsel ve büyüsel (taklit-temas) çareler
- 3- Halk hekimliği kapsamında uygulanan çareler (Örneğ, 1977: 132-133) olarak üç başlıkta inceledik.

1.1.1.1. Tıbbi Çareler

Tıbbi sağaltma yoluyla çocuk sahibi olmanın yollarını Sedat Veyis Örneğ, kırsal bölgelerde yaşayan insanların gerek ekonomik durum gerek geleneksellik yönünden doktora gidilmesinin ayıp sayılmasının, bu çarelerin ortaya çıkmasında olağan bir durum olarak tanımlar. Önce doktora, ebeye başvurulur ve netice alınmazsa kocakarı ilaçları kullanılır (bk. Örneğ, 1997: 133-134).

Bahar bölgesinde, eskiden insanlar bu sorunu *mamaya* [ebeye] giderek çözerlerdi. Fakat artık bimaristanların [hastanelerin] olması teknolojinin imkânlarıyla bu gelenek yerini doktorlara bırakmıştır. Çocuğun olmaması durumunda, çocuksuzluk sebebi sadece kadında aranmayarak erkek de doktora başvurmaktadır.

Mama var idi. Uşağı olmayan hem arbat hem kişiye kadimde mamaya aparardılar. Mama deva vererdi. Veli indi bimaristan var. Herkim ki müşkili olar, bimaristana gider (KK.17,21).

1.1.1.2. Dinsel ve Büyüsel (Taklit-Temas) Çareler

Dinsel ve büyüsel (taklit-temas) çarelerden büyüsel çarelerin temelinde, genellikle taklit ve temas büyüsu yatmaktadır. Sedat Veyis Örneğ'e göre taklit büyüsu adından da anlaşılabiliceği üzere taklide dayanmaktadır. Bütün toplumlarda rastlanabilen taklit büyüsuyle istenilenin sonuç taklit yoluyla meydana getirilmek istenmektedir. Yapılan işlemleri, istenilenlerle benzetme yoluna gidilerek istenilenin daha önce gerçekleşmesi beklenir. Böylece *benzer, benzeri yaratır ilkesi* ile hareket edilmiş olunur. Taklit

büyüsünde en çok gerçekleştirilen uygulamalar yakma, parçalama ve kesme pratikleri etrafında gelişmektedir. Temas büyüğü ise eskiden birbirlerine bağlı parçaların ki bu parçalar ayrılmış da olabilir, birbirlerindeki değişimlerden etkilenmeleridir. Yani birinde gerçekleşen değişimin, diğerinde de gerçekleşeceği düşüncesidir. Temas büyüğünde *parça, bütüne aittir* ilkesi ile hareket edilmektedir. Temelinde parçalar birbirinden ayrılrsa da birbirlerine bağlı olan sempati devam etmektedir. Temas büyüğünde parça bütün ilkesi gereğince yapılan işlemlerde saç, kirpik, tırnak, diş gibi etmenler yaygınken giyim ve günlük hayatta kullanılan her türlü eşya da kullanılmaktadır (bk. Örnek, 1971b: 142-144).

Dinsel çareler olarak ise yatır, türbe (bölgedeki isimlendirilmeleri ile imamzade ve seyyid kabirlerinin) ziyaretleri ve buralara kilit vurma, bez bağlama, sofraya kurma, hocalara dua yazdırma, muska yazdırma, kurban kesme ve niyet edilerek bu niyetin kabul olması için veya kabul olduktan sonra gerçekleştirilen pratikler sıralanabilir. Gerçekleştirilen bu ziyaretler sonucu çocuğun olması durumunda ziyaret edilen türbedeki veli ismi çocuğa verilmektedir. Bu isim aynen verilebildiği gibi önüne veya sonuna getirilebilen kelime veya eklerle de verilebilmektedir.

Türk dünyasının muhtelif yerlerinde, çocuk isteme pratiklerinden türbe ziyaretleri ve beraberindeki uygulamalar en yaygın görülen pratiklerdir.⁶ Abdulkadir İnan'a göre türbe ve etrafında gelişen bu uygulamalar Türklerin Şamanizm inancının yansımalarıdır (bk. İnan, 2017: 194-195). Bu inançların altında ata ruhuna saygı göstermek ve ondan destek alma beklentisi de yatmaktadır (Bayatlı, 2012: 165).

Mehmet Kaplan, veli tipinin toplumdaki önemini *Veli ve dervişlerin sosyal, politik ve kültürel alandaki etkileri büyüktür. Bu nedenle bu hususta hüküm verilirken o çağların dinî inançlarını ve hayal ürünleri olan batıl itikatlarını da hesaba katmak gerekmekte* olarak açıklamaktadır (bk. Kaplan, 2004: 115-125).

Yakutlar, Ak şaman vasıtasıyla Ayıtsıt hatuna veya ak at sürüleri sahibi [*mağan sıhlılah*] Tanrı'ya dua ederek çocuk isterken (İnan, 2017: 160)

⁶ Türk dünyasından verilen örnekler, geniş çeşitliliğe sahip olması nedeniyle konunun kapsamı dışına çıkılmaması için seçilerek verilmiştir.

Bağdat'ta yaşayan Türkmenler Şeyh Abdulkadir Geylani, Musa El Kazım, Seyid Malik gibi yatırları ziyaret ederek çocuk sahibi olma dileğinde bulunurlar (Bayatlı, 2012: 165). Kırgız Türklerinde çocuğu olmayan kadınlar, *moldoya* [imama] Kur'an okutarak muska yazdırırlar (Polat, 2005: 70). Bayır-Bucak Türkmenlerinde *mollaya* gidilerek üçgen biçiminde *nuska* yazdırılır (Kalafat, 1996: 24). Türkmenistan'da ise Yusuf Hamedani'nin mezarına, Kaka bölgesinde bulunan Melik Baba adlı veliye giderek dilekte bulunurlar. Çocuk olduktan sonra adını *Melikverdi* şeklinde koyarlar (Özbay, 2007: 39). Kaşkaylarda göç güzergahında bulunan *Pir-i Leklek* Kuman adlı ağaca, kadınlar çocuk sahibi olmak için bez bağlarlar ve dilekte bulunurlar (Karaaslan, 2010: 56). Dağıstan'ın Derbent bölgesinde Dudu Hatun Türbesi de yine çocuksuzluğa çare bulmak için ziyaret edilen yerlerdendir (Kalafat, 1999a: 128). Özbekistan ve Kuzey Afganistan Özbek, Türkmen ve diğer Türk boylarında çocuğu olmayan aileler Ahmet Yesevi ve diğer türbelere giderler. *Teşik Taş* [delikli taş]'tan doğum yapmayan kadın geçirilir ve Allah'tan yardım istenir. Çocuk dünyaya geldikten sonra çocukla birlikte tekrar ziyaret edilip kurban kesilir. Bunun üzerine çocuklarına Nezir veya Nezire adı koyarlar (Kalafat, 2000: 10).

Anadolu'da da durum benzerdir. Çocuğu olmayan aileler türbe ve tekke ziyaretlerinde bulunarak çocuk sahibi olmak ister. Çocuğun olması durumunda bunlara erkek ise *Satılmış*, kız ise *Satı* adı verilir (Yeşil, 2014: 71). Tahtacılar da çocuğu olmayan kadınlar, *hoca* adlı uzmanlara giderek muska yazdırırlar. Kadın, bu muskayı doğum yapıncaya kadar üzerinde taşıması gerekmektedir. Çocuk sahibi olmak için gittikleri Gülnar'ın Zeyne kasabasında bulunan Zeyne Dede Türbesinde, bir yeşil örtü ve çocuk elbisesini yatırın üzerine örterler. (Selçuk, 2008: 186). Nazilli'de kadın Sinan Dede, Arap Dede gibi türbelere gider (Çatık, 2010: 32). Osmaniyeli kadınlar ise Gaziantep'in Nurdağı ilçesinde bulunan Ökkeşiye türbesine giderek burada sabahlarlar (Teke, 2005: 21).

İran halk inançlarındaki *On İki İmam* kültü, kendisini Anadolu'ya nazaran daha fazla hissettirmektedir. İmamzadelere saygı doğal olarak Anadolu halkında da yaşamaktadır. Hz. Ali (R.A.), Hz. Fatıma (R.A.)'a ait Anadolu'da birçok efsane anlatılır. Döldül'ün ayak izi, Zülfikar'ın darbe izi

ve Hz. Ali'nin ayak izinden oluşan birçok dağ, tepe, kale ve kaya vardır. Hz. Fatma anamızla ilgili efsaneler Batı Anadolu'ya, Kazdağı'na kadar uzanır (Kalafat, 1998: 2).

Çalışma alanımız olan Bahar bölgesinde de çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar, merkez mezarlık içinde bulunan Şeyh Ayetullah Bahari ve Seyyid Cafer Asgeri İmamzadeleri'ni [türbelerini] ziyaret ederler. Bir başka ziyaretgah ise Lalecin içerisindeki Desgird köyünde bulunan İbrahim ve Halil İmamzadeleri'dir. Kadınlar buraya gelerek adakta bulunur, bazı kadınlar sabahlar ve etrafında döner. Böylece bulunacakları dileklerle yapacakları adaklar ve uygulamalarla isteklerine kavuşacaklarına inanırlar.⁷

Bölgeden farklı olarak kaynak kişilerce çok dile getirilen bir türbe de İmam Rıza'nın [on iki imamdan, sekizinci imam] türbesidir. Meşhed'deki [İran'ın Razavi Horasan eyaletinin merkezi] bu türbeye insanlar yas tutmalarının haricinde her türlü problemlerinin çözümü için de gitmektedirler. Sorunu çocuksuzluk olan birinin niyetinden sonra çocuğu erkek olursa adını Rıza koyarlar, kız olursa Mesume koyarlar.

Burda imamzadeye giderler. İnşallah uşakları ola kurbanlık apararlar. Men özüm eylemişem. Her imamzade den medlebini alarlar o imamzade adını koyarlar böylesine. İmam Rıza'dan alsalar koyarlar Rıza, Hz. Mesume'den alsalar koyarlar Mesume. Huda'ya dua eylerler İmam Rıza mene bi dane oğlan verdin men adını koyaram Rıza getirerem senin hitmetiye. Menim kızım oldu adını koydum Mensume, kurbanlık apardım bice de konah apardım. İki gece gündüz kaldık geldik (KK.32).

Farklı olarak çocuk olması için edilen niyetten sonra çocuk olursa çocuğun belli bir yaşına kadar saçı uzatılır. Bazı kaynak kişiler eskiden okula gittikleri zaman kendilerine saç tıraşı yapıldığını fakat bazı öğrencilerin saçlarına dokunulmadığını belirttiler. Daha sonra çocuk Meşhed'e götürülür ve burada saç kesilir. Saç hafif olacağından çocuğun küpesini de saçın yanında bir teraziye koyarlar ve bunun ağırlığına İmam Rıza türbesine para veya altın bırakırlar.

⁷ Ziyaretgahların ziyaret edilme sebepleri arasında sadece çocuk sahibi olma isteğinin olmaması sebebiyle bu konu evlenme başlığı altındaki kısmet açma başlığında daha detaylı ele alınmıştır.

Uşağın ki nerziyesi var (niyet eylenecek dünyaya gelmişse ya da meriz olmuşsa) ya Meşhed'e ya Kum'a apararlar, sahlarlar. Meşhed de başını kırhardılar, onu ve uşağın küpesini çekerdiler [tartardılar] onun ağırı pul ya kızıl salardılar İmam Rıza'ya (KK.32).

İmamzadelere giderdiler. Kulf [kilit] vurardılar. Eger birinin uşağı olmazdı, onu uşağı olan arbat yanına koyardılar. Onun suyundan tökerdiler ki çillesi kesile8 uşağı ola (KK.24). Elanda gidirek kulf vurarek, yeşil bağlarek9 ki medleb verer. Medlebini alandan sonra özü açılar (KK.43).

Buna benzer bir örnek Kırgız Türklerinde bulunmaktadır. Oş bölgesinde, çocuksuzluk durumu yaşayan kadın için bir kurban kesilir ve derisi sıcak hâliyle beline bağlanır. Süleyman Dağı'na gidilerek sivri olan bir taş üstüne yatırılır. Akabinde molla çağrılır ve çocuksuzluğu sonlandırmak için ne yapmaları gerektiği sorulur. Bir tutam çocuk saçı, *kökül saçı* olarak dua ettirilir. Bir iki yıl sonrasında çocuk olduğunda çocuğun saçından bir kısım kesilmez ve kakül saç denilerek uzatılır. Çocuk dört, beş yaşlarına geldiğinde ise Süleyman Dağı'ndaki aynı yere gidilir ve bir koyun kesilerek paylaşılır. Çocuğun kakül saçı tören ve dualarla kesilerek mollaya verilir (Polat, 2005: 73).

Diğer Türk topluluklarında da olduğu gibi Türkmenlerin âdetlerinden biri de adaklarda kurban kesmektir. Kesilen kurban pişirilerek paylaşılır ve kalan kısmı *sende ye mübarek* denilerek ziyaretin başına dökülür (Yalman, 1993, 1: 61).

Bahar bölgesinde de Türkmenlerdeki gibi benzer sofraya kurma ve paylaşırma bulunmaktadır. Fakat yemeğin geri kalanı ziyaret başına dökülmez. Bölgede türbelerde verilen sofralardan ayrı olarak kurulan bir

⁸ Çille kesilmesi Bahar bölgesinde kırklama yerine kullanılmaktadır.

⁹ Yeşil bağlama, hemen hemen bölgedeki bütün imamzade, seyyid, şehit ve normal mezarlıklarda görülebilmektedir. Ekseriyetle veli, büyük, ulu olarak atfedilmelerinden dolayı imamzade, seyyid ve şehit mezarlarında çokça görülmektedir. Bunun temelinde şüphesiz İslam rengi sembolünün yeşil olması yatmaktadır. Yaşar Çoruhlu, yeşil rengi özellikle İslamiyet'ten sonra Peygamberin sancaklarından birisinin yeşil olması, Tarikat ehli insanların [erenlerin] çoğunlukla sanki ve cübbelerinde yeşili tercih etmesi yine bu rengin Türkler için her dönemde önemini sürdürdüğünün göstergesi olarak ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak belirtildiğine göre Peygamberin ehl-i beytinin ve oğullarının simgeleri yeşildi. Bu yüzden peygamberin evladı sayılan seyyidlerin alameti de yeşildi (Çoruhlu, 2002: 193). Nitekim İran bayrak rengi de yatay olarak yeşil, beyaz, kırmızı olarak üç parça renkten oluşmaktadır.

sofrada vardır ki *Ebulfazl*¹⁰ sofrası olarak adlandırılır. Ebulfazl sofrası sadece çocuk sahibi olunmak için kurulmaz. Ailelerin çocuklarının askerden sağ salim gelmesi için kızların veya oğlanların yakın zamanda kismetlerinin açılıp evlenebilmesi için de kurulmaktadır.

Hz. Ebulfazl sofrası, övümde (Bahar'ın Lalecin ilçesinde ev yerine öv denilir) verdim. Naharda ayran aşısı, pilov, her neme meyve, hamı cüre koyarlar. Bu Ebulfazl sofrası fakat uşak dünyaya gelen için değil, oğlum serbazlıktan [askerden] gelsin, oğlum ya kızım toy eylesin (KK.32).

Bahar bölgesinde, en etkili müşkül çözen iş olarak görülen bir pratik de *dua yazanlara* başvurmadır. Eskiden bölgenin her tarafında bulunabilirdi. Şimdilerde *dua yazıcılarıyla* ünlü olan Bahar'ın Merkezî ilçesinin Zağ köyüne bizzat giderek *dua yazanlarla* tanışma fırsatı bulduk. Seyyid torunu olduklarını söyleyen bu *dua yazıcılar* yarı ev yarı ofisi andıran yerlerde, sorunları olduğunu iddia eden hastalarına çeşitli dualar yazmaktadırlar. Duaları Kur'an'dan veya çocuk sahibi olmak, nazardan korunmak, kismet açmak gibi çeşitli duaların bulunduğu hususi bir kitaptan yazmaktadırlar. Bu duaları, *dua yazanın* talimatına göre belirli yerlere saklayarak veya belirli pratikler uygulayarak kullanmaktadırlar. Bu yerler çocuk sahibi olmak isteyenlerinde sıklıkla geldiği yerlerdir.

Dua yazan var idi. Gelerdiler diyerdiler nece uşağım oldu düşipdi, sahlayabilmemişem. Böylesine üç aya ceng ayda bir defa dua eylerdi, dobare [ikinci kez] uşağı olardı. Mahsus kitabı var idi. Medlebi burdan yazardı, diyerdi bu duanı zeferana [safran tozu] batır, çihar böylesini nahar [öğle] ezanı vahti iç ya diyerdi gül aba batır çihar sob [sabah] ezanı vahti iç. Bir dua var idi, diyerdi bunu koy yastığın içine, başın altına. Bir dua da var idi, diyerdi bunu batır suya, otağın dört köşesine tök (KK.17,21).

Niyet edilerek çocuk sahibi olma isteğine bir başka örnek ise Ahıska Türklerinde görülmektedir. Çocuk sahibi olunması durumunda üç ila yedi

¹⁰ Ebulfazl olarak da adlandırılan Hz. Abbas, Hz. Ali'nin beşinci çocuğudur. Savaşlarda yiğitliğiyle ünlüdür ve kötü bir şekilde öldürülmüştür. Bu nedenle Şialar Tasua gününü ona atfetmişlerdir.

yıl arasında oruç tutma niyeti edilir. Bu niyete *yıl orucu* denir (Kalafat, 2002: 200).

Temas ve taklit büyüünden hareketle aranan çareler için bir çocuk sahibi kadının elinden su içmek, doğum sancısı yaşayan kadının ısıracağı elmadan ısırarak, yeni doğan bir çocuğun *sonu* [eşi] üzerine sıcağı sıcağına oturmak vb. örnekleri verilebilir (Boratav, 2016: 166). Çocuk sahibi olmak isteyen kadın, herhangi bir türbe toprağından az miktarda alıp suda eriterek içer (Acıpayamlı, 1974: 14).

Azerbaycan Türklerinde, çocuk sahibi olmayan kadının baş parmağı üzerinde yeni doğan bir bebeğin göbeğı kesilir ve böylece çocuk sahibi olacağına inanılır (Kadirzade, 2005:15). Benzer bir uygulama ise Irak Türkmenleri arasında bulunmaktadır. Yeni doğmuş bir çocuğun göbeğı, çocuksuz kadının ayağı üzerine kesilir. Göbek kanının, kadının ayağına değmesi durumunda hamile kalacağına inanılır (Bayatlı, 2012: 169).

Kaşkaylarda, bir kadının doğum sonrası oturduğu toprağın bir kısmı, çocuk sahibi olamayan kadının banyo suyuna dökülür ve bu suyla yıkanan kadının çocuğı olacağına inanılır (Karaaslan, 2010: 57).

Harput'ta, *Muhammed* adının olduğu yedi ayrı evden mih [çivi] toplanır. Doğacak çocuğun dayısı olacak kişi bunu bir demircide bilezik hâline getirir ve kadının bileğine takar (Araz, 1995: 94). Elâzığ Hal köyünde çocuk olması için yedi evden iğne veya mih toplanır. Toplananlar bir demirciye götürülür ve demirci horoz kanı ile eriterek bilezik hâline getirir. Kadın, bu bileziğı koluna takarak çocuğunun olacağına inanır (Acıpayamlı, 1974: 19).

Tahtacılar da, kadının çocuk sahibi olabilmesi için kocasının şalvarının bacak arası sökülür ve kadın üç defa olmak üzere içinden geçirilir (Selçuk, 2008: 188-199).

Bahar'da, imamzadelerin kümmezlerine taş yapıştırırlar. Taş durursa çocuk sahibi olunacağına inanılır. Taş durmazsa ritüel devamlılığını koruyarak ayrı bir ziyarete gidilir. Bu ziyaret sırasında yeşil bir parça bağlanır. Bunun sonucunda hamile olursa o yeşil parçayı açar.

Niyet eyler aşkım olsun Hz. Süleyman aşkına men buradan geçende benim çillem kesilsin uşağı olsun. İmamzade kümmezine

adam var daş yapıştırar daş durar kabul olar, adam var kabul olmaz düşer yere. Kabul olmadı gene gider ayrı ziyaretgeye bice yeşil bağlar. Eger hamile olar gider yeşili açar (KK.39).

Bahar'da yaşayan Türkler arasında çocuk sahibi olmayanlara, şimdilerde unutulmaya yüz tutan bir gelenek olan kuymag dibi verme de bulunmaktadır. Zeyisban¹¹ için pişirilen kuymagin dibi, çocuk sahibi olmayan kadına yedirilir.

Kadimi heç uşağı olmayana, zeyisban için ki kuymag pişirerler. Onun dibini vererler uşağı olar (KK.56).

Bahar'da çocuk sahibi olmak için uygulanan diğer dinsel ve büyüsel çareler şöyledir:

Pişik ölermiş küyçede, arbat üç defa üssünden atlanmış uşağı olarmış. Hane ki ister eyde uşak olar, hamile arbatın şort kayışını bağlarlar uşağı olmayan arbat başına uşağı olar (KK.39). Uşağı olmayıp arbatı aparmışam kabir üssünde üç defa geçirtmişem oğlan doğurdu (KK.19).

Benzer bir uygulama Irak Türkmenleri arasında da bulunmaktadır. Kızlarbat'ta kadınlar mezarlığa giderek mezarın üzerine işer ve mezar üzerinden atladıkları taktirde hamile kalacaklarına inanılır. Yine Diyale'deki Türkmen kadınlar, ölünün yıkandığı su üzerinden üç defa atlanırsa hamile kalınacağı inancını benimserler (Bayatlı, 2012: 169).

Bice arvadın ki uşağı olmazmış, bir nefer rahmete gider, onun şalvarının bağını çihadarlar. Ona üç defa selevat çağırardılar, onu tutardılar suya tökerdiler arvadın sağ kolu üssüne sol kolu üssüne bice de başı üssüne, çillesi kesilerdi hamile olardı (KK.39).

Bice nefer ki uşağı olup gidip on hamamına. Onun fitesini [büyük destmal] sıharlar tökerler uşağı olmayan arbat başına hal olar (KK.32).

Çopanlar, kocalar bağlayan şalı burardılar, sünnet eylerdiler. İki soğan da aşağısına bağlardılar. Her kimin uşağı olmazdı o soğanlardan yerdi uşağı olardı (KK.19).

¹¹ Çocuğun doğumundan, ilk on güne kadarki süre içinde kadına, Zeyisban denilir.

1.1.1.3. Halk Hekimliği Kapsamında Uygulanan Çareler

Kısırlığı gidermek için uygulanan halk hekimliği kapsamına giren çareler olarak ebeye başvurulmasının haricinde, döl yatağının soğuklaması veya eğrilmesinde bele şişe çekme, küllü veya tarçınlı sıcak banyo yapma, buğulara ve tütsülere oturma, ekmek pişirmenin ardından dayanılabilecek sıcaklıktaki fırına oturma gibi uygulamalar sıralanabilir. Döl yatağının kapalı olması durumunda ise rahime iyi geleceği düşünülerek sürülen veya sokulan hayvan yumurtası, çeşitli bitkiler vb. pratikler sıralanabilir (Boratav, 2016: 166).

Bitlis yöresinde, *gulik* olarak bilinen bir bitkiyle pancar ve çiçek açan meyve ağaçlarının çiçekleri kaynatılır. Yakmayacak derecede soğuduktan sonra kadın üstüne oturur (Sökmen, 2015: 369).

Osmaniye’de çocuksuz kadın, çocuksuzluk sorununu sıcaklığa bağladığı için kaplıcalara gider. Her gün, günde üç defa toplamda yirmi bir defa suya girer (Teke, 2005: 33).

Zencefil, beyaz soğan, kimyon karışımı temiz bir tülbende konulduktan sonra zeytin yağına batırılarak hazneye konulur (Antalya), Pamuk üstüne bir miktar gül yağı dökülür ve rahme konulur. Ayaklar yüksek bir yerde dikili olarak yarım saat bekletilir (İzmir), Rezene otu suda kaynatılır ve buğusuna oturulur (İstanbul), Kokulu yayla ardıcı kaynatılır ve buğusuna oturulur (Adana), Sultan otu, lahana, pırasa ve ebegümece kaynatılarak buğusuna oturulur (Tekirdağ), Yumurta ile kireç karıştırılarak ortaya çıkan hamur kıvamına gelen madde bele sürülür ve bir saat yatılır (Amasya), Hamamlara gidilerek natırlara bel çektirilir (Niğde) (bk. Örnek, 1979: 28-42) ve bunun gibi daha birçok pratik Anadolu’nun muhtelif yerlerinde bulunmaktadır.

Makedonya’da çocuğu olmayan kadın, lahana yapraklarını içine attığı bir kapta su kaynatır. Sıcak bir banyo sonrasında lahana yapraklı kaynamış suyun üstüne oturur (Nuredini, 2007: 19).

Bahar bölgesinde yaşan Türkler arasında da çocuksuzluğu sonlandırmak için buğulara oturma çok yaygındır. Derleme sırasında süt buğusuna, soğan kabuğu buğusuna, eşek tezeği buğusuna oturmaların mevcut olduğunu gözlemledik. Yine yumurta ile yapılan işlemlerde kaplumbağa yumurtası diğer bölgelerden farklı olarak rahme sokulmak yerine yenilmektedir.

Bazı adamın ki uşağı olmaz. Süt buğuna salarlar böylesini, soğan kabuğu buğuna salarlar. Bice de eşşek tezek buğuna salarlar uşağı olar. Elan ki diyerler doktor var (KK.32).

Üç dane eşşek tezeğini koyarlar bice kap içine, altına bice ağaç tutarın. Onu yandırarlar arbatı onun tününe oturtarlar ki uşak sahibi olar (KK.39).

Uşağı olmur arvada bice dane tosbaha [kaplumbağa] yumurtasını çopan getirirdi, arbat yerdi uşağı olardı (KK. 32).

Rahmin sıcak olmadığı nedeniyle sıcak küle, sıcak fırına oturma veya sıcak banyo yapma gibi uygulamalara benzer olarak kadının soğuk yiyecekleri yememesi gerekir. Çünkü sıcaklık çocuğun meydana gelebilmesini temsil ederken zıttı olan soğukluk çocuksuzluğu temsil etmektedir. Cinsiyet belirlemede ise soğuk yiyecekler kızı, sıcak yiyecekler ise erkeği temsil etmektedir. Böylece erkek çocuğuna verilen önem, çocuk sahibi olma ve cinsiyet belirlemedeki temsilleriyle de ortaya konulmaktadır.

Hıyar, karpuz yese kız olar. Çünkü bunlar soğuktur. Balanganı katarlar nebat¹² ıssı su içine kırkına ceng hem arbat hem kişi içer oğlanları olar (KK.39).

Bölgede çocuksuzluğa aranan bir başka çare de toprak ya da kireci su ile karıştırarak içmedir.

Bice duvardan torpağı, salarlar suya, içerler ki uşak olar (KK.24).

Benzer bir örneğini Kaşkay Türkleri arasında da bulunmaktadır. Çocuğu olmayan arbata *dişi daş* adında bir çeşit taş ezilip elendikten sonra toz hâli yedirilir (Karaaslan, 2010: 59).

1.1.2. Gebelik

Kadın gerek gebeliği gerekse lohusalığı aşamasında etrafında bir tür hasta olarak görülür ve ona göre davranılır. Yani gebe kadını, içinde bulunduğu toplumun kültürel değerleri hasta olarak kabul eder. Ondan da bu değerlere uygun olarak hareket etmesi ve rolünü kabullenmesi beklenir

¹² Bölgede doğumdan, sünnete, evlenmeden, ölüme kadar hemen hemen her ritüelde kullanılan bir çeşit şeker.

(Örnek, 1977: 135). Böylece kadın kedisine biçilen role ayak uydurarak bu rolün beraberinde getirdiği ritüelleri de uygulamaya çalışır.

Anadolu ve muhtelif Türk bölgelerinden gebe anlamında kullanılan adlandırmalar şöyledir:

Türkiye Türkçesinde ağır ayak, gebe, hamile, gödelek, gömanlı, gövdeli, ikicanlı, üzerli, üzeriyüklü, yüğrük ve yüklü; Azerbaycan Türkçesinde ağır, ayagiğır, ağırayag, boğaz, boylu, hamile, ikicanlı, yüklü. Gagauzlarcada gebe; Türkmencede yüklü, gevreli, hamla, boğaz; Özbekçede hamiledar, ikkikat, bugaz; Yeni Uygurcada hamildar, hamile, egir ayak, boğaz; Kazakçada eki kabat, yükti, buaz; Kırgızcada boykat, booz, boyunda bar, cüktüü, koş boylu; Nogaycada avır ayaklı, yüklü; Tatarcada yökle, kömenle, avırlı, buaz; Başkurtçada yöklö, ayırlı, ayır ayaklı; Kırım Tatarcasında xamile, yüklü, ağırayaklı; Karaçay-Malkarcada buvaz, içli bol; Karayimcede hamila; Kumukçada aylı; Altaycada barlu, boos, köçölü, kursaktu; Hakasçada xarinnıg, pozında bar, toylıg; Tuvacada booz, sattıg, dapkırlıg, dapkırlıg, iştiğ ve Yakutçada ıaraxan, xat (Çetin, 2008: 201).

Bölgede, gebe kadın için *karnı dolu* ve *iki canlı* tabiri kullanılır. Bunun yanında *hamile* adlandırması şimdilerde daha çok kullanılmaktadır.

Karnı Dolu diyerler böylesi için. Veli elan ekseriyetle hamile diyerler (KK.21).

1.1.2.1. Gebelikten Korunma / Gebeliği Sonlandırma

Çok çocuğa sahip olan aileler, daha fazlasını istemedikleri için bazı tedbirler uygularlar. Bu tedbirler, gebe kalmak için yapılan tedbirlerden çok daha azdır. Hatta bazı bölgelerde bu tedbirlere başvurulmaz. Bunun temelinde Allah'ın yuvasını bozmak fikrinin yanında az çocuklu aileye kuma gireceği inancı da yatmaktadır. Fakat tedbirlerin uygulandığı bölgelerde kadına afyon, katran, sarımsak, soğan kabuğu, kahve, yakılmış yumurta kabuğu, katır tırnakları, kına suyu, şaplı veya tuzlu su içirilirken erkeğe ise içinde solucan, nergis olan su kaynatılarak içirilir (Acıpayamlı, 1974: 23).

Çocuk düşürmede en etkili yöntemlerin bilir kişisi olarak ebe gösterilmektedir. Gerçekleştirilen uygulamaların sonucunda hâlâ gebelik sonlandırılmıyorsa son çare olarak doktor görülmektedir (Karataş, 1995: 150). Bu pratiklere çeşitli bitki veya nesnelere rahime sürme veya sokma,

yüksek yerlerden atlama, ağır iş yapma, ağır nesnelere kaldırma örnek olarak verilebilir.

Rahime sabun koyulur. Ebegümece otuyla zeytinyağı karıştırılarak hazırlanan macun rahme konulur (Biçer, 1991: 3).

Örümcek ağı tütsüsüne oturulur, rahmin ağzına sabun parçası veya pamuk koyulur, nalbanta gidilerek yontulan katır tırnağı alınır ve kurutulmuş sabahları aç karnına bir çay kaşığı içilir (Taş, 1996: 190).

Kaşkaylarda, çocuğunu düşürmek isteyen kadın *cevher* adlı bir ot içer. Bazı zamanlarda da bu işlerde bilir kişi *kadim arvad*, *bilir arvad* olarak bilinen kadınlara danışılır. Fakat genel olarak ise gebeliği sonlandırmak Kaşkaylar arasında hoş karşılanmaz (Karaaslan, 2010: 63).

Irak Türkmenlerinde çocuğunu düşürmek isteyen kadın acı biber, baharat, kına, soğan kaynatılarak suyunu içerdi. Ağır nesnelere kaldırırdı, yüksekten atlardı (Bayatlı, 2012: 171).

Bahar bölgesinde ise gebeliği sonlandırmak için kaynak kişilerin bazılarında eskilerde kaldığını bazılarında ise hâlen uygulandığını belirttiği pratikler şu şekildedir:

Çeşitli bitkileri kaynatılarak içmek, kına içmek, *genegene* adı verilen bir tür ot içmek, safran tozu içmek, ağır kaldırmak, karın üstüne ağır nesnelere koymak, *mamaya* başvurarak önerilerini uygulamak.

Zeferaninen soğan kabuğunu gaynatardılar içerdiler ki uşak sıht [düşse] ola (KK.17).

Sarı gülü gaynatardılar, içerdiler üç güne ceng. Genegene [bir tür ot] var idi, gaynatardılar suyunu içerdiler (KK.24).

O vahit yonca tohumunu gaynatarmışlar, zeferan içermişler. Gara tohumda var imiş onuda gaynatarmışlar içermişler. Hınanın özünü suya çalarmışlar içermişler. Kadimde karnına büyük zat [şey] koyarmışlar ki uşak düşsün (KK.32).

Kadim de iki, üç daşı götürerdi uşağı salardı. Mama hına içine su çalardı, vererdi arvada, içerdi uşağı, yazıya çıhardı. Soğan kabuğu gaynatardılar, üç defa içerdiler uşak salarmış. Zeferan gaynatardılar içerdiler (KK.39).

1.1.2.2. Çocuğun Yaşamayı İçin Yapılan Ritüeller

Özellikle çocuksuzluk yaşayan kadın, hamile kalabilmek için birçok uygulamaya başvurduğu gibi hamile olduktan sonra da çocuğun sağlıklı bir şekilde doğurmak ve hayatta kalabilmesini sağlamak için birçok hususa dikkat etmesi gerekmektedir. Hamile kadın ile karnındaki çocuk arasında duygusal ve fiziksel açıdan bir bağ bulunmaktadır. Dolayısıyla anne adayları karnındaki çocuğu olumsuz olarak etkileyebilecek tüm hareketlerden kaçınmaktadır (Bayatlı, 2012: 173). Çocuğun hastalıklı olması durumundaysa birtakım pratiklere başvurmaktadır.

Çuvaş Türklerinde, hasta çocuğu iyileştirmek için *yumsa*¹³ / *yumsi* davet edilir. *Yumsi* çocuğun *ie*'den dolayı hastalandığını belirlerse bu kötü ruhlerden kurtarmak için çocuk üzerinde bir tören yapılır. Çocuğun üzeri bir örtü ile örtülür, bir tutam keten yakılır. Kuşburnu çubuğuyla örtüye vurulur ve bir dua okunur. Törenin sonunda çocuk su ile yıkanır (Arık, 2012: 88).

Tahtacılar, çocukları dünyaya geldikten sonra sürekli ölenlerin ziyaretlere giderek adak adamaları gerektiğine inanılır. Kurban eti kesilir ve artan kısımları yatırım yanına gömülür. Ayrıca doğduktan sonra ölmeyen ilk kız çocuklarına *durdu*, *dursun* vb. isimleri verilirken erkek çocuklarına *durun*, *durmuş*, *durali* vb. isimler verirler. Uygulanan bir başka tedbir ise erkek çocuğun saçını yedi yıl uzatarak Azrail'e kız gibi gösterilip kandırıldığı inancıdır. Aile yedi yıl boyunca sadece çocuğun ihtiyaçlarını karşılar, kılık kıyafetlerini akrabaları ve yakın çevresi verir. Yedi yıl sonunda annesinin gittiği ziyaret yerine çocuk da götürülür ve burada kurban kesilir. Çocuğun da saçları kesilir. Daha sonra kesilen kurban paylaşılır arta kalanı ve çocuğun kesilmiş saçları gömülür (Selçuk, 2008: 191). Bu uygulamanın benzerini Bahar bölgesinde de tespit ettik. Fakat Bahar bölgesinde Tahtacılar farklı olarak seçilen saç karşılığında para veya altın verilmektedir.¹⁴

Çocuğun yaşamayı için Bahar bölgesinde eskiden önemli olarak gördükleri *Hacer Bacı* adlı bir kadına çocuk götürülürdü. Bu *Hacer Bacı*'nın

¹³ Yumsalar, Çuvaş Türkleri arasında bazı durumlarda bir din adamı gibi, bazı durumlarda büyücü, falcı, halk hekimi vb. olarak kabul edilen ve bazı olağanüstü özelliklere sahip kişilerdir (Bayram, 2010: 36).

¹⁴ Saçın belli bir süre uzatılma örneği, dinî ve büyüsel çareler başlığında bahsedildiğinden tekrar bahsedilme gereği duyulmamıştır.

kıyafeti çocuğa giydirilirdi. Çocuğu kendilerinin çocuğu olarak görmezlerdi. Biri sorduğunda Hacer bacının çocuğu cevabı verilirdi. Yedi yaşına kadar çocuk kalbur üstünde yatardı.

Bir neferin ki uşağı sağ kalmazmış, dua eylermiş Huda bu uşak daha bu sefer kalsın aparak salak Hacer bacıya diyermiş [o dönemlerde yaşayan bölge halkınca mübarek kabul edilen bir kadın]. Uşağı getirerler Hacer bacının libasından salarlar. O vahit ta öleneye ceng onun için bayramlık getirerdiler. Diyerdiler bu bizim uşağımız değil Hacer bacının uşağıdır. Yeddi yaşa ceng kalbur üssüne yatırardılar (KK.19).

Bir başka pratik olarak imamların adları koyulur. Böylece Azrail'in, verilen bu adlara hürmet edeceği ve canlarını almayacağına inanılır.

Adam var üç uşağı ölüp bicesi doğar diyerler, buna imam adı koyak ki ölmeye kalsın (KK.39).

Anadolu'nun ve Türk dünyasının muhtelif yerlerinde görülen bir başka pratik de çocuğun bir şey karşılığında başkasına satılması veya verilmesidir. Gaziantep'te bu pratik çocuğu olmayanlar için yapılmaktadır. Çocuğu olmayan bir adam, buğday pazarına giderek ilk karşılaştığı bir Arap'a *bir oğlum var, sana satayım* der. Pazarlıklı alışveriş yapıldıktan sonra oğlunu Arap'a satar. Sonra ise çocuğunun bir ismi de *Arap* olur. Bunu eski Türkler demiri demirciye satarak yapmaktaydılar (Yalman, 1993, 2: 211). Bir başka satma pratiği de türbeye satmadır. Türbeye çocuğun satılarak çocuğu koruyacağına inanılmaktadır. Satıldıktan sonra çocuğun türbedeki zata ait olacağı ve zarar vereceği düşünülen güçlere karşı türbenin çocuğu koruyacağına inanılır (Kalafat, 2012: 379).

Bu örneklerin benzerine ise Bahar bölgesinde çocuğun hayatta kalması üzerine yapıldığına rastladık. Çocukları sürekli ölen bir ailenin en son doğan çocuğu, çocuklu bir aileye verilir. Buna *Ocağ değişme* denir.

Onun yerini değışerdiler. Bizim familimizde var idi. Üç dane uşağı oldu öldü. Diyerdik onu getirin bize Ocağın değışsin. Geldi on gün kaldı ondan sonra apardık övlerine. Bu uşak kaldı da ölmedi (KK.32).

Başka bir pratik de *Tezek ağırlığı* pratiğidir. Çocukları ölen bir aile, son doğan çocuğunu çok çocuklu bir aileye ağırlığınca tezeğe karşı satar.

Terazinin bir ucuna çocuğu diğer ucuna tezek koyarlar. Yedi yıl boyunca çocuk bu ailede kalırdı. Böylece ölmeyeceğine inanılırdı.

Bazısı da var yeddi il kalar o ocahta. Bir merasim de varımızda var ki Tezek ağırı diyerdiler. Bir uşağı koyarmışlar teraziye, uşak ağırını tezek koyarmışlar. Onu vererdiler uşak sahibine uşağı alardılar yeddi il vermezdiler ki uşak ölmeye. Diyerdiler biz vermişek Tezek ağırına (KK.32).

Araştırma alanımız olan Bahar'da karşılaştığımız bir başka pratik ise yedi kardeşi olan bir çocuktan kıyafeti alınarak veya aksakallı birinden kıyafeti alınarak öleceği sanılan çocuğa giydirilmesidir. Bu kıyafet yedi yıl boyunca çocuğun üstünde kalır.

O ki uşağı ölermiş, gidermişler ya yeddi gardaşı olan uşağın bice tike libasını alarmışlar ya aksakallı dan bice tike libas alarmış yeddi yaşına ceng giydirermişler ki o uşak ölmesin (KK.15).

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde görülen *ters giyme* pratiğinin benzer bir pratiği de Harput'ta bulunmaktadır. Çocuğa yedi yıl boyunca haşılı [kullanılmamış] kıyafetler giydirilir. Bu kıyafetler komşu ve akrabalarından alınır. Yedi yıla kadar bu şekilde büyütülen çocuğun artık yaşayacağına inanılır (Araz, 1995: 100).

Anadolu ve Azerbaycan'da, birinin adını öğrenmek için *adın bağışla* denmektedir. Bunun temelinde bir halk inancı bulunmaktadır. Doğan bebeklerini sürekli kaybeden birine, komşusu veya bir yakını kendi çocuklarından birinin adını bağışlarsa adını koydukları çocuğun ve bundan sonraki doğacak çocukların artık ölmeyeceğine inanılmaktadır (Makas-Kalafat, 2017: 241).

1.1.2.3. Aşerme / Yerikleme ve Gebe Kadının Kaçınmaları

Aşerme, gebeliğin belli bir aşamasında kadında görülen bir durumdur. Bu deyim aslı *aş yerme* ve anlamı *yiyeceklerden tikslenme* demektir. *Yermek* fiili beğenmemek, kötülemek anlamlarında kullanılmaktadır. Zamanla deyim anlam değişikliğine uğramış ve *yüklü kadının bazı yiyecekleri canının istemesi, onları tatma isteğinin kuvvetlenmesi* anlamlarını kazanmıştır. Bu aşamada kadının her istediğinin verilmesine

dikkat edilir. Aksi halde kadında veya çocukta birtakım istenmeyen hâller meydana gelebileceğine inanılır. Bunlara örnek olarak çocuğun düşmesi, cildinde leke kalması, sakat, kusurlu doğması vb. gösterilebilir. Ayrıca hamile olan kadının yediği yiyeceklerden hareketle çocuğun cinsiyeti arasında bir bağ bulunduğu düşünülür. Anne çocuğunda kusur niteliğinde iz bırakmaması için böyle kimselere bakmaz ve böyle hayvanlarla karşılaşmaktan da çekinir (Boratav, 2016: 168-169).

Gebe kadın, çirkin çocuk doğurma korkusuyla çirkin insanlara, sarılık hastalıklı çocuğu doğurma korkusuyla ölüye, sakat doğurma korkusuyla alil ve azası noksan çocuklara, yarık dudaklı çocuk doğurma korkusuyla tavşana, yarık ve kalın dudaklı doğurma korkusuyla deveye, kıllı çocuk doğurma korkusuyla ayıya, soluk benizli ve talihsiz çocuk doğurma korkusuyla tutulmuş ay ve güneşe, siyah renkte çocuk doğurma korkusuyla da siyah nesnelere bakmaz (Acıpayamlı, 1974: 17).

Aşeren kadın genellikle acı, ekşi ve baharatlı yiyecekleri yemekten çekinir ya da yakınlarınca kaçınmaya zorlanır. Bunun temelinde ekşi yemekle kız olacağı düşüncesi bulunmaktadır; *ye ekşiyi, doğur Ayşe'yi* tekerlemesiyle de bu durum özetlenmektedir. Buna karşılık olarak tatlı yiyecek ve içeceklerin erkek çocuğunun ön belirtisi olduğu düşünülmektedir. Bu durumda *ye tatlıyı doğur atlıyı* tekerlemesi özetlemektedir. Ülkemizin muhtelif yerlerinde aşerme için kullanılan bazı adlandırmalar; *aşeriyor, aşyeriyor, aşeren, aşveren, yerikliyor, aş çalıyor, yerüklü, yerik yeriyor, yergin, yerikli, başı kel, başı döngün, başı bozuk, başu bulanık, göğnü kötü* şeklindedir (Örnek, 1977: 134-135).

Sivas ve yöresinde aşerme bir nefis meselesidir. Kokuyu alan gelinin nefsi çekebilir. Özellikle çocukların, fakirlerin ve hamilelerin nefsi etkili olur. Nefsi kalmasın diye en azından tattırılır ve bir tadımlık alınmasına *nefsi körleme* denir (Kalafat, 2001: 171).

Eskişehir'de, gebe kadın çocuğun balık ağızlı olmaması için balık yemez. Hamile kadın cenaze evine girmez ve ölü helvası yemez. Ciğer yemesi sonucunda elini yıkamayıp vücuduna dokunursa çocuğun dokunduğu aynı bölgesinde leke oluşur. Kahve içmesi sonucunda bir yere

dökülürse kahve lekesi olur. Kelle paça yerse çocuk sümüklü olur (Biçer, 1991: 5).

Artvin Vezirköy’de, gebe kadın eğer ciğer yer, gül koklar ve elini vücuduna sürerse çocuk doğduğu vakit sürülen bölgenin aynı yerinde gül veya ciğer şeklinde leke oluşur. Gebe kadın yılan görürse ve bakarsa çocuğu yaralı ve çirkin olur. Bunun üzerine Liilafi suresi yedi defa okunarak gebe kadının ağzına üflenir (Karataş, 1991: 64). Yine Artvin’de aşeren kadına *ağzı bozuk ve yerindili* denir. Aşeren kadın ölüye bakmaz. Gebe kadın bir çocuğun kendisine bakmasından kaçınır (Balıkçı, 2001: 45).

Amasya’da, doğacak çocuğun yanaklarının al al olması için elma yenilir. Gamzesinin olması için ayva yenilir. Kadının aşerdiği yiyeceği yememesi üzerine çocuğun bir yerlerinde eksiklik olacağına inanılır (Kalay, 2001: 163).

Trabzon, Bayburt ve Gümüşhane’de gebe kadın doğumdan sonra aşerilmiş ise *emzikli kadın göğsü şişer* inancı benimsenir (Muratoğlu-Kalafat-Türkeroglu, 1996: 12).

Aşerme Kırgızlarda *talğak* olarak ifade edilir ve bu durumda olan kadına istediği verilmemesi sonucu bir yerinin eksik, ayağı, kolu sakat, yüzü çukur vb. olabileceği düşünülür (Polat, 2008: 78-79).

Irak Türkmenlerinde, hamile kadının hayvan beyni yemesi durumunda çocuğunun aptal ve beyninin aynen yediği hayvan beyni gibi olacağına inanılır. Nar aşeren kadının doğuracağı çocuğun dişleri inci gibi elma yiyenin ise yanaklarının kırmızı olacağına inanılır (Bayatlı, 2012:180).

Aras vadisinde, hamile kadın aşerme zamanı nar yerse çocuğu çok güzel olur. Ayva yerse gamzeli olur. Deve eti yerse kalın dudaklı olur. Karpuz yerse bebek, evine ve ailesine soğuk davranır (Makas-Kalafat, 2017: 94).

Kumuklarda *Aylı kadının* [hamile kadının], canının çektiği temin edilmezse *damla* [ben] olur (Kalafat, 1999a: 131).

Başkurt Türklerinde, aşeren kadının isteği yapılamaması durumunda hamur veya duvardan bir parça kireç koparıp yiyebilir (Kalafat-Güngör, 2011: 33).

Aşerme Türk destanlarında da yer bulmuştur. Batırlar Cırı kitabında yer alan Akconasulı Er Kenes Destanı’nda, Akconas’ın karısı Aruvbibi’nin

yerikleme üzerine yerik aşı olarak koyundan koç, sığırdan boğa, yıldıdan aygır, deveden buğra kesilir yine de yeriği geçmez. Bunun üzerine Aral Kadın'ın tavsiyesiyle bir sarı yılan getirilir ve yılanın başını yiyen Aruvbibi'nin yeriği geçer (Aça, 1997: 80).

Azerbaycan'da aşeren kadın *yerikleme*, *ağız tatsızlığı* adları ile bilinir. Hamile kadının istediğinin verilmesine *yeriyi bulma*, *tike verme* denir (Kadirzade, 2005: 17).

İran sınırları içinde bulunan Kaşkaylarda aşermeye *arma* (Karaaslan, 2010: 68) veya *ağzı pis*, *ağzı tatsız* denir (Uzun, 2007: 77).

Bahar bölgesinde de aşermeye çok önem verilir. Bölgede aşerme *yerik*, *yerikleme* olarak adlandırılır. Yerikleyen kadının davar beynini yememesi gerekir. Yemesi sonucunda leke düşer. Davar beynini sekiz, dokuz yaşındaki çocuklarında yememesi gerektiği kaynak kişilerce belirtilmiştir. Zamanla çocuğun yüzüne leke düşeceğine inanılır.

Hayvanlardan tavşan eti kesinlikle yenmez. Anadolu ve diğer Türk topluluklarından farklı olarak bölgede tavşan etinin yenmemesi çocuğun yarık dudaklı olacağından ziyade bağlı oldukları mezhep inancının fıkıh bilgisinden dolayıdır. Fakat tavşan eti bazı istisnai durumlarda yenilebilir. Çocuksuzluk yaşayan kadının tavşan eti veya kirpi eti yemesi sonucunda çocuk sahibi olacağına inanılır. Aşerme durumunda kadına istediğinin verilmemesi sonucunda, örnekleri verilen diğer bölgelerle benzerlik göstererek çocuğa leke düşeceğine inanılır. Bir başka inançsa aşerme döneminde istenilenin umursanmaması sonucunda çocuğun düşeceğidir.

Bir başka farklılık da balık eti yenmesidir. Bölgede balık etinin yenilmesi sonucunda çocuğun etinin yumuşak ve narin olacağına inanılır. Gebe kadının yere sıcak su dökerken besmele çekmesi gerekir. Aksi taktirde cinlerin çocuklarını yakacağına ve onlarında kendi çocuğuna zarar vereceğine inanılır. Aynı şekilde gebe kadının yere kürekle vururken de besmele çekmesi gerekir. Çekmemesi durumunda cin çocuklarının ortadan ikiye ayrılacağı ve bu sebepten onlarında çocuklarına zarar vereceğine inanılır.

Kaynak kişilerce aktarılanlar şöyledir:

Biz arvadın göynünün istemesine diyerek yerikleme ya yerik (KK.15,17,21,32,39).

Burda diyirler davarın beyni yemesin ki uşağa leke düşer. Sekiz, dokuz yaşında uşak da yemeye üzüne leke düşer. Davşan eti heç yemezler. Veli bazısını uşağı olmaz davşan eti ya kipri eti yiyer ki hal olar (KK.32).

Heyva [ayva] yer uşak çoh gaşeng olar. Ayna üssüne nar töken yiyen lobları kırmızı olar, gözü de ab olar. Kündür [bir tür bitki kökü] de yiyerin uşah çok akli keser, hamı zati biler (KK.20).

Arvad gerek kurbanın kellesini yemiye uşağın üzüne bala bala leke düşer. Davşanı hiç yemezler. Diyerler balık verin yiye gaşeng olar (KK.32). Balık yiyerler ki uşağın eti çoh yahşi olar, et yahşidir (KK.32).

Evvelden diyerdiler surey-i Hz. Yusuf'u ohu. Hz. Yusuf gaşengdir, uşağında gaşeng olar (KK.24).

Arbatın uşak düşer ki karnına göynü çoh ister bizzat. Eger yemese uşağına bice dalına ya göbeğine gara leke düşer ya uşak düşer. Eger çoh umarasan [umarsan] uşah düşer (KK.21).

Bizde karnı dolu arbat yere sıcak su dökende Bismillah diyerek ki bizden yeğlerin [cinlerin] balaları yanmaya. Bunu hamı kes de diyer. Eger ocur olsa o arbatın balaları beyinden giderdi böylesi için diyerdik al apardı. Gerek arbat yere bel vuranda Bismillahirrahmanirrahim diye ki bizden yeğlerin uşakları bölünmeye (KK.17,21).

Bölgede, gebe kadının kaçınmalarından en ilginç olanıysa ay tutulması ve gün tutulması zamanında yapılmaması gerekenlerdir. Ay veya gün tutulduğu zaman karnı dolu kadın elini vücuduna götürmemesi gerekir. Ay tutulduğunda götürse çocukta kara leke, gün tutulduğunda götürse çocukta kırmızı leke oluşur.

Ay tutulan zaman arbat elini karnı üssüne koyanda uşak üzüne gara düşer. Gün tutulan zaman koyanda eti kırmızı olar. Gerek bakmaya ki uşak dalına bice leke düşmeye. Veli el koysa el kadar gara ya kırmızı düşer (KK.32).

Kara leke düşmesinin temelinde, ayın karanlık olduğunda çıkması ve çukurlarının uzaktan leke gibi görünmesi, güneşin ise yakıcı etkisinden dolayı çocuğun vücudun da kırmızı bir leke bırakabileceği düşüncesi olabilir. Ay ve güneş etrafında geçen efsanelerde ayın erkeği, güneşin de kızı temsil etmesi bu bağlamdaki ilişkiyi açıklamasına yorumlanabilir.

Bütün dünya mitolojilerinde olduğu gibi bizim mitolojimizde de güneş kız, ay erkek olarak kabul edilir. Ayla güneş birçok efsanede aynı anda şekil değişikliğine uğrarlar (Ergun, 1977: 182).

Ay ve güneşin çocuk ve cinsiyet üzerine Azerbaycan'da geçen bir efsane şöyledir; Ay oğlanmış, Güneş de kız. Ay Güneş'i seviyormuş. Her gün onun peşinden gezermiş. Güneş neler yapmışsa da Ay el çekmemiş. Günlerden bir gün Ay Güneş'in peşine düşer. Güneş kaçır, Ay da peşinde. Güneş bakar Ay'ın elinden kurtulamayacak hemen eğilip yerden bir avuç balçık alır ve Ay'ın yüzüne atar. Ay orada kalır. Güneş çıkar gider. Ayın yüzündeki lekeler, işte ta o zamandan kalmıştır. Ay'ın yüzündeki lekelerin oluşumuna örnek bir başka efsanede şöyledir: Ay yaramaz bir oğlan çocuğuymuş; ellemeyelim. Hiç kimsenin sözünü dinlemezmiş. Günlerden bir gün anası hamur yoğururken onun yanında oynayıp eline, ayağına dolaşmış. Anası, çekilmesi için ne kadar söylemişse de Ay bir türlü dinlememiş, anasının sözüne kulak bile asmamış. Sonunda anası kızar ve elinin hamuruyla buna bir tokat vurur. İşte o zamandan beri Ay'ın yüzü lekeli (Ergun, 1977: 392-393).

1.1.3. Çocuğun Cinsiyetini Belirleme

Gebe olduğu anlaşıldıktan sonra kadının ilk düşüncesi, çocuğunun cinsiyetini öğrenmeyi denemektir. Özellikle ilk çocuk için ananın da babanın da dileği oğlandır. Nadir hâllerde özellikle daha önceki çocukları oğlan ise ana gelecek çocuğunu kız isteyebilir (Boratav, 2016: 167) Bu bakımdan, geleceğin annesi doğuracağı çocuğun cinsiyetini etkileyeceğine inandığı birtakım inançlarla da yüklüdür. Bunlar geleneklerle kuşaktan kuşağa aktarılarak etkilerini sürdürmektedirler (Örnek, 1977: 136).

1.1.3.1. Fiziksel Görünümden Hareketle

Hamile kadının, çocuğun cinsiyetini öğrenme merakını gidermesinin yollarından biri de annenin fiziki görüntüsü ve karnının alacağı şekillerdir.

Erzurum'da, gebe kadın güzelleşirse oğlan, çirkinleşirse kız doğacağına inanılır. Kadının karnı yuvarlaksa erkek, karnı şişkin ve sivri olursa kız doğuracaktır. Annenin yüzünde çiller belirirse kız, belirmezse oğlan olur. Anne karnındaki çocuk sağda oynarsa oğlan, solda oynarsa kız doğacaktır. Anne adayının meme uçları kırmızı veya mor olursa erkek, siyahlaşırsa kız olacağına inanılır (Taş, 1996: 194-195).

Gaziantep ve yöresinde, doğumu yaklaşan kadının yüzü güleçse oğlu olacağına, asabiye kızı olacağına inanılır. Aşırı derece kilo alırsa kız, hafifler yüzü solarsa oğlu olur. Karnı büyürse oğlan, kalçalar büyürse kız olur. Hamile kadının, dudağı sarkarsa oğlan, gerilirse kız olur (Çelik, 1996: 32-33).

Azerbaycan'da anne adayı hafif ayaksa ve güzelleşmişse oğlu olacağına inanılır. Oğlan çocuğu annenin sağ böğründe, kız çocuğu ise sol böğründe yerleşir (Kadirzade, 2005: 19).

Hemedan eyaletine bağlı Bahar bölgesinde, annenin fiziki durumundan çocuğun cinsiyetinin belirlenmesinde annenin gözlerine bakılır. Eğer iri ve parlaksa kız, küçük ve mavi renge çalarsa oğlan olur.

Kız annesinin, karnı yumruk şeklinde olur. Kız nenesi şişer, oğlan nenesi ise zayıf olur. Oğlanın, kıza göre fitrat gereği daha güçlü kuvvetli olduğu düşüncesi anneyi zayıflatırken kız, anneye kilo aldırılmaktadır.

Oğlan annesi, çok güzel olur. Kız annesi ise yüzü çilli olur. Kaynak kişiler bunun sebebini annenin güzelliğini kıza vermesine bağlamaktadırlar. Oğlan annesi, karnında salatalık şeklinde gözükürken kız şişik gözükür.

Kaynak kişilerce aktarılanlar şöyledir:

Göze bahardılar bilerdiler. Kız ki nenesinin gözleri açar, ışık olar, iri olar. Oğlan nenesi ki gözleri çoh bala olar, gög rengi olar (KK.17,21).

Kız ki yumruk olardı. Burda kız nenesi ağır olardı, oğlan nenesi zayıf olardı. Oğlan nenesi çoh gaşeng olar, kız nenesi üzünde çil olardı. Diyerdiler nenesi, kıza verip güzelliğın (KK.26).

Uşak sağ tarafta olsa oğlandı, sol tarafta olsa kızdı. Arbat çoh şişse kızı olar. Bir karnı dolu arbatın bi terefi şişer, oğlan hıyar görsener, kız şişmiş görsener (KK.26).

1.1.3.2. Rüyalardan Hareketle

Rüyalar ve rüyaların yorumu, bütün insanlığın düşünce tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Bu inanışlar şimdi de devam etmektedir. Fakat her kavmin hayatında ve kendi kültür çevrelerinde müşterek ve birleşik olan bazı inanış ve düşünceler vardır (Ögel, 2014: 725). Bu inanış ve düşünceler anne karnındaki çocuğun cinsiyetini belirlemede de yer bulmuştur. Rüyada annenin gördüğü simgelerden hareketle çocuğun kız veya erkek olacağı yorumlanır.

Rüya yoluyla cinsiyeti belirlemede Gaziantep ve yöresinde yaşayanlar, rüyada mavi boncuk bulan veya takanın oğlu olacağına inanır. At, eşek, deve satın alanın veya eve getirenin oğlu olur. Bıçak görenin oğlu, makas görenin kızı olur (Çelik, 1996: 33).

Osmaniye’de kadın, rüyasında elma yerse kızı, armut yerse oğlu olur. Para görürse, boncuk veya süslü işlemeli kumaş görürse kızı olur (Teke, 2005: 43).

Kars yöresinde rüyada bıçak, kama veya kılıç gören baba veya annenin erkek çocuğu olacağına, gül görenlerinse kız çocuğu olacağına inanılır (Kalafat, 2005: 145).

Kaşkaylarda, rüyada tüfek veya serbaz [asker] görülürse oğlan olacağına inanılır (Karaaslan, 2010: 78). Türkmenlerde rüyada, çaydanlık veya kayısı görülürse çocuğun oğlan, ayna ve boncuk görülürse kız olacağına inanılır (Özbay, 2007: 41).

Bahar’da rüyasında at gören gebe kadının, çocuğunun oğlan olacağına, elma görenin ise kız olacağı yorumlanır. Bölgede erkeği simgeleyen kılık kıyafetin görülmesinde erkek, kız kılık kıyafetleri görülmesinde kız olacağına da inanılır. Başka bir uygulamaysa niyet edilerek uykuya yatılmasıdır. Böylece rüyada çocuğun cinsiyetine dair ipuçları görüleceği inancı benimsenmektedir.

Kaynak kişilerce aktarılanlar:

Yuhuda ki alma gören kızdır. At görende murattır. Murat ki oğlandır (KK.32).

Bizim merasim varımızda bucur [böyle] ki niyet eyleyerek yatanda yuhuda görer (KK.39).

Alma yuhuda görse kızdı. Bir ya iki at görende diyerdiler bizim oğlumuz olar (KK.24).

1.1.3.3. Davranışlardan Hareketle ve Fal Yoluyla Belirleme

Anne adayının çoğunlukla haberi olmadan gösterdiği davranışlar neticesinde, çocuğunun cinsiyeti yorumlanmaktadır. Bu yorumlamalara fal yoluyla da varılabilmektedir.

Bölgede, genellikle habersiz bir şekilde gebe kadına yapılan davranışlara anne adayının vereceği tepki, çocuğunun cinsiyetini belirler inancı bulunmaktadır:

Bir arbat ki eliyen dizinde durar [dizinden destek alarak kalkarsa] diyerler uşağı oğlan olar ya ellerin koyardın yere durardın [yerden destek alarak kalkarsa] diyerdiler kız olar (KK.24).

Bi cür de var varımızdır, arvad ki geldi biz duz [tuz] tökerek başına, eger elini apardı üzüne oğlan olar, elini apardı başına kız olar (KK.26).

Başına duz tökermişler, eger ki elini ağzına götürüp oğlan olarmış, elini başı üssüne götüre kız olarmış. Arvad ki yolda gidip sen sesleniren, sağ yanına bahsa oğlan olar, sol yanına bahsa kız olar. Öve gelir ki kapını sağ kışını atsa oğlan olar, sol kışını atsa kız olar. Eger ki libas biçen vakit konak gelerdi, oğlan geldi oğlan olardı, kız geldi kızın olardı. Arvad ki bilmiyir bice parça içine kıyıcı [makas], bicesi içine de pıçah çalarmış. Arvad her neme aldı, çıkardı, o olardı. Kıyıcın götürseydi kız olardı pıçahın götürseydi oğlan olardı. Oğlan ki kırk günlühtür diyerdiler bala kuş var karnında pır pır eylerdi. O pırılamağından bilerdiler ki oğlandır (KK.32).

Arbatın avucuna pul [para] koyardılar, diyerdiler bunu at göge gelsin. Gelende tutardı, diyerdiler aç. Eger ki şîr [astan] tarafı gelse oğlan, hat tarafı gelse kız olardı (KK.17,21).

Oğlan tepik vurar nenenin karnına, kız vurmaz. Kızı olan arvad çoh yatar, yuhular, oğlan nenesi ayak vurar dolanar. Bir yastık koyarlar iki dane çengel [çatal] koyarlar, çengel düz dursa oğlandır, yan düşse kızdı. Küyçe de her neme tapsan [bulsan] oğlanların olsa oğlan olar, kızların tapsan kız olar. Yastık altına bir dane pıçah ya nahingir [tırnak makası] koyardılar, ayrı yastık altına bir tarak ya kıyçı koyardılar. Arvad tarak ya kıyçı ya otursa kız, nahingir ya pıçah otursa oğlan olardı (KK.39).

Çocuğun cuft [son, eş]'dan da anlardılar. Uşuğın ki olardı cuft bağısı, bahardılar diyerdiler nece dane oğlan ya kız olar. Cuft bağısından bilerdiler (KK.17).

Bir fal yöntemi de koyun kellesidir. Koyun ki keserler bunun başını pişirerler, bunun beynini dışarıya çıharmak için başını bölerler. Eger ki eti çoh olsa kız olar, boş olsa oğlan olar (KK.32).

Bu pratiğin benzeri Azerbaycan (bk. Kadirzade, 2005: 19), Irak Türkmenleri (bk. Bayatlı, 2012: 183-184) ve Kaşkaylarda (bk. Karaaslan, 2010: 79) da bulunmaktadır.

1.2. Doğum Sırası

1.2.1. Doğuma Hazırlık / Doğum Olayı

Bahar'da yakın zamana kadar kırsal bölgelerde ebenin işlevi devam etmekteydi. İnsanlar doktordan ziyade köy ebesine güvenmekteydi. Fakat zamanla köy ebeliği, yerini hastane doktorlarına bıraktı.

Bölgede doğumu gerçekleştiren ebeye *mama* denilmektedir. *Mamalık*, halk hekimliğinin ayrı bir kolu olarak çok eski bir tarihe sahiptir. *Peşe* kelimesi ve kelimenin menşei ile ilgili yapılan çalışmalar, mama adlı ruhun Azerbaycan Türklerinin yanı sıra Orta Asya'nın ve Kafkas'ın bazı Türk halklarında da mevcut olduğunu göstermektedir. Mama sanatkarlara verilmiş isimdir. Mama sonsuzlukla ilgili tedaviden tutmuş, çocuğun doğması ve büyümesi ile ilgili bazı tedavileri hayata geçirmekle âdet ve inançlara niyetlenmektedir ve böylece anne ve çocuğunun hayatında ciddi rol oynamaktadır (Kadirzade, 2005: 28).

Kaşkaylarda da ebeye *mama* ya da *mamayı Türki* de denilir (Karaaslan, 2010: 81). Irak Türkmenlerinde, *cidde* veya *doğuzduran* denir (Bayatlı, 2012: 187). Özbeklerde; *enake, mama, elatı-mama*. Kırgızlarda; *emçi*. Telengitler ve Altaylarda; *kindik ana, kindik ene*. Kumuklarda; *anaçı*, Türkmenlerde; *göbek ene* denir (Kadirzade, 2005: 28-29).

Osmaniye’de ebe ya bilinen biridir ya da *aralık ebesi* denilen, doğumdan anlayan, tecrübesi olan, eli hafif olarak tabir edilen kişilerdir (Teke, 2005: 62).

Mama doğumu gerçekleştirmesi haricinde ilk on gün boyunca eve gelerek çocuğun kontrolünü de yapmaktaydı.

Mamaya pul [para] vererdiler. On güne ceng gelerdi uşağın belini açardı belerdi [temizlerdi], libasın değışerdi (KK.32).

Doğumun gerçekleştiği odaya kadının kaynanası, mama ve yardımcısından başka kimseye girmek için izin vermezdi. Bunun temelinde doğum olayı sırasında kadına ve çocuğuna zarar gelmesini önlemek olduğu düşünülebilir.

Fakat [sadece] kaynana icazesi olardı, merizli arvadı almazdılar ki otağa, çille düşmiye (KK.39).

Orhan Acıpayamlı’ya göre Anadolu’da dört şekilde doğum olayı gerçekleşir: Oturarak doğum, diz çökerek doğum, yatmış vaziyette doğum, asılarak doğum (Acıpayamlı, 1974: 47-49).

Bahar’da, geçmişte üç şekilde doğum yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlar: *uzanır vaziyette doğum, iki yapma [inek tezeği] üstüne çömelme vaziyetinde doğum ve asılarak gerçekleştirilen doğumdur.*

Bazı adamı taht yatırardılar [yatak üstüne uzatırlardı]. Bazısı iki yapma üssüne oturardı. Bazısı da var asılar ki uşak rahat gele dünyaya (KK.32).

En yaygın olarak bilinen doğum yapma şekli iki yapma üssüne çömelerek oturmaktır. Bu uygulamada doğumu gerçekleştirecek kadın, bir yapma olarak adlandırılan inek tezeği iki parçaya bölünerek üstüne oturtulur. Yapmaların iç kısmına kadının altına gelecek şekilde sıcaklığı ayarlanmış kül dökülür. Bu külün vereceği ısıyla doğuma yardımcı olacağı

düşünülmektedir. Çocuk doğduğu sırada onu tutabilmesi için arkasında da *mama* durur.

Kadim yapma [inek tezeği] koyarmışlar, iki tike. İçine de kül tökermişler, oturarmış. Mama da dalında olarmış ki uşağı getirende tuta böylesini (KK.17,21,22,32,39).

Kül pratiğine benzer bir uygulamada Azerbaycan'da bulunmaktadır. Kadının doğurması için evdeki direklerden birinin dibi kazılır. Oluşan çukura kül dökülür. Bu külün yeni olmasına özen gösterilir. Doğumda kavrulmuş koyun gübresinden de yararlanılırdı (Kadirzade, 2005: 22).

Doğumda olağanüstü özellik olarak atfedilen birtakım farklılıklarla doğan çocuklarda vardır. Bunlardan en yaygın olanı çocuğun perdesi ile doğmasıdır. Bahar bölgesinde de kaynak kişilerce bu özelliğe önem verilmektedir. Perdesi ile doğan çocuk için çok temiz kişilikli ve bereketli olacağı düşünülmektedir. Bu şekilde doğan çocuğun perdesi, mezarlığa götürülerek parça parça edildikten sonra üzerlik¹⁵ içine dökülür. Bunun nazara iyi geleceği düşünülür.

O uşak ki perdeyken gelerdi. Ona diyerdiler bu pak uşaktır. O perdeyi aparardılar kabire, tike eylerdi üzerlik içine tökerdi, yandırardı diyerdiler nazar için yahşısıdır (KK.22,32,39). Uşak doğanda perdesi yırtılmasa o uşağın üzünün ruzusudur [bereketi] (KK.17,21).

Olağanüstü olarak görülen bir başka durumda çocuğun altı parmaklı doğmasıdır. Bu şekilde doğan çocuğun parmağına dokunulmaması gerekir. Aksi halde bereketin gideceği düşünülmektedir.

Uşah ki altı parmah doğar, o ruzudur [bereket]. Gerek dokunmayan ona. Veli bir nefer dokunsa ruzusu gider (KK.32).

Benzer bir örneği Azerbaycan Türklerinde de bulunmaktadır. Yazağzında [yaz başında] dünyaya ikiz olarak gelmiş ve atasının yüzünü görmeyen çocuk için sağ topuğunun *sancağına* inanılır. Böyle çocukların iç hastalıklarının yerini belirleyip şifa vereceğine inanılır (Kalafat, 2012: 382).

¹⁵ Çoğunlukla nazardan korunmak için yakılan ot. Bununla ilgili detaylı bilgi nazar başlığı altında verilmiştir.

1.2.2. Doğumun Kolaylaştırılması İçin Uygulanan Pratikler

Kadınların doğum sırasındaki zorluklarını gidermek ve kolay doğum gerçekleşmesini sağlamak için birtakım çare, inanç ve uygulamaya başvurulur (Örnek, 1977: 139).

Doğumun kolay olması için yapılanları Pertev Naili Boratav *sympathique* ve *homeopathique* (taklit, benzerlik, bulaşma) büyü ilkeleriyle ilişkilendirir. Bu işlemlerden en yaygın olanı, *meryemanaeli* veya *fatmaanaeli* denilen bitkinin su içine konularak içilmesidir. Bu kurutulmuş hâliyle bitki su içine konulduğu zaman açılır. Böylece döl yatağını açmasında bir gücünün var olduğuna inanılır. Doğum sancısı çeken kadının saç örgülerinin çözülmesi de aynı düşünceden hareketle yapılmaktadır (Boratav, 2016: 170-171).

Kırgız Türklerinde, doğum zorlaşırsa *anaçı* [ebe] küpesini, yüzüğünü çıkararak saçlarını örter, elbise düğmelerini çözer (Polat, 2008: 88).

Ankara Kargın köyünde, kadın ayakta gezdirilir, sırtüstü yatırılır ve dizleri bükük olarak sağa, sola sallanır. Bu işlem çocuk gelene kadar devam ettirilir (Erdoğan, 1995: 104).

Artvin'in bazı bölgelerinde doğumun kolay olması için kurbağa ile yılanı birbirinden canlı ayıran adam, kadının üzerinden yedi defa geçirilir. Bel bağı çözülür, çorap lastikleri indirilir, hacdan getirilen tasla kadına su içirilir. Kadın kolay doğum yapsın diye tüfek atılır (Balıkçı, 2001: 49-51).

Bayır-Bucak Türkmenlerinde doğumun kolay olması için doğumdan hemen önce kadının fakirlere *sabun ile zeytinyağı* sadaka etmesinin iyi olacağına inanılır (Kalafat, 2000: 89).

Birçok pratik için kullanılan demir, işleviyle zorlukları giderme görevi ile ilişkilendirilmektedir. Demir, sadece Türklerin değil bütün dünya halklarının hayatında da çok önemli bir yere sahiptir. Fakat akıncı milletler, demiri ve demirciliği hep kutsal saymışlar ve çeşitli inanç, pratikler geliştirmişlerdir. Demir, bir güç sembolü olmasının yanında aynı zamanda koruyucudur. Hastalıklardan, ölüm ve büyülerden, doğal afetlerden, evlenme ve ölüm olaylarının içinde halk kimliğinde hep demirin koruyuculuğundan faydalanılmıştır (bk. Türkmen-Türker, 2014: 1-8).

Azerbaycan'da, doğumu kolaylaştırmak için ihtiyar *bilici kadın* yedi gün hamilenin kanı üzerine bıçak sıvazlar. Doğum esnasında çadırda kadınlar, dışarda erkekler bilerler (Makas-Kalafat, 1993: 56).

Türkmenlerde de doğumu yakın olan kadın yanında silah atılır. Böylece irkilerek kasılması ve ebesiz doğum yapması sağlanmaya çalışılır (Özbay, 2007: 43).

Bahar'da, doğumu kolaylaştırmak için *küze* [çömlek] kullanılır. Yapma [inek tezeği] üstüne oturtulan ve altında kül bulunan kadının eline bir küze verilir. Doğumun zorlaşması sırasında kadına küze üfletilerek çocuğun rahat gelmesi sağlanır.

Küzenin içini püflerler ki uşak güçinen geler dünyaya (KK.32).

Bice dua var idi, o duayı bele bağlardılar ki rahat gelerdi uşak dünyaya. O muga ki çetin uşak dünyaya gelerdi, bice parça salardılar yere, üssüne kül tökerdiler, iki dane yapma koyardılar, arbat oturardı onun üssüne, bice de küze vererdiler eline (KK.17).

Benzer bir örneği Kaşkaylarda bulunur. Galyan gamışına üfler ve çocuğun rahat gelmesi sağlanır (Karaaslan, 2010: 82).

Bir başka pratikse damların çatılarından aşağı sarkan ve kibleye bakan tarafta bulunan *nohalar* [su boruları] altında, ağlama inancıdır. Bu konu hakkında sadece çocuğun doğumunu kolaylaştırmaya yönelik inançlar yoktur. Noha altında niyet edilmesiyle dua edilmesiyle özellikle ağlayarak dua edilmesiyle sorunların çözüme kavuşacağı inancı bulunmaktadır. Doğumu zorlaşan anneyi bu noha altına alırlar ve ağlayarak Allah'a dua ederler. Bunun yanında bütün düğümlü, kilitli olan şeyler açılır.

Bir merasimde varımızda kibleye bahan noha giderler altına, ağlarlar. Nenenin de havlusunu dallarına sararlar. Ağlarlar, Allah'a yalvarırlar ki annesi o çocuğu rahat doğursun. Ayrıran çalarmışlar verermişler. Kadim de arvad ki uşağı dünyaya getiripdi hamı yerde düğümler açıldardı, kuflar açıldardı ki seht [zor] gelmeye (KK.32).

On gün evvel eriş [kalın bir ip] bağlardılar arvadın tüküne, uşak gelende açardılar. Uşak rahat gelerdi (KK.39).

1.2.3. Göbek Bağı / Eşi Kesimi ve Uygulamaları

Gebe kadının yedikleri ve içtiklerinin, baktığı kimselerin ve hayvanların çocuğunu etkileyeceği düşünülürdüğü gibi çocukla göbeği ve eşi [plasentası] ya da *sonu* arasında da benzer bir inanç bağı düşünülür. Bundan dolayı çocuğun göbeği ve eşi birtakım işlemlerden geçirilir. Çocuğun geleceğini, gelecekteki uğraşısını ve işini etkileyeceği inancıyla göbek gelişi güzel kesilmez ve atılmaz (Örnek, 1977: 142).

Eşin [sonun] çocuk gibi *canlı* doğduğu, göbek bağı kesilince döl yatağı ve çocukla bağlantısı kalmadığı için öldüğü düşünülür. Ölmüş bir varlık gibi saygı gösterilmesi, herhangi bir yere atılmaması, gömülmemesi, kedi, köpek gibi hayvanların yemesine izin verilmemesi bu sebepten dolayıdır (Boratav, 2016: 173).

Artvin'in bazı yörelerinde göbek dört parmak ölçülerek kesilir ve iple bağlanır. Ceviz dövülerek çocuğun göbeği üstüne konulur. Cevizin yağıyla yumuşar ve düşer (Balıkçı, 2001: 54).

Osmaniye'de eş, mezarlığa gömülmez. Köpeklerin ve diğer hayvanların ulaşamayacağı tenha bir yere gömülür. Erzurum'da sonun çalınmamasına önem verilir (Teke, 2005: 68).

Kırğızlarda göbeği *kindik ene* keser. Kindik ene, önceden çocuğun babası tarafından bırakılan bıçakla keser (Polat, 2008: 95).

Batı Trakya'da, ebe çocuğun göbeğini baş parmağının ikinci oyuğuna kadar ölçererek keser. Yedi kat iple bağlar, yıkar, beller (Dede, 1978: 97).

Bahar'da eş, son için *cuft* adlandırması kullanılmaktadır. Cuft dört parmak ayarlandıktan sonra kesilir ve bir iple bağlanarak kendi kendine düşmesi sağlanır. Düşmediği zaman ise yedinci gününde sarı yağ veya kına dökterler ve düşmesi sağlanır.

Burda diyerek cuft. Cuftu ipi bağlardılar kırardılar, o cuft geçmezdi içeri. Kalardı kuruyardı (KK.26).

Dört parmah kalar dört parmahdan ip bağlarlar sonra kırarlar. O cuft ki dört parmah kalıp uşağın yeddi gecesinde sarı yağ tökerler, hına tökerler özü özüne düşer. Nece günden sonra göbek özü düşerdi (KK.32).

Türk dünyasının genelinde de yaygın olduğu üzere çocukla bağlantısının olduğu düşünölen bu *cuftu* okul bahçelerine, cami bahçelerine vb. gibi yerlere gömerler veya atarlar.

Uşanın göbeğini kesende, onu alardılar, aparardılar, atardılar medreseye ki uşak medrese ohusun (KK.17,21,24,26,32,39).

Bazı uşanın göbeği yeddi günde düşer bazının on günde düşer, Onu da alarlar, apararlar mescide atalar, namaz kılan olar. Medreseye atalar ohuyan olar. Atalar sıçan yuvasına çoh bilmiş olar (KK.32).

Bice dane fite getirerdiler bice dane kıyçı, teş [demir leğen] getirerdiler. Fiteni açardılar kıyçını koyardılar onun üssüne. Uşanın cuftunu koyardılar fitenin üssüne. Mama elini yuyardı. Uşığı koyardılar kürsü üssüne tükenirdi (KK.39).

1.3. Doğum Sonrası

Kadının doğum öncesi ve doğum sırasında gerçekleştirdiği birtakım ritüelleri, doğum sonrasında da devam ettirmesi gerekir. Aksi taktirde bir *geçiş aşaması* yarım bırakılacak, anne veya çocuksa beklenmedik sonuçlarla karşılaşacaktır. Çocuk özellikle de doğum öncesi ve doğum esnasından farklı olarak doğum sonrası daha fazla pratiğe maruz kalır. Yani anne, doğumdan sonra gerçekleştirmesi gereken bazı pratiklerde artık yalnız değildir, bazı pratikleri doğrudan çocuğuna uygular.

Doğum olayından sonra annenin ağrılarını dindirmek için Bahar'da *tüklüce* adlı ot verilmektedir. Tüklücenin aynı zamanda genel ağrılar içinde iyi geldiği düşünölmektedir. Tüklüce haricinde *nene* [nane] de verilmektedir.

Tüklüce vererler. Tüklüce ki hamı ağrıya yahşi geler. Doğandan sonra nene de vererdiler böylesine (KK.22).

Annenin ağrılarını azaltmak için, ağrı zamanlarında elini karnının üstüne konması istenir. Doğumdan sonra çocuğun dünyaya geldiği ve anne karnındaki yerinin boş kaldığı, bu sebeple de çocuğun yerini aradığı düşünölür ve ağrı buna bağlanır.

Diyerdiler elini koy karnı üssüne ki uşak doğumdu yerini isteyir. Yeri ona göre ağır olar. Elini koy karını üssüne ki sancısı tükensin (KK.21).

1.3.1. Çocuğun Yıkanması ve Tuzlanması

Çocuk dünyaya gelene kadar gerçekleştirilen birçok pratik sıradan olmadığı gibi çocuğun ilk yıkanmasının da sıradan olması beklenemez. Orhan Acıpayamlı ilk yıkamayı, çocuğun anne karnında kazanmış olduğu fena *majik* etkilerden ve kötülüklerden arınmaya bağlamaktadır (bk. Acıpayamlı, 1974: 116).

Çocuğun göbeği kesildikten ve adı konulduktan sonra tuzlanıp yıkanması gelir. Çocuğun vücuduna tuz serpilerek belli bir süreden sonra yıkanır. Başka biçimiye önce tuzlu suyla yıkanıp sonra duru suyla yıkanmasıdır. Her ne kadar tuzla yıkamanın, çocuğun teri ve nefesinin kokmaması üzerine yapıldığı düşünülse de temelinde büyüsel bir işlem vardır (Boratav, 2016: 175).

Anadolu’da, eğer bir çocuk çok terlese özellikle de ayakları çok kokarsa çocuğun doğumundan sonra tuzlanmadığı düşünülür. Gerek Anadolu ve gerekse diğer bölgelerde yaşayan Türkler arasında tuzlamanın hangi nedenlerle yapıldığı sorusuna hemen hemen aynı cevaplar verilmektedir. Diğer büyüsel işlemlerde tuzun büyüsel vasfı net bir şekilde ifade edilir veya tuzlama işlemi gerçekleştirilirken tuzun büyüsel bir vasfının olup olmadığı konusunda herhangi bir şey söylenmemektedir (Aça, 2001: 99-100).

Gelibolu’da çoğun ağlamasına bağlı olarak çocuk, tuzlanıp üç gün yıkanmaz. Eğer ağlarsa aynı gün yıkanır (Ercan, 2002: 57).

Tekirdağ’da ebenin bebeği yıkadığı suya para atılır ve ebe bebeğin damağını üç kez kaldırır (Artun, 1998: 5).

Kırgız Türklerinde, çocuğun sağlıklı olması için önce tuzlu suda yıkanması gerektiği inancı bulunmaktadır (Erdem, 2000: 220).

Tatar Türklerinde, çocuğun kırkıncı gününde *kırk meclisi* yapılır. Bu mecliste çocuk yıkanır. Bu banyoda *kırk kaşık su* kullanılır ve bütün vücudu ıslatılır (Kalafat-Güngör, 2011: 38).

Bahar ilinde çocuğun, şimdilerde her gün yıkandığı söylene de eskileri tespit etmekten de geri kalmadık. Çocuk doğduktan sonra ya üç ya on ya da kırk güne kadar yıkanmazdı. Yine bu günlerle isimlendirilen *üç hamamı*, *on hamamı*, *kırk hamamı* zamanı götürülürdü. Kaynak kişilerin bazıları annenin yedinci gün, hamama çocuğu olmadan gidip yıkandığını ve onuncu günde çocuğuyla birlikte on hamamına giderek hem çocuğunu hem de kendisini yıkadığını belirtmektedirler. Bazılarıysa üç güne kadar yıkanmadığı ve üçüncü gün üç hamamına gidilip yıkandığını belirtmektedir. Kırkıncı günde de kırk hamamına giderek yıkanır. Bunun sebebi olarak kırkıncı güne girildiğinde çilleyi düşürmek olduğu ifade edilmektedir. Hamamda da sadece yıkanma olmaz. Anneyle gelen yakınlarının beraberinde getirdikleri şekerler, elmalar, şerbetlerde paylaşırlardı. Şerbeti önce anne içerdi daha sonra yanındakiler içerdi. Aralarında çocuğu olmayan varsa bu pratikle çocuk sahibi olacağı düşünülürdü.

Elan her gün yuyarlar. Kadimde on hamamına aparardılar onuncu günü. Kalardı, kalardı kırkıncı gün gene aparardılar. Korhardılar çille düşer. Onuncu hamam da uşak yuyardılar konşular, familler yığılardı. Her biri bir zat [şey] getirirdi (KK.32).

Kadimde yeddi güne ceng yumazdılar. Yeddinci gün hamama aparır yuyardılar. Veli elan bu merasim kem olupdu (KK.21).

Zeyisbanı, on hamamına aparardılar onuncu gün. Sonra kırk hamamı olardı (KK.25,26).

Yeddinci gün fakat nene giderdi hamama, uşağı kırkı çihana ceng aparmazdılar. Issı suynen yuyardılar. Çoh kadimde eğer arbatın ilk uşağı olar, iki nefer gidermiş. İkinci uşağı olanda bir nefer gidermiş. Üçüncü hamamı kırkıncıdan sonra imiş. Ona nenesi ile uşağı apararlarmışlar. Alma getirirdiler, şerbet getirirdiler, evvel zehisban içerdi daha sonra kaşık salardılar hamı nefere pay eylerdiler (KK.19,20).

Çocuk beyaz bir parçayla kundaklanarak kırk gün boyunca kundağı açılmaz. Kırk günden sonra yavaş yavaş açılır. Böylece çocuğun vücudunun herhangi bir yerinde eğri olmayacağına inanılır.

Bu kundaklama on hamamında çocuğun ilk yıkanmasından sonra olmaktadır (KK.43,56).

Uşağı on hamamında belek eylerdiler [sarardılar] ki uşağın eli, kıcı [bacağı] eğri olmayıp. Uşağı ag parçaynan kırk güne ceng sararak ki kıcı, eli eğri olmasın (KK.32).

Bahar bölgesinde, tuzlama pratiğine rastlanılmamıştır. Fakat burada su içine nebat dökülür. Böylece çocuğun cildinin şirin olacağı düşünülür.

Arvad doğandan sonra özünü yuyar. Burda su içine nebat tökerler şirinlik olar bedeni (KK.39).

Bölgede, eskiden bazı aileler yeni doğan çocuklarını bir yıl boyunca yıkamazdı. Bunun nedenini bize düşmez olarak açıklarlardı.

Kadimde uşağı eyde yuyardılar. Bazı uşak ki var bir il yumazdılar. Diydiler bize düşmez başa bela gelmesin (KK.17,21).

Bölgede, eskilerde kalan bir pratik de var ki Anadolu'da höllük¹⁶ olarak geçmektedir. Bahar'da kırmızı torpağ, gel torpağ olarak adlandırılmaktadır. Kırmızı toprak elendikten sonra yakmayacak sıcaklıkta çocuğun mahrem bölgesine dökülür. Böylece çocuk belirli rahatsızlıklardan korunurdu.

Bice ya çöl ya şire torpağı var idi, elerdiler. Onu serperdiler uşağın kıcı arasına. Ondan sonra gel torpağı [kırmız toprak] çıktı. Geli alardık, döğerdik, pişirerdik, o geli serperdik uşağın kıcı arasına. Bu torpağı hamama da götürerdik (KK.17,21).

Kırmız torpah pişirerdiler tendürde, elerdiler, bicesini tökerdiler uşağın mahremine. Heç zat olmazdı (KK.32).

Uşak ki pişerdi elek getirerdiler, Kırmız torpağı elek eylerdiler. Bicesini uşağın kıcı arasına belerdiler [döküp bağlardılar] ta uşak pişmezdi (KK.39).

1.3.2. Çocuğun Doğumunu Kutlama Ritüelleri

Doğumun ardından aile fertleri, yakın akrabalar, komşu ve tanıdıklar tarafından doğduluk görümü, bebek görümlülüğü, şerbet içme, adları altında

¹⁶ Kadının kanının yatağı kirletmemesi için doğumundan sonra bir beze sarılır. Kadının altına ve çocuğun kundaktan çıkıncaya kadar altına höllük adlı kumdan yumuşak ve emme yeteneği yüksek bir tür toprak koyulur. Bu toprak yerden çuvallarla taşınarak eve getirilir. Elenerek torbalarda saklanır. Kullanıldığında özellikle kışın bir tavada ateş üstünde ısıtılır (Taş, 1996: 2020).

tebrik ziyareti gerçekleştirilir. Bu ziyaretin kırk içinde gerçekleştirilmesi daha makbul görülmektedir. Ziyarete gelenler *eli boş* gelmeyerek baba, anne ve çocuğa hediyeler getirmektedir (Yaşar, 2008: 76-77).

Çocuğun dünyaya gelişi, göbeğinin kesilmesi ve yıkanmasının ardından aile yakınları çocuğu görmeye gelerek sevince ortak olurlar. Anadolu'da çocuğu görme âdeti çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır:

Bebek bakmak (Edirne), bebek kutlama (İzmir), çocuk yaşı (Muğla), doğdu görmeye gitme (Adıyaman), doğuya gitme (Afyon), gözüydine gitme (Ağrı, Niğde), lohusa bakma (Isparta), lohusaya gitme (Afyon, Ankara), nefse belleme (Gaziantep), nohusa görme (Erzincan, Elâzığ) (bk. Örnek, 1979: 177-186).

Bahar bölgesinde, çocuk dünyaya geldikten sonra çocuk görmeye gidilmesine *göz ayadın* denir. Çocuğa çeşitli kıyafetler getirilir, bölgede evlenmede de önemli yeri olan kelle gend getirilir, kurban kesilir. Evin içinde veya dışında üzerlik yandırılır.

Hamı hanevade arvadları gelir. Diyerler gözün ayadın olsun inşallah. Libas getirerler, nebat getirerler, kelle gend apararlar. Kurban keserler. Üzerlik yandırarlar (KK.32).

Çocuk görmeye önce aile yakınları gider. Aradan birkaç gün geçtikten sonra ise yakın çevre de çağırılır. Çocuk görmeye gelenler mamaya *göbek pulu* verirler. Komşuların getirdikleri ve özellikle anne için yapılan kuymag dağıtılır.

Çocuğun göbeği kesildikten sonra eve komşular ziyarete gelir. Gelenler bir miktar para verirler. Göbek kesen ebeye *göbek pulu* verirler (Uzun, 2007: 78).

Uşak olardı. Evvel hamı tayfa, famil elinde bir zat aparardı ya ikinci gün ya üçüncü gün. Dört beş günden sonra emme, hala kimi familleri çağırardılar ara nahara. Giderdiler o mamaya göbek pulu vererdiler. Üç dört gün geçerdi, onlarda hetmen gerek kıymag pişirerdiler (KK.67).

Uşak doğandan sonra ya üçü ya dördü ya beşi günü giderdiler böylesi için göbek pulu vererdiler (KK.25,26).

Batı Trakya’da, benzer olarak çocuğun kırkına kadar akraba, hısım, konu komşu gelirler. Erkekler bebeğin koynuna para koyarlar. Kadınlarsa kırmızı sahan bohçası ile çocuğa lokma getirirler. Ayrıca dikilmemiş kumaş getirirler ve para da koyarlar (Dede, 1978: 97).

Çocuğun doğumu kutlama ritüellerinden bölgede gerçekleştirilen en dikkat çekici uygulama ise annenin yaslandığı duvara, başının üzerine gelecek şekilde pamuk yapııştırılmasıdır. Pamuk *kırk* düğüm hâline getirilir. Bir düğüm kırmızı, bir düğüm siyah olacak şekilde boyanır. Daha sonra bu pamuk annenin başının üzerine gelecek şekilde duvara asılır. Bir başka pamuk uygulaması da pamuğun mavi bir renge batırılması ve annenin bileğine vurularak bileğinde çeşitli hat şeklini almasıdır. Devamında bu mavi renkteki pamuk annenin avuç içine yedi kez sürülür ve yedi noktanın oluşması sağlanır. Annenin başına asılan bu pamuğun sebebini kaynak kişiler, her türlü kötülükten özellikle *al*’dan korunması için yapıldığını belirtmektedirler. Düğümlerdeki kırmızı rengin sebebi de buna yorumlanabilir. Anne kırkinci gün çille arvadlığın [lohusalığın] etkisinden kurtulmak için hamama tekrar gidişinde bu pamuğu da yanında götürür. Pamuğu orada suya atar ve renginin akmasını sağlar. Tıpkı annenin kırkinci gün yıkanıp çillesinden kurtulması gibi pamuğun da hamama götürülüp yıkanması, geçişin bu aşamasının sonlandırılmasında temsili bir pratik olarak görülebilir.

Çocuk için kesilen kurbanın boyun eti, çocuğun annesine yedirilir. Böylece çocuğun boynunun düşmeyeceğine inanılır.

Bir uşak dünyaya gelende, bice pamuğu ya kuşağı bi pembe, bi gara lüle lüle eylerdik, asardık zeyisbanın başı üssüne. Bice dane üzerlik yandırardık. Elanda var. Uşak dünyaya gelende yeddinci gece kurban keserler. O kurbanın boyundan et vererdiler, uşağın nenesi yerdi ki uşağın boynu düşmesin (KK.17,21,24).

Yeddinci gün bice pammuh [pamuk] getirerler. Pammuğu ab [mavi] reng içine salarlar. Bileğine salarlar hat olar. Bice de parmağına vurarlar. Avuç içine de yeddi dane vurarlar. Pammuğu boğum boğum eylerler. Zeyisbanın başı üssüne vurarlar. Hamama gidende özüynen götürer atar su içine (KK.32,39).

1.3.3. Lohusalık

Yeni doğum yapmış veya doğum sonrası yataktan kalkmamış kadına *lohusa*, *loğsa*, *dığaskesen*, *emzikli*, *nevse* gibi adlandırmalarda bulunulur (Acıpayamlı, 1974: 65).

Kadının doğumdan sonra yatakta kalma süresi, fizyolojik durum, doğumun güç veya kolay olması, iklim ve çevre durumu, ailenin ekonomik durumu, gelinin aile içindeki konumu gibi faktörlere bağlıdır (Örnek, 1977: 144).

Bahar'da, lohusa kadının ilk on gününe *zeyisban* denir. Onuncu gününden kırkıncı gününe kadar ise *çilleli arvad* denir. Çilleli arvad adlandırmasına benzer bir örneği Kaşkaylarda (bk. Karaaslan, 2010: 94) da görmekteyiz.

On güne ceng Zeyisban diyerler. Veli on günden sonra on hamamına giderdi, bala bala işini görerdi ta kırk güne ceng çilleli arvad diyerik. Ta çille suyunu dökmeyene ceng çilleli arvad diyerdik. Kırkın suyunu töktü diyerdiler çillesi töküldü (KK.12,25,26,32,56,67).

Lohusanın yatakta kalma süresi olarak Ankara Çubuk köyünde, lohusa en fazla bir hafta yatakta kalır, sonra işlerinin başına döner. Bebek ise kırk gün dolmayana kadar çıkarılmaz (Erdoğan, 1995: 105).

Artvin yöresinde, lohusanın hastalığına göre yattığı düşüncesi hâkimdir. Bu süre üç veya on gün olabilir (Balıkçı, 2001: 64). Makedonya'da ise lohusaya kırk gün iş yaptırılmaz (Nuredini, 2007: 66).

Bahar'da ilk on gün adıyla *zeyisban*, geri kalan otuz günlük adıyla *çilleli arvadın* yatakta kalma süresi de zamana ve bazı etmenlere göre değişiklik göstermektedir. Bazı çilleli arvadlar doğumdan hemen sonra işinin başına dönebilirken bazıları üç gün, yedi gün, on gün veya kırk gün olmak üzere yatakta kalmaktadırlar. Bu süre kadının hamama giderek *çille suyu* dökmesiyle sonlanmaktadır. Bölgede hamam geleneği çok yaygındır. Gidilen güne göre isimlendirilen ve formel sayı biçimleriyle kullanılan bu hamamlar, kadının lohusalık dönemini sonlandırması açısından da önemlidir.

Uşağın ki kırkı çıhtı, o vahit çıhardılar. Giderdiler yaz hamamına. Kırkına ceng çıhmazdı. Kırhunda gidermişler hamama. Arvad evvel on hamamına gider. Veli uşağı aparmazlar (KK.56,67).

Lohusa bu dönemde de birtakım pratiklere dikkat etmesi gerekmektedir. Bu pratiklerin olumsuz sonuçları, anne ve çocuk için önemli sonuçlar doğuracağına inanılır. Lohusalık ve lohusanın dikkat etmesi hususunda Anadolu ve Türk dünyasının diğer bölgelerindeki inanmalar hemen hemen aynıdır.

Erzurum'da, lohusanın çamaşırları kırk gün boyunca sabah güneş doğumunda asılır, akşam namazından önce içeriye alınır. Akşam namazından sonra alınırsa çocuk fenalık geçirir (Taş, 1996: 205). Kırşehir Abdalların'da lohusa kadınlar birbirine gitmez, giderlerse iğne değişiminde bulunurlar. Ayrıca evde ateş yakarlar (Saygılı, 2015: 56).

Gilan Türklerinde lohusa kırk gün evden çıkmaz. Çıkarsa tek bırakılmaz (Kökten, 2008: 95).

Bu pratikler Bahar bölgesinde de bulunmaktadır:

Uşağı tek bırakanda bice çörek bice duz koyardılar uşağın başı üssüne ki çille basmaya. Kur'an bırakırlar. Çırah yandırarak hamuş [söndürmek] eylemezler (KK.15,17,24). Dul arvad, merizli arvadı koymazlar zeyisban, uşak yanına (KK.29).

Kadın doğumdan sonra güçten düşer. Güçten düşen kadına tekrar can verebilmek için birtakım yiyecekler yedirilir.

Afganistan'daki Hazara Türklerinde, anneye kırk gün boyunca süttten *deleme*, undan *alele*, pirinç ve süttten ise *şirpirinç* adında özel yiyecekler yapılır (Çelik, 2013: 12).

Kaşkaylarda kadına can vermek için verilen özel karışımlara *Türki derman* veya *germ dermanı* denilir (Karaaslan, 2010: 95).

Bahar'da ise hem Anadolu'da hem de diğer Türk bölgelerinde bir gelenek olan *kuymag*, kadına doğumdan sonra güç kazanması için verilir. *Kuymag*, kadına onuncu güne kadar her naharda [öğle vakti] yedirilir. *Kuymagı* un, üzüm şiresi, sarı yağı, su ve şirinle [şekerle] karıştırarak pişirirler. Eskiden kadına akşamları *abguşt* [et çorbası] verilirdi. Sabahları ise

inek sütü içine yumurta sarısı ve nebat karıştırılarak içilir. Hamamdan hemen sonra da kuymag verilir.

Zeyisbana ki can vereler, bucur [böyle] eylerdiler. Buna diyerler yer boşluk [yemesi için getirilenler]. Uşak dünyaya gelenden ta on güne ceng, nenesine naharda kuymag vererlermiş. Kuymağı un, üzüm şiresi, sarı yağı, su, şirininen kızardardılar. Gece de abguşt [et çorbası] vererdiler. Sobhane de inek sütü içine yumurta sarısı ve nebat salardılar, içerdiler. Hamamdan sonra hetmen gerek zeyisbana kuymag vererler (KK.12,54).

Arvad doğandan sonra nebati döğerdiler tökerdiler kuymag üssüne yiyerdi (KK.22).

Kuymak, Şahseven Türkmenlerinde ve Afşarlarda daha çok hamilelere yapılmaktadır. Güney Azerbaycan Türkleri kuymağı un, yağ ve şekerden yapmaktadır. Doğu Anadolu ve Kafkasya'da un, yağ, şeker veya baldan genellikle hamile hanımlara kuvvet vermesi için çeşitli yemekler yapılmakta ve bunlar yörelere göre farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Kafkasya'da tereyağı eritilirken kaynamaya bırakılır ve üzerine biraz un dökülür. Bu un yağın alt kısmına iner. Böylece yağın bozulmaması sağlanır. Diken, dibine çöken yağlı çok lezzetli olur ve buna *çıkka* veya *kuymak* denir. Anadolu'da da yapılan çeşitli kuymak türleri vardır. Mısır unundan yapılanına mısır kuymağı denilir. Mısır kuymağına peynir konulduğu da olur. Kuymağın tavanın dibindeki sertleşen kısmına kazımak denir (Kalafat, 1997: 44).

1.3.4. Lohusalık Sütü ve Sütün Gitmesi / Kesilmesi

Doğum sonrası bir başka önemli aşamaysa anne sütüdür. Anne sütü besleyiciliği nedeniyle çocuğa doğumdan sonra hemen verilmek istenir. Fakat bazı hâllerde annenin sütü azalır veya kesilir. Böyle durumlar, beraberinde birçok pratiği de ortaya çıkarmıştır. Bu pratikler Anadolu ve Türk dünyasında da benzerlik sergilemektedir.

Sütün azalması veya kesilmesine geçmeden önce annenin çocuğuna ilk sütü ne zaman verdiğinin üzerinde durmakta fayda vardır.

Artvin Vezirköy'de, doğumdan üç ezan vakti geçmeden çocuğa süt verilmez. Üç ezan sonrası bir bardağa şeker ezilir, pamuğa batırılan şekerli

su çocuğun ağızına damlatılır. Çocuğun midesindekiler kusturularak dışarı çıkartılır. Daha sonra anne ilk sütünü ilk sağ memesinden dualar okuyarak verir. Ezandan sonra verilmesinin bir başka nedeni de çocuğun sabırlı olması inancıdır (Karataş, 1991: 68).

Balıkesir’de, ilk üç ezan çocuğa süt verilmez. Üç ezan sonrasında Ayetel Kürsi okunduktan sonra verilir. Böylece çocuk sabırlı olur ve ağlamaz (Yaşar, 2008: 78).

Bazı kadınlarda doğumun hemen ardından ilk süt gelmektedir. Bu nedenle Bulgaristan Deliorman Türklerinde ilk üç gün süt verilmez. İlk üç gün verilmemesinin sebebi üçüncü günden sonra annenin sütünün temizlendiği düşüncesidir (Kaderli, 2004: 114).

Kaşkaylarda, ilk üç gün çocuğa süt yerine *Türki derman* adlı ot karışımı verilir (Karaaslan, 2010: 98).

Irak Türkmenlerinde, çocuğa süt verilmeden önce ılık su ile şeker karışımından yapılan *qandağ* içirilir (Bayatlı, 2012: 206).

Kırgızlarda, yeni doğan çocuğun ağızına ilk koyulan şeyin çocuğun geleceğini etkileyeceği düşünülerek *sarı may* [tereyağı] sürerler. Tereyağı sürülmesi çocuğun ilerde zengin, bereketli, saygılı, merhametli biri olacağı inancıyla ilişkilendirilmektedir (Polat, 2008: 98).

İlk sütün üç ezan vakti verilmemesi Türk dünyası ve Anadolu’nun birçok yerinde rastlanılmaktadır. Bunun temeli iki nedene bağlanmaktadır; bu nedenlerden ilki, çocuğun sabırlı olacağı düşüncesidir. Diğeri ise her ne kadar uzmanlar tarafından şimdilerde çocuğun gelişimi için önemli olduğu belirtilse de anneden gelen ilk sütün sarı renkte olması ve kirli olduğu düşüncesidir. Nitekim yeni doğum yapan ineğin sütü de kirli olduğu düşüncesiyle ilk üç gün içilmemektedir.

Anne sütü pratiğiyle benzerlik gösteren inek sütünün ilk üç gün içilmemesinin bir başka nedeni de pratikte bol olmasını sağlamaktır. Muğla’da yeni doğan bir ineğin sütü ilk üç gün içilmez. Sadece hayvanın yavrusu emer. Geriye kalan süt ise bir kovaya sağılarak akan suya dökülür. Böylece dereye akan suyun bolluğu gibi ineğin sütünün de bol olacağı düşünülür (Doğru, 2013:125).

Araştırmamıza konu olan Bahar bölgesinde de ilk üç gün veya ilk üç ezandan sonra çocuğa ilk süt verilmektedir. İlk üç gün anneden gelen *ağz sütü* olarak da adlandırılan sarı rengindeki sütün kirli olduğu düşünülür. Üç günün sonunda bu sarı renkteki sütün dışarı çıkmasıyla anne üç hamamına götürülür burada yıkanır ve sütü dışarı sağar ve ilk süt verilir. Üç güne kadar veya üç ezan vaktine kadar çocuğa *terengüme*, *şöveran* ya da su içine şeker karıştırılarak verilir.

Bir derlemedeyse ilk üç güne veya üç ezan vaktine kadar çocuğuna hâlihazırda süt veren bir annenin sütü alınarak çocuğa içirildiği belirtildi.

Çocuğun damağına parmakla da dokunulur. Çocuğunun damağının düşük olduğu, süt içmeyi bilmediğine inanılır.

Kaynak kişilerin verdikleri bilgiler şöyledir;

Kadimde üç güne ceng vermezdik ki evvel sinededir, sarıdır. Veli elan doktorlar diyer verin. Üç dane ezan işitse vererdik. O ki sarı süt gelerdi yazıya [dışarıya] ondan sonra vererdik. Üç güne ceng uşağı olup süt veren bir neneden süt alar vererdik. Uşak ki dünyaya geldi, nahar ezanı damağın götürerdiler ki damağı düşüp bilmez süt yiye (KK.15,17,19,21).

Üç güne ceng uşağa şîr [süt] vermezlermiş. Gidermişler hamama dōşlerini sağa, andan o vahit geler uşağı emzire. Üç güne ceng ya uşağı çoh yiyen olarmış ayrı nefer gelermiş süt verermiş ya şöveran, terengüme verermişler. Su içine gend çalarmışlar onuda verermişler. Üç gündən sonra gitti hamama geldi öz sütünü vererdi uşağa. O sarı süte biz deriz ağz (KK.32,39,43).

Azerbaycan'da, *damak açılması* olarak da adlandırılan damak basmada farklı bir pratikte çocuğun ağzı *kene* ile açılır. Çocuğun doğumundan bir vakit öncesi yedi kene tutularak bir kamışın içerisine katılır ve çıkmamaları için her iki tarafında ağzı sıkıştırılır. Keneler burada kaldıktan sonra birbirlerini yer. Son kalan kene çıkartılarak saklanır. Çocuk doğduktan sonra bu kene öldürülerek kanı çocuğun dudağına sürülür ve damağına basılır. Büyüdükleri zaman bu çocuklara *keneci* olarak seslenilir (Kadirzade, 2005: 27).

Bölgede çocuğun yazın hasta olmaması için sütünün kesildiği de aktarılmıştır. Erkek çocuğuna bir buçuk yaşına kadar kız çocuğunaysa iki yaşına kadar süt verilmektedir.

Yayda [yazın] süt keserdiler ki uşak meriz olmaya. Oğlana bir yarım yaş, kıza iki yaşa ceng süt vererdiler (KK.56).

Sütün emzirilmeye başlanmasından sonra en büyük problemlerden biri de anne sütünün kesilme durumudur. Temelde neyin sebep olduğuna dair birçok bilimsel sebep bulunsa da bu sorunu da halk çeşitli pratikler uygulayarak çözüme kavuşturmaya çalışmaktadır.

Nazarın birçok kötü etkilerinden biri de annenin sütünü kaçırmaya sebep olmasıdır. Lohusayı görmeye gelenler ayrıldıkları vakit anneye *güle güle* dememelidir. Süt bu sözün etkisiyle *gezmeye çıkabilir* inancı vardır. Sütü kesilen anne sütüm çayıra gitti, gelecek yorumunda bulunur (Boratav, 2016: 176).

Amasya’da, lohusanın sütünün bol olması için soğan, un helvası, şekerli yiyecekler yedirilir (Kalay, 2001: 166).

Malatya’da, annenin sütünü arttırmak için göğsü yemek buharına tutulur. Sütü olmayan kadın bir katmer yağlayıp bir çeşmenin başına gider. Burada katmeri çeşmenin yanına bırakır *ya çeşme benim sütüm akıyor* der ve çeşmeden üç avuç su içererek arkasına bakmadan eve döner.

Deliorman Türklerinde, kadının göğsü miras kalan bir sandığın ya da çeyiz sandığının kapağına üç defa sıkıştırılır. Kadına kara bakır bir kovadan su içirilir (Kaderli, 2004: 115).

Azerbaycan’da, annenin sütünün yeterli gelmediği veya hastalandığı durumlarda sütü bol bir anne tarafından çocuklara süt verilir (Kadirzade: 2005: 55).

Gilan Türklerinde, sütü kağan lohusanın sütünün geri gelmesi için mısır ve buğday kaynatılarak yedirilir. Tatlı yiyecek ve içeceklerin sütü arttırdığına da inanılır (Köktan, 2008: 96).

Hemedan’ın Bahar bölgesinde, annenin sütü kesildiğinde yapılan en yaygın pratik *süt dilenmek*’tir. Anne yüzünü örter ve yeddi kapıdan süt dilenir. Kapılara vuran anne *sütsüz geldim, süt istiyorum* diyerek süt dilenir. Bunun üzerine kapısını çaldığı kişiler bu durumu anlar ve ona süt, su, çörek,

peynir verirler. Süt dilenmekte anneye bir şey verilmeyip kovulduğu durumlarda annenin korkacağı ve sütünün bir daha gelmeyeceğine inanılır.

Nenenin uşağı olup da süt gelmeyip düşünene o vahit giderler yeddi dane kapıya üzlerini çekerler dilenirler. O taraf çoh bilmiş olsa ona su, süt, çörek getirer verer ki sütü gelir. Eger ki getirmeseler salsalar korhar, daha sütü gelmez korhar (KK.22,21,26).

Her hanımın ki uşağı olaydı, sütü olmayaydı bir nece nefer seyyid adamın, mümin adamın kapısına giderdi. Kapını çalardı, diyerdiler kimdi, diyerdi sütsüz gelip süt istiri. Üzünü örterdi. Peynir çörek vererdiler, her neme vererdiler diyerdiler, İnşallah Huda bereket salsın (KK.43).

O vahit ki süt kem oldu, o nefer ki giderdi yeddi kapı çalardı, diyerdi süt istirem. Ona bice kap su vererdiler aşkam gelerdi sütü gelerdi. Üzünü tutardı ki belli olmaya (KK.32).

Bir başka süt getirme pratiğiye göze [bulağa] gidilmesidir. Yukarıda Malatya için verilen örneğe benzer olan bu pratikte anne bulağa giderek su getirir. Su getirdiği sırada seslenildiği söylenir. Bu seslenmelere annenin bakmaması gerekir. Anne bakmadan eve gelirse sütünün geleceğine inanılır. Bu pratikte hâmi ruhları memnun ederek sütününe kavuşacağı düşünülmektedir. Yine bulaktan su almanın da annenin sütünün akmasına ve bol olması arasında bir bağlantı kurulduğu düşünülebilir.

Burda bice göz var idi [bulak vardı] su gelerdi. Giderdiler su getirerdiler. Diydiler su getirdin dalına bahma. Çünkü dalına bahsan seslenerdiler gerek bahmayan ki Huda medlebini verer. Gelin öve çatan sütün yohtur sütün olup (KK.17).

Bahar'da, Anadolu'da da var olan bir pratikle karşılaştık. Zeyisbanın veya çilleli arvadın [lohusanın] sütünün kesildiği bazı durumlarda sütün gezmeye çıktığı düşünülür. Bunun için dağ, tepe karış karış gezen bir çobana sabah çörek ve peynir verilir. Çoban bunu yanında gezdirir ve akşam getirir. Bunu yiyen arvadın sorunu süt kesilmesiyse sütünün geri geleceği, çocuksuzluksa çocuk sahibi olacağına inanılır.

Çopana seher erte çörek, peynir vererdiler, onu dolandıra aşkam getirsin. Böylesi için Huda medlebin vererdi. Sütü olmayan sütü olardı, uşağı olmayan uşağı olardı (KK.32).

Benzer örneği Balıkesir’de de bulunmaktadır. Yeni doğum yapmış, sütü olmayan kadın için evinde Mehmet adlı kişilerin bulunduğu yedi evden yarımşar dilim ekme alınır. Ekmekler bir çobana verilir. Çoban ekmekleri yedi tane çeşmede ıslatarak getirip kadına verir. Kadın bu ekmekleri yemesi durumunda sütünün geleceğine inanılır (Yaşar, 2008: 85).

Batı Trakya’da, bu pratik sütün otlamaya gitmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Emziren kadının sütü kesildiğinde sütünün otlamaya gittiği düşünülür. Bu nedenle kadın akşamından bir porçacık yaparak pişirir. Sabah o porçacık ile bir boş matarayı köyün sığırtmacısına verir ve bu porçayı yedi dereye ıslatmasını, matarayı da yedi derenin suyu ile doldurup akşam getirmesini ister. Sığırtmacın yedi dereye getirdiği porçayı yediği ve yedi dereye doldurduğu suyu içtiği zaman sütünün geri geleceğine inanır (Dede, 1978: 99).

1.3.5. Alkarısı / Al Nenesi / Al Hatun

Bahar’da, doğum sonrası pratiklerden kaynak kişilerin üzerinde en fazla durduğu konu *al* konusudur. Doğum sonrası kadının özellikle ilk kırk günde yakalanabileceği düşünülen hastalık olan *al* basması veya bu hastalığın sebebi olarak gösterilen alkarısı, bölgede *al* olarak ifade edilmektedir. Bahar’da alkarısı için *al nenesi* ve *al hatun* tabirleri de kullanılmaktadır. Bölgede yakın zamana kadar alkarısı ile ilgili inanmalar, hikâyeler o kadar çok olmuştur ki sadece doğum sonrası kadının ölmesinde değil, kadınların veya çocukların hastalık sebebiyle ölmesinde de *al apardı* ifadesi kullanılmıştır. Yani sebebi farklı ölümler de *al* ile ilişkilendirilmiştir.

Al Orhan Acıpayamlı’ya göre alkarısı, albastı, alanası, alkızı, ifadeleriyle genellikle kırklı lohusa ve çocuklara, nadir olarak da gebe, gelin, güvey, erkek, yolcu ve atlara musallat olan bir ruh veya hastalıktır. Cin, peri, şeytan olarak tasavvur edilen *al*; köpek, kedi, oğlak, buzağı, tilki, örümcek, kuş, gelin, erkek, kefenli ölü, cadı ve insan ile hayvan özelliklerini bir arada bulunduran insan-hayvan şekillerinde görülebilir. Fakat genellikle

cadı kadın olarak görülen bu ruh uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, bazen siyak suratlı, memelerini omuzlarından geriye atabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen bir varlıktır. Genelde ahır, samanlık, viranelik, ıssız yer, nehir kenarı, kaya, çeşme ve su bölgelerinde bulunur. Bu varlık lohusa ile çocuğunun ciğerlerini suya çalmak veya yemek üzere ölümlerine neden olur (Acıpayamlı, 1974: 75-76).

Lohusalara musallat olan bu kötü ruh Çin Seddi'nden Akdeniz kıyılarına, buz denizinden Hind'e kadar yayılmış Türk folklor ve hurafelerinde al karısı, al bastı, al abis, almış adlarıyla yer almıştır. Fergana Özbeklerinin hurafelerinde de *albastı* vardır. Albastıyı dağınık saçlı bir kocakarı olarak tarif ederler. Kazan Türklerinde meskûn olmayan evlerde ve sahralarda görünür. Uluğ Kem nehrinde bulunan Tuba-Urenha şamani Türklerine göre *albas* evlenmeyen bir kızıdan türemiş, kumsal yerlerde ve kayalarda bulunur. *Al* kelimesinin ateş kültüyle ilişkili olması özellikle bu ruhun en eşli devirlerde *hami ruh*, *ateş* ve *ocak ilahesi* olduğunu göstermektedir (İnan, 2017: 161-165).

Orhan Acıpayamlı, *al* kelimesinin çeşitli yerlerde kullanımlarını; pembe, kırmızı, açık kızıl, kızıl, turuncu renkte kumaş, dek, desise, hile, tuzak, vahşi, dehşetli, karanlık, ev cini, fena cin, ateş şeklinde ifade etmektedir (Acıpayamlı, 1974: 78).

Al bastının kadın olduğu sanılır; birçok yerlerde adı *Al Karısı* olan bu varlığın atları gece ahırdan aldığı, sırtlarına bindiği ve sabaha kadar koşturulduğu ifade edilir. Alkarısının bu eylemlerinin, atın yelesinin örülmesinden ve ter içinde kalmasından anlaşıldığı belirtilir. Bu varlık Türklerle Kafkas ve İran asıllı kavimlerde ortak bir geleneğin ürünüdür (Boratav, 2016: 91).

Al dişidir ve erkeği de vardır, erkeğine *Kaus* denilir. *Kaus*, insanın uyku vaktinde gelir ve elinin ayasını insanın ağzına tıkar. Fakat elinin ayası delik olduğundan insanın nefes almasına engel olamaz. Bu olaya *ağırlık çöktü* de denilmektedir (Elçin, 1988: 425).

Azerbaycan'da *al* halk içinde *hal anası*, *hal karısı* olarak bilinir. *Hal*'ın asıl yaşadığı yer su kenarı ve orman kabul edilir. Doğum zamanı gelip

anneninin gözüne görüldüğü ve annenin kendisinden geçmesiyle onun ciğerini ve yüreğini çıkararak yakınlardaki çeşme veya çayda suya batırarak yediği inancı benimsenir. Dişlerini çocuğa geçirerek boğduğuna da inanılır. Al-hal sadece Kafkas'da değil, aynı zamanda Orta Asya ve Volga boyu, Ön Asya halkları arasında *albastı*, *albıs*, *almış* vs. isimlerle de bilinmektedir (Kadirzade, 2005: 32-34).

Bahar'da, yukarıda belirtilen al bastı tanımları ve umumiyetle bulunduğu yerler hemen hemen aynıdır. *Al* bölgede çok uzun, siyah renkli, elleri ince ve uzun, tırnakları uzun, boynunda rengarenk boyunluk bulduran bir kadın olarak tasavvur edilir. Diğer bölgelerde iğne batırılması şeklinde karşımıza çıkan alın hizmet etmesi, bölgede bulunmaktadır. Fakat farklı olarak hizmet edilmesini sağlama pratiği ise boynundaki boyunluğu koparılıp alındığında gerçekleşmektedir.

Bölgede *al hatun* tanımlamasıyla ilgili ifadeler şu şekildedir:

Uşak beşikte ağladı, gittim, gördüm bice geçi [keçi] uşağı sallar. Dedim ecep geçi tavladan çıkıp gelmiş. Onu gördüm, gidem diyem dobare [ikinci kez] döndüm geçi yoh oldu. Zeyisban ki taze uşak doğranda zeyif [zayıf] olar, o gelerdi gözü önüne. Kaynatam sudan gelermiş, bi vahit görer uzun biçesi bir neferin kapısına dayanıpdi, elinde de yaba var imiş. Elinden tutmuş, her ne kadar çeke çeke bilmeyir, gücinen dedesine seslener, diyer tut kolundan bunu tavlaya aparak. Seher görek bu nemedir. Seher geler baharlar yokdu. Al ki çoh uzun, gara imiş, elleri ince uzun imiş, öz tırnakları da uzun imiş (KK.19).

Bi dane emmem var idi, uşağı olmuştu. Yatmışım burda bi dane pencere ki var idi bahardım. Bahtım ki çoh uzun, rengi siyah, ta ayak üzüne ceng çin çin çin çin. İttikat bucur ki Kadimde her kim uşak sahibi olandan sonra ölse diyerdiler Al apardı. Veli bunu herkes ki ölse de diyerdiler (KK.32).

Menim hannemin uşağı olmuş yatmışım. Bahar al geler baca kabağına. Orda eğiler diyer ferengis kim var yanına. Diyer heç kes. Diyerdi birden gördüm elini uzattı tırnakları çoh uzundu. Sallananda bommağı [boyunluğu] moncukdu rengbereng sallanardı yere ceng.

Çehtim kırdım. Diyerdi ver, gelerem balanı apararam. Didim vermem bunları sana. Vermemiştim gitmişti babama şikâyet eylemişti. Di gelinin benim moncuklarımı versin. Dimiştı vermiri. Demiştı and olsun benim moncuğumu ver. Veli bi dane var ya Hüseyin yazıp o bidaneni sahla. Veli and olsun Hüseyin'e yeddi kabilinize [sülalenize] heç zat deymez. Veli bi dane adamınızın gözüne görüker. İndi benim gözüme görükerler. O vahit bahtım gördüm küçede bice dane arvadtır, elinde çadırın altında kan süzülür. Sancağı vurdu al hatun kayboldu. Bi arvadın ciğerini çekmişti yazıya getirmişti yiye (KK.17).

Men görmemişem veli benim nenem diyerdi al bice uzun, baş tükleri [saçları] uzun arvadtı. Bice de boymak [boncuklu boyunluk] salar. Bazısının gözüne eşşek görserermiş bazının gözüne it görserermiş bazısına da arvad görserermiş. Ekseriyet dama gelermiş (KK.21).

Anneyi ve çocuğu *alhatun*'dan korumak için birtakım pratikler meydana gelmiştir. Anne kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz. Eğer anne yalnız bırakılmak zorunda kalırsa bu pratiklere başvurulur.

Lohusa ile çocuğun odasına süpürge, ayna, Kur'an, soğan, sarımsak, mavi boncuk, pabuçtan nazarlık asılır (Acıpayamlı, 1974: 81-82).

Al'dan korunmak için en yaygın hikâyelerden biri de at ile tuzak kurulmasıdır. Atın yelesine yapıştırılan sakız sayesinde al yakalanır ve göğsüne iğne saplanır. Böylece iğne çıkarılana kadar iğneyi getirene hizmet eder (Karataş, 1995: 153).

Tahtacılar arasında, lohusa ve çocuğu aldan korunmak için, doğumdan sonra odadaki ışık kırk gün açık bırakılır. Anne ve çocuğuna kırmızı bez bağlanır, çocuğun yatağının altına ayna, demir, ekmek parçası ve kırık oklava bırakılır. Anne başına kırmızı yazma takar, yastık altına ayna bırakır. Kırk gün boyunca evden dışarıya, ateş un, tuz verilmez. Yeni gelinin annenin yanına gelinmesine izin verilmez (Selçuk, 2008: 193).

Erzurum'da, lohusa fazla kan kaybeder ve yalnız bırakılırsa al basacağına inanılır. Al basan lohusa sıkıntılı sesler çıkarır ve alkarısı lohusanın göğsüne oturarak nefesini keser. Ciğerleri sökülmemişse albastıdan kurtulur. Bu sebeple albastıdan korunmak için lohusanın boynuna kehribar boncuk takılır. Doğumu yaptıran ebe anneye verilen ilk lokmayı,

ağızına üç defa götürüp geri çekerek kendisi yer. Böylece alkarısının kıl hâline girip bu lokmayla annenin ciğerlerini sökmeye engellenir. Ucuna soğan takılmış bir uzun şiş veya başına soğan saplanmış yün tarağı lohusanın yatağının başına konur (Taş, 1996: 207-208).

Eskişehir’de, annenin yattığı odaya bir süpürge bırakılır (Biçer, 1991: 11). Amasya’da, yeni doğum yapmış kadın yanına herhangi bir demir madde konulur. Keçi kılından örülmüş ip lohusanın yatağının çevresine sarılır. Al karısını yakalayanların evlerinden bir bez parçası getirilir ve yastığın altına konulur. Kur’an bulundurulur. Lohusa kadının yanında bir erkek çocuğu bulundurulur (Kalay, 2001: 167-168).

Adana’da Kur’an, sarımsak, soğan odada bulundurulur. Yastığın altına iğne, Kur’an konulur. Aynalar kırmızı bezle kapatılır. Maka, süpürge, ayna, demir eşyalar, kırmızı yağlık bulundurulur. Yastığın çevresi kıl ipe çevrilir (Başçetinçelik, 2009: 4-5).

Al’ın, en korktuğu üç şey: at [erkek], çelik ve mavi boncuktur. Ata arpa verildiğinde at hırıltı çıkartır ve al korkar. Alın boş gitmemesi için kara bir tavuk kesilerek bacaya atılır. Al boş dönerse intikamını alır düşüncesi bulunmaktadır (Elçin, 1988: 425).

Bahar’da zeyisban, [lohusanın ilk on gün adlandırılışı] hamama götürüldüğünde hamamın kaç tane kapısı varsa bu kapı önlerinde ayakla ceviz kırılır. Böylece al, cin ve diğer kötü ruhlardan korunulacağı düşünülür.

Al gelende o vahit diyerlermiş sancağ bağlayın döşüne, bice iğne takın döşüne bu iğneni özü özüne çıkara bilmez. Sancağ vuranda yok olardı. Evvel Yere düşme duası yazarlardı, köllerlerdi uşağın yatan yere. Elanda yaparek. Zeyisbanı yazı hamamına götürerdik. Hamamın nece kapısı var, kabahında ceviz sindirerdik ki zeyisbana al ya cin zafer çattırmaya (KK.19).

Çocuğun göbek kesiminde kullanılan makas veya bıçak, çocuk doğduktan sonra yanı başına konulur. Anne dışarıya çıkması durumunda da bu makası veya bıçağı yanında götürür.

Zeyisban ki ta komazdik bölesini. Uşağın cuftunu ki kıyçıyinen keserler. O kıyçı uşağın gerek ya başı üssünde olardı ya yanında olardı. Eger yazıya ki gitse diyerdik kıyçını yanına apar. O kıyçıdan

korhsun. Uşağın dalısına iğne takardık. Yalnız komazdık, yatardık yanına. Eger çıhardı yazıya bir nefer aparardık yanına ki al aparmasın (KK.32).

Al'dan korunmada gerçekleştirilen en yaygın pratik ise yukarıda da örneklerini verdiğimiz bir şişe, soğan geçirilerek annenin yanına bırakılmasıdır.

Şişe soğan salardılar, koyardılar zeyisban başı üssüne ki al gelmeye (KK.17,19,20,21,22,32,39,43,56,57).

Bir arvadın otağına hat çekerdiler, şişin başına da soğan takardılar, koyardılar zeyisbanın yanına ki al gelmeye (KK.24,25,26).

Karanlıhdan heç bir yere gitmezdik. Gidende çirah yandırardık. Yastığın altına çuvaldız koyardılar (KK.39).

Al için kurulan bir başka tuzak da kalbur içine dökülen toz, toprak ve pisliklere batmasıdır. Kalburun içine toz, toprak ve pislikler dökülür. Al geldiğinde ayağını buna basar ve anne ile çocuğa zarar veremez.

Birisinin ki uşağı çoh ölerdi. Diyerdik, bizden yeğler, al eyler. Ya gidin dua eylerdin böylesi için getirirdik bağlardık beline çirahta kalandı ya bi dane kalbur getirerek bir parça salardık üstüne, o vahit tiken, zibil [toz, toprak, çöp] o parçanın üstüne tökerler, al gelende içine batsın daha zarar çattırmasın, uşağı bir iki gün onun üstünde sahlardık (KK.32,54,56).

Alhatuna iğne batırılması, boyunluğunun koparılması, hizmetine giren kişinin yedi ceddine zarar vermemesi ve intikam almaya geri dönmemesi için kurban ciğerinin atılması hakkında kaynak kişilerin ifadeleri şu şekildedir:

Bice sancağı zeyisban libasına koyardılar ki al çatmaya. Boymağı kırılarda gider heç çatmaz. Al ki nenenin ciğerini aparmaya gelermiş. O vahit bice dane davar öldürerler, onun ciğerini aparar ki bunları aparmaz. Eger ki sancağı, pıçahı bedenine götüründe çoh korhar. And veriyin diyerin benimle işin olmasın bu sancağı da batırmam senin bedenine. Eger boymağına el deydireymişen üreği çatlarmış (KK.22,24).

Men işitmiş idim al birden olmuştu eşşek. Eşşek olanda bir nefer iğneni vurur eşşeğe, eşşek daha gidebilmez bir müddet sahlar, işleder böylesini. Pişik olar davar olar eşşek olar. Kadimde biri değirmana gitmahdan, biri kavun aparmakdan çoh tarif eylerdiler (KK.19).

1.3.6. Kırk Basması-Çille Düşmesi ve Kırklama-Çille Kesme

Alhatun yanı sıra ilk kırk gün içinde anne ve çocuğun hastalanmasına neden olan bir başka inanmada *kırk basması* veya bölgedeki adıyla *çille düşmesi*'dir. Anne ve çocuğuna çille düşmemesi için bölgede birçok pratik yapılmaktadır. Bu pratikler Anadolu ve Türk dünyasıyla da benzerlik göstermektedir.

Orhan Acıpayamlı, Anadolu'da bazı adlandırmalarını; kırk basması, kırk düşmesi, kırk karışması, kırk bastı, lohusa bastı vb. olarak ifade etmiştir (Acıpayamlı, 1974: 85).

Sedat Veyis Örnek, anne ve çocuğun bu zaman zarfında hastalanmamaları için uyguladıkları en önemli pratikleri; anne ve çocuğun kırk gün süreyle evden dışarı çıkmaması, kırklı kadınların ve çocukların yan yana gelinmemesine dikkat edilmesi olarak belirtmektedir (Örnek, 1977: 146).

Bölgede bu pratiklerinde var olduğu tespiti haricinde dikkat edilen diğer tespitler şöyledir:

Zeyisban ki burda var bir hamile gelmesin yanına çille düşer. Diyerdik taze toy eylemiş arvad gelmesin ki çille düşer. Çünkü bu çillelidir. Taze uşak olupdu gelmesin çillesi birbirine düşmesin. Uşak ki yol giderdi kışlarını çarp [çapraz] koyardı. Diyerdik buna çille düşüp (KK.32).

Bir neferin kızı olardı, bir neferin oğlu olardı. Kırk güne ceng bunlar birbirine gitmeyeydi. Çille düşer böylesine hem özü zayıf olar hem uşağı (KK.19).

Eger bir neferin kızı olup bir neferin de oğlu olup diyerdiler o gelmesin onun yanına çille düşer (KK.26).

Bir kaynak kişinin kırk düşmesi hakkında verdiği örnek, bütün geçiş dönemlerini özetleyen mahiyettedir. Kırk güne kadar damadın çilleli

olduğunu belirttiği bu örnekte, damadın evlenme aşamasına girmeden bambaşka bir dünyada olduğunu ifade etmektedir. Evlendikten sonra ise artık ayrı bir aşamaya geçmiştir.

Kırk güne ceng damat çillelidir. Taze damat olup dünyanın resmine taze şad olup. Biliri ki ayrı cürdü dünya arvad alsan ayrı cürdü (KK.19).

Karşılaştığımız farklı bir pratik ise çilleli arvadın başka bir evden getirilen yemeği yemeyip kendi evinin yemeğini yemesi gerektiğidir. Ayrı bir evden yemek yediği zaman çille düşeceğine inanılmaktadır.

Çilleli arvad öz övünün gazasını yerdı ayrı bir taraf getirende yemezdi ki çille düşmeye (KK.54).

Kırk günün sonunda *kırklama* töreni (Boratav, 2016: 177) yapılarak annenin bu *hastalık kapma* aşamasını geçmesi sağlanır. Bazı bölgelerde sulu bazı bölgelerde susuz olarak yapılan kırklama bazı bölgelerde de hem sulu hem susuz olarak yapılabilmektedir.

Bahar'da, bu törene *çille kesme* veya *çille düşürme* denilmektedir. Bölgede hem sulu hem de susuz çille kesme tespit ettik. Çille düşmesi sonucunda yapılan çille kesme veya çille düşürme pratikleri şöyledir:

Susuz çille kesme olarak çille düşen kadın şehit kabrine götürülür. Burada şehidin mezarlığının üstünden üç defa atlatılır. Böylece çillesinin kesileceğine inanılır.

Uşak ki taze olupdu, kırkı çıhmayıdı, ayrı neferin uşağı gelmesin bunun devrüne, bunun daha uşağı olmaz. Kırk güne ceng komazdılar gelin gide zeyisban üssüne ya zeyisban gide zeyisban üssüne. Çille düşen arvadı aparardılar, şehit kabrine götürerdiler. Üç defa kabir üssünde getirer, götürerdiler, çillesi yoh olardı (KK.12).

Çille düşmesi durumunda gerçekleştirilen bir pratik de halı dokuma sırasında halıların sonlarında bulunan ip kısımlarının kesilerek çille düşen kadının evindeki halılarının altına atılmasıdır.

Halı ki tokurak, ahırlarını keserek, onları atardık halı altına, diyerdik çillesi kesilsin (KK.56).

İki çocuğun yan yana gelme hususunda hem cins olup olmadıklarına bakılır. Eğer yan yana gelen çocuklar erkekse veya kızsız çille düşmez. Fakat

bazı durumlarda kızla erkeğin veya erkekle kızın yan yana geldiği görülür. Bu durumlarda çille düşmemesi için gelen tarafın eve tuz getirmesi gerekir.

Eger iki taze doğup uşak gelse çille düşerdi. Veli eger uşaklar hem cins olsa çille düşmez böylesi için. İkisi oğlan ya ikisi kız olaydı diyerdik düşmez. Eger ki istese gele, bice duz getirirdi, onun duzunu alar aparardı ki çillesi düşe (KK.22).

En dikkat çekici pratiklerden biri de çille düşmesi durumunda yedi kızın getirilerek sıralanmasıdır. Sıralanan bu kızların ayakları açılır ve çille düşen çocuk kundağıyla birlikte bu kızların bacak aralarından geçirilir. Buna benzer olarak çocuk, bir kerpiç içinden de geçirildiğinde çillesi kesilir. Farklı olarak cam kesmede kullanılan elmasa su çekilerek çocuğun başına çekilmeside bulunmaktadır.

Yeddi dane bala kız getirirdik, salardık, düzerdik [sıralı koyardık] kışlarını aralardık. Uşağı kundağıynan kızların kışları arasından götürirdik ki çillesi kesiler. Bice de kerpiç keserdiler onun kalıbının içinden geçirderdiler (KK.32).

Bice de şüşe kesen elması suya çekerdik tökerdik uşağın başına ki çille düşüp (KK.39).

Hamilelerin yan yana gelmemesi konusunda hayvanlarında bu pratikte yer aldığı görülmektedir. Hamile bir kadınla, hamile bir kedinin yan yana gelmesi durumunda kedi uzaklaştırılır. Böylece çille düşmesi önlenir. Çille düştüğü durumundaysa kadın, ölen bir kedinin üstünden üç defa atlatılır.

Eger bi pişik [kedi] ki hamileydi ya hanımda hamileydi o pişiği gerek eyden çıharaydın ki çille düşmeye (KK.19). Bice de pişik ölüp onun üssünden geçerler üç defa o da çilleni keser (KK.21).

Bahar'ın Lalecin ilçesinde bir köy olan Tazekend'de, siyah bir uğur taşından da bahsedilmektedir. Çille düşen kadını bu taşın üstünden üç defa atlatırlar ve Hz. Süleyman aşkına niyet edilir.

Kadim de uğur daşı var idi. Elanda var. Veli çoh gitmezler. O daşın üssünden üç defa atlarmışlar. Niyet eyler aşkı Süleyman Peygamber aşkına her neme çille düşüp men kestim buna (KK.30).

Çocuğun basılması durumu çocuğun çok ağlamasından, hiç uyumamasından veya ayaklarının çapraz olarak birbiri üstüne gelmesinden

anlaşıldı. Bu durumda odadaki toz çocuğun üzerine süpürgeyle süpürülür. Süpürge'nin temizleme işlevinden hareketle çocuktaki çillenin de kesileceği düşünülür.

Uşak basılan vahit ya bazısı ağlardı kırıkmez [ağlaması durmazdı] ya bazısı yuhudan durmazdı. Uşak ki çillelidir, kışları birbirine giripdi aparardılar otağa, otağın zibili [tozu] süpürerler uşağın üssüne (KK.15,26).

Sulu çille kesme olarak ifade edilen en yaygın uygulamanın *çil kilit*¹⁷ olduğu belirtilmiştir. Birbirine bağlı bu kırk kilide, üstünde dua yazan bir cam kâse içinde su dökülür. Bu su da çille düşenin üstüne üç defa dökülmektedir. Her evde bulunmayan *çil kilit*, alındığı eve işlem sonrası geri verildiğinde boş verilmez. Mutlaka içine nebat veya yiyecek bir şeyler konulur. Bu işlem kimi yerde evde yapılmaktayken kimi yerde hamamda yapılmaktadır.

Bir merasimizde varımızdır bi dane kâse içinde kırk dane bala kilit. Böylesi için diyerdiler çil kilit. Gelin ki gezerdi ey ey¹⁸ hansı eyde çil kilit var. Çil kiliti tapardı, su tökerdik kilit üssüne ki çillesi kesilerdi (KK.26).

O vahit çil kilit var idi. Cam kâse içine tamam dua yazarmış. Bir dane dua da vardı onu da salardılar içine. Onu aparardılar hamama üç defa baş üssünden su tökerdiler diyerdiler çillen kesildi. Onu bizden alardılar sonra getirende içine nebat koyardılar dobare [ikinci kez] vererdiler (KK.32).

Eger gitse nenesi durar ayak üssü uşağını da alar kucağına ki onun çillesi düşmeyip ona. Çille düşse ya uşağı olmaz ya sütü kesiler. Çille bulluk eyleyirler ki çilleler düşse. Bice cür çil kilit vardı, balaca cam içine yazılı ondan su çekerler tökerler ya uşağın ya nenesinin başına. Kırkında uşağı da aparar özü de gider kırk hamamına, kırkının suyunu töker çillesi tükenirdi (KK.67).

¹⁷ Kırk adet kilidin birbirine bağlanmış hâline *çil kilit* denilmektedir.

¹⁸ Bahar'ın Merkez ilçesinde ev için ey kullanılırken Lalecin ilçesinde öv kullanımı bulunmaktadır.

Yeni evlenen gelinin ertesi gün hamama gitmemesi durumunda da çille düşeceğine inanılır.

Toy eyleyende gelin ki evvel gece geldi, seherinde hetmen giderdi hamama ki çillesi kesilerdi (KK.20).

Sulu çille kesmeye bir başka örnek de evlilik sırasında imzalanan kebinname [nikâh kâğıdı]'nin üstüne su dökülmesidir. Bu su çille düşen kadının başına dökülür ve çillesi kesilir.

O vahit akd eylerler, çille bulluk ki kebinnameni suya çekerler, suyunu tökerler bice kâseye onu tökerler arvadın başına ki çille düşe.

Çoğunlukla Bahar'ın Merkezî ilçesinin Zağe köyünde bulunan dua yazanlara da böyle durumlarda gidilir. Dua yazan yedi renkli ipliğe dua okur ve düğümler. Dua yazandan alınan bu ipliğe su dökülür. Dökülen bu suda çilleli kadının üstüne dökülür.

Giderler dua yaza yanına yeddi renk iplikinen bice dua ohur bice ip boğumlar. Arvad onuda getirer suya çeker töker başına o vahit müşkili hal olar (KK.24).

Çocuk doğduğu vakit, çocuğu görmeye gelen kadınlardan yeni kıyafet giyenlerinde çille düşüreceği düşünülür. Böyle durumda yeni kıyafet giyen kişinin ayakkabısına su doldurulur ve çocuğun başına dökülür.

O vahit ki uşak oldu konahlar gelende taze libas giyen olardı, O vahit tez koz eyleyermişler uşağı yuharı. Çünkü o gelipdi taze parça giyipdi uşak basıladı. Gerek giden o tarafın ayagını suya çeken, getirip töken uşağın başına tükene (KK.32).

Taze libas giymişik geldik içeri, uşak basılıp. O libası suya çekerler tökerler uşak başı üssüne (KK.17).

Eve et getirilmesi durumunda da çocuk basılır. Getirilen et üstüne su dökülür ve diğer pratiklerde de olduğu gibi bu su çocuğun başına dökülür veya o et dama atılır.

Gideydin et getireydin uşak basıladı. Ya o eti suya çekerin töken başına ki tükene ya o eti atan dama (KK.19).

Kış aylarında damdaki karın dökülmesi sırasında da çocuğa çille düşer. Böyle durumlarda da çocuğun babasının ayakkabısından çocuğun başına su dökülür.

Çıhaydın dama kar tökeydin o da basılardı. Gerek dedenin ayakkabısını su çeken töken başına (KK.19).

Hamama gidildiğinde de çocuk basılabilir. Böyle bir durumda da zeyisbanın ayakkabısına su doldurularak üç defa çocuğun başına dökülür.

Giderler hamama uşak basılıp. O vahit zeyisbanın ayakkabısına üç defa su çeken töken uşak başına, uşak ayılar (KK.39).

1.3.7. İlk Diş, İlk Tırnak, İlk Saç ile İlgili İnanmalar

Bahar'da, çocuğun ilk diş çıkarmasında bir pratikle karşılaşmadık. Fakat dünyaya dişiyle doğan çocuk hakkında bölge halkınca önemsenen bir pratik tespit ettik. Bu konuda dünyaya dişiyle gelen çocuğun, dişinin altta veya üstte oluşu çok önemsenmektedir. Üstten diş getiren çocuk için bu *adam başı yer* tabiri kullanılmaktadır. Bu durum tehlikeli görülmekte ve hiç kimseye söylenmemektedir. Alttan diş getirmesi durumu ise çok hoş karşılanmaktadır. Bu durumunsa bereketi temsil ettiği düşünülür.

Bazı uşak dünyaya gelende özünün diş getirer. Diyerdiler bu diş Adam başı yiyer bir nefer öler. Hetmen onun için kurbanlık keserdiler, pay eylerdiler. Eger ki oğlan üstten diş getirer tehlikelidir, alttan diş getirer berekettir. Eger uşağın dişi üstte çıhaydı heç kese demezdiler korhudan. Veli alttan çıhardı hamı kese diyerdiler (KK.32).

Bahar'da çocuğun ilk tırnak kesimi olarak tespit ettiğimiz bazı pratikler şunlardır:

Çocuğun tırnağına, dayısının sofrasında yemek yiyebileceği zamana kadar dokunulmaz, çocuğun büyümesi beklenir.

Uşağın tırnağını almazmışlar ta dayının sofrasına el uzatan ceng ondan sonra alarmışlar (KK.32).

Bazı kaynak kişiler çocuğun hamama götürülüp yıkandığı zaman tırnaklarının alındığını belirttiler. Tırnak alımı sırasında çocuğun eline bir sikke koyulur. Bu sikke, tırnak alımından sonra dışarıdan birisine verilmektedir.

O vahit ki uşağı hamama apardık, getirdik uşağın avucuna bice sikke salardık, tırnağını alardık. O sikkeni vererdik yazıya [dışarıya] (KK.19).

Bazı kaynak kişilerse on güne kadar tırnağa dokunulmadığını belirttiler. On hamamından sonra annenin, babanın ve çocuğun tırnağını birlikte kesilir. Bu tırnaklar evlerin dış kapısına dökülür. O ev veya evdekiler için herhangi birisi tarafından kötü bir dua yazıldığında bu tırnakların onları koruyacağı ve o duayı etkisiz hâle getireceği düşünülmektedir.

On güne ceng geç zat eylemezler. On hamamından sonra hem nenenin hem atasının hem uşağın tırnahlarını alarlar. Tırnahları övlerin yazı kapısının köşelerine tökerler. Bicesi dua yazıpdı o onu batıl eylerdi (KK.39).

Çocuğun saçının kesilmesinde, eğer niyet edilmişse yedi yaşına kadar uzattığı konusuna, çocuk sahibi olma başlığında değinmiştik. Çocuk yedi yıl sonra Meşhed'e İmam Rıza türbesine götürülür ve saçı kesilir. Bu saça bazıları çocuğun küpesini de koyar ki çok hafif olmasın. Kesilen bu saç ağırlığında türbeye, altın veya para bırakılır.

Bizler isteyip nezre eyleyek diyerler eger uşağım olsun, başını Meşhed'de kırharam. Uşağı apararak Meşhed'e İmam Rıza'da başını kırharek ne kadar olsa kızıl, pul salarak ya uşağın tükü [saçı] uzun olar kırharlar apararlar (KK.25).

1.3.8. Zayıf Kalan, Konuşamayan ve Yürüyemeyen Çocuklarla İlgili Ritüeller

Anadolu ve Türk dünyasının muhtelif bölgelerinde olduğu gibi Bahar'da da zayıf kalan, konuşamayan ve yürümeyen çocuklarla ilgili çeşitli pratikler bulunmaktadır.

Bu pratiklerin genelinde taklit büyüünden yararlanılır. Gerçekleştirilecek pratiğin *benzer, benzeri yaratır* ilkesiyle olumlu sonuçlanacağı düşünülür.

Bahar'da bu konuda tespit edilenler şöyledir:

Çocuğun konuşamaması durumunda bir iki ay güvercin yumurtası verilir. Bazı kaynaklarca bu yumurtanın sadece sarısının verildiği belirtilmiştir.

Eger ki danışabilmedi hetmen bir iki ay gögercin [güvercin] yumurtası vererdiler (KK.67).

Gec dil açsa gögercin yumurtası sarısını verirek uşak yer (KK.15).

Çocuğun konuşamaması durumunda ise bir bulaktan su almaya gidilir. O sırada seslenmelere cevap verilmeden o su getirilip çocuğa içirilirse dilinin açılacağı düşünülür.¹⁹ Bazı durumlarda da niyet eylenir. Bu niyet sonucunda bir bulağa gidilerek balıklara girde verilir.

Burda bice göz var idi [bulak vardı] su gelerdi. Giderdiler su getirerdiler. Diyerdiler su getirdin dalına bahma. Çünkü dalına bahsan seslenerdiler gerek bahmayan ki Huda medlebini verer. Uşak laldı o suyu içerdi dili açılardı (KK.17).

Uşak ki vahtinde danışabilmedi gögercin [güvercin] yumurtası vererdik bala bala dili açılardı. Bice de itikat vardı nerziye eylerdi [niyet eylenerek edilen dua, nezir]. Diyerdi uşağın dili açılın aparım gözde [bulakta] balıklara girde töküm (KK.32).

Bölgede çocuğun yürüyememesi durumundaysa Anadolu'da da var olan *köstek kesme* (bk. Boratav, 2016: 132-136) pratiği gerçekleştirilmektedir. Böyle çocuğun ayaklarının cinler tarafından bağlandığı düşünülmektedir. Fakat Bahar'da Anadolu'dan farklı olarak bu işlem iple değil, baş örtüsüyle yapılmaktadır.

Menim öz bacım dokuz yaş idi, yürümezdi. Biz böylesi için kışını bağlayak, kıyçılajak görek bizden yeğler bunun kışını bağlayıptır. Eyle ober [öyle] de oldu. Ruserini [baş örtüsü] bağlayıp kıyçıladık [makasladık] tohtadı [iyileşti] (KK.32).

Azerbaycan Türklerinde de çocuğun geç yürümesi veya konuşamaması durumunda çocuğa *çille basmış* denilir. Çille basan çocuk çillesi kesilmesi için bir akar su üstünde tutulur ve iki ayak veya el baş parmakları iple bağlanır. İhlas suresi okunarak makasla ip kesilir ve *çilleni kestim* denir (Arık, 2005a: 139).

Bir başka pratik de *genegene* adlı karışımın çocuğun ayağına sürülmesidir. Soğuk su ve sarı yağın karışımı çocuğun ayağına sürülür ve

¹⁹ Bu pratik sütün kesilmesi başlığında da bahsedilmiştir. Anlaşıyor ki bulaktan su alınması sırasında cevap verilmemesinin yani hâmi ruhların hoşnut edilmesinin birçok iyileştirmede işe yaradığı düşünülmektedir.

yanma hissi verilir. Bu kızışma veya yanma hissini çocuğu yürüteceğı düşünölmektedir.

Uşak mamulen [genellikle] zayıflıktan yol gidebilmezdi. Onu genegene var idi. Soğuk suyinen, sarı yağı sürterdiler bedenine, uşağın bedeni kızışardı, yol giderdi (KK.12).

Bir uşak ki gec piyade eyledi. Kışlarına biraz ısı [sıcak] sarı yağ tökerdik (KK.21).

1.3.10. Ninniler / Lay Laylar

İran Türkleri, çocuğın yetişmesinde çok dikkat gösterirler. Bu açıdan çocuklar, nazlanma ve laylay eşliğinde büyütölür. Çocuk folklorunun önemli janrlarından olan laylay, nazlanmalar ve okşamalar çocukların huzurlu bir şekilde büyüyüp gelişmelerinde, hayata hazırlanmalarında önemli bir etkiye sahiptir. Nazlanma ve okşamalar²⁰ annelerin çocuklarına olan muhabbetinin ürünleridir. Bunlar çocuğın sakinleştirilmesinde anne ve çocuk arasındaki motivasyonun da bir unsurunu oluşturmaktadırlar. Azerbaycan halk edebiyatında *beşik nağmeleri*, *beşik türköleri* olarak ifade edilmekte olan *laylay*'lar, Kerkük Türklerince *leyley*, Türkmenlerce *Hu-di [Allah de]*, Özbeklerce *elle-alla*, Kazan Türklerince ise *bişik cırı* olarak dile getirilirler. Çoğunlukla dörtlük biçiminde olanları manilere benzer bir yapı arz etmektedir. Ninni başlangıcı anında lay lay lay şeklinde olursa dörtlüklerin sonunda da bu nakarat tekrar olabilmektedir (Uzun, 2007: 79-81).

Annenin çocuğuna sevgisini gösterirken söylediğı şiirler; Kuzey Azerbaycan ve Kerkük'te *okşama*, Türkiye'de *sevme*, Güney Azerbaycan'da ise *nazlanma* olarak adlandırılmaktadır (Saatçi, 1984: 29).

Bahar'da hem Lalecin hem Salihabad hem de Merkezî ilçeleri ve bu ilçelerin gittiğimiz köylerinde laylay bulmakta çok zorlandık. Buna sebep olarak kadınların laylay söylemeye utandıkları veya artık hafızalarında kalmadığı gösterilebilir.

²⁰ Okşama, muhtelif yerlerde annenin çocuğuna sevgisini dile getirdiğı şiirler olarak ifade edilirken Bahar'da ağıt türünde sevgi belirtme olarak da kullanılmaktadır. Ölen kimsenin ardından ağıt türünden yakarmalara okşama denir (Kalafat, 2016: 56). Kafkasyalı, okşamalar ile nazlanma arasındaki farkı okşamaların gençler içinde söylenebildiğini belirtmiştir (Kafkasyalı, 2002: 37).

Tespit edebildiğimiz laylay ve nazlanmalar şunlardır:

*Kızım kızıla batıpdı
Haberi yok oğlanların
Cebine pul oğlanların*

*Oğlan, oğlan, oğlana
Öpeyin dudak yağlana
Sıkayın kucak bağlana*

*Yuhu geler çeşmime
Men istirem yatam lalay
Kollarına dal gerdana
Kol boynuna salam laylay*

*Lalay çalaram sen yatan ceng
Ay çıkıp, gün batan ceng
Lalay çalaram lalayn geler
Irak yoldan dayın geler*

*Lalay diyerem oğlum yatar
Böyük olar tüfeng atar
Lalay diyerem lalayn geler
Irak yoldan emmin geler*

*Lalay diyem yuhun gelsin
Kızıl gülden kohun gelsin
Irah yoldan emmin gelsin
Lala laylay balam laylay (KK.32).*

Tuluk²¹ yapımında ve çocuğu uyutmak için laylay amacıyla söylenen bir şiir:

Tulugum çalhan yağ olsun

²¹ Halk. Tulum (TDK, Türkçe Sözlüğü, 2011: 2385).

*Keresi kıymag olsun
Konahları bol olsun
Balam yesin çag olsun*

*Menim tulugum yassıdır
Keresi bessi bessedir
Çalhan çalhan tulugcan
Guppan guppan tulugcan*

*Menim tulugum ögerler
Guppu guppuynan dögerler
Çalhan çalhan tulugcan
Guppan guppan tulugcan*

*Kervan göçtü tulugum
Gece geçti tulugum
Barin [yük, ağırlık] tutma tulugcan
Meni atma tulugcan*

*Kuuf kuf kuuf kuf²²
Menim tulugum çaydadır
Keresi bayde baydedir.
Çalhan çalhan tulugcan
Guppan guppan tulugcan (KK.39).*

*Çalım Çalım Çarşenbe
İki gözüüm Pencşenbe
Sulhinen sefası Cuma
Gene geldi gara şenbe*

Alim elem var

²² Salıncağın çıkarttığı sese bölgede kuf kuf da denilir. Çocuğu uyutmak için de kullanılır.

*Kızıldan kalem var
Elim çatmadı elize
İrakdan selam var*

*El el epelek
Elden çıhdı göbelek
Sağın solun ulduzu
Sallan gögden albunu*

*Yağış yağar dane dane
Sesi gider Hemedane
Gidin diyin [Mahmud] hana
Kızını versin [Ahmed] hana (KK.12).*

1.4. ÇOCUK

1.4.1. Müjdeleme

Çocuğun doğmasıyla sevinç yaşayan aile ve yakınları, bu sevinçlerini pekiştirmek için bazı bölgelerde *beşik düğünü* veya *beşik toyu* yapmaktadır. Çocuğun dünyaya geldiğini ve cinsiyetini müjdeleyen kişiye de yaşanan bu mutluluk dâhilinde çeşitli hediyeler verilmektedir.

Kırgızlarda, çocuğun doğumundan bir hafta sonra yapılan *beşik toyu* töreninde gelen komşular *beşik boogor bekbolsun, tukumugor gövoysun* diyerek aileyi kutlarlar (Erdem, 2000: 220).

Tıvalarda, aileye yeni biri katılması üzerine *urug toyu* [çocuk toyu] yapılmaktadır. Eskiden çocuğun doğduğu gün yapılırken şimdilerde çocuğun bir aylık olmasına yakın yapılmaktadır (Türker-Koçoğlu-Gündoğdu, 2016: 144).

Uygur Türklerinde, ilk defa beşiğe yatırılmadan önce *böşük toyi* yapılmaktadır (Öger, 2012: 1688).

Bahar'da, belirli bir adlandırılmaya rastlanılmasa da *uşak toyu* olarak ifade edilen bir *bala toy* gerçekleştirilir. Bu toya aile yakınları, komşu, hısımlar gelerek çeşitli hediyeler verirler.

Bölgede, müjdeleme olarak *muştuluk* tabiri kullanılmaktadır. Çocuğu ilk müjdeleyene para, çorap, gömlek gibi çeşitli hediyeler verilir. Bu muştuluğu genelde oğlanın annesi, kız kardeşi veya kızın annesi verir.

Muştuluğu her kim dise ona pul vererdiler. Men o vahit muştuluğa gidende iki tümen pul vererdiler ya bice çorap (KK.24).

Muştuluğu ya oğlanın nenesi, bacısı ya kızın nenesi verer. Pul vererler muştuluk için (KK.67).

Bazı bölgelerdeyse çocuğun ilk üç gün muştuluğu verilmediği belirtildi. Bunun sebebini; çocuğun gözlenmesinden, çocuğa nazar değdirilmesinden korkulması olarak açıklamaktadırlar.

Aslen [asla] evvel dimezdiler. Gözlemahtan korhardılar. Üç gündən sonra diyerdik. Konşular birbirine haber vererdi (KK.54).

1.4.2. Ad

Türk hayatında çocuğun korunması, iyi bir insan olarak yetişmesi ve sosyal hayatında başarılı bir birey olması için uygulanan pratiklerden biri de ad verme pratiğidir (Araz, 1995: 104).

Bu pratiklerde çocuğa ad konulurken yapılan bazı uygulamaların yanında çocuğa verilen adın, çocuğu etkileyeceği düşüncesi de dikkate alınmaktadır.

Çocuğa adın verilmesinde gerçekleştirilen işlemler ve çocuğun geleceğini etkileyeceği düşünülen adın, hangi etmenlere göre konulduğu bölgedeki örnekleriyle birlikte verilmeye çalışılacaktır.

1.4.2.1. Ad Koyma

Tatar Türklerinde yeni doğmuş çocuğun kulağına imam, üç defa çocuğun babasının ve çocuğun adını söyler. Her söylediğinde yüzünü açar ve kapatır (Kalafat-Güngör, 2011: 45).

Türkmenlerde çocuğa, çoğu vakit dedesi adını verse de annesi, kerametli kimseler, köyün veya şehrin saygın büyükleri vb. kimselerde verebilir. Çocuk hastaneden alındıktan sonra eve getirilir ve bir din âlimi çağrılır. Çocuğu kucağına alan âlim, Mekke'ye baktırır ve önce sağ kulağına ezan sonra sol kulağına kamet okur. Daha sonra yüksek sesle her iki kulağına da üç kez ismini söyler (Özbay, 2007: 46).

Çuvaşlarda, yeni doğan çocuk için *açana çüke kürtni* töreni yapıldıktan sonra çocuk tarlada duran yalnız bir ağaç yanına götürülür. Burada çocuğa kültürlerine has bir Çuvaş adı verilir. Çuvaşlar Hristiyanlaştırıldıktan sonra ise bazı yerlerde çocuğa iki ad verilir. Çocuk bir adını vaftiz sırasında alırken diğer adını bu tören sırasında almaktadır (Arık, 2012: 88).

Kırgızlarda hamileliğin üç ayına kadar çocuğa *Tuyukbay*, yedi aylıkken *Imurkay*, yeni doğan çocuğa ise *Nariste* denilmektedir (Polat, 2008: 101).

Eski Yakutlarda, çocuğa küçüklüğünde verilen ad gerçek ad olarak sayılmazdı. Gerçek ad yay çekip ok attıktan sonra verilirdi. Bu âdet eski Oğuzlarda da görülmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde *bir oğlan baş kesmezse kan dökmezse ad komazlardı* ifadeleri geçmektedir. Kahramanlıklarını gösterdikten sonra Dede Korkut tarafından ad verilmekteydi (İnan, 2017: 165-166).

Bahar'da, eskiden yedinci gün çocuğa ad konulması geleneği yaygınken şimdilerde hastanede, doğumdan hemen sonra konulmaktadır. Yedinci gün çocuğun doğumunu kutlamada, annenin başı üstüne konulan kırk düğümlü pamuktan sonra çocuğun sağ kulağına *ezan*, sol kulağına *ikame* okunarak adı konulur.

Bazı aileler yedinci günden önce çocuğun kulağına ezan okurlardı. Yedinci güne kadar ise erkek çocuğa Muhammed ya da Ali, kız çocuğuna ise Fatma koyulur. Yedinci gün, istenirse çocuğun adı bu şekilde bırakılır, eklemeler yapılır veya değiştirilir. Bu yedinci günde çocuk, eve gelenlerin arasında kucaktan kucağına gezdirilir. Çocuğu kucağına alanlar kundağına pul [para] bırakır. Daha sonra ise ya mama ya da büyük dedesi [dedesi] adını koyar.

Yeddinci gün mama gelerdi, çil pembe [kırk pembe] pamuğu tike tike, boğum boğum eylerdiler, asardılar zeyisbanın başı üssü duvara. Bazı adam kırmız eylerdi. Veli aralar gara olardı. Diyerdiler al gelmeye zeyisbana, aparar. Hanevadenin büyüğü sağ kulağına ezan diyerdi, sol kulağına ikame diyerdi. Diyerdiler böyük adını koysun. Yeddinci gece adını koyardılar. Bazı hanevade evvelden ezanı kulağına diyerdi. Onlarda oğlan olanda Ali ya Muhammed, kız olanda Fatma koyardı. Uşak için kurbanlık keserdiler. Boynu sahlardılar,

pişirerdiler ki o yeddi gecede ki merasim olardı, bu eti vererdiler neneye. Uşağın boynu rast olsun. İtikat ocur [öyle] ki yeddi gecesi tutardılar ki adını koyalar, bi kırmız parçada salardılar uşağın başına. Kırmız şadlık getirer, toy eyleyende de gelinlere kırmız salarlar (KK.24).

Yeddi güne ceng eger kız olanda adını Fatma koyardık, oğlan olaydı Muhammed koyardık. Yeddi gecesi yığıldılar adını vererdiler. Pembe ip ya pamukinen adını yazardık, vurardık duvara. Uşağı kırmız bir parçaya bağlardık, el be el vererdik. Her kim eline ala, uşağın döşüne pul koyardı. Dobare [ikinci kez] vererdiler mamanın eline, büyük dedesi adını koyardı. Ya Muhammed, Fatma adı kalardı ya hansı adı isteyip o adı koyardılar (KK.56).

Yeddinci gece yedi bala kız gelerdi bileklerine rengi ab nil çekerdiler. Uşağın adını koyardılar. Nenesi başı üssüne pembe boğumlardılar, koyardılar. Mama götürerdi parmağı, üç defa da ezan diyerdi kulağına ezandan ezana. Uşağın kulağına adını diyerdiler (KK.32).

Bir zamanlar çocuğa adını sadece büyükler koyabilmekteyken şimdilerde çocuğun annesi ve babası da adını koyabilmekteler.

Bir zaman dayı diyerdi, emmi diyerdi böyükler, aksakallar koyardı. Veli elan çocuğun nenesi, atası ad koyurlar heçkese bahmazlar. Sağ kulağa ezan ohuyarlar, sol kulağa ikame ohuyarlar (KK.19).

1.4.2.2. Adı Belirleyen Etmenler

Bahar'da Şiiliğin etkisi, çocuklara konulan adlarda da etkisini göstermektedir. Her ne kadar Türk dünyasında çocuklara ad koymada bağlı oldukları dinin ve mezhebin önemi olsa da İran'da bu etki daha kuvvetli hissedilmektedir.

Bölgede bazı çocuklara Zeynep adı Hz. Zeynep'ten dolayı koyulurken bazı aileler Hz. Zeynep'in çok zulüm çekmesinden dolayı çocuklarının da ilerde zulüm çekeceğini düşünerek Zeynep adını vermemektedir.

Hz. Zeynep ki çoh zülüm görüp. Andan [ondan dolayı] Zeynep ismi bazısı vermez. Kızlara Hz. Zeynep'ten dolayı Zeynep adını koyan da olar (KK.41).

Çoğunlukla Sünni adları verilmemektedir. Hz. Ayşe'nin, Hz. Ali karşısında savaştığından dolayı kız çocuklarına Ayşe adı, Esmâ'nın Hz. Hasan'ın eşi olması ve onu zehirlediğinin düşünülmesinden dolayı Esmâ adı ve Muaviye adları konulmamaktadır.

Erkek çocuklarına Ömer, Ebubekir, Osman, kız çocuklarına da Ayşe adı Sünni adıdır koymazlar. Diyerler Hz. Ayşe neme için Hz. Ali karşısında ceng etmiş. Esmâ koymazlar. Esmâ ki olar Hz. Hasan'ın arvadı. Diyerler Esmâ zehir verip Hz. Hasan'a. Muaviye adlar konmaz (KK.41).

İran devriminden önce hem Türkçe hem Arapça hem de Farsça adlar çoğunlukta iken devrimden sonra Türkçe adlarda azalmalar olmuştur. Bu hususta hükûmetin politikaları önemli rol oynamıştır.

Devrimden kabah hem Türkçe ad var idi hem Arapça hem Farsça. Veli devrimden sonra Türkçe kem oldu [azaldı] Arapça, Farsça adlar çoh oldu. Devrimden sonra Ruhullah [Ruhullah Humeyni] ismi çoh oldu. Devrimden önce Muhammed Rıza [şah ismiydi] adı çohdu (KK.41).

Bahar'da ikili adlandırmalara da rastladık. Bu adlandırmaların erkeklerde daha çok olduğunu gözlemledik.

Kişilerde çoh var. Emir Hüseyin, Muhammed Hüseyin kimi. Veli arvadlar da çoh kemdir. Arvadlar da iki isim bir olar. Hoşgöl, Aggöl kimi (KK.40).

Çocuğun adını etkileyen diğer bazı unsurlarsa; doğduğu ay, doğduğu bayram günleri, on iki imam adları, bazı peygamber isimleri, çok az rastlansa da sahabe isimleri, bölgede çok yaygın olan aşıklık geleneği (bk. Gün, 2016: 17-38) ve bu aşıklık geleneği etrafında yayılan halk hikâyelerindeki kahraman isimleri, bazı bitki isimleridir.

Bir uşak Muharrem ayı doğsaydı, adını koyardılar Muharrem. Şaban ayı doğsaydı olardı Şaban, Ramazan da olardı Ramazan, Recep de olardı Recep. Beyram olanda koyarlar Beyram. Nevruz'da Nevruz koyardılar. Takvim aylarından Behmen adını oğlana koyarlar.

Azer adını kız uşağa koyarlar. Bahare adı olar. Meşhed'de İmam Rıza adını koyarlar. İmamzade adlarını ekseriyetle nerz eyleyip koyarlar. Peygamber isimleri, sahabe isimleri koyarlar. Veli sahabe isimleri kem olar. [Köroğlu'ndan dolayı] Ayvaz var, Selbi [Selvi] var. Halk hikâyelerinden, âşıkların beş bendlerinden ad koyardılar. Kerem var, Masım nagulından [hikâyesinden], dastanından Mesım var. Bitki ismi Gülnaz var, Gülaferin var, Hoşgül var, Nesrin var, Budak kişi [erkek] adı var (KK.41).

Ailenin birden fazla kız çocuğu olması durumunda, bazı aileler bunun fazla olduğunu düşünerek daha fazla kız çocuğun olmaması için son doğan kızlarına *kızbest* veya *kız tamam* adını koymaktadırlar.

Bizim de varımızda var ki bi nefer dört, beş kız doğurandan sonra ahırına kızbest koyar ki kız tükensin (KK.64).

Bir neferin çoh kızı olar, diyer daha olmasın o kızın adını koyar kız tamam ya kızbest (KK.20).

Çocuğu olmayan ailelerin ise çocuğu olduktan sonra koydukları adlardan biri *Hudaverdi*'dir. Anadolu'da çocuğun yaşaması için konulan isimlerden biri olan Yaşar ismi bölgede de bulunmaktadır. Fakat kaynak kişiler bu ismin çocuğun yaşaması için konulup konulmadığı hakkında bilgilerinin olmadığını aktardılar.

Uşağı olmayanların uşağı olan vahit Hudaverdi koyarlar. Diyerler ki Huda bize uşak verdi. Yaşar da varımızdadır. Veli manisi nemedir bilmirem (KK.26).

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde, Hamedan Şehri'nden bahsederken erkekler için *Karahan, Karacan, Karakulhan, Karayibre, Seyfeddin, Şemsi, Hurremkay, Sungurkay, Şahlevendkay, Gicebay ve Elvendeka* ad kullanımları geçmekteyken; kızlarda ise *Mercane Hanım, Hengune Hanım, Şâdbâd Hanım, Merhaba Hanım, Sevendik Hanım, Gülban, Ünzile, Tenzile, Gülçehre, Melekruh, Candilan ve Şahban* adları geçmektedir (Uzun, 2007: 79).

1.4.2.3. Göbek Ad ve Takma Ad

Bahar'da, göbek adı adlandırmalarına rastlanılmamıştır. Bunun yerine az da olsa rastlanılan takma adları şöyledir:

Göbek adı yoh. Veli takma adı var. Ali pişik var. Men uşakken garaydım. Mene gara nohut digerdiler. Murtaza'ya bazen Muri digerler. Eşşek kulah, Daire [kepçe] kulah digerler (KK.63).

1.4.3. Diş Hediği (Buğdayı) / Dişlik

Bahar'da, çocuğun ilk dişi çıktığında²³ Anadolu ve Türk dünyasının muhtelif yerlerinde de olduğu gibi diş hediği düzenlenir.

Genel örnek, çocuğun ilk dişinin çıkmasından sonra bulgurun kaynatılması ve komşulara dağıtılıp yenilmesidir. Elbette bunun değişik yörelerde farklı varyantları ortaya çıkmıştır. Bu genel örneğin dışındaki kalıplaşmalar ise çocuğun dişinin çıktığını fark eden kişinin çocuğa bir gömlek hediye alması veya dikmesi gibi farklı pratikler olsa da her yerde bulgur kaynatılır, hediğin içine değişik yörelerde nohut, fasulye gibi baklagiller de konulur ama temel besin bulgurdur. Kaynatılan bulgur çocuğun başına dökülür, çocuğun önüne birkaç eşya konulup seçtirilir, hediği komşulara dağıtılır ve eve gelenler çocuğa hediye getirir (Gürbüz, 1995: 81).

Sedat Veyis Örnek, Anadolu'da bu ritüelin çeşitli adlandırmalarını şöyle sıralamıştır: *diş mısırı, diş tohumu, duzlama, gölle pişirme, hedik dişi, kolya, dirgit dökme, dişaşı, diş börtmesi, diş bulguru, diş dilgiti, diş dirgiti, dişedi, dişemiş, diş günü, dişlik, buğday dirilmesi* (Örnek, 1979: 190-192).

Bahar'da bu ritüele, *dişlik* denilmektedir. Bu dişliğin içinde nohut, pirinç de bulundurulabilir. Fakat temel yiyecek bulgurdur. İçine konulan her malzeme mutlaka kırk adet olmalıdır. Yapılan dişlik çocuğun başı üstünde gezdirilir.²⁴ Dişlik gezdirilirken bir kişi de çocuğun damağına parmak yapıştırır.

Burada bu merasime dişlik diyerek. Dişlik pişirerler, helat vererler böylesi için. Kırk dane nohut, kırk dane düge [pilav] her neme

²³ Diş çıkması ile ilgili pratiklerin çoğu ilk diş çıkarma başlığı altında verildiğinden tekrarlanmasına gerek duyulmamıştır.

²⁴ Anadolu'daki örneklerinden farklı olarak Bahar'da çocuğun başı üstüne dökülmez.

olar kırk dane olar. Dişliği dolandırarak uşağın başı üssünde götürerek damağına bice danesini parmahinen yapıştırarek (KK.43).

Dişlik aşu için konulan malzemelerin yedi ayrı kapıdan toplanarak getirilmesine önem verilir.

Dişlik de buğday aşu pişirerler pay eylerler. Bu buğdayı bicesini uşağı da vererler ki rahat diş çihara. Herkes ki bu aşdan gönderirler, dobare [ikinci kez] dişlik aşu yerine düğü [pilav] vererler ki uşağın dişleri gaşeng gaşeng çihara ak olar. Nebat koyarlar. Kadimde ki o aşu koyardılar uşak için her bir tikesini yeddi kapıdan yığardılar. Yeddi kapıdan bir yerde nohut bir yerde buğday, mercimek alarlar. Gerek yeddi övden alalar (KK.39).

1.4.4. Anne ve Çocuğı Nazardan Korumak İçin Yapılan Ritüeller

Kendisini birçok tehlikeden korumasını bilen insanoğılu kaza, hastalık, ölüm getireceğıne inandığı nazardan da korunmak üzere çeşitli koruyucu nesnelere bel bağlamıştır. Genel olarak nazarlık olarak isimlendirilen koruyucu nesnelere, nazara inanan bütün topluluklarda hemen hemen birbirinin aynısıdır (Akalin, 1993: 247).

Eskilerce *isabet-i ayn* denilen nazar inancı, bugün *nazar değmek, nazara gelmek, nazara uğramak, göze gelmek, göze uğramak, göz değmek, kem göz* gibi adlandırmalarla ifade edilmektedir (Çıblak Coşkun, 2004: 2).

Nazar insanlara, hayvanlara ve eşyalara değer. Nazar değebilmesi için gözü keskin olan birinin muhatabına dikkatle bakması ve kötü niyetli bir kişinin karşısındaki hakkında güzel sözler söylemesi gerekmektedir (Acıpayamlı, 1962: 1).

Nazar, İslamiyet'ten önce varken kısmen İslamileşen ve İslamiyet'te de yeri olan bir kavramdır. Türk dünyasının hemen hemen her bölgesinde nazar ile ilgili pratikler görülebilmektedir (Makas-Kalafat, 1993: 27).

İslamiyet'ten önce Gök Tanrı inanç sisteminde *alkarısı, karakura, cin* gibi görünmeyen ve fenalık yapabilecekleri düşünölen güçlerden korunmak için maden [demir, bıçak, maşa], bitki [süpürge], toprak [taş, kaya], su ve ateşten yardım beklenirdi. İslamiyet'in gelmesiyle bu koruyucu unsurlar arasına *sela, mevlüd, ezan, muska* gibi unsurlar da eklenmiştir. Görünmeyen

güçlerden korunmak için *sadaka* vb. davranışlar eski Türk inançlarında da bulunmaktadır (Kalafat, 2012: 385-386).

Bahar'da nazardan korunmak için en yaygın kullanılan nesne *gög moncuk* ve *gögertme* [mavi renkli kabartmalı taş] taşıdır.

Bu durum Azerbaycan'da da böyledir. Azerbaycan'ın bütün etnografik bölgelerinde en yaygın koruyucu unsur *boncuk*, *göz boncuğu* olarak kabul görür. Nazar değmesi güçlü olduğu zamanlar, *boncuk* üzerindeki beyaz noktalardan biri ovularak dökülür (Kadirzade, 2005: 38).

Bahar bölgesinde *gög moncuk* ve *gögertme* taşı ile ilgili kaynak kişilerce verilen nazardan koruma önlemleri şöyledir:

Bice gög taşı [nazar boncuğu] kız uşağın tüküne [saçına] takardılar, salardılar alnına (KK.22).

Nece dane moncuk ki abı reng [gög moncuk] tüküne sancağinen salardık gelerdi başı üssüne (KK.54).

İsteyipler ki göz değmeye gögertleme [mavi renkli taş] asardılar ya dalına tikerdiler. Uşağa nezer değmesin (KK.29).

Bahar'da, nazardan korunmak için bölgede sıkça rastladığımız *üzerlik*²⁵ *yandırma* pratiği de uygulanmaktadır.

Şükrü Haluk Akalın, *üzerliğin* kelime anlamını *üzerlik/yüzerlik kelimesi* birleşik bir kelimedir. *Uç* ve *Barsgan* dilinde *sedef otu* karşılığındaki *ilrük/eldrük* kelimesini *Oğuzlar*, *peganum harmala* için *yabani sedef otu* anlamına gelmek üzere *yo*z *ilrük* [veya *yo*zeldrük] olarak kullanmışlardır. *Enkliz olayı* ve *gerileyici benzeşme* sonucunda ilk kelimenin ünlüsü *ü*'ye dönüşmüştür. *Metatez* sonucunda *I* ve *r* yer değiştirmiş daha sonra da *i* genişleme sonucu *e*'ye dönmüş böylece kelime *yüzerlik* şekline gelmiştir. *Oğuz grubunda* görülen *başta y* ünsüzü düşmesi olayı sonucunda da *üzerlik* şekli ortaya çıkmıştır. Ancak *yüzerlik* şekli de ağızlarımızda *hâlâ* yaygın olarak kullanılmaktadır şeklinde açıklamaktadır (Akalın, 1993: 256).

Azeri Türkleri içinde de bitki ve ağaçlara karşı bazı inançlar bulunmaktadır. Bitkiler arasında *üzerliğin* ayrı bir yeri bulunur. Bazı bölgelerde doğumdan sonra on veya kırk gün süre boyunca yakılan *üzerlik*

²⁵ Sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki. Bu bitkinin tohumlarından yapılan nazarlık veya süs olarak kullanılan eşya (TDK, Türkçe Sözlüğü, 2011: 2459).

hem anne hem de bebeğin alınına sürülür. Hamamdan gelen gelin, kız ve damadın önünde de üzerlik yakılır (Makas-Kalafat, 1993: 28).

Nazardan korunmak üzere üzerlik yakılması pratiği, Doğu Anadolu, Güney Azerbaycan ve Kuzey Irak'ta da yaygındır (Kalafat-Doğan, 1995: 14).

Genelde üzerlik yandırıldıktan sonra çocuğa nazar değmemesi için üzerliğin karası çocuğun suratına sürülür.

Üzerlik yandırardılar, uşağın garasını vurardılar uşağın alınına. Elanda var.

Üzerliksen Hevasen

Bin derde sen devasen

Üzerlikler cırtlasın

Yaman gözler pırtlasın diyerler (KK.19).

Bölgede yaygın olan bir pratik de *yumurta sindirme* [yumurta kırma] pratiğidir. Bir aksakallı, bilici kadın, yumurta üzerine yukarıdan ve aşağıdan yarı daire çizer. Yumurtanın orta kısımlarına ise nazar değdirdiği düşünülen kişilerin adlarını yazar veya bu kişileri temsilen yumurta üzerine birer nokta koyar. Yumurtayı iki madeni para arasına alır. Bu bilici, aksakallı kadın, yumurtayı nazar değen kişinin başı üzerinde gezdirir. Nazar değdirdiği düşünülen kişilerin isimlerini okumaya başlar. Kimin nazarı değdiyse ismi okunduğu sırada yumurta kendiliğinden kırılır. Böylece nazar değdiren kişi öğrenilmiş olur.

Yumurta sindirerdiler. Bir yumurtayı üstüne ve altına daire çizerler. Yumurtanın ortasına nazar değdirdiği düşünülen kişilerin adları yazılır. Yumurtayı iki pul arasına alarlar. Nezer değenin başı üssünde dolandırarlar. Herkimin nerzi değipdi adını ohuyanda yumurta özü özüne siner (KK.32).

Anadolu Türklerinde binaları nazardan korumak için dış duvarlarına nazarlık asılır. Bu nazarlığın içine de okunmuş yumurta konulur. Bebeklerin beşiklerine nazarlıktan kuş yumurtası takılır (Kalafat, 2002: 31). Nazar pratiğinde yumurta inancının önemi bu örneklerle daha çok pekişmiştir.

Bölgede nazar değdireceği düşünölen bir inanç da hamile kadının ölüye bakmasıdır. Böyle bir durumda kadına ve karnındaki çocuğa nazar değmemesi için bir miktar alçı evin toprağına serpilir.

Bir karnı dolu arvad bir neferi ki ölüp gerek bahmaya ki uşaağı gözü değer, nezer değer. Alçıyı eyin torpağına serperler ki neneye ve uşaağı nezer değmeye (KK.19).

Nazardan kül pratiğıyle de kurtulacağı düşünölür. Çocuğa nazar değdiği düşünöldüğünde yedi çöplükten kıyafet parçaları alınır. Bu kıyafetlerin üstüne hamamın pis suyu dökölür ve kıyafetler yakılır. Bu kıyafetlerin külünü çocuğun ayaklarının altına vururlar. Böylece nazardan korunacağı düşünölür.

Eger bir uşaağı ki nezer deye, yeddi dane küllükten [çöp atılan yer] libas alarmışlar. Bunların üssüne hamamın zir abını [pis suyu] tökermişler, yandırarmışlar. Onun külünü tökermişler uşaağın ayak altına vurarmışlar ki nezerden sahlasın (KK.20).

Sedat Veyis Örneğ, çocukların nazardan korunması için uygulanan bir pratiğın de çocukları isteyerek pis ve kirli gezdirmek; çocuklara yırtık-pırtık şeyler giydirmek olarak belirtmektedir (Örneğ, 1977: 169).

Bahar'da da bu pratiğın benzeri bulunmaktadır. Çocuklara kalabalıkta nazar değmemesi için eti acıdır, çirkindir gibi ifadeler kullanılır. Bir ortamda bulunan anne, o ortamdan çıktıktan sonra çocuğun yüzünü hemen yıkar ve kıyafetlerini değıştirir. Anne aynı zamanda ağız suyundan birazını çocuğun burnunun üstüne ve gözlerinin üstüne sürer. Eve geldikleri zamanda hemen üzerlik yandırır.

Diyerdiler eti acıdır [çirkindir], üzünü de yumazmışlar ki gözlemeyeler. Bice meclisden çıhanda uşaağın tez üzünü yuyarlar, libasını tez değışerler ki nezer değmesin. Bice tike de nene ağızın lehabına [suyunu] burnu üssüne bice de gözler üssüne süren o uşaağı daha nezer değmez. Öve çatanda övde de üzerlik yandırardılar (KK.32).

Nazar değmesi veya çeşitli hastalıklar sonucunda Anadolu'da bulunan kurşun dökme geleneğı, Bahar'da *korku dökme* olarak adlandırılmaktadır.

Anadolu'daki kurşun dökme pratiğinden farklı olarak korkan bir çocuğun üstüne bir örtü çekilir. Sıcak ateşte ısıtılmış bir tepsi, örtü üzerinden çocuğun başı üstüne tutulur. İçine tuzlu su atılır. Tepside çıkan şeklin, çocuğu korkuttuğu ve bu pratikle korkusunun kalmadığına inanılır (KK.69).

1.4.5. Sünnet / Uşak Kesme (Hetene)

1.4.5.1. Sünnet Çocuğunun Yaşı, Sünnetin Yeri ve Zamanı

Bahar'da sünnet için bu kelimededen başka Türkçe adıyla *uşak kesme* ve yer yer Farsça adı *hetene* de kullanılmaktadır.

Çocuğun sünnet yaşı çeşitli faktörlere göre değişmektedir. Bu faktörler arasında yeni doğacak kardeşin beklenmesi, ailenin ekonomik durumu gibi etmenler olabilir.

Bölgede çocuk, daha yaşı küçükken sünnet edilmek istenir. Sebep olarak ise böyle durumlarda çocuğun farkında olmayacağı ve rahat olacağı düşüncesi gösterilmektedir. Bugün bölgede çocuk kırk gün içinde sünnet edilmektedir. Fakat bazı kaynak kişilerce çocuğun, iki üç yıl sonra sünnet edildiği de belirtilmiştir. Sünnetin en geç gerçekleştirildiği yaş olaraksa yedi yaşı belirtilmiştir.

Sünnet yeri olaraksa eskiden evde kesim işlemi uygulanırken günümüzde bimaristanda [hastanede] gerçekleştiği ifade edilmiştir.

İsteyirler ki uşak balayken rahat olar tez eylerler. Elanda kırk gün içinde eylerler (KK.64).

Bazısını neneden olanda keserler, bazısını sahlarlar iki, üç il sonra keserler (KK.44).

Uşak ki iki ya üç ay olup hetene eylerler. Hetene diyeriz, uşak kesme diyeriz sünnet de diyerler (KK.59).

Burda sinni [yaşı] dünyaya gelenden giderler ta yeddi yaşa. Kadimde övde eylerlerdi. Veli elan bimaristana apararlar keserler (KK.55).

1.4.5.2. Sünnet İşlemi ve Sünnetçilik

Bahar'da, sünnet işlemi doğumundan hemen sonra yapılacaksa bunu mama yapmaktadır. Fakat çocuk belirli bir yaşa geldiyse bu işlemi yapan

kişiyeye *dallek*²⁶ veya *selmani*²⁷ adı verilmektedir. Şimdilerde bu gelenek yok olmuştur. Hastanelerde doktor kontrolünde kesilmektedir.

Kadimde heteneyi dallek eylerdi. Gelerdi eyde eylerdi. Dallek ki selmaniydi baş kırhar, diş çeker (KK.45).

Elan dohtor var. Veli kadimde selmani gelerdi. Hem baş kırhar hem hetene eylerdi (KK.61).

Bahar'da bazı çocuklar dünyaya sünnetli bir şekilde gelmektedir. Anadolu'da ve Müslüman olan Türklerde de yaygın olduğu bilinen bu olayda çocuğa, tıpkı peygamber gibi sünnetli gelişinden dolayı olağanüstülük atfedilir. Bölgede böyle çocuklara *peygamberi* gelmiştir [peygamber gibi sünnetli gelmiştir] denilmektedir.

Bazısı Hetene olar gelerdi, kesilmiş gelerdi. Diyerdiler peygamberinde kesilip dünyaya gelipdi. Çok gaşeng bilerdiler ki merasim tutardılar (KK.52).

Eger dünyaya gelende heteneli gelip, ona burda diyerler peygamber ocur [öyle] imiş. Diyerler peygamber-i Muhammed ocur neneden doğmuş sünneti idi. Burda da var diyerler peygamberi (KK.16).

Sünnet işleminde çocuğu, kadın olarak annesinin veya mamasının tutması ile dalleğin kesim işlemini gerçekleştirdiği de belirtilmektedir. Ayrıca eskiden bu dalleğin, köylere gelerek toplu olarak dört, beş çocuğun sünnet işlemini yaptığı da aktarılmıştır.

Burda uşağı arvad da tutar. Nenesi tutar ya maması tutar. Kadimde selmani, dellak ki gelermiş beş, altı dane birden kesermiş. Veli elan dohtor bir be bir keserler (KK.45).

Bazı durumlarda annenin yüreği dayanmazmış. Bu durumdaki annenin ayakları sünnet işlemini bitene kadar su içinde tutulmaktaydı.

²⁶ Dallek veya dellak terimi, bölgede hem berberlik hem sünnet hem de diş çekme gibi pratikleri gerçekleştiren kişi olarak tanımlanmaktadır. Tıpkı iş bölümü gerçekleşmeden önce şaman-kam-baksıların sahip oldukları özelliklerle birden fazla işle uğraşmaları örneği gibi.

²⁷ Selman veya selmani terimiye bu iş bölümünün gerçekleşmesi sonucunda şamanın bazı yeteneklerinin bölünmesi ve sadece tek bir iş koluyla uğraşması örneğine benzer olarak bölgede berberlik ile uğraşanlar için kullanılan adlandırmadır.

Nenesi ki üreği acırdı. Oturardı iki kışlarını koyardılar su içine ta uşağın hetenesi tükene (KK.50).

Çocuğun sünnet sonuyla [eşi, kesigi] ilgili pratiklerden aktarılanlar ise şu şekildedir:

Bahar'ın Lalecin ilçesine bağlı Maran köyünde bu deri yedi gün evin duvarına asılır. Daha sonra ise hayvanların ulaşamayacağı şekilde toprağa gömülür.

Uşağı ki keserler, biz onu [derisini] yeddi gün asarak duvara iğneyen. Yeddi gün kalandan sonra köllerik (KK.35).

Lalinde o deriyi atarlar yere köllerler. Diyerler bunu pişik ya it aparmasın, aparsa yahşi bilmezler. Diyerler vahşi olar (KK.46).

Sünnetsiz kişiler için bölgede kullanılan tabir *müselman değil ve Ermeni'dir*.

Kesilmemiş kişilere diyerler müselman değil ya Ermeni'dir. Arvad da vermezler böylesi için (KK.33,34).

1.4.5.3. Tören / Düğün ve Hediye

Bölgede, eskiden *sünnet toyu*'nun gerçekleştiği ve bu toyun isminin de *hetene soran* olduğu kaynak kişilerce belirtildi. Bu toy sünnetten bir haftaya kadar devam ederdi. Gelenler hediye getirir, kurban kesilirdi.

Günümüzde ise sünnet işleminden sonra kurban kesilir, eve gelenler tebrik dileklerinde bulunur, isteyen hediye getirir ve bu pratik sonlandırılır.

Uşak kesmenin duyurusunu *carçı*²⁸ yapardı. *Carçı*'ye para verilirdi ve o da *car* vurardı. Günümüzde artık bu çağırıcının yerine toy kartları çıkmıştır.

Çocuğa özel bir uşak kesme kıyafeti bulunmamaktadır. Sadece rengi ak, kırmızı veya yeşil olabilen bir metre uzunluklarında etek benzeri bir kıyafet giydirilir. Bu kıyafet sünnetten sonra giydirilir. Bir iki hafta sonra çıkartılır.

Kaynak kişilerin uşak kesme ile ilgili verdikleri bilgiler şunlardır:

Kadimde toy tutardılar. Çağırardılar dostları, yoldaşları, familleri. Diyerdiler hetene suran toy adına. Yığıldılar helat vererdiler, pul vererdiler. Sünnet kesen gündən ta bir haftaydı. Öve getirerler, yığırlar helat vererler tükenir. Carçı var idi o vahit. Car

²⁸ Carçı hakkında bilgi, evlenme-davet başlığı altında detaylıca verilmiştir.

vurardı pul vererdik. Elan toy kartı olar. Hetmen gerek sünnet ola ki hanevade sormaz sünnet olup ya olmayıp (KK.34).

Libasını giydirerler, bir hefte iki hefteden sonra çıhararlar böylesini. Libas ya ag olar ya kırmız ya yaşıl [yeşil] olar. Konah yığarlar, kurban keserler. Heç işitmemişem uşaklar yığarlar keserler (KK.40).

Bi metre parça ki ag [ak] olar. O vahit ki isteyek davet eyleyek bice zerfe nogul tökerdik, kapını çalardık iki nogul vererdik. Elan kart var (KK.44).

Kirvelik uygulamasına Bahar'ın ilçeleri Lalecin, Salihabad, Merkezî ve bu ilçelere bağlı köylerin hiçbirinde rastlanmamıştır.

2. BÖLÜM

EVLENME

Pertev Naili Boratav, *Halk Edebiyatı Dersleri* adlı eserinin ek kısmında Arnold Van Gennep'in evlilik hakkında şu sözlerine yer vermiştir: Evlilik, iki ferdi ve o zamana kadar birbirlerinden ayrı olan iki aileyi birbirine yaklaştırmaktır (Boratav, 2000: 191).

Köprülü'nün Dede Korkut için *terazinin bir gözüne tüm Türk Edebiyatını, diğer gözüne Dede Korkut'u koysanız, yine Dede Korkut ağır basar* ifadesi Dede Korkut'un önemini göstermektedir.

Korkut Ata Türk aile yapısını şu sözleriyle ortaya koyar: *El oğlunu beslemekle oğul olmaz, büyüyünce bırakır gider, gördüm demez. Kül tepecik olmaz, güveyi de oğul olmaz, hizmetçiye elbise giydirden hanım olmaz. Eski pamuk bez olmaz, eski düşman dost olmaz. Er malına kıymayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofraya çekmez. Oğul babanın yerine yetişenidir, iki gözünün biridir. Devletli oğul olsa ocağının korudur. Oğul da neylesin baba ölüp mal kalmasa. Misafiri gelmeyen kara evler yıkılsa daha iyi. Baba adını yürütmeyen hoyrat oğul baba elinden inince inimese daha iyi, ana rahmine düşünce doğmasa daha iyi. Baba adını yürütünce devletli oğul daha iyi. Şakağından ağarsa baba güzel. Sevgili kardeş güzel. Yan tarafta, ev yanında dikilse gelin odası güzel, uzunca çadır ipi güzel. Oğul güzel (bk. Ergin, 1971).*

Bir ailenin oluşmasında atılan ilk adım evliliğdir. Bizde Korkut Ata'nın Türk aile yapısını özetleyen ifadelerini de dikkate alarak araştırma sahamız olan Türk yurdu Güney Azerbaycan'ın Hemedan eyaletine bağı Bahar ilinin evlenme geleneklerini, Anadolu ve muhtelif Türk dünyasındaki örnekleriyle ortaya koymaya çalışacağız.

2.1. Evlenme Biçimleri

Günümüzde artık evlenme aşamasında olan kız ve erkek de evlilik kararında söz hakkına sahiptir. Evlenecekleri kişinin seçiminde aileler, çocuklarına daha çok söz hakkı vermektedir. Fakat bireyler yaşadıkları toplumda var olan gelenek, görenek, töre ve yasalara uymak durumundadırlar (Altun, 2003: 196).

Kültürel değişmelerin daha etkin olduğu büyük kentlerde doğrudan tanışarak evlenmelerin daha yaygınken gelenekselliğin ağır bastığı bölgelerde evlenme biçimlerinin başında hâlâ *görücülük* gelmektedir. Görücülüğün temelini, evlenecek erkeğin aile üyeleriyle akraba ve komşuların çabaları neticesinde daha önceden belirlenip üzerinde durulduğu ya da tanıdıklarca önerilen kızın, evini ziyaret ederek kızı yakından incelemeleri ve niyetlerini belli etmeleri oluşturmaktadır (Örnek, 1977: 185).

Elbette ailelerin anlaşamaması, kan davası, ekonomik durum gibi sosyal faktörler neticesinde birtakım evlenme biçimleri de ortaya çıkmıştır. Bu evlenme biçimlerinden Bahar'da tespit ettiklerimizi ve Anadolu ile muhtelif Türk dünyasından çeşitli benzer örneklerini aşağıda ele aldık.

2.1.1. Beşik Kertme / Göbek Kesme

Ülkemizde var olan evlenme biçimlerinden biri olan *beşik kertme*, çocukların henüz beşikteyken nişanlarının yapılmasıdır. Bir aileyle hısımlık, yakınlık, ekonomik yakınlık kurmak isteyen başka bir ailenin, yeni doğmuş kız ve oğlanlarının nişanlanmasıdır. Bu bağı belirtmek üzere çocukların beşiklerine birer kertme yapılır (Örnek, 1977: 187).

Baba hısımlık kurmak istediği ailenin, kız doğması haberini alınca evlerine bir beşik donatarak gönderir. Böylece beşikteyken söz kesilmiş olur (Boratav, 2016: 197).

Beşik kertme, tarafların beşik döneminde nişanlanmalarıdır. Beşiği kertilen çocuklar işaretlenmiş, sahiplenmiş olurlar. Kertik de bu nişanın, sahiplenmenin işaretidir. Kertikten sonra çocuklar birbirlerine adaklıdırlar (Makas-Kalafat, 1993: 79).

Türkmenistan'da aileler, çocuklarının sağ salim dünyaya gelmeleri hâlinde yemin ederek birbirleriyle evlendirecekleri sözünü vermektedir (Özbay, 2007: 63).

Kırgız Türklerinde, bu pratiğe *bel kuda* denilmektedir. Çocuklar anne karnındayken ya da hamile kalmalarından önce doğacak çocukların evlendirilmesine karar verilir. Hakaslar ise beşik kertme için *çahsıda alıshanı* tabirini kullanmaktadır (Yılmaz, 2014: 156).

Nogay Türklerinde, çocuklar doğduktan sonra *beşik kertme* yapılır ve bu gençler için *sözü verilmiş* denilir (Kalafat-Güngör, 2011: 56).

Irak Türkmenlerinde ise beşik kertmesi için *ahdetme*, *vaadetme* adlandırmaları kullanılmaktadır (Bayatlı, 2012: 286).

Tıva Türklerinde oğlan çocuğuna sahip olan anne, kız çocuğunun beşiğinin altına keçi kılından bir yumak bırakır ya da baba, kız babasına çakmak taşı vererek niyetlerini belli eder. Buna *belekti çaartırı* denilmektedir (Türker-Koçoğlu, 2016: 147).

Kaşkay Türklerinde doğan kız çocuğunun göbeği, evlendirmeyi düşündükleri oğlan çocuğunun ayağı üzerinde kesilir ve böylece aileler birbirlerine söz verirler. Kaşkaylar bu pratiği *göbek kesmesi* olarak adlandırmaktadır (Karaaslan, 2010: 285).

Bahar bölgesinde de beşik kertme pratiğinin bulunduğunu araştırmamız sırasında tespit ettik. Bölgedeki adlandırması Kaşkaylardakine benzer olarak *göbek kesme*'dir. Yeni doğan kız ve erkek çocuklarının göbek kesimi sırasında (bu çocuklardan biri daha önce doğmuş olabilir) aileler birbirlerine söz verirler. Bu tür söz verilen çocuklar için *göbeğini kestik bu kız için* veya *göbeğini kestik bu oğlan için* tabiri kullanılır. Kızın yaşı sekiz veya dokuz olduğunda oğlan annesi gelir ve parmağındaki yüzüğü kıza nişan yüzüğü olarak takardı.²⁹ Bu geleneğe şimdilerde rastlanılmamaktadır. Çocuklar on sekiz yaşına geldiklerindeyse toyları yapılır.

Kız ki dünyaya gelerdi. Ayrı bir tayfa çoh isterdi. Uşaklar hem yaş olardı. Orda diyerdiler bu uşakların göbeğini kestik ya o kızın göbeğini kestik bu oğlan için. Ondan sonra heç kesin icazesi [izni] yoktu ki ayrı adama vere. Hetmen [kesinlikle] gerek birbiriyle izdivaç eyleyeler. Kızın yaşı sekiz ya dokuza çattığında oğlanın nenesi gelerdi, öz engüşterini [yüzüğünü] vererdi. Engüşter [yüzük] kıza böyük idi. Veli emanet koyardı ki kızın aklı kese vahit, geleler nişan eyleyeler. Uşaklar on sekize gelende toy eyleyiz. Buna diyerik göbek kesme (KK.32).

²⁹ Oğlan annesinin kıza kendi yüzüğünü nişan simgesi olarak takma uygulaması, diğer evlenme biçimleri içinde geçerlidir. Bu pratik ilçe merkezlerinde unutulmaya başlanmış olsa da bazı kırsal bölgelerde hâlen yaşatılmaktadır.

2.1.2. Akraba Evliliği

Akraba evliliğin nedenlerinden biri olarak özellikle kırsal kesimlerde yaygın olması nedeniyle kendi kendine yetebilme durumu gösterilebilir. Köy içe kapalı³⁰ kendine yeterli bir topluluktur. İçinde yaşayan insanlar, birbirlerine yiyecek gibi her türlü yardımda bulunabildikleri gibi kızlarını da alıp verirler. Akraba evliliğiyle farkındalığı reddetmiş olurlar (Delaney, 2017: 134).

Akraba evliliği, kabileler arası evlilik, içevlilik olarak adlandırılan *endogami evliliği* daha çok Anadolu yaygındır. Bu evlilik biçiminde amca çocuklarıyla ve hala çocuklarıyla evlenilmesi genellikle kutsal, önemli sayılmaktadır.

Baba soyundan gelenlerin kutsal sayılmasındaki nedenlerden biri olarak babanın yokluğunda, çocuklara babalık görevini amcanın yapması örnek olarak gösterilebilir (Tezcan, 1997: 83).

Malatya'da böylesi evliliklerde amca çocuğuna verilen önem, kızı isteyen birine *yolda amca çocuğu var* denilerek ortaya konulmaktadır (Kaarağaç, 2013: 136).

Halaç Türklerinde, dış evlenme yani *egzogami* evlilikler boşanma oranının yükselmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle Halaçlar, dış evliliğe olumsuz bakmaya başlamış ve dıştan evlenme oranları düşerken akraba evliliği oranları artmıştır (Hatami Khajeh, 2013: 101).

Irak Türkmenlerinde, amca çocuklarının nikâhının arşta kıyıldığı inancı bulunmaktadır. Akraba evliliğin olumluluğunu vurgulaması bakımından Irak Türkmenlerince şu atasözü söylenmektedir: *eyyi gız yada getse heyifti, kötü gız yada getse eyyipti* (İyi kızın yabancıya gitmesi yazıktır, kötü kızın yabancıya gitmesi ayıptır) (Bayatlı, 2012: 286).

Kırgızlarda, bir erkeğin aynı kabiledaki kızla evlenebilmesi için aralarında yedi göbek öncesine kadar akrabalık bağı bulunması gerekmektedir (Aynakulova, 2006: 96).

Bahar bölgesinde de akraba evliliğin önemini, Irak Türkmenlerindeki çok benzer şu atasözleriyle görmekteyiz:

³⁰ İçe kapalılık, *kapalı-sınıf sistemine* dâhil değildir. Bireyin dikey hareket özgürlüğünü kısıtlayan kişisel yeteneklerini ve başarısını hesaba katmayan bu sistem, özellikle geleneksel aile statüsünü önemli bulmaktadır (Yörükân, 2013: 86).

Yahşi gızı özge verme hayıftır (İyi kızı yabancıya verme yazık olur),
Yaman gızı özge verme eyiptir (Zor kızı yabancıya verme ayıp olur).
Küçük yaşta kız alınarak oğlan evinin huyuna, haysiyetine kızın
küçüklükten alışması istenirdi.

*Diyerdiler yahşi gızı özge verme hayıftır, yaman gızı özge verme
eyiptir. İsterler bala alak, diyerler öz eyimizin [evimizin] huyu,
haysiyetini götürsün (KK.39).*

Bahar'da, eskiden istisnai durumlar haricinde hiçbir kızın evde
kalmadığı yaşı sekiz, dokuzda gelindiğinde akrabalarınca alındığı kaynak
kişilerce belirtilmektedir.

*Kadim kız eyde kalmaz idi. Dokuz yaşda, on iki yaşda gederdi. O
vahit öz adamından alardılar (KK.19).*

*Kabah yazı da baharlar. Veli tapmasalar, dobare döner gelirler,
öz famillerinden taparlar (KK.56).*

Bölgede amca çocuğu ve hala çocuğu evliliklerinin peygamberden kalan
bir gelenek olduğu ve nikâhlarının gökte kesildiği inancı bulunmaktadır.

*Elan gider, danışır [konuşur], oturur dobare diyer kanım tutmadı.
Menim elan büyük kızım emmi oğlundadır, ondan küçük kızım emmesi
oğlundadır. Ondan küçük kızım dayısı oğlundadır. Emmi oğlu, emme,
kızı ki peygamberlerimizden kalıp, onların gögde kebini kesilir
(KK.19).*

2.1.3. Kız Kaçırma

Kız kaçırma yoluyla evlenmenin çeşitli sebepleri bulunmaktadır.
Sosyoekonomik ve psikolojik nedenler haricinde oç alma, kan davalı
ailelerin birbirlerinin onur ve saygınlığını zedeleme isteği, başlık sorunu
(Örnek, 1977: 187) gibi faktörler de kız kaçırmada etkili olmaktadır.

Mahmut Tezcan, kız kaçırma sebeplerini, ekonomik nedenler; başlık
parası, düğün giderleri, toplumsal nedenler; aile içi geçimsizlikler, aileler ve
köy arası geçimsizlik, halkın teşviki, biyolojik nedenler, psikolojik nedenler
ve intikam alma duygusu olarak sıralamıştır (bk. Tezcan, 2003: 3-4).

Gençler düğünsüz derneksiz, hatta nikâhsız karı koca olurlar. Buna
oldubitti de denilir (Boravat, 2016: 193).

Kız kaçırma pratiği iki şekilde gerçekleşmektedir. Biri, kızın ve oğlanın birbirlerini istedikleri hâlde verilmemesi durumunda gerçekleşmekteyken diğeri ise kızın oğlan tarafından rızası olmadan kaçırılmasıdır.

Gelibolu’da yapılan bir araştırmada, kaçma olaylarında anne ve babadan birisinin ya da ikisinin de hayatta olmaması durumunda, kızın abisi veya aile büyükleri tarafından rıza göstermediği biriyle evlendirilmek istemesi önemli bir etkiye sahiptir (Ercan, 2002: 112).

Altaylılarda, *kız kaçırma* kızın rızası hatta anne ve babasının onayıyla olur. Kız kaçırıldıktan sonra delikanlının arkadaşları çalı çırpıdan kapısız bir otağ yaparlar. Çift bu otağda üç gün kalır (İnan, 2017: 159).

Manas Destanı’nda da kız kaçırma pratiğine rastlamaktayız. Destan kahramanın bir kızla evlenmek istemesini, kızın nişanlı olması bile engelleyememektedir. Semetey ile Ay Çörök arasında geçen bu olayda, Semetey ve iki çorası gece karanlık çöktüğünde otuz kızı yoldaş, kırk yiğidi başçı alıp oynamakta olan Ay Çörök’e giderler. Ay Çörök itirazsız bir şekilde Semetey ile kaçır (Yıldız, 1995: 395).

Bahar bölgesinde de kız kaçırma, kızın rızasıyla kaçması ve kızın rızası olmadan kaçırma olarak iki şekilde görülmektedir. Bölgede kız kaçırma olayları hiçbir zaman unutulmamaktadır. Böylesi için *şakşaka*³¹ tabiri kullanılır. Kız kaçırma olaylarının Bahar’ın bazı bölgelerinde hâlen olduğu kaynak kişilerce belirtilmektedir.

Elanda vardır. Kızinen oğlan birbirini isterdiler. Ya kız eyi razı olmazdı ya oğlan eyi razı olmazdı. O vahit oğlan, kızı kaçırardı. Biz diyerdik buna şakşaka olup. Filanın kızı filanın oğluynen baş göttü, gitti. Bu hiç yaddan çıhmazdı (KK.32).

Bazı durumlarda aileler kızı vermezdi. Bazı durumlarda ise aileler, kızın verilmesine zor ikna olurdu. Böyle durumlarda oğlan, kızın bulunduğu sokaktan bile geçemezdi. Oğlan sokağın etrafında turlayarak kızı görmek istediğinde kızın ailesi izin vermez bazı durumlarda da oğlanı döverlerdi. Oğlanın bu hâlini gören ailesi üzülürdü. Bölgede eski zamanlarda bu durumlar için şu şiir söylenirdi:

³¹ Şak-şak olarak çıkan seslerden adını alan, bir tür bebek oyuncağı.

*Eger kızı vermezdiler, bi defa gederdiler. Veli oğlan ki o kızı çoh
istiyeydi, kız eyinin küçesinde dolanardı. Eger güçinen alsa oğlan
adahlısını görmege gidende kız tayfasından ya dayı ya hala ya nene
ya dede ona icazet vermezdiler. O vahit bucur diyerdiler:*

*O yandan gördü dayısı,
Öleydi dayının balası,
Vur ha vur olar bu gece,
Kov ha kov oldu bu gece.*

*O yandan gördü emmesi,
Çekildi belin dessesi,
Vur ha vur olar bu gece,
Kov ha kov olar bur gece.*

*O yandan gördü kardeşi,
Eteğine yığıtdı taşı,
Vur ha vur oldu bu gece,
Kov ha kov oldu bu gece.*

*Ele ki [öyle ki] gördü halası,
Öleydi halanın balası,
Vur ha vur olar bu gece,
Kov ha kov olar bu gece.*

*Ele ki gördü dayısı,
Çekildi çardak payası,
Vur ha vur olar bu gece,
Kov ha kov olar bu gece.*

Daha sonra oğlan giderdi. Bu durumdan dolayı üzüntü duyan kız ağlamaya başlardı. Bunun üzerine kızın kapısını dinleyin ne hâldedir denilirdi. Kızın kapısı dinlenir ve ağlama sesleri duyulduğunda kızın da abayı yaktığı anlaşılaraq şu dörtlük söylenirdi:

*Kız tükürü göz yaşını,
Dinleyin kapılarını,
Gül ha gül oldu bu gece,
Kov ha kov oldu bu gece.*

İran'ın bazı topluluklarında oğlanın kız evine girmesi yasaktır. Eğer oğlan, yasağa uymayıp kız evine giderse gittiğinde kızın erkek kardeşleri veya akrabaları tarafından görülmesi durumunda dövülür (Uzun, 2007: 65).

Kızın zorla kaçırıldığı durumlar da bulunmaktadır. Böyle olayların sonu genellikle tatlıya bağlansa da ölümle sonuçlandığı da görülmektedir. Bahar'da kız kaçırma da en etkili vasıta olarak motosiklet gösterilmektedir. Kız kaçırıldıktan sonra ailesine haber verilirdi ve nikâh salonuna gidilirdi. Kız küçük bir odada oturtulurdu, ana salona getirilmezdi. Nikâh defteri bu odada kıza imzalatılır veya parmak bastırılırdı.

*Bindirerdiler motor dalına, kaçırdardılar. Dobare gelerdiler,
haber vererdiler. Mehzerde [nikâh salonu] giderdiler ki kebin keserdiler.
Kızı geçirmezdiler içeriye, kız kalardı mehzerin balaca otağında.
Defteri vererdiler kızın emmisine ya dayısına, aparardılar bala
otağda durupdı halasıyinen kıza. Vererdiler kıza, engüş vurardı. O
vahit imza yok idi. Orda beli [evet] diyerdi (KK.43).*

2.1.4. Dezmal / Desmal-Destmal (Mendil) / Merfeç Alma

Kız yerine, kıza ait olan bir şeyin kaçırılmasının, kız kaçırma ile eş tutulduğu ve Hakkâri ve civarında bulunan âdete *dezmal* denilmektedir. Kız çeşmede, yolda veya evdeyken delikanlı tarafından kızın başörtüsü zorla alınır. Başörtüsü alınan kız gerçekten kaçırılmış gibi sayılır ve oğlan ailesi kızın ailesiyle anlaşmak zorunda kalır (Örnek, 1977: 186).

Hakkâri bölgesi ve civarında yerel adı *dezmal* [başörtüsü] olarak geçen bu âdet, Kuzey ve Güney Azerbaycan'da *desmal*, *destmal* [mendil] olarak da geçmektedir. Nitekim Anadolu'da da mendil masallar, türküler ve halk hikâyelerinde yer almasının haricinde eski zamanlarda birbirini seven kız ve oğlan için kızın, oğlanı sevdiğini belli etmesinde kullandığı bir semboldür. Bu açıklamayı pekiştirmek için verilebilecek güzel örneklerden biri de bir Azerbaycan türküsü olan *bu gala daşlı gala*'nın içinde geçen bir dörlüktür;

*Bulağ başı buz olar,
Üstü dolu gız olar,
Eğil desmalın götür,
Ben götürsem söz olar.*

Bahar'da bu âdet, destmal [mendil] olarak adlandırılrsa da kaçırılan eşya başörtüsüdür.³² Bölgede bu geleneğin ana unsuru olan ruserinin [başörtünün] sökülerek kaçırılmasının yanı sıra *merfeç*³³ *alma*'da da kızın kaçırıldığı herkesçe kabul edilirdi. Kızın başörtüsünün zorla alınmadığı durumlarda da başörtüsünün köşesine oğlan tarafından para düğümlenirdi. Kızın bunu alması durumunda oğlandan hoşlandığı, almaması durumunda ise hoşlanmadığı anlamı çıkardı.

Bahar'da kadimde merfeç alma var idi. Bir nefer ki kızın merfecini alsa heç kes bir söz dimezdi. Veli elan yokumuzdadır (KK.15,19,26,32,39,54).

Kadimde buberdi [böyleydi] ki kızın başından ruserisini (baş örtüsünü) götürsen, yani ki ben seni istirem olardı. Gerek o götürən alarmış kızı (KK. 15,19,26,32,39,54).

Eger bir neferin kızını isteyin. Kadimde bice pul düğümlerin, kızın ruserisi [başörtüsü] köşesine salaran ki men seni istirem, hasdigarlık eyledim. Eger ki göynü olsa pulu kabul eylerdi, diyerdi gelin hasdigarlığa. Eger göynü olmasın pulu getirer verer dala (KK.20).

Altaylılarda kız, razı olduğunun kanıtı olarak oğlana bir yüzük ve mendil verir. Bu yüzük, nişan yüzüğünün yerini tutar (İnan, 2017: 159).

³² Dezmal adetinin var olup olmadığını tespit etmek için direk konuya yönlendirici olarak anket yöntemiyle hazırladığımız soruyu sormamız üzerine destmal adetinin var olduğunu belirledik. Fakat pratikte Hakkâri bölgesinde dezmal, başörtüsü olarak adlandırılırken Kuzey Azerbaycan'da desmal, Güney Azerbaycan'da ise destmal, mendil olarak adlandırılmaktadır. Tespit ettiğimiz destmal geleneğindeki adlandırma bölgede mendil olarak kullanılmaktadır. Fakat kaynak kişiler bu âdetin başörtüsü kaçırılarak yapıldığını belirtmektedirler. Adlandırmada ki bu hatayı her ne kadar sorduğumuz yönlendirilmiş soru üzerine verildiğini düşünsek de akabinde *merfec alma* olarak da adlandırıldığını tespit ettik. Nitekim başı örten başörtüsü gibi merfecinde, vücudun yarısını veya tamamını örtme özelliğinin olması bu geleneğin farklı bir hâlini göstermektedir. Destmal yani mendil her ne kadar sevgililer arasında kızın, oğlanı sevdiğinin bir göstergesi olarak kullanılsa da temelde bu âdet mendil kaçırmak değil, baş örtüsünü kaçırmak olduğundan bölgedeki adlandırmada *merfec alma* kullanımı daha doğru olacaktır.

³³ Kadınların tam veya yarı olarak örtünmesini sağlayan çarşafklar için genel kullanım adıdır.

Bahar'da, kızı sahiplenme olarak en dikkat çeken pratikse kızın *dişlenmesi*³⁴ veya *yüzünden öpülmesi*'dir. Artık olmayan bu uygulamanın en yaygın olduğu yer Bahar'ın Lalecin ilçesiydi. Kız dişlendiğinde artık kimse tarafından sorgulanmazdı. İstisnai durumlar haricinde kız, kendisini dişleyenle evlendirilirdi.

O vahit kızı isterdiler bacı diyerdi vermem, nene diyerdi vermem, gardaş diyerdi vermem, oğlan giderdi kızın ya ruserisini [başörtüsünü] ya merfecini götürerdi ya dişlerdi (KK.15,19,26,32,39,54).

Kadimde burda kızın çadırını götürerdiler, üzünden öperdiler ki daha o kızı heç kes almazdı (KK.39).

2.1.5. Berdel Evliliği / Kız Be Kız

Anadolu'nun özellikle Doğu ve Güney Doğu'sunda bulunan bir evlenme biçimi de *berder*, *berdel* evliliğidir. Başlık ödemesinde zorlanan aile çocuklarını evlendirmek istediği zaman, aynı durumdaki aileleri arayarak bunlardan birini seçmektedir. Böylece başlık sorunu ortadan kaldırıılır. Bu evliliğe benzer bir evlilikte Hakkâri'de bulunan *yaban* ya da *kepir* evliliğidir. Bu evlilikte ailelerin zorluk çıkaracağını düşünen iki arkadaş, birbirlerine kız kardeşlerini verirler (Örnek, 1977: 188).

Türkmenlerde, iki kişinin birbirlerinin kız kardeşini almasına *kız değiştirme* denir. Eğer kızlardan biri ölürse ölen kızın eşi, eniştesine giderek kız kardeşini geri almaya çalışabilir. Eniştesi böyle bir durumda masrafları karşılayarak onu bir kızla evlendirirse kız kardeşini almaktan vazgeçer (Yalman, 1993, 1: 78).

Kaşkaylarda bu uygulamaya, *gobego* (Karaaslan, 2010: 289) denirken Irak Türkmenlerinde de *kız be kız* veya *kız be qanşar* (Bayatlı, 2012: 285) denilmektedir.

Bahar'da da bu geleneğe *kız be kız* denilmektedir. Kız be kız durumları, iki ailenin birbirini çok sevmesi ve doyamaması sonucu kızlarını birbirlerine

³⁴ Bu konuda bir bayatı şöyledir:

Soğranı çayda gördüm

Elinde bayda gördüm

Bir öptüm, bir dişledim.

Onnan ne fayda gördüm (Güney Azerbaycan Folkloru I. C, 2013: 374).

vermesi, iki tarafın ekonomik durumunun yetersiz olması ve birbirlerine masrafsız bir şekilde kardeşlerini vermesi gibi hâllerde meydana gelmektedir. Bazen kardeşlerini birbirlerine veren çiftler beraber düğün yapabilmektedirler. Böylece masraf ortak ödenerek yük azaltılmaya çalışılır.

Bir nefer bacısını verir kayına, kayını da bacısını verir o nefere.

Buna diyerler kız be kız (KK.38).

İki famil birbirinden hoşları gelir. Diyerler biz sizden doymamışak. Ayı kızı da alak. O vahit o iki hanevade [aile] birbirine kız verir. Buna diyerler kız be kız. İki nefer içinde toy eylerler. Veli bazen biri tez olar, biri geç olar bazen de hem rah toy eylerler (KK.31).

Kız be kız burada çohtur. Menim bir konşum vardı. Dört bacı gardaş, bir oğlan gardaşdılar. Dördü bir hanevadeye gitti. O hanevade de bir kız bu oğlana veripdi (KK.56).

Çoh adam var burda kız be kızdır. Zayıf adam diyer benim tevanum [durumum] yoh evlenem, senin de tevanun yoh evlenen. Sen bacıyın ver bende verem sana (KK.13).

2.1.6. Kan Be Kan

Anadolu'da kan davalı iki tarafın, barış yolu için birbirlerine kız vermesi sonucu yapılan evlilikler de bulunmaktadır. Bu evlilik biçimi Türk dünyasında da farklı adlandırmalarla bulunmaktadır.

Kaşkaylarda, kan davalı ailelerin birbirlerine barışmak üzere kız vermesine *hunbest* denilmektedir. Tirenin hanları veya bizzat *el hanı* tarafından suçlu bulunan ailenin kızı karşı aileye verilir. Böylece kızlarını veren aile ve kızı alan aile arasında kan davası sonlandırılır (Karaaslan, 2010: 287).

Bu evlilik biçimine Bahar'da *kan be kan* denilmektedir.

Kadimde bir nefer bir tayfadan birini öldürerdi, o tayfa giderdi o neferin bacısını alardı. Buna da diyerdiler kan be kan. Veli elan aslen [asla] yoktur (KK.10).

2.1.7. Levirat ve Sorarat

İslamiyet'in üvey annelerle evlenmeyi yasaklayıp kadınların ölen eşlerinin kardeşleriyle evlenmesini emretmesinden sonra levirat bu yönde uygulanmaya başlamıştır (Artun, 2014: 191).

Levirat âdeti, kocası ölen kadının kocasının kardeşiyle evlenmesidir. Sorarat ise eşi ölen kocanın, bekar baldızıyla evlenmesidir.

Bahar'da da örneklerine rastladığımız bu gelenek isimlendirilmese de kaynak kişiler şu sebeplerle gerçekleştirildiğini belirtmektedirler:

Kız bir kişisiyle zindegarlık eyleyipler veli kişisi öldü, onu oğlanın gardaşı alar. Diyerler özleri alsın, yabana getmesin (KK.34).

Diyerlermiş uşaklar atasız kalar, nenesiz kalar (KK.25).

2.2. Evlilik Çağı-Yaşı

Kızın ve erkeğin evlenme çağına eriştiğini belirleyen ölçütlerden biri bulûğ çağına gelmesidir. Bulûğ çağı on, on dört yaşları arasındadır. Birtakım biyolojik ve fizyolojik etmenler bulûğ çağının belirtileridir (Örnek, 1977: 189).

Türk sosyokültürel yapısında, geleneksel olarak kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiklerine dair kabullerin başında *buluğa erme* yer alırdı. Günümüzde ise bu gelenek yerine kanunen belirlenen on sekiz yaşını doldurmuş olmak yaygınlaşmaktadır (Artun, 2014: 194).

Anadolu'da ve Türk dünyasının genelinde, kızlarda ve erkeklerde yaş ortalamasının giderek yükselmesinde en önemli etken eğitimin yaygınlaşmasıdır. Üniversiteyi bitiren bir kızın yaşı yirmi beş, yirmi altılara kadar çıkabilmektedir. Erkeklerde ise yüksek eğitim yapmak ve askerlik yaptıktan sonra evlenmek istenmesiyle yaş yirmi sekiz, otuzu bulabilmektedir. Bu durum tüm dünyada gözlenmektedir (Yeşil, 2014: 163).

Evlenmede yaşı etkileyen bir başka faktör de bölgenin kırsal veya kentsel olmasıdır. Kırsal bölgelerde evlenme yaşı daha erken olabilmekteyken kentsel bölgelerde bu yaş, eğitim seviyesinin yüksek olması, şehir hayatına adaptasyon süreci vb. faktörler nedeniyle daha yüksek olmaktadır.

Bahar'da, evlenme yaşı eskilerden günümüze doğru yükselmiştir. Eskiden bir kızın dokuz yaşında evlenmesi uygun görülürdü. On iki yaşına

gelen kızın yaşının geçtiği düşünülürdü. Günümüzde ise Anadolu ve Türk dünyasında olduğu gibi Bahar'da da bu yaş yirmi ila otuz arasına kadar yükselmiştir.

Bölgede yaşı geçmiş kız için *turşayıp, turşamış, kariyt, kele kız, kartalıp, koca kız, kara gız* ifadeleri kullanılmaktadır. Erkek için ise *kara kişi, kele, kartalıp* denilmektedir.

Kız ki yaşı gider yukarı, on sekiz olar. Ona diyerler turşayıptı ya kariyitti. Genel olarak turşamış derler. Ayırı rostalarda [bölgelerde] kele kız da diyerler (KK.66).

Burda diyerler kıza turşuyup, oğlana kele diyerler (KK.54).

Kıza diyerler kele kız, oğlana diyerler kara kişi (KK.57).

Maran'da diyerler kartalıp, turşamış. Yani büyük olup. Hem arvada diyerler hem kişiye (KK.35).

Övde kalan kıza koca kız, turşamış diyerler Veli yaşı on sekizi geçipdi, biz böylesine diyerdik kara gız (KK.15).

Evlenmede bir faktör de *sıra gözetimi*'dir. Sıra gözetiminde büyük kardeşlerin daha önce evlenmelerine bakılır. Küçük kızların evlendirilmesinde, büyük kızın veya kızların henüz evlenememiş olmaları çok engelleyici olmamaktadır (Örnek, 1977: 190).

Karakalpak Türklerinde evlenme yaşı erkeklerde yirmi, kızlarda ise on yedi, on sekizden başlamaktadır. On sekiz yaşından önce evlenilmesinde kanuni engel bulunmaktadır (Kalafat, 2002: 72).

Gagauzlarda kızlar için evlilik yaşı on yediden başlamaktayken erkekler, genellikle askerden sonra evlenmektedirler (Kalafat, 2002: 258).

Bahar'da ise sıra gözetimine önem verilmektedir. Önce büyüklere izin verilmektedir. Fakat küçüklerin büyüklerden önce evlendiği durumlarda olmaktadır.

Bölgede bu konuyu en iyi anlatan bir atasözünü tespit ettik:

Çöreği tendüre vuranda, böyükler pişende, balalar kül olar. Yani çörek tandıra vurulduğunda büyük çöreklerin pişmesi beklenirken küçük çörekler yanmış olur.

Küçüğün, büyükten önce evlendiği durumdaysa genellikle çift arasında yapılan nikâhtan büyüğü evlenene kadar hiç kimse haberdar edilmemektedir.

Menim öz böyük gardaşım var idi. Men ondan kabah kebin kesmişem. Veli nenem de bilmemiştir ki böyük gardaşım toy eyleyenden sonra demişek (KK.47).

2.3. Evlenme İsteğinin Belirtilmesi

Türk toplumu çocuklarını iyi bir eş, anne ve baba olacağı düşüncesiyle yetiştirir. Çocukluktan itibaren cinsiyetlerine ait değerlerle büyüyen bireyler yetişkin olduklarında gelenek ve inançlarının yönlendirmesiyle aile kurma ihtiyacı hissederler. Geleneksel Türk toplumunda gençlerin bu isteklerini aileleriyle açıkça konuşmaları ayıp karşılanmıştır. Bu sebeple kız veya erkekler evlenme isteklerini aile ve çevrelerine birtakım işaretler yoluyla belirtirler (Atnur, 2015: 15).

Evlilik çağı veya zamanı gelmeden evlenmek isteyenlerle evlenme vakti geçmesine rağmen çocuklarını evlendiremeyen anne, babalara karşı gösterilen bazı hareketler, davranışlar evlenme isteğini anlatmada önemli rol oynamaktadır (Yeşil, 2014: 164).

Erdemli’de, evlenmek isteyen erkek sürekli iç çekerek oflar. Evlenmek isteyen kız ise düşünceli ve sinirli olur. Yine bu durumdaki oğlan, kıza ayna tutar (Kırmızı, 2015: 51).

Malatya’da erkek, annesinin yemeklerini beğenmediğini sürekli dile getirirse evlenmeyi istemektedir. Ayrıca erkek annesine çok yorulduğunu ve bir yardımcı istediğini söyler (Karaağaç, 2013: 143).

Silifke’de evlenmek isteyen erkek, bulgur pilavına sofrası sırasında kaşık saplayarak isteğini belirtir. Gece yatarken ayağını yorgandan dışarı çıkarır. Evlenmek isteyen kız yemeğe fazlaca tuz koyar (Ağçalar, 2009: 73).

Binboğa Dağ’ı Türkmenlerinde, dul kadınlardan bir daha evlenmemeye karar verenler, başlarına kara örter ve ziliflerini enselerine doğru uzatarak saç demetine karıştırırlar. Evlenmek isteyen dul kadınlarsa kara örtmelerinin yanında ziliflerini keserler (Yalman, 1993, 2: 363).

Bahar'da evlilik yaşı gelmiş gençler, evlenme isteklerini birçok yolla ifade etmektedirler. Saha çalışması sırasında kaynak kişilerce verilen cevaplar şu şekildedir:

Eskiden erkekler evlenmek istediklerini belirtemezdi. Bunu çanağa, çömleğe vurarak malları yere döküp malın kendisine ait olmadığını belirterek babasıyla eşeğe binip bağa gitmeyi reddederek ifade ederlerdi.

Kadimde oğlan dimezdi arvad istirem. Gelerdi çanağı vurardı çömleğe. Malları yere tökerdi, diyerdi benim malım yok men bilmem. Diyerdiler eşşeğe binip dedeynen gitsin çöle, diyerdi menene [banane] özü gitsin. Bilerdiler ki oğlan arvad ister (KK.17).

Çeşmeye su almak için giden kızlar yanlarında çorap, tesbih gibi eşyalar getirirlerdi. Hoşlandıkları oğlanlar yanaşınca bunları, oğlanlara uzatarak evlenme isteklerini bildirirlerdi.

Çeşme başı suya gitmek var idi. Küzelerini götürerdiler suya, bi dane çorab, tesbih tutardılar, oğlanda giderdi hiyabana, kız çadırının altından çorabını, tesbihini salardı, oğlan gelirdi götürerdi (KK.39).

Evlenmek isteyen erkeklere, bazı aileler sen daha büyümedin, ağzın süt kokuyor diyerek bu isteklerini görmezden gelirler. Erkek büyüdüğünü ispatlamak için gece yatağına idrarını yapar. Annesi yatağına neden idrar yaptın büyümedin mi sen dediğinde, siz bana büyük olmadığımı söylediniz cevabını vererek büyüdüğünü kanıtlamak ister.

Kadimde bir oğlan, kız istiyende diyerlermiş sen büyük olmamışan ki arvad alan, ağzından süt gelir. Veli bazı oğlanlar, sabit eyleyerek [göstermek için] ki hanevadesine biz büyük olmuşuz, gece idrar eylerler. O vahit hanevadesi diyer sen döşeği pis eylemişen. Oğlan دوباره döner diyer, siz dediniz büyük olmamışan. Eger deyiniz büyük olmuşam arvad istirem (KK.32).

Gene kadimde tarak yok imiş. O vahit oğlan gidermiş başına yağ vurur. Diyerlemiş oğlan elini aparar başına, göynü arvad isteyir (KK.15).

Eskiden oğlan evlenmek istediğinde ayakkabılarını, babasının ve annesinin ayakkabılarından uzağa koyardı.

Kadimde burda oğlan ki ister arvad, öz çüft ayakkabını koyarmış kenara. Koymazmış dede, nene ayakkabını yanına (KK.43).

Evlenme isteğinde bulunan oğlan bağa, işe gitmezdi. Bu hâli anlaşılmadığı vakitse durumu yakınlarına anlatarak ailesine söylemesini isterdi. Fakat söylerken bunları kendisinin söylediğinin bilinmemesini isterdi.

Eger ki oğlanın toy vahti çatıpdı, çöle [bağa] işe gitmeyip. Bakar ki gene arvad almayıplar yemek koyanda yemek yemeyip. Ayrı aşınalarını danışarmış. Veli diyermiş ben dememişem, benim adımlı getirmeyin (KK.40).

Evlenme isteğine en güzel örnekse Bahar'ın Lalecin ve Merkezî ilçelerinde *kazan kazan*, Salihabad ilçesinde ise *eşek eşek* olarak anlatılan hikâyedir. Hikâyeye göre bir gün oğullarını evlendirmek isteyen anne ve baba, çocuklarından gizli bu konuyu konuşurlar. Baba, bu oğlanı evlendirmek gerek en iyisi evdeki bu kazanı satıp oğlanın masrafları için kullanalım der. Oğlan bu konuşmayı duyar ve çok sevinir. Belli bir zaman geçer ve çocuk bakar, bir hareketlilik yok. Bunun üzerine baba ve annesinin yanına giderek biraz da kazan kazandan danışın [konuşun] der.

Bir tayfanın kazanları var imiş, diyerler bu kazanı satak. Bu oğlan için arvad alak. Oğlan, gece işitir, bu dedesi, nenesi sözünü. Vahit geçer, oğlan bakar bunlar heç söz danışmırlar. Oğlan diyer, dedene, nenene kazan kazan danışın (KK.41).

2.4. Gelin-Güvey Eş Seçiminde Aranan Özellikler

Evlenme yaşına gelmiş kız ve oğlanda aranan özellikler, kurulacak yuvanın sağlam temeller üzerine oturtulması, ailenin mutluluğu ve soyun devamlılığında soyluluk göstermesi açısından önemlidir. Gelin olacak kızda iffet, dik kafalı, inatçı olmamak, karşılık veren olmamak, hamarat, işe yatkın, becerikli olmak, govcu, govlayıcı [laf taşıyan] olmamak gibi vasıflar aranmaktadır. Gelinin el çabukluğunun, hamaratlığının önemi konargöçer Türkmenler arasındaki bir sözle daha iyi anlaşılmalıdır: *sen bir nakış atıncaya dek, Türkmen göçü dolaşır* (Ataman, 1992: 3).

Bahar bölgesinde de tıpkı Anadolu ve Türk dünyasının muhtelif bölgelerindeki gibi eş seçiminde kız ve erkeğin ahlakı, anne ve babaya saygısı çok önemsenmektedir.

Geleneksel kültürde, gelin kaosun temsilcisi sayılır. Yeni aile ve mekân için *yabancıdır*. Onun yabancılığı hem dış hem iç olarak *kapalı* olmasıdır (Ergun, 2014: 64) Bu nedenle yeni ortama girecek gelinin vasıflarına, erkeğe göre daha çok dikkat edilmektedir.

Bölgede aranılan kızın yanaklarının kırmızı olması güzellik anlayışı olarak görülüp güzel karşılanmaktadır. Kızın çay getirmesine, yol gitmesine bakılır. Kızın yüzü öpülür ki ağzının kokup kokmadığına bakılır. Merfecini, baş örtüsünü kel olup olmadığına bakmak için çekerler. Bölgede yaygın olan hamam geleneğini bu pratik için de kullanırlar. Kızı hamama götürerek vücudunda leke olup olmadığına, renginin kara olup olmadığına bakılır. Kızın sinide getirdiği çayı önce kime götürdüğüne dikkat edilir. Çorabını çıkararak ayaklarının yamuk olup olmamasına bakılır.

Kadimde çoh tarif eyleyediler ki gittik, kızı gödük. Lobları [yanakları] kırmızı almadır (KK.22).

Kıza diyermişler, çay getir. Yol gitmesine baharmışlar (KK.29).

Kızın üzünü öperler ki ağzı kohar ya kohmaz. Merfecini çekerler aşığı ki keçe [kel] ya keçe değil. Giderler hamama ki kızın bedeni karadır, yaradır, nemedir (KK.32).

Kız gerek gitsin sinini dolsun çayinen. Burda her bir nefer eline çayı versin. Baharlar evvel çayı kime verip. Eger evvel çayı atalarına vere gaşengdir. Çorapını çıhararlar, kıçına baharlar ki eğri olmayıp. Eger bir ayıbı olsun, giderler daha gelmezler (KK.15).

2.5. Kısmet Açma Pratikleri

Kısmeti kapalı olan kızlar, kısmetlerini açabilmek için çeşitli pratiklere başvururlar. Bu pratiklerden en yaygın olanları, hocalara ve türbelere gitmektir. Bunların haricinde de birtakım pratikler bulunmaktadır.

Mersin’de kısmeti bağlı olan kız, hocalara giderek kitap açtırır. Yeni evlenen gelinin kurdelesinden bir parça alır. Gelin ayakkabısı altına isim yazar. Ayrıca kısmeti bağlı olan kız başında kilit açılır (Kayalı, 2010: 97).

Malatya’da, cuma namazından ilk çıkan kişiye kapalı kilit açtırılır. Gelin evden çıktığı vakit, evlenmek isteyen kızlara tekme atar ve dönüp bakarsa gelinin yılı dolmadan bekar kızların evleneceğine inanılır (Karaağaç, 2013: 146-147).

Silifke’de kısmeti bağlı olan kız yatır ve ziyaretlere, falcılara, hocaya kitap açtırmaya, muska yaptırmaya ve kurşun döktürmeye gider (Ağcalar, 2009: 75).

Kaşkaylarda bahtı kapalı olan kızı, yeni evlenecek olan çiftin sandalyesine oturturlar (Karaaslan, 2010: 280).

Kazyak’ta yaşayan Makedonyalı Türklerde, kızlar kısmetlerini açmak için değirmene giderler. Bu değirmenin kiremitlerini ter çevirirler. Ters çevirme işlemiyle kısmetlerinin de tersine dönerek açılacağına inanırlar. Hıdırellezde³⁵ de gün doğmadan değirmene giderler. Yine bahtı kapalı olan kızlar buradaki değirmen suyu ile yüzlerini yıkarlar (Kalafat, 1994: 34).

Azerbaycan’da Nevruz Bayramı’ndan iki gün evvel bulaktan *lal su* olarak da adlandırılan su getirilir. Bu su, güneş battıktan sonra getirilir ve kaba dökülür. İki tane iğnenin yıldız kısmına pamuk dolandırılır. İki iğne de kabın bir tarafından su içine bırakılır. İğneler su içinde birbirlerine doğru giderlerse niyetlerin kabul olacağına inanılır (Kalafat, 2012: 438).

İran’da Kaşkaylarda (bk. Karaaslan, 2010: 280), Halaçlarda (bk. Hatemi Khajeh, 2013: 106), Azerbaycan’da ve Hemedan’a bağlı Bahar ilinde de bulunan bir kısmet açma pratiği de sebzelere düğüm atılmasıdır. Nevruz Bayramı’nın on üçüncü günü, insanlar evlerinden dışarıya çıkar. Şehirlerden uzaklaşarak çöle [bağa], yeşilliğin olduğu su alanlarına giderler. Kısmetleri kapalı olan kızlar bugün, sebze düğümler ve kısmetlerinin açılacağına inanırlar.

Bahar’da tespit edilen diğer kısmet açma pratikleri ise şöyledir:

Gelin getirme sırasında kız evindeki eşyalar kaldırılmaz ki kısmeti bağlı olanlar bunları alabilsin.

³⁵ Hıdırellez, Türklerin kışın bitip yazın başlangıcı olarak tabiatın önemli bir geçiş dönemini bir dizi törenle kutladıkları güne İslâmi inançlarla birleştirdikten sonra verdikleri isimdir (Günay, 1995: 2).

Gelin aparanda, kız eyine hamı zatlari yığıştırarak. Onlar ki gelirler, apararlar. Kız büyük ola, niyetinen götürerler ki kızın bahtı açılsın, ere gitsin (KK.12).

Duvak kapma günü, gelin subay kızların başına el çeker ki bahtları açıla (KK.22).

Anadolu ve Türk dünyasında da sıkça görülen kına gecesi gelinin elinden kına almaya çalışma âdeti Bahar'da da bulunmaktadır.

Gelinin elindeki hınanın kız yoldaşları kaparlar ki bahtları açılsın (KK.56).

Kısmeti kapalı olan kıza evli olan bir kızın kıyafetleri, çorabı giydirilir. Damat dama çıkıp namaz kıldığı sırada, daha önce kısmeti kapalı olanların ricasıyla kısmetlerinin açılması için dua eder. Ayrıca damdan saçı olarak nebat, elma, nar attığı sırada bunları kim tutarsa kısmetinin açılacağına inanılır.

Eger burda bi kız ki bahtı açılmayıp biz ona toy eyleyenin libasını, çorabını giydirek. Küreken ki otağa gitmeden kabah damda namaz kılar. O vahit Huda'ya yalvarır ki bahtı, müşkili açıla. Eger herkim evvel nebat tutar, onun bahtı açılar (KK.32).

Bahtı kapalı olan kız, dua yazanlara gider. Dua yazdırır ve kitap açtırır. Özellikle Bahar'ın Merkezî ilçesine bağlı Zağre köyünde bulunan duacılara gidilir.

Kadimde bice kız isteyir bahtı açıla. Bahar'da dua yazan var idi. Giderdiler onun yanına. Bice kitap açardı hamikes de yok idi. O kitaptan ebced eylerdi, dua yazardı. Giderdiler dua yazana hesap çekerdiler. Böylesi için hesap çekmek diyerdiler (KK.26).

Misafirlere köfte yapımı sırasında, misafirler içinde bulunan kısmeti kapalı olan kızlar için bir köfte içine sikke koyulur. Yemek sırasında köfte içindeki sikkeyi bulan kişi bekar kızsı evleneceğine, başka biriysse sorunlarının çözüleceğine inanılır.

Otuz, kırk nefere küfte pişirerdiler. Bir küftenin içine sikke koyarlar. Herkim küfteni yerken sikke bulsa o istediğine çatardı (KK.30).

2.5.1. Moncuk Çıkartma

Bahar'da, *moncuk çıkartma* olarak bilinen çok yaygın bir kısmet açma geleneği bulunmaktadır. Bazı kaynak kişilerce Kurban Bayramı akşamı bazılarınca ise Kurban Bayramı akşamı bir bulaktan alınan suyun bir küze içinde on veya on beş gün bekletilmesinden sonra yapılan bir gelenektir. Kadınlar, özellikle bekâr kadınlar akşamdan bir yerde toplanırlar. Küçük bir kızın eline Kurban Bayramı gecesi, bir bulaktan alınarak içine doldurulan veya Kurban Bayramı akşamı doldurulan içi dolu bir su küzesi verilir. Toplanan kadınlar bu su dolu küzenin içine, kendilerine ait olan bir simge bırakırlar. Bu simge yüzük, kolye, küpe, anahtarlık vb. olabilir. Kızın başına küzeyi de örtecek şekilde kırmızı bir örtü çekilir. Kadınların içinde bulunan, daire çalan veya mâni / bayatı söylemeye yatkın bir kadın çoğunlukla iyi olmak üzere çeşitli bayatılar söylemeye başlar. Her bayatı sonunda küçük kız, küzeden rastgele bir simgeyi çıkarır. Söylenen bayatının iyi veya kötü olması, küzeden çıkan simge sahibinin kısmeti olarak görülmektedir. Eğer o nişan kiminse, daire çalanın okuduğu moncuk çıkartma şiirine göre ya güzel bir şeyle karşılaşır ya da kötü bir şeyle. Çok kalabalık yerlerde genel olarak daire çalan kişinin iyi olanları okuduğu söylenmektedir.

Özellikle sembolüne karşılık iyi bayatı okunan subay [bekar] kızlar bu duruma çok sevinir. Çünkü yakın bir zamanda evleneceklerine inanırlar. Eğer nişaneler Kurban Bayramı kavanoz içindeki suya konulursa Kurban Bayramı sonrası yedinci güne kadar da yapılabilmektedir.

Bir merasim de var idi ki kurban gecesi, çeşme var idi. Su hamamdan gelerdi yazıya. Onun gözünden giderdiler su götürerdiler. Getirerdiler eye, bi niyeti herkes nişanesini salardılar onun içine. On, on beş gün geçenden sonra arvadlar yığılardılar. Bu Kalıça [halı] tokuyanlar şiir bilerdiler. Andan [ondan] bir şiiri ohurdular bi dane o küze içinden nişan çıhatardılar. Yahşi olanda diyerdiler bunun medlebi verip (KK.32).

Kurban gecesi bir çay gözünden suyunu getirerdik. Onu on beş gün sahlardık. On beş günden sonra ona herkes nişanını salardı. Kızı

*oturturlar merfeç çekerler başı üssüne kırmızı bir libas
(KK.17,21,24,25).*

*Moncuk çıkartanda bi dane akli kesmeyen bala kıza, herkim
özünden bi dane nişan [sembol] hemirdana [kavanoza] salardı. Akli
kesmeyen uşağın başına çadır salardık. Bi dane şiir diyerdik, şiir
diyenden sonra bi dane nişan çıkartardı. Bazının ki pis [kötü] çıkardı,
bazının ki yahşi çıkardı (KK.39,43,56).*

Moncuk çıkartma geleneğinde söylenen şiirler, aynı zamanda halı dokumada ve daire çalan kadın tarafından kına gecesi ve toyda kadınlar meclisinde de söylenmektedir. Bölgede tespit edebildiklerimiz şunlardır:

*Horasan yolunda saldırdım hamam,
Okudum Kur'an'ı eyledim tamam.
Sıdkinen çağırırım oniki imam,
Verer medlebimi Şah-ı Merdan, Rıza ağam.*

*Horasan yolunda saldırdım hamam
Ohudum Kur'an'ı eyledim tamam
Sıdkinen çağıraram on iki imam
Ya benim medlebim ya de ki sabrım*

*Horasan yolunda ettirdim pamuk
Her gelen gidene verdim sultanlık
Sıdkinen çağıraram ya kızıl sandık
Ya benim medlebim ya de ki sabrım*

*Horasan yolunda ettirdim gümmez
Ohudum Kur'an'ı dediler bilmez
Sıdkinen çağırdım ya kızıl gümmez
Ya benim medlebim ya de ki sabrım*

*Horasan yolunu uçtum ha geldim
Üç aylık yolları üç günde geldim
Ağam Rıza'dan medleb istedim*

Verdim medlebim İmam Rıza'dan.

*Behiş bahçesinde bir gülüm var
Onun şakkesinde beş pulum var
Ağam elin görsem gireyliğüm var
Ağa can meni salma nezerden*

*Hemedanın ahları
Sebz olar gıyahları
Huda versin medlebim
Yandırırım çırahları*

*Gögde giden Cebrail'di peridir
Kızıl güller Muhammed'in teridir
Kapısı Şah-ı Merdan Ali'dir
Cuma'dan cumaya gelir o borca
O borcun sahibi ağam Alidir
Verer medlebleri açar gülleri*

*Men tanıram gelenleri
Bahçe gülü derenleri
Ya aşure elemeleri
Medlebim senden istirem*

*Gelerdim kuzu gördüm
Tükü kırmızı gördüm
Açtım cennet kapısını
On iki imam üzü gördüm*

*Dam damadır damımız
Kaşardır ayvanımız [karşılıklı balkonumuz]
Sen ordan çih men burdan
Kör olsun düşmanımız*

*Alma benni nar benni
Deryada su leflenni
Huda versin medlebimi
Yandırırım çırahları*

*Kızıl çal başına
Açılır ay başına
Huda 'm versin medlebin
Açılır ay başına*

*Pencerede kuş yatıp
Dümbük dümbüğe çatıp
Kız taş olsun üreğın
Adahlın yalnız yatıp*

*Pencerenin milleri
Açar top top gülleri
Yolcunu yoldan eyler
Yarımın şirin diller*

*Pencerede taş geler
Humar gözün yaş geler
Seni mene verseler
Allah 'a da hoş geler*

*Açık koy pencereni
Gözüm görsün geleni
Nece kabre koyarlar
Yar derdinden öleni*

*Penceremin ışığı
Oldum didar aşığı*

*Hara gittin gec geldin
Övümüzün aşığı*

*Oğlan atı düz gider
Gelin gelir kız gider
Bir elinde şam kebab
Bir elinde duz gider*

*Durma kapı dalına
Gözüm kaldı halına
Gidim icazem alam
Gelem hanım yanına*

*Köyneği yaşıl [yeşil] oğlan
Ecep yaraşır oğlan
Bizim kapıdan geçme
Anam savaşır oğlan*

*Küçeden gelirdim ettirin attı
Etirrinin [parfümün] şüşesi koluma battı
Evvel ki sevdiğüm beni sararttı
Ah dimme dimme nazlı yarım dimme
Men özüm gelirem daha sen gelme*

*İndi burdan geçti yar
Dehgive [bir tür ayakkabı] giymişti yar
Çıktım selamın verem
Bizim kapı geçti yar*

*Gelirdim yoluminen
Oynardım gülüminen
Neme dedim küstürdüm
Lal olmuş diliminen*

*Eliynen narince soyar
Kaşığinen ağzına koyar
Yar demiyen yardan durar
Yar demiyen yardan durar*

*Narince dilim dilim
Dur eyleşme benim gülüm
Neme dedim küstürdüm
Lal olsun benim dilim*

*Narince doğradılar
Destmalı bağladılar
Bu yar mene yar olmaz
Koynuma bağladılar*

*Oğlan adı Şahsevar
Atıynen at suvar [at biner, gezer, dolaşır]
Hamı çeşme bir olmaz
Her çeşmede bir su var.*

*Su aktım yâre deydi
Dizim duvara deydi
Dilim ağzım kırılısın
Ne dedim yâre deydi*

*Kızıl gülem destiyem
Pul bulam da festiyem
Eğil üzünden öpem
Gidirem yol üstüyem*

*Kızıl gül hâce benddir
Gül dügür nece benddir*

*Niye gelip gitmiren
Miye yol küçe benddir*

*Kızıl üzük dar parmak
Başarmıram tar çalmak
Bir gün ola böyle yok
Oğlan kıza yalvarmak*

*Kızıl gül oğum oğum
Oğum boyniye koyum
Yağış yağar yer doymaz
Men senden nece doyum*

*Kızıl gülü dererler
Mehmen üssü sererler
Hoşu kesi halına
Sevdiğüne vererler*

*Kızıl üzük bu ruza
Gidin diyin horoza
Bu gece baynemesin [ötmesin]
Yar gelir mehlemize*

*Kızın üzük haklasın
Hak anamı saklasın
Gidin anama deyin
Yarımı konak sahlasın*

*Çıh dama yerin salam
Şalın beliyen alam
Sen git dağlar seyrine
Gayıt gel gadey alam.*

*Paçon [bir tür giyim] etles [ipek]
İğneler batmaz
Sogram [kız adı] adahlıdır
Geceler yatmaz*

*Pencereler halefde
Her biri bir terefte
Dünya tufana gitse
Gene gözüm terefte*

*Tükkânda yatan oğlan
Köyneği ketan oğlan
Apardılar adahlını
Bi haber yatan oğlan*

*Tükkanda yatmamışam
Köyneğim satmamışam
Adahlımı aparanın
Anasın odlamışam*

*Tahran'da kuş üzümü³⁶
Oğlan işit sözümü
İşitmesen sözümü
Öldürürem öz özümü*

*Ağaçlar getirer elçi
Kadi uzun beli ince
Durmuşam yar gele geçe
Gidip Tahran'a gelmeyip*

Gidiren Tahran'a mene diyeydin

³⁶ Bu şiirlerin, moncuk çıkartma haricinde daire çalan bir kadın tarafından kadınlar meclisinde de söylendiğini belirtmiştik. Örnekteki gibi bazı dörtlükler de kızın, oğlana verilmemesi durumunda söylenmektedir.

*Libasım vereydim yolda giyeydin
Men gelebilmem kol verebilmem
Hacı ağam övdedir yer sala bilmem*

*Gidiren Tahran'a dizillerinen [eski otobüsler]
Övümüze gelmiren yüzülerinen
Saçlarım yorgan kollarım yastık
Ey gaşeng oğlan ey gaşeng oğlan*

*Pazardan gelir aynası
Üssünde var nişanesi
Üç bacının bir anası
Toylar mübarek mübarek*

*Heyetimiz de var enar [nar] ağacı
Enare [nar] şirindir yarpağı acı
Dur gel yanıma vefalı bacı
Ah vefalı bacı.*

*Semavari şiriyem [kına gecesinde okunmakta olan bir dörtlük]
Aşkın koymaz örüyem
Sen güzel ahtarırın
Men güzeller biriyem*

*Ah Meryem³⁷ Meryem Meryem revanim
Alaki hasım leyli cevanim
Eller hınalı Meryem
Gözler sürmeli Meryem
Gırgı çadır Meryem can
Şüşeyi çorap Meryem can
Ohur bihap Meryem can (KK.32).*

³⁷Derlemeyi yaptığımız daire çalanın, kına gecelerinde kendi adını ekleyerek söylediği kısım. Benzeri Anadolu'da kına gecelerinde de söylenmektedir.

*Geline bah geline
Alp telefon eline
Söz dimeyin geline
Haber verer erine*

*Giderek kız getirek
Kaşınan göz getirek
Memmed Ali hanne hanne
Eşeğe miner bi yanna*

*Kızım kızım naz kızım
Ge sene verem Abbasa
Men getmirem Abbasa
Onun adı Abbas
Meni eler rakkas*

*Aya bah ulduza bah
Damna duran kıza bah
Kız gardaşın olmasın
Bir de dolan mene bah*

*Anam verdi mene terek
Göz yaşını verek verek
Gurbet elde nece kalak
Kalan yerlerine kurban (KK.12).*

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi tarafından çıkartılan Güney Azerbaycan Folklor serisinin 1. Kitabında, Tebriz, Yekenat ve Hemedan'dan toplanan folklor örneklerine de yer vermiştir. Bu örneklerden bazı bayatılar şunlardır:

*Bulak başında durma,
Gözlerin dolandırma,
Kız yarin burda degil,*

Gel meni utandırma.

*Damda durana kurban,
Elde Kur'an'a kurban,
Men ki yarı görmedim,
Yarı görene kurban.*

*Pencerede üzüm var,
Ana, sana gözüüm var.
Bir hayatda üç bacı,
Küçüğüne sözüüm var.*

*Kaşların aldı meni,
Kemende saldı meni.
Gözlerin şahmar ilan,
Dolandı çaldı meni.*

*Kara koyun, meleme,
Ak memeler deleme,
Biz ikimiz adaklı
Men ölüm, naz eleme.*

*Arkalığın büzme, yar,
Elin menden üzme, yar,
Kirpiklerin ok kimin,
Sinem üste düzme, yar.*

*Ceviz ağacı kolun yar,
Kol boynuna salım yar,
Mensiz nece dözürsen,
Taş ürekli zalım yar.*

Ceviz ağacı degilem,

*Her gelene egilem
Egil üzünden öpüm,
Men özgesi degilem.*

*Hemedan yolu daşdı,
Kuşları kızıl başdı,
Men öz yarum tanıram.
İnce boy, kalem kaşdı.*

*Gelin çihak damlara,
Yalvarak imanlara,
Su sepek güzgü tutak,
Gardaş gelen yollara.*

*Su gelir bağa neynum,
Deyir yarpağa neynum.
Yarım mennen küsübdü,
Gelmir otağa neynum.*

*Ay geder batan yere,
Yar geder yatan yere,
Bir helbir buğda getir,*

Gedek nar satan yere (Güney Azerbaycan Folkloru I. C, 2013: 373-374).

Yaşar Kalafat, *Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı* adlı çalışmasında Azerbaycan Türkleri arasında baht sınamak için tasa su konmuş yüzüklerin mâni eşliğinde çıkarılması olarak *moncuk çıkartma* geleneğinden kısaca bahsetmektedir (Kalafat, 2012: 420).

Yine Yaşar Kalafat'ın, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* adlı çalışmasında da Ağrı'da Hıdırellez zamanında gül ağacına bir testi konulduğunu ve gelinlerin, bekarların, kısmeti bağlı olanların bu testi içine yüzüklerini atarak mâni söylediklerini belirtmiştir (Kalafat, 2005: 171).

Moncuk çıkartma geleneği Enver Uzun'un *İran Türk Folkloru* adlı çalışmasında, kismet açma fallarından *küze falı* başlığı altında da kısa olarak bahsi geçmektedir. Uzun, bu geleneğin benzerinin Makedonya Türkleri arasında ve Akçabat yöresinde Hıdırellez bayramında yapıldığı bilgisini de vermektedir (Uzun, 2007: 56).

2.5.2. Şövşenbelik

Şövşenbelik, çarşamba geceleri ve kurban geceleri uygulanabilen bir gelenektir. Şövşenbelik geleneği çoğunlukla kismetleri kapalı olan kadınlar tarafından yapılırsa da çocuk sahibi olma, iş sahibi olma gibi dileklerde bulunulmak için de yapılmaktadır. Bu geleneği erkekler de yapabilmektedirler.

Şövşenbelik geleneğinde çarşamba veya kurban gecesini, kismetini kapalı olan veya çeşitli sorunlarına çözüm arayan kişiler, nerz [niyet] eyleyerek dışarıya çıkarlar. Özellikle kurban gecesinde suyun uyuduğu söylenir. Tam bu vakitte *şövşenbeliğe çıkılır*. Genellikle bir kapının veya pencerenin önüne gidilerek beklenir. Buradan duyacakları ilk sözün iyi olması durumunda kismetlerinin açılacağına veya sorunlarının çözüleceğine inanırlar. Kötü bir söz duymaları durumundaysa işlerinin çok kötü gideceğine inanırlar. Kaynak kişilerce bu gelenek çok ciddiye alınmaktadır. Hatta bazıları kötü söz duymanın beraberinde getireceği kötülükler nedeniyle *şövşenbeliğe çıkma*'dıklarını belirtmekte. Bahar'da şövşenbelik geleneği hâlen çok şiddetli bir şekilde yaşatılmaktadır. Bölgedeki insanlar şövşenbeliğe çıkacaklar için kurban gecesinde, güzel şeyler konuşulması gerektiğini birbirlerine hatırlatırlar.

Şövşenbelikte dikkat edilmesi gereken en önemli husus, şövşenbeliğe çıkan kişinin, konuşan kişi tarafından görülmemesidir. Görüldüğü takdirde konuşan kişi, iyi şeyler söylemeye başlayacaktır. Söylenen güzel sözler içten söylenmediği için kabul olmayacaktır inancı benimsenmektedir.

Men istirem benim bu işim rast gele, merizim tükene, uşağım ola ya toy eyleyem. O vahit nerz eyler çıhar yazıya ya bir övün kapısı kabahına, penceresine diyer evvel işitmişem sözü yahşi olar bahtı açılar. Pis işitse pis olar. Elanda var. Diyerler görek müşkilimiz necür

[nasıl] olar. Hem çarşamba gecesi gidebiliren hem Kurban gecesi. Umumiyetle Kurban gecesi diyerler yahşi sözler danış. Çünkü çoh adam Şövşenbelikde olar. Kişilerde çıhar. Veli ekseriyetle arvad çıhar. Gerek özün görsetmeyen (KK.17).

Kurban gecesi su yuhulardı [dururdu] o vahit diyerdiler gidin şövşenbeliğe. Şövşenbelik çoh gerçek. Men korharım gitmeye ki pis danışarlar (KK.25).

Yaşar Kalafat, şövşenbelik geleneğini kapıpusma [kapı dinleme] olarak ifade etmiştir (Kalafat, 2012: 440).

Şövşenbelik geleneğinde ilk duyulan sözün önemine benzer bir gelenekte Makedonya Türkleri arasında bulunmaktadır. Çocuğu olmayan bazı kadınlar ziyaret yerlerine giderek burada dilekte bulunurlar. Dua edip adaklarını adadıktan sonra dönüş yolunda ilk karşılaştıkları kişinin ismini sorarlar. Bu ismi doğacak çocuklarına verirler (Nuredini, 2007: 24).

2.5.3. Şal Salmak

Bahar'a özgü kismet açma pratiklerinden biri de şal salmak'tır. Kısmeti bağlanan veya herhangi bir sorunu olan kişi bir damdan şal salar. Salınan bu şala, salındığı yerde güzel şeyler konulursa sorunların çözüleceğine inanılır.

Şal salma pratiği nevrüz akşamları yapılmasının yanında özellikle bir kızı isteyen erkek tarafından da yapılır. Beğendiği ve evlenmeyi düşündüğü kızın evine giden oğlan damdan bir şalı, destmalı aşağı salar. Daha önceden kızın haberi olurdu. Oğlan, kıza şalının rengini, yeni veya eski bir şal olduğunun bilgisini verirdi. Oğlan, kız evinin damına geldiğinde kaynana da anlardı. Oğlan için şala gömlek vb. kıyafetler veya yiyecekler bırakırdı.

Bazı vakitler oğlanın geleceğini kız evi beklerken çocuklar bunu fırsat bilerek damdan şal sallardı. Kız evi de oğlan için güzel bir şey koyma niyetiyle içine et koyardı. Çocuklar alıp kaçardı. Oğlan geldiğinde ise etin çocuklara kaptırılmasından dolayı nasibine yumurta kalırdı.

Bir neferin ki müşkili var idi şal sallardı. Çıhar idi dama bice destmalı sallardı övün kabahına. Övden destmala yahşi şeyler koyan ki Huda medleb vere. Bir nefer bir kızı istermiş gidermiş o övün damında şal sallardı. Kız bilerdi oğlanın destmalı tazedir. Oğlan bice

gög moncuk bağlayaydı kaynana bilerdi ki oğlandır. Bice köynek bağlardı. Veli kadimde küreken gelerdi şal sallamak için aşkamdan diyerdi geleceğim nişanım var. Kız giderdi tavla da davar sağmağa bahardı oğlan damda. Andan gelerdi kız öve. Oğlan övün damı döğerdi bilerdiler oğlan gelipdi (KK.24,29).

Devam ettiğine dair somut bir örneğine rastlamadığımız *şal salma* geleneği, bölgede görüşme yaptığımız kaynak kişilerin neredeyse tamamı tarafından bilinmektedir. Hafızalarda bu kadar taze oluşu geleneğin yakın zamana kadar yaşadığının belirtisidir. Bununla birlikte kırsal kesimlerde hâlen devam ettiriliyor olabilir.

2.6. Kısmet Açmak İçin Gidilen Yerler

Bahar'ın Merkezî ilçesinde kısmet açmak için gidilen en önemli iki türbe [imamzade], Şeyh Ayetullah Bahari ve aynı mezarlık içinde bulunan Hac Seyyid Cafer Asgeri türbeleridir.

Bölgede merkez mezarlığın arkasında kalan bir park içinde bulunan Seyyid Esadullah türbesi de yoğun olarak ziyaret edilen yerlerdendir. Seyyid Esadullah türbesi için zamanında yıkılmak istendiği fakat iki yılının ortaya çıkarak buna izin vermediği anlatılmaktadır. Seyyid Cafer Asgeri ve Şeyh Ayetullah Bahari türbelerine kilit ve yeşil ip bağlayarak insanlar niyetlerinin gerçekleşmesini beklemektedirler. İstedikleri gerçekleştiğinde kilitleri kendileri açarlar fakat bazı kaynak kişiler ipleri kendilerinin açtığını bazıları ise kendi kendine açıldığını belirtmektedirler.

Türbelerin içinde bulunan şahsiyetlerin mezarları genellikle demir kafes içinde muhafaza edilmektedir. Demir kafese ek olarak mezar bir cam içindedir. İnsanlar bu camlardan içeri para atarlar. Bu paranın ihtiyacı olanlara yardımcı olacağını böylece bu iyilik karşısında yardım göreceklerini düşünmektedirler. Çocuğu olmayanlar, çocukları olduğunda bu imamzadelerin isimlerini koymaktalar. Kısmetlerini açmak için gelenler ise kısmetleri açılıp evlendikten sonra çocuklarına yine bu imamzadelerin isimlerini koymaktadırlar. Bu türbelere gece gelip uyudukları da olur. Bir kişinin ne kadar sorunu varsa o kadar yeşil ip bağlar ve kilit vurur. Bu imamzadelere sadece kısmet açmak ve çocuk sahibi olunmak için gelinmez.

Ayrıca her türlü hastalığı olup şifa bulmak isteyenler, türlü isteklerinin kabul olmasını isteyenler de gelir.

Bir başka yoğun olarak ziyaret edilen imamzade ise Bahar'ın Lalecin ilçesine bağlı Desgird köyünde bulunan imamzade İbrahim ve Halil'dir. Buraya çok sayıda çocuk sahibi olmak isteyen, kısmetini açarak evlenmek isteyen ve çeşitli hastalıklardan kurtulmak isteyen insanlar gelmektedir. İmamzadenin girişinde duvara asılan bir panoda bu imamzadeye gelenlerin hangi sorunlarına çare bulduğu yazmaktadır. Bazıları burada birkaç gün sabahlar. Yine buraya gelenler bu imamzade etrafında yedi defa dönerler. Fakat bu sayı yedi olmak zorunda değildir. Bu imamzadenin cam korunaklı kabı içine hem para atarlar hem de name yazıp atarlar. Bu namelerin altına da kabul olmasını istedikleri dualarını ve adlarını yazarlar. Yine hem istekleri kabul olan hem de istekleri kabul olmasını isteyenler imamzadenin içinde veya bahçesinde sofraya otururlar. Bu imamzadelerin adları da niyet eylemesinden sonra doğan çocuklara konulan isimlerdendir.

İmamzade İbrahim ve Halil türbesini ziyaretimiz sırasında bizi karşılayan Seyyid İbrahimi Mosevi Kahraman'ın da adını bu imamzadeden aldığını öğrendik. Kendisinin seyyid soyundan olduğunu, şeceresini sayarak bu imamzadenin anahtarının ona zimmetlendiğini dede mezarlarının da burada olduğunu ve zamanı gelince bu anahtarı çocuğuna bırakacağını belirtti. Ayrıca her imamzadenin kendisi gibi bir bekçisi olduğunu, bu kişilerinde genellikle seyyid soyundan geldiği bilgisini verdi.³⁸

2.7. Evlenme Aşamaları (Düğün Öncesi)

2.7.1. Görücülük / Elçilik-Hasdigarlık / Kız Bakma-Kız İsteme

Evlenecek oğlana kız aramak, bakmak için gerçekleştirilen bu pratiğe *görücülük*, *görücüye çıkma* gibi adlandırmalar verilir (Örnek, 1977: 190) Köy çevrelerinde ise görücülük ve kız isteme âdetleri birbiriyle kaynaşmış durumdadır (Boratav, 2016: 196).

Kız istemede aktif rol erkek tarafıdır. Ancak görücülük, ağız arama gibi pratikler kızın ailesinin de olaya dâhil olmasını sağlar. Özellikle kızın annesi

³⁸ Bahar'da birçok imamzade ve seyyid mezarı bulunmaktadır. Fakat hepsini vermeye çalışmak konuyu bütünlüğünden kopyalayabileceği için ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmalıdır. Verilen örnekler bölgede sıkça ziyaret edilen imamzadelerdir.

bu olayda kilit noktadadır. Görücülük veya ağız aramada gençlerin birbirleriyle anlaşmalarında eşini durumdan haberdar etmek, erkek tarafı hakkında ilk izlenimlerini bildirmek annenin görevidir. Kızın babası ise duruma bağlı olarak kız istemeden önce veya sonra kızına talip olan kişi ve ailesi hakkında bilgi edinir (Atnur, 2015: 26).

Oğlanın beğendiği bir kızın olup olmadığı sorulur. Beğendiği bir kız yoksa aile çevreden aramaya başlar. Bir kızda karar kılınırsa kız evine görücü gider. Bu görücüler kızın annesi, yengesi, teyzesi, halası ve komşu kadınlardır. Ziyaret sırasında kız detaylıca incelenir ve beğenilirse görücüler içinde yaşlı, tecrübeli bir hanım durumu kızın ailesine açıklar. Kızın annesi onaylarsa güzel bir dille kabul ederek birde erkeklere danışalım der ve misafirler uğurlanır (Artun, 2014: 197).

Kız isteme pratiğini, istemeye gelenler içinde ya oğlanın babası ya da bir aksakallı söze girerek *Allah'ın emri Peygamberin kavli ile kızınızı oğlumuz istiyoruz* diyerek gerçekleştirir. Kız tarafının cevabı olumlu olacaksa *sizler düşünmüş, münasip görmüşsünüz, bize söz düşmez* diyerek kızı verirler (Eşmeli, 2015: 94).

Tuva Türklerinde, kız isteme geleneğine, *çayı koparmak* denilmektedir (Yeşil, 2014: 170).

Özbeklerde kız istemeye gidenlere *savcı, vasıta* denilmektedir. Savcı kız evine giderek sizde bir çiçek ve bizde bir bülbül var bunları birleştirek veya bunları koştursak denilerek kız istenir (Muratoğlu-Türkeröğlü-Kalafat, 1996: 40).

Çuvaşlarda *surasma* (dünürlük) ya beş, yedi veya dokuz kişi gider. Giden kişi sayısının çift olamamasına dikkat edilir. Başlık parası konuşulduktan ve bir miktarı ödendikten sonra komşuda bekletilen kız çağrılarak *her şürpi* [kız çorbası] pişirmesi istenir (Arık, 2012: 90).

Kırgızlarda kız istemeye erkeğin babasının akrabalarından oluşan iki, üç yaşlı, tecrübeli gider. Bu pratiğe *cuucu ciberuu* [elçi gönderme] denilmektedir (Polat, 2008: 143).

Irak Türkmenlerinde, kız istemeye gidenlere *dilekçi* ve *elçi* denilmektedir (Bayatlı, 2012: 294).

Bayır-Bucak Türkmenlerinde kız istemede, mehir ve neler alınacağı belirlenir. Yüzükler takılır ve ufak bir eğlence yapılır. İkinci bir nişan genellikle olmadan düğün hazırlığı başlatılır (Kalafat, 1996: 39).

Kaşkaylarda, kız istemeye gidenler için ise *sovcu* tabiri kullanılmaktadır (Karaaslan, 2010: 164).

Hemedan'ın Bahar ilinde de iki türlü kız arama vardır. Ya oğlan beğendiği kızını annesine söyler ya da annesi evlilik yaşına gelmiş oğlu için gelin adayı arar. Kız arayışına giren aileler, bölgede genellikle her perşembe toplanılan mezarlıklarda, mescitlerde, hamamlarda, medrese önlerinde, toylarda, pazarlarda ve sokaklarda gördükleri kızları incelemeye başlarlar.

İki cüre [tür] vardır. Bir cüre ki oğlan kızını görür. Nenesine diyer, nene de hasdigarlığa gider. Eger özümüz intikap eylemişek. Giderek diyerek kızınız istemişek eger ola hanevademiz için (KK.37).

Familler her pençşembe mezara gelerler. Torpak üssünde, mescitte, hamamda, medrese önünde, toyda, pazarda, küçede kız taparlar (KK.39).

Oğlan annesi kız için önce bir ön araştırma yaparak kızın evine gider. Bu ön inceleme gününe *kovmesela* denilmektedir. Anne ve yanındakiler kız ailesine durumu izah eder. Kız ailesi de ön onayı verirse *elçiliğe* veya *hasdigarlığa* gelinmesi için bir gün belirlenir. Kız için yapılan ön bir araştırmadan sonra kızını hem yerinde tartıp ölçmek hem de beğenilirse istemek için *elçiliğe* veya *hasdigarlığa* gidilir.

Evvel nene giderdi, neneden sonra bacı giderdi. Dobare [ikinci kez] gelerdiler, oturardılar dedeye diyerdiler. Eger dede hob [tamam, iyi] diyerdi, bi gece şam koyardılar, böylesine diyerdiler kovmesela. Gelin yığılın bize, ben filankesin kızını alayım oğlum için. Seher dobare [tekrar] giderdiler kız eyine (KK.40).

Evvel iki nefer neneynen gider sonra nene, bacı gider. Bacı gidenden sonra hala gider [üç defa giderler]. Sonra kız, oğlan özü danıştır (KK.49).

Bahar'ın Lalecin ilçesine bağlı Maran köyünde, kızın verilmemesi durumunda *derdime deyme* denilerek bir daha istemeye gidilmez. Fakat Maran'da bir kızın ilk seferde verilmemesi âdeti nedeniyle kızın verilmediği

durumda aile bunun âdet gereği mi yoksa ailenin isteksizliği mi olup olmadığını anladıktan sonra bir daha gider. Maran'da kız istemeye ilk gidişte, kız tarafı olumlu veya olumsuz bir cevap vermez. İkinci sefer gidildiğinde, eğer kız tarafının içine bazı konular sinmediyse bir kez daha cevap verilmez. Böylelikle üç kez görüşülerek aileler birbirlerini daha yakından tanır. Üçüncü gelişlerindeyse kızı verirler.

Maran'da bir nefer kız istese ki vermeseler. Daha gitmez. Diyer derdime deymez (KK.37).

Maran'ın hususi resmi bucur [böyle] ki elçiliğe gidende diyerler oğlanımızı nökeriniz kabul eyleyin. Onlar evvel cevap vermezler. Diyerler hop [tamam, iyi] cevap vererek. İki gün sonra gene gelirler. Eger çoh şeffaf olmayıp diyerler filankes övümüzde değil, gerek o cevap vere. Üç defa cevap vermeyipler ki hoşhal olalar (KK.47).

Elçilikte oğlan ailesinden bir büyük kişi, genellikle baba veya aksakallı birisi oğlumuz nökeriniz olsun veya siz bizim oğlumuzu kabul eyleyin ağalığa, nökerliğe, biz de sizin kızınızı kabul eyleyerek hanımlığa diyerek kızı ister. Kız tarafının cevabı olumluysa kime vereceğiz sizden yahşi, siz bizden kız isteyin biz size oğlan vererek diyerek cevabını verir.

Eger yazgı yazan yazıp kismet olar, biz gelmişiz. Siz bizim oğlumuzu kabul eyleyin ağalığa, nökerliğe biz sizin kızınızı kabul eyleyerek hanımlığa. Kız tarafı da diyerdi kime vereceğiz sizden yahşi, siz bizden kız isteyin biz size oğlan vererek (KK.58).

Diyerler gelmişiz elçiliğe bizim oğlumuzu nökerliliğinize kabul eyleyin. Ben verirem bu oğlana size nöker. Burada çay ikram edilir. Kız tike tike olan gendleri konahlara tutar (KK.66).

Elçiğe veya hasdigarlığa giden aile kız tarafıyla mihriye, başlık gibi konuları konuşarak karara bağlar. Bir kâğıt getirilir ve her şey yazılır. Yine bugün kızın cahızında [çeyizinde] nelerin olacağı da *siyâhe tutma* olarak adlandırılır ve bir *siyâhe kağızına* [kağıdına] yazılır. Daha sonra düğün günü belirlenir.

Kadim danışığa gidende, ayrı adam aparmazdılar. İndi aparırlar. Buna diyerdik öz çınağım, öz hazanem. Oğlan eyi [evi] bi dane kağız

[kâğıt] getirirdi. Diydiler biz teyledik [belirledik] bucur [böyle] başlık vererek, teyledik bucur kebin salak (KK.19).

Bazı durumlarda oğlan tarafı kızın verilmemesini önlemek için önceden tedbirini alır. Bu tedbir elçiliğe giden ailenin yanında bölgede de tanılan, herkesçe hürmet edilen bir aksakallının da götürülmesidir. Aksakallının dâhil olduğu elçiliklerde, kız verilmemesi olayına pek rastlanılmaz.

Bahar'da, vefat edenlerden ve hayatta olanlardan tespit edebildiğimiz bazı aksakallı isimleri şöyledir: Mirza Rıza Veliyevbağ, Hac Seyyid Halil Muhstevevi, Hac Ferruh Şefiği, Hac Seyyid Azim, Hac Seyyid Ebul Kasım Muhstevevi, Hac Seyfullah Behmeni, Âşık Rıza Baharlı.

Aksakal ki çoh teessüblü olardı. Onlar giderdi hasdigarlığa. Heç kes sözünü yere salmazmış (KK.63).

Eger atası kızı vermeyip, aksakal gidende sözünü yere salmayıplar. Aksakallıya helat [hediye] vererler böylesi için (KK.31).

Kız bakmaya gidilen ailelere güzel kızın gösterilip başka kızın verildiği gibi olaylarında yaşandığı, bölgedeki kaynak kişilerce belirtilmiştir.

Bundan nece il kabah [önce], takriben [yaklaşık] on beş il kabah, benim bi dane familime görstertmişlerdi bi kız. Veli ona ayrı kız verdiler (KK.20).

Düğün gününde belirlendikten sonra *gend sindirme* [şeker kırma] âdetine geçilir. Büyük bir beyaz şeker bir sini [tepsi] içinde yanında nebat veya nogulla birlikte getirilir. Aksakallı kişi süslenerek sini içine koyulan bir keseri eline alarak şekerin baş kısmını kırar. Şekerin baş kısmı, kız isteme sırasında bulunan bir çocuk tarafından alınır. Kız tarafı, çocuktan şekerin baş kısmını almak için bir hediye verir. Kırılan şekerin ayak kısmı, nikâh gününe kadar saklanır. Geri kalanıysa parça parça yapılarak elçiliğe gelen misafirlere çay eşliğinde verilir.

Diydiler beli kızı verirek, gelerdiler hasdigarlığa [görücülüğe]. Hasdigarlığa nece dane aksakallar gelerdi. Resmen hasdigarlık olardı. Nece neferde etraf konşulerden yığardılar ki ilam ola ki bunlar hasdigari oldu. Bu hasdigari ki encam [sonuca vardı] oldu, diydiler gend sindirmek [şeker kırmak]. Gendi tike tike eylerdiler, etraf neferlere vererdiler, başını da aparardılar, sahlardılar oğlan eyinde [evinde]. Bu

merhalede [aşamada] davet olardı, oğlan eyi gelerdiler kız eyine. Bir engüşter [yüzük], bir libas getirerdiler. Bu merhelede mihri ne kadar olsun, başlığı ne kadar olsun diyerdiler ki nişan beli oldu veli daha olmayıp çalıcıda getirerdiler (KK.34).

2.7.2. Kız Tarafının veya Oğlan Tarafının İstenip İstenmediğinin İfade Edilmesi

Kız istemede, bazı durumlarda kız tarafı, kızını vermek istemez. Oğlan tarafının da kızını istemekten vazgeçtiği durumlar bulunsa da buna pek rastlanılmaz. Kız tarafı bu durumu, oğlan tarafını kırmadan ya sözlü bir şekilde ifade eder ya da çeşitli hareketler sergileyerek anlaşılmasını sağlar.

Mersin’de, kızın gönlü olmazsa gelen dünürçülerin ayakkabılarını dışa doğru çevirir (Kayalı, 2010: 102).

Malatya’da *boşuna yorulmasınlar, kendilerini çok seviyoruz ama bu iş olmaz* denilerek oğlan tarafının talebi geri çevrilir (Karaağaç, 2013: 149).

Samsun’da, kız istemeye gidildiğinde erkek tarafı çoraplarını ters giyerse kızın, oğlanı reddetmesi güçleşir ve kızını kolay alırlar (Şişman, 2002: 455).

Kızılcahamam yöresinde, kız tarafının cevabı olumsuz olursa şerbet ikram edilmez ve getirilen tatlı iade edilir (Akpınar, 2005: 128)

Tıva Türklerinde kız istemede, oğlan tarafından saygın bir kişi hediye olarak getirdiği içkiyi kâseye koyarak kızın anne ve babasına sunar. Kız tarafının cevabı olumsuz olursa anne uzatılan kâseyi geri çevirir (Türker-Koçoğlu-Gündoğdu, 2016: 147-148).

Kandıra Türkmenlerinde, kızını vermek istemeyen ailenin *yüzü sirke satar* ve gelen dünürçülerin ayakkabıları ters çevrilir (Altun, 2003: 220).

Bahşiş Yörüklerinde kız tarafı, kızını vermek istemezse *sizin orağınız keskinleşmiş ama bizim başağımız daha olgunlaşmadı* şeklinde uygun bir dille reddeder. Kız tarafı kızını vermeye gönüllü olsa da bazen aile içinden birileri kızını verilmesini istemez. Bu kişiler, gelen dünürçülerden kayınbabanın ayakkabısının içine tuz döker (Kayabaşı, 2018/3: 76).

Özbeklerde, kızın istenmeye ilk gelinişinde *takdir bilir* denilerek geri çevrilir. İkinci gelişte, oğlan evinin getirdiği hediyeleri kız evi kabul edip

alırsa cevaplarının olumlu olduğu anlamına gelir (Muratoğlu-Kalafat-Türkeröğlu, 1996: 40).

Kırgızlarda kızını vermek istemeyen aile oğlan tarafından, yüklü miktarda başlık parası ister (Polat, 2008: 145).

Bahar'da kızını istemeye gelen oğlanın annesi, isteme geleneklerinde kırılan kelle gendi [bütün şekeri] çarşaf altında bekletir. Kız tarafının cevabı olumlu olursa hemen çıkartır ve şekeri kırdırır. Eğer olumsuz olursa şekeri olduğu yerden çıkarmaz. Kızın gönlü olmadığı zaman *biz size cevap veririz* diyerek gelenler gönderilir. Kızın gönlü olursa oğlan evinin kapısına gidilerek *nerde kaldınız, gelmediniz* denilir.

Oğlanın nenesi bice gendi [şekeri] koyardı çarşaf altına. Eğer iş olmadı, çiharmazdılar ki heçkes bilmesin. Eğer oldu, kelle gendi [bütün şeker] çiharardı, sindirerdiler [kırardılar]. Diyerdiler mübarek olsun tükendi. Eğer göynü olmayaydı diyerdi falan gidin biz size cevap verirek. Eğer göynü olar, giderdiler oğlan eyine kapıyı çalardılar, diyerdiler filankes harda [nerde] kaldıyız, gelmediniz (KK.39).

Bahar'da da kızını vermek istemeyen aile, oğlan tarafından çok yüksek miktarlarda başlık istemektedir veya kızlarının okumasını bahane ederek reddederler. Oğlan tarafının getirdiklerini de arkalarından gönderirler.

Veli ki istediler vermiyeler, diyerdiler filan kadar başlık istirem. Elan ki diyerler, kızımız ders ohur. Tükensin دوباره gelin. Eğer ki istemirler kız vere, oğlan tayfası eyine دوباره gidende dalına gendi gönderirler (KK.42).

Ayakkabı içine tuz koyma geleneği bölgede de görölmektedir. Kız, kendisi için gelen dünürçülerden hoşnut olmayıp istemezse ayakkabılarına tuz döker. Yine kendisi için gelenlerden hangisi beğenmezse onun ayakkabısının içine tuz döker. Beğendiği çocuğun ayakkabılarını ise ön tarafı eve bakacak şekilde bırakır.

İki nefer bi kız için elçiliğe gidende kız ki o hansı oğlanı istemese onun ayakkabına tuz koyar. Hansı oğlanı isteye onun ayakkabını rast [düz] koyar. Oğlan tarafı kızın onaylaması için öncesinden dua yazanlara giderek dua yazdırırdı. Kızın dili geçici olarak lal olurdu. Böylece kız bir şey söyleyemedi oğlana verilirdi (KK.25).

İstermişler ki kızı vermeyeler, dayı ya emmi getirermiş. Kız tarafı gendleri gönderirdi dala [arkalarından]. Erkek tarafı istemezse diyermiş ayrı vahit gelirek. Eger oğlan, kızı çoh isteye üç defa gider. Eger ki kız istemeye, oğlan tarafı dua yazanlara dua yazdırardı, kızın dili lal olardı daha danışabilmezdi, vererdiler oğlana (KK.32).

Kızın gönlünün olup da annesi veya babasının vermediği durumlar da olur. Kızın çok ısrar etmesi üzerine bölgede annesi tarafından kız için söylenen bir dörtlük şöyledir:

*Ey karnı yanmış az danış,
Arkası yanmış [kardeşi ölmüş] az danış,
Goncaları kömür kömür,
Kana boyanmış az danış.*

Kız bunun üzerine annesine her şeyi konuştuk, gezdik, eğlendik, vakit geçirdik, birbirimizi tanıdık. Sadece nikâhımız kaldı, mahiyetinde şu sözleri söyler:

*Hamı sözü tüketmişem,
Bir kebinim kaldı ana (KK.19).*

Bazı durumlarda da kız istemez, anne ve baba zorlar. Bu durum, kızın cevap olarak verdiği şu dörtlülle daha iyi anlaşılmaktadır:

*Ana, ana,
Yediğim iş yavan ola,
Koynuma giren civan ola,
Ölürüm de varmam ona (Balaman, 1983: 136).*

2.7.3. Söz Kesimi / Nişan-Nişancılık / Başlık-Mihriye

Kız isteme merasiminden sonra söz kesimine veya bazı bölgelerde sözün ve nişanın bir sayılarak yapıldığı nişan merasimine geçilir.³⁹

Söz kesiminde başlık ve hediyeler de konuşularak söze bağlanır. Bu konular konuşulurken gelin adayının ortalıkta görünmemesi gerekir. Söz kesiminden sonra nişan aşamasına geçilir. Nişan elbisesini giyen kıza

³⁹ Bahar'da söz ve nişan için ayrı ayrı günlerin olmayışından, söz ve nişan bir sayılarak bir günde yapılmaktadır. Bu nedenle örneklemelerde, daha çok nişan üzerinde durmaya çalıştık.

kayınvalidesi ile oğlanın yakınları tarafından *takı* takılır ve misafirlere çeşitli yiyecek ve içecekler ikram edilir (Örnek, 1977: 191-193).

Bu merasimde konuşulan başlık parası temelde, kadının satın alınması gibi görülse de aslında hak aktarmasıyla ilgili bir anlaşmadır. Tarafların aralarında yaptığı bu anlaşma sembolü, erkek tarafından yapılan ödemelerin gelinin çocuk sahibi olduğunda onların üzerine hak olması, kadının seks ve işgücü özelliklerinden yararlanması gibi hakların aktarılmasıdır. Başlık parası, antropoloji literatüründe *bride-price* [gelin fiyatı] olarak geçmesinin yanı sıra gelinin satın alınması anlamına gelmez. Kız bir köle veya satılık mal olarak görülmez. Bundan dolayı *bride wealth* [gelin serveti] kavramı kullanılmaktadır (Tezcan, 1976, 415-416).

Sivas'ın İmranlı ilçesinde, nişan töreni yerine yörede *yüz ekmeği* adlandırması kullanılmaktadır (Özdoğan, 1995: 230).

Anadolu'nun hemen hemen her yerinde olduğu gibi Mersin'de de erkek tarafı, kız tarafına *süt hakkı parası* verir (Kayalı, 2010: 107).

Ali Rıza Yalman, Yörüklerde nişanın önemine dair şu bilgileri vermiştir: nişan günü oğlan tarafı davar keser, pilav döker ve bir çalgı ile bu yemekleri kızın obasına gönderir. Kızın evinde bu yemekler büyük bir eğlence eşliğinde yenir (Yalman, 1993, 1: 267).

Kırgızistan'da yaşayan Ahıskaların nişan merasiminde misafirler kendi arasında para toplayarak gelinin ailesine verir. Gelin tarafıysa damada bir bohça gönderir. Düğüne kadar cuma akşamları erkek tarafından kız tarafına misafirlğe, gelin görmeye gidilerek hediyeler verilir (Ragibova, 2008: 121).

Halaçlarda nişan günü kız evinde toplanılarak mehriye konusu konuşulur. Aileler eğer anlaşırsa kızın parmağına yüzük takılır ve bir atkı hediye edilir (Hatami Khajeh, 2013: 107).

Enver Uzun'un *İran Türk Folkloru* adlı çalışmasında, büyük nişana *uli kodabulamak* denildiğini ve bu nişan merasiminde erkek tarafından on iki kap dolu hediyeğin kız evine götürüldüğü, bir kap içindeyse iki adet kelle şekerin, koyun budunun ve bir miktar paranın olduğu belirtilmiştir (Uzun, 2007: 70).

Kaşkaylarda kız isteme olumlu sonuçlandığında, kız tarafına *nişane* olarak adlandırılan bir yüzük ve ayakkabı götürülür (Karaaslan, 2010: 176).

Bahar'da kız ve erkeğin nişanlanma merasimine *namzet*, nişanlı olmalarına ise *adaklıbazlık* denilir. Birbirleri için *adaklım* tabirini kullanırlar.

Ankara Kalecik'te, evlenecek kişiler için söz kesilirken camide dua okunur. Buna *namzet duası* denilir (Kalafat, 2012: 448).

Araştırma sahamız olan Bahar'da, elçiliğe gidildikten birkaç gün sonra veya elçilik günü yani kızın istendiği gün, nişan merasimi yapılmaktadır. Eskiden bu nişan merasimine, oğlanın kendisi katılmamaktaydı. Nişan günü kebin parası, başlık parası, şir-i baha [süt hakkı], mihriyesi gibi konular konuşularak karara varılır. Kararın olumlu olması durumunda, *kelle gend sindirilir*⁴⁰ [kırılır]. Bu merasim sırasında kız ortalıkta görünmez.

Oğlan annesi parmağındaki yüzüğü kıza takar ve ağırlıkla kıyafet olmak üzere çeşitli hediyeler dağıtır. Kaynana tarafından takılan bu yüzük, nikâh töreninde ki yüzük takımında gelinin parmağından çıkartılarak kaynanaya geri verilir. Kaynanadan alınan bu yüzük, bazen başkası tarafından geline takılmaktadır. Bu yüzüğü takan kişinin *ocağı kör* [özellikle erkek çocuk sahibi olmayan kimse] olmaması, çok çocuk sahibi olması gerekir.

Kaynana tarafından nikâh günü geri alınmak üzere takılan bu yüzük pratiği, şimdilerde değişmeye başlayarak iki ayrı yüzük alınıp takılması şeklinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Böyle durumlardaysa nikâh günü ayrı bir yüzük takılmaz ve nişanda takılan bu çift yüzükler nikâh yüzüğü olarak da sayılır.

Anlaşıyor ki kaynananın kendi yüzüğünü takması ve kızın nişanlılığını belirtmesinde bir sembol olması geleneksel bir özellik taşımakta lâkin bu pratiğin dışında nişanda iki yüzük takılması ve nikâh için de geçerli olma durumu ekonomik durumla alakalıdır. Durumu iyi olan kimseler hem nişanda hem de nikâhta ayrı yüzükler takabilmektedir.

Nişan merasimi üzerine kaynak kişilerin aktardıkları bilgiler şunlardır:

Nişan da hasdigarlık da gend sindirme de bi günde olur. Böyükler giderler kız eyine başlığı [şir-i baha] danışarlar, mihriyeyi danışarlar, bir kağız üstünde yazarlar. O tarafta da arvadlar içinde bi dane nişan

⁴⁰ Kelle gend sindirmekle ilgili detaylı bilgi, elçilik başlığı altında verildiğinden tekrarlanmasına gerek duyulmamıştır.

yüzüğü takarlar, kızın parmağına. Erkekler tarafından bi dane aksakallı gelir bu gendi sindirir. Bi kaç dane de aksakal kişi gelir o kâğıdın altını imzalar. Bunların hepsi bir günde olur. Bu gend sinme gecesi bir günü danışarlar ki kebini kesek (KK.34).

Gend sindirmede hansı uşak tikeyi alıp götüre, ona köynek [gömlek] vererler. Kız eyinden alarlar. Gend sindirme gecesi, nikâh zamanı, toy günü, mehir, başlık pulu hamı danışılır tükenir. Kızın parmağına üzüğü, uşahı çoh, eri var ya dayı arvadı ya öz nenesi geçirir. Evvel nişan, sonra nikâh sonra toydur. Nikâh üzüğü iki dane çüft olar. Veli nişan üzüğü fakat bi dane üzükdür (KK.30).

Merkezî ilçesinde bulunan bir kaynak kişi, yüzük takmayı şöyle açıklıyor: Merkezî'de yüzüğün gerek gider özleri alar. Kızın özünü de apararlar. Oğlan kızın parmağına takar nişan geçesi, kız da oğlan parmağına takar. Sadece nişanda takılar (KK.17).

Nişan olardı kız eyinde gene onda da küreken gelmezdi. Nebat [bir tür şeker] getirerdiler, libas getirerdiler, bice de ayna şamdan getirerdiler. Gelinin başına duvak salmazdılar. Diyerdiler eger bu duvağı indi salak, bide seher apararak böylesini toyunde duvak salak bu olar iki, yahşi olmaz. Bice çadır salardılar, o da ar döğü dolu [bereketli] gelinin çadırını salardılar başına, nogul serberdiler, Kız gidim oğlan eyine, oğlan gidim kız eyine yok idi. Eger küreken gele, kız kürekeni görmeyeydi, kürekende kızı görmeyeydi, gederdi tendüre, sacı koyardılar ağzına ki bilmeyilerdi kim gelip. Engüşteriyi [yüzüğü], ocağı kör [kişinin çoğunlukla erkek çocuk veya çocuk sahibi olamadığı zamanki adlandırımı] değil, uşakları çoh olan emmi, hala takardı ki herkesin eli yahşi değil (KK.19).

İsterdin bi dane kızı alan oğlun için, bu gece şam koyardık, famillerimizi yığardık, gelin kovmesela'dır bu. O gece sela eylerdik, şam yerdik. Seher aşkam gelerler ne kadar kebin vererek ne kadar başlık vererek diyerdiler. Buda bi kovmesela olardı (KK.65).

Kız, oğlan birbirini beğendiler, istediler, gelerler diyerler. Ondan sonra kız eyi diyer nece günden sonra gelin nişana. Oğlan eyi gider gend sindirerler, danışıklık ederler ki kebin neme, esas neme, mihriye

neme, şir-i baha [başlık] neme, nece hacet verecek. Oğlan gerek imzalaya, nece dane şahidi imzalaya. İmzalayandan sonra vererler bi dane kız eyine bi dane oğlan eyine (KK.3).

Nişanda ki getirmişdiler, engüşteri [yüzük] ve bice libasları, bir kişi bir arvad ihtiraminen götürerdiler oğlana. Oturardılar danışardılar (KK.10).

Nişanda külli tayfaları yığışıldılar, gelerdiler o gendi ki aparmışdılar, o gendi bice tike kırmız [kırmızı bir bez parça] içinde getirerdiler ki bu iş tamam ola. Nişan olardı, iki kismet olardı, arvad bi ayrı, kişi bi ayrı (KK.40).

Giderdiler elçiliğe orda ki o sözü danışalar, o söz gerek encam tutardı. Cevabı beli [evet] verdiler, bi dane nişan eylerdiler. Nişanda bice dane kelle gend, bice şirini, nani, pirinçi [ekmek, pirinç] Kirmanşah, bice de libas aparardılar. Oğlan nenesi parmağından engüşü [yüzüğü] çıkarardı takardı gelinin parmağına. Kaynananın nişanda özünün saldığı üzüğü sonra verirdiler kaynanaya (KK.12).

Otuz, kırk nefer giderdi nişana. Bi dane hanevade kağız [kâğıt] tutardı eline, ne bile şir-i bahadır [başlıktır], ne bile mihriyedir onları yazardı. Toy vahtini de diyerdiler (KK.42).

Nişanın bozulduğu zamanlarda olmaktadır. Böyle durumlarda erkek tarafının verdiği hediyeler geri gönderilir. Böylesi kız içinse *lekeli* tabiri kullanılmaktadır. Kızın lekeli olduğunun duyulmasından sonra genellikle hiç kimse tarafından istenmediği de belirtilmiştir.

Hamı helatları [hediyeler] götürerler oğlan övüne [evine]. O vakit kız lekeli olar. Eger oğlan tarafı bozsa diyerler kızımızı lekedar eylediniz. Oğlan tarafı da diyer, hamı zatı [şeyi] verdik dala daha olmaz. Kız ki lekeli oldu daha onu heç kes almazdı (KK.15).

2.7.4. Davet / Düğün Okuntusu

Ali Rıza Balama'nın, nişan daveti için kullandığı tanımlamalar, Anadolu'da düğün daveti için de kullanılmaktadır. Düğün için davetin yapılmasına *okuma*, daveti söyleyene *okuyucu*, davet edilene *okunan* denilmektedir. Okunan kişiler gelirken hediyelerini de getirirler (Balaman,

1967: 275). Ayrıca yakın tarihe kadar Anadolu'da çerçi olarak adlandırılan tuhafıye türü eşyalar satan kimseler de bulunmaktadır ve yaptıkları meslek çerçilik olarak adlandırılmaktadır. Her ne kadar günümüzde hemen hemen artık rastlanılmasa da özellikle köylerde ve pazarlarda dolaşan çerçiler, geldiklerini ve neler sattıklarını bağırarak insanlara duyururlardı.

Bahar'da daveti, eskiden *carçi*⁴¹ adı verdikleri kişi yapmaktaydı. Bu kişi *car vurmak* [*bağırarak duyurmak*] denilen tabirle, mahalle mahalle gezerek kimin düğünü olduğunu, ne zaman olduğu söyleyerek davetlileri çağırırdı. Bunun yanında ev ev, kapı kapı gezerek de davetlileri çağırırdı. Davetlileri çağırırken düğün sahibi tarafından verilen rengarenk nogulları [bir tür şeker] carçi, davet kartı niyetine dağıtırdı. Kaç tane nogul verirse, o kadar davetlinin davet edildiği anlamına gelirdi. Genellikle her eve iki nogul verilirdi. Kadınlar içinde de ayrı bir kadın bu işi görürdü.

Bu carçi, dellak veya selmani olabildiği gibi başka işlerle de uğraşırdı. 1970'li yıllara kadar bu geleneğin yaygın olduğu kaynak kişilerce belirtilmiştir. Daha sonra yavaş yavaş bu geleneğin ortadan kalktığı, öncesinde sadece nogul dağıtmanın kaldığı daha sonra sade bir kağıtla davetlerin yapıldığı ve şimdilerde ise *toy davetnamesi*, *toy kartı* denilen davet kartlarıyla yapıldığı ifade edilmiştir. Bahar'da eskiden *carçi* işini yapan birkaç isim tespit edebildik. Bahar'ın Lalecin ilçesine bağlı Maran köyünde *Sebil* olarak adlandırılan bir kişinin, Merkezi'de ise *Keklik Bacı* olarak tanınan bir kadının bu işi yaptığı kaynak kişilerce ifade edilmiştir.

Günümüzde toy kartları ile davetler yapılmaktadır. Bahar'da küreken tarafından, arkadaşlarına yemek vermek için bir akşam düzenlenir. Bu arkadaşlardan yazısı çok güzel olan iki kişi seçilir ve çağırılacak kimseler yazdırılır. Daha sonra küreken tarafından, toy kartları arkadaşlarına

⁴¹ Carçinin kelime aslı *Jarçi*'dir ve Moğolca jar kelimesinden gelmektedir. İlk olarak Hinduşah Naxçivani tarafından el kitabında *hizmete çağırın* anlamında kullanılmıştır. 15.yy' da Farsça kaynakçalarda Timur döneminde askerî bir kelime olarak *emretmek*, *çağırarak* anlamında kullanıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca carçi kelimesi Kodeks Kumanicus'ta da geçmektedir. Sonraki dönemlerde carçilerin askerî anlamdaki görevleri muhtemelen savaş sırasında askerleri dirençli tutmak üzere yüksek sesle bağırması olmuştur (Melville, 2008). Günümüze kadar gelen carçi geleneği bugün hem Anadolu'da hem de Bahar bölgesinde kaybolmuş bir gelenek olsa da Özbekistan gibi muhtelif Türk bölgelerinde hâlen yaşatılmaktadır.

paylaştırılarak davetlerin yapılması istenir. Kaynak kişilerin davet konusunda aktardıkları bilgiler aşağıdaki gibidir:

Davetname, kabahdan 1290'den (1911'den) ta 1359 ile (1970 yılına) ceng ilamiylerde car çekerdiler. Bice nefer carçı var idi. Her haberi ki var idi, o gelerdi elini koyardı kulağına, diyerdi ey ahaliyi filan [filan yerine mahalle isimlerini kullanırdı], toy haberini car çekerdi ki ahali yığıla. Diyerdi filankesin oğlu için filankes kızını alıpdılar, indi toyu filan gününi, her eyden iki nefer gelsin nahara ve şama. Bu kişilerin daveti idi. Arvadları davet eylemega, bice dane kaseni doldurardılar nogulnen [şirin, şeker]. O nogullar rengberenk [rengarenk] idi (KK.14).

Kişileri dellak selmani çağırardı. O giderdi kapıya, diyerdi filani geleceğin filanın eyine nahara, ondan sonra çıkarardı ona bi tümen pul vererdi. Arvadlar içinde, hamamdaki arvadları yuyana [yıkayan] diyerdiler dellak. O gelerdi, bi dane pohça tutardı eline. Filankesin toyuna geleceğin nahara diyerdi, iki dane nogul vererdi. Men ona bi kâse bulgur vererdim (KK.34).

Küreken bu yoldaşlarına şam verer, kartları getirerler, kimleri çağırak, çağırmayak yazarlar. Bu yoldaşlardan iki dane ki yazmaahları çoh iyidir. Bu kartları bölerler yoldaşlara. Seher her biri pay eylerler (KK.30).

Keklik bacı gelerdi, filankesin kapısını çalardı, diyerdi bu nogul filankes için bu nogul filankes için, seher gelin. İkidenden çoh gelende de iki nogul vererdi. Veli isimlerini diyerdi. Davet resmi o berdi [öyleydi]. Sonra bala bala kağız oldu. Nogulda vererdiler, veli kağız getirerdiler (KK.14).

Maran'da, davetleri bir nefer eylerdi. Adı Sebil idi. Sebil ölerden sonra bu merasim tükendi (KK.36).

Tahtacılar da yakın zamana kadar davetiye kartı yerine yakın köylere güvenilir bir dost aracılığıyla şeker gönderilirdi (Gül, 2003: 147).

2.7.5. Çeyizin Gitmesi ve Sergilenmesi

Evlilik geleneğinin en önemli unsurlarından biri de çeyizdir. Çeyiz Arapça *cihaz* kelimesinden gelmektedir (Bayatlı, 2012: 311).

Çeyiz asma, çeyizi sergileme Anadolu'nun birçok bölgesinde var olan bir gelenektir. Düğünün başlamasıyla, çeyiz de sergilenir. Bazı bölgelerde çeyiz, kız evinde usta kişilerce iplere asılarak sergilenir. Komşular, özellikle genç kızlar çeyiz görmeye gelir, işlenen çeyizden örnekler alır. Bazı bölgelerde çeyiz oğlan evine götürüldükten ve yerleştirildikten sonra gösterilir (Başçetinçelik, 2001: 8).

Düğünden bir hafta önce gelinin çeyizi hazırlanıp sergilenir. Bu pratiğe *çeyiz serme* denilmektedir. Gelin ve arkadaşları, çeyizi yıkayıp ütülerdikten sonra evin bir odasına veya dışarıya sererler. Çeyiz serildikten sonra akraba ve komşular davet edilir (Özdoğan, 1995: 232).

Anadolu'da, düğünden önce bir kâğıda çeyiz için gerekenler tek tek yazılır ve bu âdete *çeyiz yazma* denir.

Bahar'da ise çeyize *cahız* veya *cahaz* denilmektedir. Çeyizin yazılmasına Farsça bir kelime olan *siyâhe yazma*, yazıldığı kâğıda ise *siyâhe kağızı* denilmektedir. Çeyizin sokağa serilme geleneğine Bahar'da rastlayamadık. Kaynak kişilerin çeyiz hakkında verdikleri bilgiler şöyledir:

Oğlan eyinden iki nefer gelerdi ki cahız tutalar. Nam be nam [isim isim] gerek görstererdi bunları yazardılar, dobare [ikinci kez] bunu aparaydın oğlan eyine, gene nam be nam diyeydin kaynataya. Kaynata hamısını teknil görenden sonra gelerdi kağızı [kâğıdı] imzaldı. Kızın libasını koyarlar cahıza (KK.15).

Gelinin ayakkabısı darlık getireceği inancı nedeniyle çeyize koyulmazdı.

Kızın çift [çift] ayakkabını vurmazdılar cahıza, pul vererdiler. Seher bacısı getirerdi vererdi. Diyerdiler darlık getirer. Yahşiliği yok idi (KK.32).

Cahızı alardılar, getirerdiler. O vahit büyükler giderdiler alardılar. Aslen [asta] kız haberi olmazdı. Konşular yığılardı bir be bir [bir bir] diyerdiler. Her biri bice dane şeker, nebat ya kelle gend getirerdi. Bir be bir bu cahızları görstererdiler. Cahız defterini

akdnamenin de içinde olduğu ipekden bir destmal içine koyarlardı ki ihtiramdır. Kız eyi alardı eyine aprarardı (KK.19).

Küçeye yok biz eyde koyardık, diğerdik hemsahiler [konşular] herkes gelecek, gelsin bahsın gelin cahızına. Gelerdiler eyde bahardılar. Gelen vahit şirin getirerdiler, mübarek olsun diyerdiler (KK.67).

Kadimde kabah küreken evinden bi miktar un, yağ, kişmiş, gend, çay, şirin, libasinen koyardılar mecmek [bir tür sepet] içine, bice dane de kızıl [altın] aparardılar kız eyine. O muga [o zaman] şirin yok idi, bice tike girde aparardılar. Bice dane de eynik kişan [makyaj malzemesi] aparardılar. Veli o muga eynik kişan⁴² ki kemdi, eynik gülü var idi. Eynik gülü, gülleri kırmızı idi. Onu ezerdiler, suyunu tutardılar, tökerdiler bice kabın içine ki onu vuralar, lebe. Onun tohumunu evvel tökerdiler su içine, kabuğunu kazardılar, onu kurudardılar, ezerdiler, eyni un kimi olardı. Buna diyerdiler kişan [şimdiki pudra]. Onu sürerdiler gelinin üzünü ak eylerdiler (KK.14).

Maran'da cahızın büyük harcını oğlan tarafı verir (KK.37).

Kızın kaçırılarak evlenmesinde, eğer aile kızını affederse başlık, mihriye, şir-i baha konuları tekrardan konuşulur ve kıza çeyiz hazırlanır. Eğer affetmezse kıza çeyiz hazırlanmaz.

Kız kaçırandan sonra dobare famile haber vererler. Gelerler, danışarlar ki başlık neme, kebin neme, mihriye neme (KK.40).

Bölgedeki çeyizlerden bir önek olarak kaynak kişi Lalecinli Mensure hanımdan temin ettiğimiz kızı Zehra hanımın (1381) 2002 senesi cahız listesi ve fiyatları:

1- Yatak takımı, şifonyer, televizyon masası	480.000 Tümen
2- Buzdolabı	260.000 Tümen
3- Televizyon	200.000 Tümen
4- Ocak seti	135.000 Tümen

⁴² Eskiden gelinin makyaj malzemesi eynik gülünden yapılmaktaydı ve buna eynik kişan denilmekteydi. Eynik gül olarak adlandırılan kırmızı bir gül, ezilerek suyu çıkartılırdı. Gülün tohumu su içine konulurdu ve sap kısmının, sert kısımları soyularak kurutulup ezilir ve toz hâline getirilirdi. Bu toz hâline kişan (şimdiki adıyla pudra) denilmekteydi. Irak Türkmenlerinde bu makyaj malzemesine evlik kirşan denilmektedir (Bayatlı, 2012: 328).

5- Çamaşır makinesi	125.000 Tümen
6- Halı (enine 3, boyuna 4 metre)	90.000 Tümen
7- Süpürge makinesi	76.000 Tümen
8- Yorgan, dşek	28.000 Tümen
9- Küreken yzg	55.000 Tümen
10- Doğalgaz sobası	55.000 Tümen
11- Dikiş Makinesi	30.000 Tümen
12- Battaniyeler	22.000 Tümen
13- Pilov tenceresi	22.000 Tümen
14- Fön makinesi	25.000 Tümen
15- Meyve suyu sıkacağı	25.000 Tümen
16- Küçük doğalgaz sobası	15.000 Tümen
17- Demir kâse seti	15.000 Tümen
18- Kristal kaplar	25.000 Tümen
19- Minder	15.000 Tümen
20- Duvar Saati	8.000 Tümen
21- Gece Lambası	10.000 Tümen
22- ay Termosu	6.000 Tümen
23- Ddkl Tencere	6.000 Tümen
24- Bir çeşit ini Tabak Seti	70.000 Tümen
25- Saklama Kapları	6.000 Tümen
26- Gl Desenli Tepsi	3.500 Tümen
27- Bıçak	2.000 Tümen
28- Demlik	1.500 Tümen
29- Namazlık	21.000 Tümen
30- Yemek Sofrası	1.000 Tümen
31- Çerezlik	6.000 Tümen
32- p Kovası	2.000 Tümen
33- t ve t Masası	10.000 Tümen
34- aydanlık	2.000 Tümen
35- p Kovası ve Ayakkabılık	2.500 Tümen
36- Altılı ay Kaşığı	3.000 Tümen

37- Süpürge ve Faraş	3.500 Tümen
38- Makas ve Dikiş Aletleri	2.500 Tümen
39- anta ve Hamam Eşyaları	5.000 Tümen
40- Tıraş Makinesi	14.000 Tümen
41- Tıraş Aletleri	5.000 Tümen
42- Cüzdan ve Kemer	8.500 Tümen
43- Plastik Terlik	1.500 Tümen
44- şort ve Pantolon	3.000 Tümen
45- Hamam Bohçası	2.500 Tümen
46- Kişisel Bakım Eşyaları	10.000 Tümen
47- Destmal, orap	4.500 Tümen
48- Erkek Gömleği	8.000 Tümen
49- Atlet	3.000 Tümen
50- Havlu	500 Tümen
51- Tatlı ve erez	8.500 Tümen
52- Yatak arşafı	32.000 Tümen
53- Byk Havlu Eşyaları	9.500 Tümen
54- Baba Evi Bilezikleri	28.000 Tümen
55- Baba Evi Kız Eşyaları	20.000 Tümen
56- Hediyeликler	26.000 Tümen

Siyhe kağıdının en altında;

Bismillahirrahmanirrahim

Sözleşme Abbas Ali Resuli ve Esadullah Ahlagi arasında

Sözleşme böyledir ki;

Dşize [bekar kız] Zehra Resuli ve İrec Ahlagi inşallah mutlulukla evlenirler,

Mihriyeleri: 3.500.000 Tümen

Başlık: 1.500.000 Tümen

İnşallah mübarek olsun yazmaktadır ve sonunda dört kişinin imzası bulunmaktadır.

Kebin kesildiği [nikâhın kıyıldığı] zaman bu *siyâhe kağızı* mollaya verilir. Molla nikâh kıydığı sırada bunları okur ve doğrulatr. Daha sonra kebinnameye ekler.

2.8. Düğün Sırası

Pertev Naili Boratav, düğün kelimesini Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde geçen hâliyle de karşılaştırarak; dünür, düğün, düğüm, düğme kelimelerini de türeten düğ- fiil kökünden gelmiş olabileceğini, Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde ise bu fiilin tüğ- biçiminde olduğunu belirtmektedir (Boratav, 2016: 191).

Evliliklerin vazgeçilmezi, gelin ve damadın en mutlu anları olan düğün törenlerinde uygulanan düğün âdetleri her toplumda farklı özellikler göstermektedir. Türkiye'de her bölgeye hatta her köye göre âdetler değişkenlik göstermekteyken (Gürbüz, 2015: 45) Türk dünyasında da durumun bu şekilde olması çok olağan bir durumdur.

Evlence olarak da adlandırılan düğün aşaması, geçiş dönemlerinden en belirgin özellik taşıyanıdır. Düğünün geleneksel değerlere ve kurallara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesine önem verilir. Çünkü düğün öncesine kadar olan bütün aşamaların dışı vurmış hâli düğün zamanıdır (Örnek, 1977: 196).

Bahar'da düğün gününü güzel bir gün olarak seçmek isterler. Muharrem ayında nikâh yapılabilir fakat eğlenceli bir düğün yapılmaz. Ramazan ayında da düğün az olur. Şaban ayı ise en çok düğün yapılan aylardan biridir.

Toy günü için isterler ki mübarek bir gün ola. Muharrem'de, toy eylemezler. Veli Ramazan'da kem [az] olar, Şaban'da çoh toy olar. Muharrem'de kebin keserler. Veli şadlık [eğlence, toy] olmaz. Sefer ayında peygamberin kırkinci günüdür. İmam Hüseyin'in kırkinci günüdür. Muharrem ayıdır ki sefer ayından kabahdır [öncedir]. Bu iki ayda hetmen toy eylemeyik. Kadimde toy gününe ceng birbirini görmezdiler. Veli elan görerler (KK.41).

Toyun yapılacağı zaman akrabalarından veya yakınlardan birinin evinde cenaze, yas varsa ya yasadan çıkılması beklenir ya da izinleri alınarak toy yapılır.

Kadimde toy kalardı, toy sahibinden icaze almazdılar, üzlerinden gelmezdi. Veli elan heç saymırlar. Kadimde ölünün dört haftası olardı. Dört hafta sonra giderdiler icaze almaya ya gelerdiler onları ezadan [yasdan] çıkardılar (KK.15,29).

Bahar'da, geline yardımcı olmak için *yenge*, damada yardımcı olmak için *sağdıç* yanında birde *solduç* bulunmaktadır. Sağdıçın ve yengenin evli olması gerekmektedir. Solduç ise bekar biri olmaktadır. Sağdıç ve yenge, damat ve geline düğün aşamalarının başından gerdek otağına kadar eşlik ederler. Bu yardımcı kimselere genel adlandırma olarak *koha* da denilmektedir. Sağdıç ve solduç genellikle damadın yakın arkadaşlarından olmaktadır yenge genellikle kız tarafından yaşlı, tecrübeli biri olmaktadır.

Sağdıç ki ola taze toy eylemiş. Sağdıç toy eylememiş olmaz. Toy eylemeyen solduçtur (KK.33).

Sağdıç toy eyleyipdir. Solduç subaydır [bekardır]. Bunlara koha da diyerik (KK.23).

Yenge hamı yolu biler. Cevan [genç] gitmezdi gerek koca [yaşlı] gide. Elan bacı gider. Kadimde diyerdiler gelin bacıyinen küreken gardaşinen gitmiye hamama. Kaynata da gitmiye, aslen [asla] yahşiliği yok idi. Kayın giderdi (KK.43).

Gelinin sağdıçına diyerler yenge. Gelinin halası, emmesi olar yenge (KK.4).

2.8.1. Yığınak Gecesi / Cevanlar Gecesi

Kına gecesinden bir gün önce küreken, evinde cevanlar gecesi düzenler. İsteğe bağlı kız evinde de bu gece kızlar arasında düzenlenmektedir. Salihabad ve Lalecin ilçelerinde kına gecesinden bir gün önce düzenlenirken Merkezî'de kına gecesi aynı zamanda cevanlar gecesi olarak kabul görmektedir. Bu gece yemekler yenilir, oyunlar oynanır, nargile çekilir, içki içilir, sürekli sigara ve çay dağıtılır.

Lalinde bu gece cevan gecesidir. Seher hına bende gecesidir. Hına bendanın ertesi küreken hamamdan çıkar. Nahar da başını kırharlar. Aşkâm gider gelini getirer. Bahar'da berekstir [tersidir]. Bu gece hına bendan, ele cevan gecesi olar. Hem hına bendan diyerler hem yığınak diyerler. İki birdir. Bahar'da yığınak gecesi, küreken cevanlar diyerler (KK.34).

Evvel cevan gece olar. Cevan gece, hına bendan gecesinden bi gün kabah olar. Kız tayfası övünde fakat oynarlar. Oğlan tayfası övünde oğlanın familleri, konşuları, yoldaşları yığarlar. Erte gün saat aşkam yeddi, sekiz olar hına benda gecesi (KK.30).

Geler cevan gecesi. Bir gün toydan kabah, küreken yoldaşlarını çağırar. Küreken onlar için ırak [rakı], viski, bira alar. Cevanlar oynar, galyan [nargile] çekerler, sigar pay eylerler, çekerler (KK.34).

1940'lı yıllara kadar yığınak gecesi üç gün düzenlenirdi. Şimdilerdeyse bir gün olarak düzenlenmektedir. Nitekim eski düğünlerin de on beş veya yedi gün olması hatta destanlarda kırk gün kırk gece olması ve sonrasında bir güne düşmesiyle paralellik göstererek yığınak gecesi de bir güne düşmüştür.

Yığınak gecesi, 1320 ile (1941 yılına) ceng bu yığınak üç gün olardı. Eger familler ki çok pulları var idi, o muga yeddi gece yığınak tutar idi. Bala bala, o üç gün yığınak ki oldu bir gün. Kürekeni hamama gece aparardılar, seher toy idi. Çala çala aparardılar, kabahında üzerlik yandırardılar, od [ateş] yandırardılar (KK.14).

Karaim Türklerinde, erkek tarafından bekarlığa veda gecesi düzenlenir. Bu merasim gece yarısına kadar sürer (Kalafat, 2012: 444). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da bu pratik *kısır gecesi*, *erkek kına gecesi* olarak isimlendirilir (Soylu, 1987: 8).

Şanlıurfa ve Adıyaman çevresinde ise benzer pratik olarak *sakalöpme* geleneği bulunmaktadır. Damat, yakınlarını perşembe gecesi, kendi evine tatlı yemeğe çağırır. Bu geleneğe sakalöpme denilmektedir (Artun, 2014: 204).

2.8.2. Kına Gecesi / Hına Bendan Gecesi

Kına gecesi, gerdekten bir gün önce kadınlar arasında kız evinde yapılan bir gelenektir. Bazı bölgelerde güveye de kına yakılabilmektedir. Kına gecesinde eğlenceler düzenlenir, maniler ve türküler söylenir, oyunlar oynanır. Türkülerin bir kısmı anne ve kızı ağlatan türden ezgilerdir (Örnek, 1977: 194).

Kına, halk inançlarında adanmışlığın sembolüdür. Evlenmekte olanlar kına yakarak birbirlerine adanmış olurlar. Yaşlı hanımlar kına ile ahirete adaydırlar. Kurbanlık koçlara, sünnet edilen çocuklara, askere gidecek olan erkeğe de kına yakılır. Asker adayına da kına yakılması vatana adanmışlığı simgeler (Kalafat, 2009a: 53).

Bartın'da kına gecesi, gelinin avucuna konulan kına içine gümüş ve altın para da konulmaktadır. Para ne kadar çok konulursa gelin o kadar çok sevilmektedir. Giresun'da kına gecesi tef çalan kadına bahşiş verme pratiği bulunmaktadır. Gümüşhane' de kına gecesi, kız hamama götürülmeden önce düzenlenir. Trabzon köylerinde iki türlü kına yakılır. Yakılan kınalardan birine *sıvama* diğereine *yüksük* denilmektedir (Ertenduğ, 1967: 47-49).

Mersin Konargöçerlerinde kınayı geline evliliğinde mutlu olan bir kadın yakar. Böylece yeni gelinin de evliliğinde mutlu olacağına inanılır (Bali, 2015: 261).

Balıkesir'de, kına kalaylı bir bakır kapta karılır. Bu kap, çeyiz alışverişinde alınır (Tokmak, 2009: 82).

Üsküp'te yaşayan Makedonya Türklerinde kına gecesi düğünden üç gün önce yapılır. İki defa kına gecesi düzenlenir. Cumartesi yapılan *Büyük kına* gecesinde hem genç kızlar hem de kadınlar eğlenirken cuma günü *küçük kına* gecesinde sadece kızlar eğlenirler (Kalafat, 1994: 36).

Irak Türkmenlerinde salı gecesi *hınnalama* merasimi düzenlenir. Oğlan tarafından bir leğen kına, kız evine götürülür (Bayatlı, 2012: 316).

Gagauzlarda kına gecesine katılanlar cuma günü hamama giderek temizlenir. Çalgıcılar eşliğinde hamamdan dönerler. Gelin, hamam çıkışı iki kadın eşliğinde orada bulunanların elini öper (Güngör-Argunşah, 1991: 29).

Kelimenin aslı Arapça'da *hinna*; kına ağacının yapraklarını kurutarak elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz anlamına gelmektedir (TDK, Türkçe Sözlük, 2011: 1410).

Kaşkaylarda kına gecesine *hına bendun*, *şeb-hına bendik* veya *hına göydük* denilmektedir (Karaaslan, 2010: 232).

Çalışma sahamız Bahar'da, kına gecesi için *hına bendan* adlandırması kullanılmaktadır. Yığınak gecesinden bir sonraki gün akşam yedi, sekiz gibi *hına bendan* gecesi düzenlenir. Oğlan evi tarafından bir tepsi içinde kına, nogul, nebat ve çeşitli şekerler koyularak daire çalanın eşliğinde kız evine götürülür. Bu sırada kız evine erkeklerden sadece küreken girer. Gelin ve kürekenin sağ ellerine kına yakılır ve birleştirilir. Tepside kalan kına ise kırmızı bir gülün sapıyla orada bulunan kızlara paylaşılır. Burada kırmızı gül kullanılması, kırmızının mutluluk, şâdlık, güzellik sembolü olması inancındandır. Kız tayfası da oğlanın damdan atacağı elma, nar ve diğer saç malzemelerinin yanında damatlığını, gömleğini, ayakkabısını ve tıraş aletlerini oğlan tarafına verir. Oğlan evi de çalıcılar eşliğinde oynaya oynaya kendi evine getirir.

Kırsal kesimlerde hâlen var olmakla birlikte eskiden kız ve erkeğe ayrı ayrı kına yapılırdı. Kıza kız evinde veya gelin hamamında, oğlana ise küreken hamamında kına yapılırdı.

Erte gün saat aşkam yeddi, sekiz olar hına benda gecesi. Oğlan övü şam yiyerler, mecmek içine hına, nogul, nebat, şirini koyarlar, daire çala çala apararlar kız övüne. Hınanı sahlarik fakat [sadece] küreken girer içeri. Burada kızın ve oğlanın sağ ellerine hına koyarlar. Sinide kalan hınanı bi dane kızıl gül sapıyner kız pay eyler. Kızıl ki şadlıktır. Burda kız tayfasının aldığı oğlanın narını, almasını, namazlığını, damatlığını, köyneğini, ayakkabını, yüz kırharını, baş kırharını [tırış aletlerini], nebatını arvadlara görseterler. Koyarlar mecmek içine biraz oynarlar, oğlan herkim ki orda oynar ona pul verer, dobare gelerler oğlan övüne (KK.32).

Gelin adayının avucuna konulan kınaya, genç kızlardan her kim dokunabilirse kısmetinin açılacağına inanılır. Bu nedenle gelinin avucuna

kına koyulduktan sonra gelin hızlı bir şekilde elini kapatmadan genç kızlar el vurmaya çalışır.

Gelinin avucuna hına koyanda gelin avucunu yumar. O hınadan herkes vurabildi eline, bahtı açılar (KK.19).

Bahar'da, eskiden kına gecesi kadınlar arasına erkek kılığında bir kadın da dâhil olurdu. Elinde sigara, tesbih tutan ve erkek kıyafetlerini giyen bu kişinin kadın olduğunu hiç kimse ilk başta anlamazdı. Bu nedenle kadınlar ilk gördüklerinde çok korkar ve çekinirlerdi. Daha sonra bu kişinin kadın olduğu anlaşılır ve birlikte oyun oynanırdı.

Kadimde, bir merasim varmış ki hına benda günü arvadlardan birini kişiye oşkarmış [benzermiş]. Heç kes bilmezmiş ki o kişi arvadır. Sigar tutardı elinde, tesbih tutardı birden girerdi içeri. Hamısı üreği çatlardı. Sonradan bilerlerdi ki arvadtır. Arvadlarla ayrı ayrı oynardı (KK.19,32,39,43,54).

3.8.3. Çörek Dağıtma

Düğünden hemen önce veya düğün günü çörek, hamur ve düğün yemeği yapılarak dağıtılması düğünün başlayacağına haber veren bir gelenektir.

Düğün yemeği olarak pişecek keşkek aşı için gereken buğday, gençler tarafından dövülerek kabuğundan arındırılır. Keşkek pazar günü pişirilir ve gelin alınmaya gidilmeden tüm köylülere dağıtılır (Balaman, 1983: 141).

Düğün öncesi sabahtan kadınlar toplanarak oğlan evine *katlama* [bir çeşit yufka] pişirmeye giderler. Bazı bölgelerde kırk bazı bölgelerde ise yirmi katlama pişirirler (Uzun, 2007: 69-70).

Yörüklerde, düğün sahibi değirmene hediye olarak un gönderir. Buna *düğün unu* denir. Düğüne katılacakların unu bu değirmende bedava öğütülür (Yalman, 1993, 1: 19).

Bahar'da yapılan çörekler, düğün için gelenlere verilmesinin yanı sıra belirli ailelere de gönderilerek düğüne davet edilirdi. Bazı aileler düğüne bir hafta kala oğlan evi tarafından yoğrulan hamurun bir kısmını kız evine gönderir bir kısmını da oğlan evinde bırakırdı. Bazı aileler ise düğün günü yoğurup tandıra vururdu.

Bu çöreği üç kadın yapardı. Bunlardan biri oklava ile hamuru açardı, ikincisi tepsi üstünde hamuru çevirerek inceltirdi, üçüncüyse hamuru tandıra vurardı. Çörek almaya kim gelirse aldığı çörek karşılığında yardım amaçlı *deso pulu* olarak adlandırılan sembolik bir miktar para bırakırdı. Eskiden bu gelenek yedi gün boyunca yapılırdı. Bu geleneğin günü de düğün gününün kısalmasına paralel olarak kısalmıştır. Şimdilerdeyse *aşbazhane* denilen yerlerden düğün yemekleri sipariş edilmektedir.

Kaynak kişilerin çörek dağıtma ile ilgili aktardıkları bilgiler şunlardır:

Kadimde çörek de yapardık. Bir hafta ki kalır toya oğlan eyi çörek yapardı, gönderirdi kız eyine. Kız tarafı gelerdi oturardı. O ki çöreği vurardılar tendüre, bi dane kâse koyardı tendür yanına onlar gelerdi her biri bice lokma çörek yiyerdiler, pul salardılar (KK.15).

Hamuru yoğururlar, konşular yığılırlar. O ki tendüre çörek vururlar, onlar gönderer çörekleri toya davet eylemeye. Her kim gelse deso pulu verir. Üç nefer yaparmış hamur. Biri verneynen [oklava türü] hamuru açarmış biri mecmek üssünde hamuru ohluynen [oklavayla] çevirermiş biri de tendüre vurarmış. Başaran var dört gün yapardı, başaran var yeddi gün yapardı. Otuz çörek, otuz girde, iki dane de ter helva [yaş helva], hına doldurardık üç dane mecmeye, bice dane de helat koyardık çala çala, oynaya oynaya aparardık kız övüne. Kız övünde pay eylerdiler. Kız övünde de çalardılar oynardılar, kızın nenesi mecmeyi götürenlere iki tümen pul verirdi. Mecmeyiy koyardılar yere görsetirdiler hamı zatları [şeyleri]. Ondan sonra seher kız övü gelerdi, oğlan övüne çörek mübarek olsun (KK.14,39).

2.8.4. Erkek Tarafının Hazırlığı

2.8.4.1. Küreken Hamamı, Tıraşı, Giydirme ve Bezetme

Bahar'da, küreken düğüne hazırlık için kına günün bittiği gecedan hamama gider. Hamama âşık eşliğinde çala oynaya gidilir. Küreken bazen hamam içinde bazen de hamamdan üzerinde fiteyle çıktıktan sonra küreken damatlığını giyer. Buna *küreken giydirme* denilir. Küreken giydirme küreken tıraş olduktan sonra da yapılabilmektedir. Hamamın içinde ve çıktıktan sonra sağdıç-solduç kürekenin kıyafetlerinin çalınmamasına dikkat

eder. Kürekenin kıyafetleri çalınırsa çalan kişiye para verilmek zorunda kalınır. Sağdıç kürekenin başında küreken paltarını [ceketini] üç defa dolandırır. Üçüncüsünde küreken, paltarı dişler. Burada dişleme pratiği büyük ihtimalle nazardan korunmak için yapılmaktadır. Nitekim hamamdan çıktığında kürekeni nazardan korumak için üzerlik de yandırılır.

Türklerin sosyal yaşamının her aşamasında kurban, önemli bir yere sahip olmuştur. Türkler Tanrıya yakarış, ata ruhlarını anma, bereket dilekleri, doğum, toy-düğün, şölen, bayramlar, antlaşmalar, ölüm ve mezar ziyareti gibi çeşitli durumlarda kurban sunmuştur (Arık, 2005b: 158). Bahar'da da karşılaştığımız bir başka pratik ise küreken ve gelinin hamamdan çıktığı esnada ayaklarına kurban⁴³ kesilmesidir.

Küreken hamama gittiğinde kız evinden tepsiler içinde karpuz, şerbet ve nebat gelir. Bunlar hamamda kürekenin arkadaşlarına paylaşılır.

Küreken hamamdan dışarı çıktığıdaysa dışarıdakilerle selamlaşır. Selamlayan ve kutlayan kişiler, kürekenin cebine para koyar. Bu sırada gelin tarafından bir gurupta oğlanı karşılamaya gelir.

Oğlan tarafı daha sonra kahvaltıya evine gelir. Kahvaltı burada yapıldıktan sonra kız evine *küreken naharı* olarak adlandırılan nahar yemeğine [öğle yemeğine] gidilir. Eskiden bu yemekte sadece helva olurdu. Şimdiyse çeşit çeşit yemekler olmaktadır. En yaygın olanıysa abğuşt [et çorbası] ve düğü içinde kebaptır [pilav-kebab]. Küreken naharı yendikten sonra yemeği hazırlayan kişi için küreken, sofranın altına para bırakır. Kız tarafıda küreken ve yoldaşlarına helat verir. Daha sonra oğlan evine dönülür.

Küreken evine geldiğinde bir kürsü üstüne oturtulur ve damat tıraşı yapılır. Buna *küreken bezetme* denilmektedir. Kürekeni *dallek* olarak adlandırılan kimseler tıraş ederek hazırlamaktadır. Dallekler tıraşı mümkün olduğunca geç bitirmeye çalışırlar. Çünkü tıraş boyunca dalleğe para verilmektedir. Tıraşı ne kadar geç bitirirse o kadar para alacağı anlamına gelir. Bahar'da bazı dellak isimleri şöyledir: Usta Yahya, Usta Muhammed, Usta Şaban, Usta Beytullah.

⁴³ Adriyetik'ten Çin Seddine kadar her yerde bilinen kanlı ve kansız kurban kesme geleneği çok eski bir Türk âdetidir. İlk olarak *ak boz atın* kurban edilmesi şeklindeki kanlı kurban geleneği zamanla koyun, keçi, deve gibi hayvanların kesimine dönüşmüştür (Alptekin, 2011: 246).

Eskiden, küreken ve gelin bezetildikten sonra gelin alınmaya gidilir ve ardından da düğün eğlencesi başlardı. Günümüzdeyse gelin ve damat bezetildikten yani süslendikten sonra dış çekim de denilen fotoğraf çekimine gidilmektedir.

Kaynak kişilerin kürekenin hazırlığı üzerine aktardıkları bilgiler aşağıdaki gibidir:

Erte gün ki çıhmamış saat beş, altı, oğlan yoldaşlarıynen gider hamama, temiz yuyarlar. Hamamın içinde kürekenin yoldaşları durarlar ki heçkes başarmaya kürekenin libasını, ayakkabını götürer. Eger bir nefer götürse gerek ona pul vere. Sonra küreken giydirme eylerler. Sağdıç kürekenin başında küreken paltarını [ceketini] üç defa dolandırır, üçüncüde küreken paltarı dişler çıkar yazıya [dışarıya], yakın yoldaşları gelir, mübarek eylerler. O vahit her kim küreken el verse, öpse, mübarek eylese kürekenin cebine pul koyarlar. Gelin tarafı da gelir oğlanı görmeğe. Veli gelin gelmez. Oğlana bice altın zincir salarlar boynuna ya gül vererler. Gelin tarafı dobare [ikinci kez] döner gelir övüne. Oğlan tarafı gelir öz övüne, çalar, oynar, sobhane [kahvaltı] yerler, konaklar giderler övlerine. Nahar vahti oğlan bice yakın yoldaşını alar gider kız tarafının verdiği nahara. Veli konşu övünde olar, kız olmaz. Buna diyerler küreken naharı. Oğlan övünde de nahar verilmekte ve konahlar orada yemekteler. Küreken naharı yiyenden sonra sofrı altına pul koyar [yemeği yapan için koyar]. Kız tarafı da küreken yoldaşlarına helat verer. Kadimde bu naharda fakat helva olardı. Veli elan çoh yemek olar. Yemeği yiyenden sonra gelerler öz övlerine. Kürekeni koyarlar kürsü üssüne. Kürekenin başını, sakalını tüyünü kırharlar. Buna diyerler küreken bezetme. Baş kırhana pul vererler (KK.34).

Bu resmi rüsum [gelenek] kadimde var idi. Kürekeni uğurlardılar [çalardılar]. Gelinden isterdiler o vahit bir tümen, beş tümen ki kürekeni azat eyleyeler. Küreken hamama gidende gerek libaslarını yazıya koymaya. Eger ki aparalar, pul isterdiler. Veli elan bu merasim yok (KK.7).

Hem küreken hem gelin hamamdan çıhdıktan sonra ayağına kurban keserler (KK.27).

Hamamda hamamcı pul alardı, kürekeni yuyardılar. Eger yaz [dışarı] idi büyük siniler içinde, tabak tabak karpuz tike tike eylerdiler, kız evi yollardı küreken için. Gelerdiler eye yatmah yok idi. Onlar ki Bahar'da var idi, damadın tüylerini kırpardılar, onlara da diyerdiler dellak. Bu dellaklar gelirler bu merasimlere, kürekeni arayış eyliydiler. Kürekeni koyardlar kürsü üssüne, dellak gelir tüyünü kırpardı, üzünü alardılar. Dellaklar kürekenin tüyünü bala bala kırpardı, geç eylerdi ki merdum pul vere (KK.30).

Kürekeni göndererler hamama. Bi mecmeye hına vururlar, aparurlar kız eyine. Hınanı koyurlar gelinin avucu içine. O ki hınayı koyar ellerine, ona pul vererler. Kız eyi de karpuz, şerbet aparır hamama küreken için. Kürekeni hamamdan çıkartırlar, od yandırlırlar, bice nefer oynarlar, gelirler eye, olar seher (KK.28).

Nahardan sonra oğlan eyinden gelirler kız eyine takriben yirmi nefer, damat libası aparurlar. Kız eyi bu libası vererler gelenlere, götürerler damat eyine. Küreken takriben saat dört, beş gider taht üssüne. Orda sağdıç libasını giydirer, başını kırhar [saçını keser] (KK.44).

Erte seher olardı, oğlan yoldaşları hamamda hına koyardı oğlan eline, oğlan övünden kız övüne mecmekinen fakat [sadece] hına aparardılar. Küreken yazı hamamından çıkanda her kim kürekeni öpse kürekenin cebine ya pul ya nebat ya alma koyardılar. Veli indi fakat pul koyurlar. Üzerlik de yandırdılar. Kız övü bice mecmek içinde alma, nar, şirini, nebat, karpuz göndererdi küreken için. Küreken bezedende pay eylerdiler. Öz övünde dallek gelir kürekenin başını kırhar. Böylesi için küreken bezetmek diyerler (KK.55).

Oğlana da hına eylerdiler. Saat beşte giderler hamama. Sağdıç, solduç hamamda kürekeni yuyandan sonra cevanları çağırurlar. Âşık getirerler, oynarlar, çalarlar. Küreken hamamdan fiteynen çıhardı yaza, paltarını giyerdi. Orda gerek sağdıç ya solduç birisi durar ki heç kes onun libasını uğurlamaya [çalmaya]. Eger uğurlasa [çalsa]

gerek küreken pul vere. Küreken paltarını giyer, yoldaşları cebine pul koyar. Kürekenin övünün yanına kız tarafı gelir kürekeni görmeğe. Bi dane helat [hediye] getirirler. (Bu hediye genelde altın zincirdir). Küreken gelir öve. Sobhane [kahvaltı] yerler. Küreken nahar da gider gelin övüne. Buna diyerler küreken naharı. Yoldaşlar helat [hediye] alarlar. Küreken bice pul koyar sofranın altına. Küreken dobare gelir öz övüne. Kürekeni koyarlar kürsü üssüne, başını kırharlar. Çalıcılar çalarlar. Gelini de arayış [kuaför işlerini] eylerler. Küreken gider, gelini alar, gider bağa, eks [fotoğraf] çehmeğe. Gelini aparar, öz övüne, toy başlar (KK.34).

Dallek ki kürekeni arayış eyleyende, bir nefer bi dane kâse koyardı. Kâse içine su salardı, sikke koyardılar, bi dane de alma salardılar. Herkes o kâse içine sikke salardı. O pulların hamısı dalleğin olardı (KK.60).

2.8.5. Kız Tarafının Hazırlığı

2.8.5.1. Gelin Hamamı-Gelin Süsleme / Gelin Bezetme

Erkek tarafının hazırlığı bir yana dursun, kız tarafı da gelinini hazırlayıp süslemek için bir taraftan uğraşmaktadır.

Bolu'da gelin pazartesi hamama götürülür. Hamam masrafını erkek tarafı karşılar. Samsun'da kız çarşamba günü hamama götürülür. Davetlilere hamamda sabun dağıtılır. Giresun'da beş gün süren düğünün ilk günü gelin hamama götürülür. Trabzon'da düğünün başladığı salı günü gelin hamama götürülür (Ertenduğ, 1967: 44).

Bahar'da ise kürekenin düğün günü sabahı hamamdan çıkmasından hemen sonra gelin hamama götürülmektedir. Eskiden kına hamamda yapılırdı. Gelinin hamama gittiği sırada kız tarafı, oğlan evinin gönderdiği kınayı hamamda gelinin başına, ellerine ve ayaklarına yakardı. Güzel gözükmesi için kınayı güzel hat şekillerinde yandırırıldardı.

Gelin hamamdan çıktığında erkek tarafından bir grup karşılar. Çala oynaya kız evine gidilir. Burada geline, Farsların *arayış eylemek*, Türklerin ise *üz almak* [yüz almak] olarak adlandırdığı işlemler uygulanır. Gelinin süslenmesine ise *gelin bezetme* denilmektedir. Eskiden bu işleri yine kadın

bir *dallek* yapmaktaydı. Fakat şimdilerde araşgah [kuaför]'lar bulunmaktadır. Küreken tıraşında olduğu gibi gelin bezetmede de gelinin üzünü alan arvada kadınlar arasında para toplanarak verilir. Bu paraya da *deso pulu* denilmektedir.

Gelin bezetme ile ilgili kaynak kişilerin belirttikleri bilgiler şunlardır:

Nece il bundan kabah bu gece diyerdiler yığınak gecesı, şamı yiyenden sonra âşıklar çalandan sonra küreken giderdi hamama. Hamamdan çıkandan sonra yeddi yerde od [ateş] yandırardılar. Gelerlerdi eye, seher gene nahar vererdiler, aşkam gelin gelerdi. Elan gelin gece gelir. Küreken erte seher hamamdan çıkar. Gelin giderdi hamama, üç kese hına aparardılar. Bir nefer baş tutar olardı. Hamının başını özleri yuyardı, onların başına hına koyardı. Gelinin kışlarına, ellerine [bacaklarına] gaşeng hatt-ı hına koyardı. İndi diyerler yenge gelsin, sağdıç gelsin (KK.56).

Bunlara diyerdiler üz alan [yüz tüylerini alan kişi]. O muga sendelye yok idi, yastık var idi. Yastıkları koyardılar üssüne, gelini koyardılar onun üssüne. arvad dallek gelerdi, leğen getirerdi, gelinin elinen üzünü yuyardılar. Veli bundan bir gün kabah da gelini götürerdiler hamama. Aşanilar, familler yek tümen vererdiler, koyardılar gelinin başı üssüne, bice nefer sahlardı bu pulları, bunlar hediyeydi gelin için. Bu resmi rüsüm 1320 ile (1941 yılına) ceng şiddetinen var idi. Gelin hamamı, gündüz idi, toy naharından kabah idi. Kırmız duvak salıpdılar başına, bice nefer ayna tutar kabahına, oynuya oynuya giderler. İki dane de kız uşak başmaklarını tutarlar. Gelini hamamdan çıkarardılar, od yandırardılar, dinimiz kadim zerdüş imiş, ateş bizim için mukaddesdi, bu od o mugadan kalıptı. Gelini yuyardılar, temiz libaslarını giydirerdiler, gene od yandıra yandıra, çala çala giderdiler. Eyni karpuzu küreken yollardı (KK.14).

Kız yoldaşları hamamdan sonra gelerdiler kız övünde koyardılar kız eline, ayaklarına, kışlarına. Elan bucur [böyle] değildir. Oğlan yazar kız sağ eline, kız yazar oğlan sağ eline, tutarlar ellerini bir. Oğlan övünden on beş nefer dallekinen gider kız övüne, gelini bezeder. Böylesi için de diyerler gelin bezetmek. Bezedenden sonra

hamı kes pul toplar, koyar dalleğin yanına. Kızın nenesi de gelir mübarek olsun oda pul verere dalleğe, buna diyerdiler desso pulu. Elan araşgah [kuaför] var. Veli o vahit övde bezederdiler (KK.26).

2.8.6. Gelin Göçürme / Gelin İndirme / Gelin Getirme

Gelin hem kendi evinden çıkması sırasında hem de oğlan evine getirilmesi sırasında birtakım töreler ve ritüel işlemlerden geçer (Örnek, 1977: 197).

Gelin alma günü genellikle pazar günüdür. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra kız evi, kızlarının gideceğinden dolayı hüznü olurken oğlan evi aileye yeni birinin katılacağı düşüncesiyle sevinç içinde olur. Kız evi önüne gelindiğinde çeşitli oyunlar oynanır, halaylar çekilir. Genellikle kız tarafından kimse bu oyunlara katılmaz. Gelin alındıktan sonra konvoy hâlinde çalıcılar eşliğinde bölgede bir tur atılır (Başçetinçelik, 1998: 199).

Kadirli’de pazar sabahı davulcular *indi-bindi nağmesi* adı verilen bir vuruşla gelin almaya gidildiğini duyururlar (Çeribaş, 2004: 167).

Ceyhan Yörüklerinde kızı almaya gidenlere oyunlarla zorluk çıkartılır. Gelin almaya giden alaya *samen* denilmektedir. Bir erkek çocuğuna *kepez* giydirilir. Gelin evine varınca bu çocuk oynatılır ve bahşiş toplar (Cin, 2004: 97).

Afyonda gelin, arabadan indirilmeden önce ekonomik durumu olanlar gelinin ayağına kurban keserler (Karanfil Güldemir, 2008: 64).

Mersin’de gelinin babasının sağ olmaması hâlinde kuşak, abisi veya amcası tarafından bağlanır (Bali, 2015: 265).

Kozandağı Yörüklerinde ay yıldızlı bayrak veya al bir bez gelin kapısı önüne asılır. Çeyizler dışarı çıkartılır. Gelini güveyin evi önüne yengeler getirir. Gelin attan inmeden evvel başı üstüne saç atılır. Attan inmemesi üzerine kayınpeder tarafından at, tarla ziynet eşyaları gibi hediyeler verilir (Yalman, 1993, 2: 215-216).

Batı Trakya’da yaşanan Türklere damadın annesi gelinin başına grep örter ve şeker atar. Gelin arabaya bineceği sırasında etrafındakilere şeker atar. Babası da cebindeki para ve şekerleri arabanın üstüne atar (Moumin, 2009: 74).

Kerkük Türkmenlerinde gelin getirilirken damat kendi evinde bekler. Gelin getirilirken yolda silahlar ateşlenir (Saeed, 2014: 51).

Bahar'da ise bu pratiğe *gelin getirme* denilmektedir. Eskiden at ile getirilen gelin, günümüzde arabayla getirilmektedir. Oğlan tarafı 1940'lı yıllara kadar kız almaya beş at ile giderdi. Bu atlar beyaz renkte olurdu. Kızın atına kırmızı renkte süslemeler bağlanırdı. Oğlan evi gelin evine geldiği sırada aşağıda çalıcılar eşliğinde oyun oynanırken yukarıya erkeklerden sadece oğlan ve babası çıkartılmaktadır. Küreken yukarı çağırılmadan önce gelinin kardeşi tarafından gelinin başına bir kırmızı duvak örtülür. Buna *duvak örtme* denilmektedir.

Daha sonra oğlan tarafından erkek çocuğu çok olan bir kadın veya erkek bir çocuk gelinin beline kırmızı kuşağı bağlar. Buna *bel bağlama* denilmektedir. Bu kuşak bağlama sırasında gelin kuşak üzerinden üç veya yedi defa atlar. Kuşağı bağlayan kişi *yedi oğlun olsun, bir de kızın, o kızın da alam oğluma* veya *yedi oğlun olsun yedisi de Kur'an okuyan olsun, bir kızın olsun, kızın halı tokuyan olsun* diyerek kuşağı bağlar. 2000'li yıllara kadar bel bağlama geleneği küreken evinde yapılmaktaydı. Bu gelenek daha sonra kız evinde yapılmaya başlandığı kaynak kişilerce belirtilmektedir. Gelinin beli bağlandıktan sonra Lalecin ilçesinde bu kuşağa makasla ufak bir kesik atılır.

Gelin çıkmahda at getirerdiler, gelini bindirerdiler. 1280'den (1901'den) 1320 ile (1941 yıla) ceng [kadar] atın hamı yerine kırmızıyinen bağlardılar. Bice dane de atın anlıya ayna vurardılar. Gelinin dayısı gelerdi atın başını tutardı. Dalında [gerisinde] avratlar çala çala dört, beş dane atinen gelerdiler. Atlar ak olardı ki gaşeng ola. O muga nar kem idi. Veli bazı hanevadeler bu iş için nar sahlardılar. Gelin eyinden gelerdiler küreken eyine. Küreken, sağdıciyinen gelerdi gelinin yanına. Gelin gelmezdi, komazdılar. Hediye vererdiler geline ki gele. Kaynata gelerdi, eger hanevade de pul çoh olardı, diyerdi bağı verdim geline. Eğer olmayaydı diyerdi ağaçlığımı verdim geline. Bir dayı, bir emmi tutardı gelinin kolundan. Börkünü götürerdi koyardı başına, aparardılar içeri. 1380 (2001 yılına) iline ceng bel bağlamak küreken eyinde idi. Veli tebdir oldu bel

bağlamak kız eyine. Bice uşak oğlana aparardılar, vererdiler, o gederdi bağlardı. Bağlayandan sonra diyerdiler gelin, yeddi oğlun olsun yeddisi de Kur'an okuyan olsun. Bir kızın olsun, kızın halı tokuyan olsun (KK.14).

Bel bağlamada gerçekleştirilen bir başka pratikse kızın beline bağlanan kırmızı kuşağa, akşam çiftin baş başa kaldıklarında aç kalmamaları için çeşitli yemeklerin bez içinde bağlanmasıdır.

Kaşkaylarda bu kuşağa bir miktar para, kül tuz veya bir parça ekmeğe bağlanmaktadır (Karaaslan, 2010: 342).

Bahar'da ise ahır *tûşe* [baba evinden yediği son yiyeceği] olarak adlandırılan bir bez parçası içinde çörek ve et bağlanırdı. Gelin *tûşesiz* olmaz denilirdi. Bu *tûşe* içindeki çöreğin ve etin yedi lokma şeklinde koyulduğu belirtilmektedir. Bazı kaynak kişiler bu *tûşeye* eskiden abguştı [et çorbasını] az sulu olacak şekilde konulduğunu da belirttiler.

Bele bağlanan çöreğe ahır tûşe diyerler Tûşe ki olar yolluk. Bunu da kapıya çatanda vurardı. Burada gerek yedi lokma olardı. O kuşağa etinen çörek bağlardılar ki böylesi için tûşe diyerdiler. Diyerdiler gelin tûşesiz olmaz (KK.19,26,32,39).

Duvak salan vahit gelin tarafı kürekenin bacısına bice tavuk ya kebabı kırmızı parçaya düğümler, verer ki aparsınlar bu gece yiyeler (KK.12).

Gelinin kuşağı bağlandıktan sonra kız evinden çıkartılacağı zaman gelinin kardeşi kapının önünü keserek gelinin çıkmasına izin vermez. Buna *kardeş yolu* veya *kardeş gücü* denilmektedir.

Sonra küreken yazıya çihar ki gelini maşine [arabaya] bindire. Kızın gardaşı koymaz ki pul ister. Buna diyerler gardaş yolu, gardaş gücü (KK. 12,15,17,32,39,34,35,59).

Bu gelenek Harput'ta *kardaş hakkı*, *kardaş bahşişi* (Araz, 1995: 114), Irak Türkmenlerinde *gardaş heleti* (Bayatlı, 2012: 332) olarak geçmektedir. İran Türklerinde ise bu pratik, gelinin kardeşi tarafından alıkonulması ve götürülmesine izin verilmemesi şeklinde gerçekleşmektedir. Gelinin otomobile veya *kecaviye* [deveye] bindirildiği sırada gelinin kardeşi tekrar

önlerini keser. Bunun üzerine oğlanın büyük abisi, kızın kardeşine *agahalat* denilen bir hediye vererek gönlünü alır (Uzun, 2007: 71).

Gelinin çıkmasına izin verilmediği bir başka durumda kebinnamenin oğlan tarafından getirilmemesidir. Kız ve oğlanın evliliklerinin belgesi olan kebin [nikâh] kâğıdı, kızın babasına verilmeden kızın evden çıkmasına izin verilmez.

Gelin evden çıkarken bu sırada bekar kızlar, gelinin evinden eşya çalmak için hazır beklemektedirler. Gelinin evinden bir şey çalma pratiği Anadolu'da da çok yaygındır. Bir şey çalma pratiğiyle gelindeki kısmetin, bahtı kapalı olan kızlara geçeceği düşünülmektedir.

Gelin getiren vahit, oğlan tarafı kız övünden herhangi bir zat uğurlar [çalar]. Diyerler ki bu kızın ruzusu [bereketi] gelsin o öve (KK.19).

Gelinin kardeşine, para verildikten ve babasına kebin gösterildikten sonra kürekenin evine doğru çala çala, geze geze giderler. Buna *gelin gezdirme* denilmektedir. Gelin, oğlan evinin kapısına geldiğinde hediye almadan arabadan inmez. Bunun üzerine kaynana tarafından tarla, ağaçlık vb. gibi hediyeler verileceği sözüyle arabadan iner. Arabadan inerken gelinin başına nogul, nebat ve şirinlikler atılır.

Gelin arabadan indikten sonra sağ koluna dayısı, sol koluna amcası girer ve bölgede yandırılmış olan yedi od [ateş]'dan en büyüğü üzerinde üç defa atlatılır. Akabinde başına börk geçirilir. *Börk koymak* veya *börk götürmek* deyiimi bölgede aldatmak, kandırmak anlamına gelmektedir. Böylece kürekenin, gelini kandırıp evlendiğinin sembolü olarak başına börk koyulur.

Gelin gerdek otağına girene kadar başına, Kur'an ve ayna tutulur. Aynanın kırılmamasına çok önem verilir. Aynanın kırılması durumunda, yeni gelinin evliliklerinin iyi gitmeyeceğine inanılır.

Kazak Türklerinde, *sinsa* [ayna] kırılırsa ailede kavga çıkacağına inanılır. Kırılan ayna parçası ev sahibinin başı etrafında üç defa dolaştırılır ve atılır (Kalafat, 2002: 322) örneği konuyu özetler mahiyettedir.

Ayna yerine *bal çırası* 'nında kullanıldığı olur. Yolun aydınlık olması için bal çırası yakılarak gelinin eline verilir. Bu çıracak oğlan evine varıncaya kadar sönmez ise mutluluk alameti olarak düşünülür (Kalafat, 2009b: 63).

Bu örnekte de aynanın kırılması karşısında getireceği olumsuzlukla ayna yerine kullanılan bal çirasının sönmesinin getireceği olumsuzluk düşüncesi aynıdır. Birinin kırılması, diğerininse sönmesi kötü şeyleri doğuracağı inancı bulunmaktadır.

1940'lı yıllardan önce gelin getirileceği sırada Bahar'a özgü bir gelenek uygulanmaktaydı. Küreken ve kardeşi birer kılıç aldıktan sonra ata binerek gelin evinin önüne gelirdi. At üstünde kılıçları çekerek gelinin kapısına üç kere kılıç sallardılar. Bu gelenek de temelde, göz dağı vermek üzerinedir. Küreken, boşanma gibi bir durumda gelinin başına gelecekleri sembolize eden bir mesaj vermektedir. Fakat bu merasim bölgede artık yaşatılmamaktadır.

1320'den (1941'den) kabah [önce] isterdiler gelini getireler, küreken ve gardaşı binerdiler ata, bice dane kılıç alardılar, gelerdiler gelinin kapısına. Çekerdiler kılıçları, tahtaydı kapılar vurardılar üç dane. Diyerdiler eger boşansan bu geler başına (KK.14).

Gelin otağa girdiği sırada Anadolu'da da yaygın olan kapıya el vurma veya bir şeyin sürülmesi pratiği uygulanmaktadır.

Ağrı'da, gelin eve gireceği sırada elini kapının eşiği üstüne sürer. Böylece eve hayır getireceğine inanılır (Kalafat, 2005: 171).

Bahar'da da gelinin kuşağına asılan *ahır tüşenin* yanında *çerb-i şirin* olarak adlandırılan şekerli yağ karışımı verilir. Gelin eve gireceği sırada kapının yukarı eşiğine bu yağı sürer ve böylece yeni geldiği eve şâdlık getireceğine inanılır.

Yeni gelenin yabancılığını sonlandırmak için *hoş geldin hoş geldin* adlı şu şiir söylenmektedir:

*Gelin ağlar diyer ata,
Kan yaş töker kirpik bata,
Tevfik [şiir gereği verilen bir adlandırma] oldu sana ata
Gelin hoş geldin hoş geldin.*

*Gelin ağlar diyer ana,
Kan yaş töker yana yana,
Aynur [şiir gereği verilen başka bir adlandırma] oldu sana ana,*

Balam hoş geldin, hoş geldin.

*Gelin diyer gardaş gardaş,
Yaşın töker yavaş yavaş,
Gardaşlarım sana gardaş,
Gelin hoş geldin hoş geldin.*

*Gelin diyer bacı bacı,
Yaşın töker acı acı,
Bacılarım sana bacı,
Gelin hoş geldin hoş geldin.*

*Gelin diyer emme emme,
Yaşın töker şemme şemme,
Emmelerim sana emme,
Gelin hoş geldin hoş geldin.*

*Gelin diyer hala hala,
Yaşın töker bala bala,
Halalarım sana hala,
Balam hoş geldin hoş geldin.*

*Eline pişirin kumağı,
Üstüne töktürün sarı yağı,
Tevfik ağanın aziz konağı,
Gelin hoş geldin, hoş geldin.*

*Hoppum hoppun olsun gelin⁴⁴,
Kızıl toppun olsun gelin,
Yedi oğlun olsun gelin,
Bice de kızın olsun gelin (KK.19).*

⁴⁴ Hop istek anlamında kullanılmaktadır. İsteğim senin isteğin olsun gelin anlamına gelmektedir.

Kaynak kişilerin gelin getirme üzerine aktardıkları bilgiler aşağıdaki gibidir:

Gelin ki geler kapıya maşinden [arabadan] inmez aşağı, pul ister. Buna diyerler attan inme (KK.7).

Kadimde vererdiler. Gelin her kademe ki götürürdi [her adım attığında] gerek pul vereydiler (KK.26).

Oğlanın gardaşı belini bağlar. İki defa salarlar, üçüncü de bağlar böylesini. O vahit diyer yeddi oğlan olsun, bice dane kız, o bice dane kız da alam oğluma (KK.32).

Toy günü gelerler ki gelini aparalar, gerek kebinnameyi getire. Kebinnameyi koyardılar bice dane ipek destmala, oğlan eyi getirirdi verirdi kız eyinin bi dane aksakalına [büyüğüne]. Eger kebinname getirmeye oğlan eyi, o vahit kızı vermezdiler. Kızın gardaşı olaydı, dayısı olaydı, durardılar kapıda gelini tutardılar kolundan gardaş yolu, gardaş gücü ver. Vermeyidiler komazdılar gelini kapıdan çıkaralar. Oğlan eyi kapıda duran nefere pul verirdi, oda yol verirdi ki gelin gide. Kadimde takriben on tümen pul idi. Elan ferk eyler. Bi dane çınak [çanak] doldurardılar suynen. Gelirlerdi gelinin darısına [arkasına] o suyu vererlerdi oğlan eyine. Üç dane yastık koyardılar otağa, gelini dolandırardılar üç defa, gelin yastığa oturardı ondan sonra çıkarardılar gelini yazıya [dışarıya]. Diyerdiler ruzusu [bireketi] kala bu eyde. Gelin giderdi oğlan eyine, oğlan başı üssüne nebadı dolandırardı atardılar, gelin de kadimde yağinen şire, indi şekerinen yağa parmağını vurardılar, kapı üzüne vurardılar. Biz buna diyerdik çerb-i şirin (KK.15).

Gelin eyden çıhanda oğlan eyi büyük ayna tutardılar. Veli kız eyi yengelerinen gelinin başı dalına Kur'an tutardık. Aynanı Huda eylemesin sinsin [kırılsın]. Ya kişi öler ya arvad öler. O aynanı oğlanın bacısı tutardı. Kur'an'ı tutardılar ki kaza beladan irak eyleye (KK.32,39).

Hazır olarlar, aşkam giderler gelini almaya. Giderler gelinin belini bağlarlar. Bel bağlayan gerek ki musibet görmemiş olsun, cömert olsun, oğlan uşağı çoh olsun. O bel bağlayanda diyer yeddi

oğlun olsun, bir kızın, o bir kızında benim olsun. Yeddi defa kıçından, baş üssünden geçirer, bağlar. Kadimde o bele bice destmal içine yemek koyardılar, bağlardılar. Mesela o gece abğuşt [et çorbası] goştunu [etini] koyardılar çörek arasına, bağlardılar ki geline şam vermezdiler. Geline bice kâsede su bice kâse yağ bice de şeker verirek ki seher onu kumağ eylerler. Onu da gelin, emme ve dayı kolunda öz eyine gelende parmağını batırarlar, vurur eyin kapını üssüne. Manisi [anlamı, geçmiş] gelirem ki bu eye, bu ey hem yağlı olsun hem şirin olsun. Buna diyerler çerb-i şirin [tatlı yağ] (KK.12,22,29,56).

Gidermişler içeri, evvel kürekenin bacısı geline başı üssüne duvak salar. Kadimde bi arvad salardı. Veli elan oğlan özü salar. Buna diyerler duvak örtme. Biraz oynarlar sonra oğlana diyerler gel. Sonra uşağı çoh olan aksakallı bi nefer kuşağı üç defa üstünden atlattırır, diyer yedi oğlun olsun bi kızın, o kızında benim olsun. Sonra bağlarlar gelinin beline. O vahit bice balaca oğlan uşak gelir kıyçıynen [makasla] biraz kesmez, tam kesmez. Fakat [sadece] oğlan uşak olsun ki uşakları hetmen [kesinlikle] gerek oğlan olsun. Sonra küreken yazıya çıhar ki gelini maşine [arabaya] bindire. Kızın gardaşı koymaz ki pul ister. Buna diyerler kardeş yolu, kardeş gücü. Çala çala, oynaya oynaya gezerler. Buna diyerler gelin gezdirme. Gelerler küreken kapısına. Gelin, oğlan evine geldiğinde arabadan inmeden kürekenden para ister. Maşinden iner nogul serperler başları üssüne. Gelin ayağına kurban keserler, üzerlik, od yandırarlar. Od üssünden gelin üç defa atlar. Getirerler börk koyarlar başına (KK.39).

Duvak örtmeden sonra gelini çıkarırken bir yandan dayısı bir yandan emmisi kızın koluna girer öyle getirirler. Çoh kadimde küreken gelin getrimeğe gitmezdi. Gelinin emmisiynen dayısı, gider gelini kolundan tutar, otağı dolandırır, otağdan çıkarar yazıya. Sonra kürsü üssüne bindirerlerdi, kürsü üssünden de ata. Gelin getirmede kuşağı kıçından atarken gerek sağ ayak olsun. Kadimde ata bindirerdiler, gelinin kucağınada bala oğlan uşak vererdiler ki oğlan uşağı olsun. Elan maşin vardır vermezler. Veli kebin kesilende vererler. Hem oğlanın hem de kızın kucağına vererler. Oğlan övünden

kız övüne güzgü aparırlar. Gerek o güzgü hiç sinmiye. Eger sinse gelin bahtı da siner, gerdek olmaz (KK.32).

Kız övünde kırmız kuşah bağlarlar. Gelini alarlar, şehristanda dolanarlar (KK.62).

Kıza kırmız kuşak bağlarlar. Buna diyerler bel bağlama. Bağlanan çöreğe ahır tûşe diyerler tûşe ki olar yolluk. Ayri olarak da yağinen şire [çerb-i şirin] koyarlardı. Bunu da kapıya çatanda vurardı (KK.47).

2.8.7. Nikâh

2.8.7.1. Mut'a (Müte) / Siğe

İran'da, *mut'a* veya *siğe* olarak adlandırılan bir nikâh türü bulunmaktadır.

Siğe Arapça'da; geçici nikâh türü, *mut'a* olarak geçmektedir. Siğe kelimesinin kullanımı Azerbaycan sözlüğünde; *siğe elemek* [nikâhlamak], *siğe ohumag* [nikâhlamak], *siğe ohutdurmag* [nikâhlatmak] şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Akdoğan, 1999: 667).

Mut'a nikâhı, belli bir günden belli bir yıla kadar kıyılabilir. Fakat ömürlük bir nikâh türü değildir. *Mut'a* nikâh süresi bittiğinde tekrar yapılabilmektedir. Bu nikâh türü çoğunlukla Farslar arasında yaygındır. Siğe temelde razılık anlaşması anlamına gelmektedir. Ticarete iki kişinin birbirinden razı olması yani alan memnun, satan memnun mantığı da bir siğedir. Bu nikâh türüne daha çok büyük şehirlerde rastlanılmaktadır. Bu nikâh bekar kızlarla kıyılmaz ve nikâhta şahitler olmaz. Taraflar kendi aralarında anlaşırsa *mut'a* nikâhı kıyılabilir.

Biraz uzun olsa buna diyerler siğe. Siğe nece ay olar, il olar, ömürlük olmaz. Siğe de altı ay tükenenden sonra gene istese olabilir. Kebin kesme ömürlük olar. Devrimden kabah, şah vahti on sekiz yaşdan bala kebin icazesi vermezdiler. O vahit on sekiz yaşına ceng siğe eylermişler (KK.40,41).

Mut'a [müte] nikâhı yapan kadın, mirastan tamamen mahrumdur. Erkek tarafının nafaka ödeme zorunluluğu bulunmaz. Erkek istediği zaman nikâh süresi bitmeden bile nikâhı tek taraflı bitirerek iptal edebilir. *Mut'a* nikâhına

genellikle evli erkekler başvurduğu için toplumdaki konumlarını ve prestijlerini kaybetmeme adına, genellikle bu nikâhı resmî olarak kayıt altına aldırılmazlar (Sadri, 2012: 67).

2.8.7.2. *Kebin Kesme (Kebinname) / Akdname*

Kebin Azerbaycan Türkçesinde; *kebin akd etmek* [nikâh kıymak], *kebin kestirmek* [nikâh kıydırmak], *kebin kesmek* [nikâh kıymak, evlenme merasimini icra etmek], *kebinleri göyde kesilib* [evlenmesi gereklidir], *kebinim halal, canım azad* [genelde kadının mecburiyet nedeniyle kocasından boşanma arzusunu bildirdiği ifade], *kebinine kesilmek* [her zaman üzerine yüklenmiş], *kebinin kesmek* [kocaya varmasını kanuni hâle getirmek], *kebinin vermek* [boşanmak] anlamlarında (Altaylı, 2005: 326) kullanılmaktadır. Bahar'da *kebin kesme* için Farsça *zermishali* tabiri de kullanılmaktadır.

Bölgede, kebin kesme sırasında birçok pratik uygulanmaktadır.

Eskiden kebin kesimi evde ahund [molla, imam] tarafından gerçekleştirilmekteydi. Günümüzde mehzer olarak adlandırılan nikâh salonlarında gerçekleşmektedir.

Kebini kesende molla yanına giderler. Elan devlet eline düşüpdü. Böylesine diyerlere deftere gitmek. Orda birbirine mahrem olarlar. O defterede bi dane kebinname ya akdname yazarlar vererler bunlara. Gelerler eye. Bazı zamanlar molla gelir eyde ohur bu nikâhı. Bu nikâh gününe diyerler akd günü. O gün kız salar oğlan parmağına, oğlanda salar kız parmağına yüzük. Toy gününde yüzük takmazlar. Bi dane gend sindirme günü buna diyerler nişan yüzüğüdür. Bi dane kebin kesme günü takarlar (KK.34).

Nikâh gününe yakın genellikle bir gün önceden kız bir ebeye götürülerek kızlığı doğrulanır. Ebe bunun karşılığında bir kâğıt verir. Mehzere nikâh kıymak için gidildiğinde kâğıt ahunda verilir. Toy gününden üç gün önce de ahunda tekrar gidilerek *kebinname* alınır.

Kebin kesme sırasında ahund [molla, imam] ilgili soruyu sorar. İlk soruda gelin cevap vermez. Nikâhta bulunan kızlar ağız birliğiyle gelin *gül dermeğe gidip* [gelin gül toplamaya gitti] der. Ahund ikinci kez sorduğunda kızlar yine ağız birliğiyle *gelin ab getirmeğe gidip* [gelin gül suyu getirmeye

gitti] der. Ahund üçüncü kez soruyu yönlendirdiğinde ise gelin, *aksakalların ve büyüklerimizin izniyle evet* der. Gelinin üçüncü soruda evet demesi, kız evinin naz evi olmasıdır. Gelinin çok istekli yeni evine gittiğinin görülmesi ayıp karşılanır. Bu nedenle gelin üçüncüsünde evet diyerek çok istekli olmadığını gösterir.

Ahund nikâhlarını kıyarken kürekenin kucağına sürekli erkek çocuğu oturtulur. Böylece doğacak ilk çocuklarının erkek olacağına inanılır. Nikâh kıyıldıktan sonra bir kâse içinde getirilen *bala*, gelin ve damat küçük parmaklarını batırarak birbirlerine yedirirler. Bu sırada kız, oğlanın parmağını dişleyerek göz dağı verir.

Nikâh zamanı çatar. Bir gün nikâh zamanından kabah ya nikâh günü sob kızı apararlar, bi mama yanına ki kızlığını tasdikler, bi kağız verer. Kağızı alır götürerler, ahunda. Pul vererdiler. Ahund nikâhı ohuyardı. Toydan üç gün kabah giderdiler ahunda, kebinname alardılar. Nikâh ohuyan zamanda iki kadın o ki sinmiş gendlerden birbirine sürterler. Ahund sual eyler, evvel gelin konuşmaz. Nikâhda çoh kız var. Onlardan biri diyer gelin gidip gül dermeğe [toplamaya]. Ahund ikinci sualinde diyerler gelin gidip gül ab [gül suyu] getirmeğe. Ahun üçüncü sualinde gelin diyer aksakallarinen, böyüklerimiz icazaynen [izniyle] beli [evet]. Sonra oğlandan soruşar, oğlan bi defa beli [evet] diyer. Nikâhı ohuyandan sonra giderler kız bi dane oğlana, oğlanda bi dane kıza üzük takar. Biraz bal getirerler. Küçük parmağı batırarlar bal içine. Kız oğlan ağzına, oğlan da kız ağzına koyar. Oğlan kızın ağzına bal koyanda, kız oğlanın parmağını dişler, göz odu vererler [göz dağı]. Sonra şirin pay eylerler. Giderler kızın övüne, oynarlar. Sonra öz övüne giderler (KK.30).

Bahar'da, bazı ailelerde kebin kesildikten sonra düğün birkaç yıl sonra yapılabilir. Böyle durumlarda kız, damadın evinde kalabilmektedir. Bazı bölgelerdeyse bu durum ayıp karşılanarak düğün gününe kadar oğlan evine gönderilmez. Bunun için toy gününden iki gün önce kebin kesilmeye çalışılır.

Bahar'da bazısı var kebin kesirler, menzerden çıktı, hele toy olmur, kız gidir kalır oğlan eyinde. Bazısı var toy tutar sonra kalır

oğlan eyinde. Kadimde toy eyleyenden sonra bir hefteye ceng [kadar] bu gelin ne nene ne dede ne gardaş gözüne grkmezdi. Giderdi yeddi gece sonra grkerdi. O mecal bi ayırdı, indi bi ayrı (KK.64).

Kebin kesmeğe icaze vermezdiler kabahtan kesile. İki gün toya kalanda giderdiler kebin keserdiler. Elan bucur [böyle] değil, indi toydan bir il kabahda keserler. Elan beli [evet] diyerler, giderler yazıda familler danışır. Oğlan, kız da yazıya da danışır. Kebin kesmeğe davet eyleyende, boş kâseye bice dane nogul tkerdiler. Neferlere zermishalide [kebin kesmede] bi dane bi dane vererdiler. Zermishalide tayfalar her neme libas almışlar, bi dane bi dane grstererdiler (KK.19).

Elçilik günü, sindirilen [kırılan] kelle gendlerin [şekerlerin] alt kısımları, kebin kesileceği sırada gelin ve damadın üzerine çekilen bir beyaz örtü üzerinde birbirlerine srtlr. Böylece gelin ve damada uğur getireceği, evliliklerinin de böyle tatlı ve şirin olacağı inancı bulunmaktadır.

Nişan gecesı ki gendi sindirerler, pay eylerler, başlarını saklarlar. O başlarını akdname günü [kebinname, nikâh kğı, nikâh senedi] birbirine sürterler. Bunları ere gitmeyen kızlar, ahund dua okurken niyet eyleyerek birbirine sürterler (KK.32).

Manisi [anlamı, geçmişi] bucur [böyle] ki zindegarlıkları [hayatları] şirinlikinen başlansın (KK.19,32,39,53,54).

Kebin kesme sırasında ahund daha önceden yazılan *siyâhe kağızı* [kğı]’nı kebinin bu kadar, başlığın bu kadar, mihriyen bu kadar diye okur. Gelin ve küreken, evet ben razıyım dedikten sonra küreken geline para veya altın verir. Buna *dil altı* denilmektedir. Farlar ise *zirlefsi* demektedir.

Kebin kesende oğlana diyerler kebin bu kadar, başlık bu kadar. Oğlan diyer ben razıyam, o vahit pul verer. Buna diyerler dil altı (KK.12,22).

Kebin kesende oğlan kucağına oğlan uşak vererler ki diyerler uşağı olanda, oğlan ola. Mehzerde ki gelin ki diyer beli [evet], bi dane ya sikke vererler ya pul vererler. Buna diyerler Farsça zirlefsi Türkçe dil altı. Gelin beli diyende küreken tarafi verer (KK.20).

Nikâh sırasında gelini ve damadı bağlamak için birtakım pratikler yapılmaktadır. Bu pratikler Anadolu ve Türk dünyasında çok yaygındır.

Halaçlarda, nikâh zamanı kimse ellerini tutmaz ve yumruk hâline getirmez (Hatami Khajeg, 2013: 107).

Bahar'da kebin kesileceği sırada çifte düşmanlık eden kişilerin bağlama büyüsu yapmaması için aileleri tarafından bir bıçak katlanarak bağlama yapılırdı. Bu bıçak düğünden sonra açılarak bağlama ortadan kaldırılırdı. Bıçak haricinde gelin veya damadın ailesi tarafından düğüm de atılmaktadır. Bu düğüm toy gecesi gerdek otağına girildiğinde açılır.

Kebin kesende eylerdiler. Eger kızı bağlayıtlar, kız yakın düşmeyip oğlana. Ya ki oğlanı bağlayıtlar, oğlan heç zat başarmıyır. Biz ki giderdik mehzere [nikâh salonu], özümüz bi dane pıçak aparardık. Özümüz katlardık. Yani özümüz bağlardık. Eger ayrı nefer bağlayaydı, biz bilmezdik kim bağlayıt. O vahit ki toy olardı, oğlan geçerdi otağa, özümüz pıçağı dobare açardık (KK.19).

Kebin kesende, düşmanlık eyleyenler düğüm vururlar. Diyer ben bunun bahtını gireledim [bağladım]. Ayrı rostalarda düşmanlık eylemesinler diye ayrı bir yere gelin ve damat düğüm atar. Toy gecesi otağa gittikleri zaman o düğüm geri açılır (KK.15).

Kebin kesen vahit, düşmancılık eyleyerler ki er-arvad olmayalar, uşak sahibi olmayalar. Oğlanın nenesi ya bacısı ya kızın yengesi, bi ipe düğüm vurardılar. Küreken, gelin ki otağa girerler, o vahit düğümü açarlar (KK.43).

2.8.8. Düğün ve Düğün Töreni Eğlenceleri

Bahar'da düğün için misafirlere yapılacak ikramlarda kullanılacak malzemeler kiralanır. Buna *icare* [kiralık] denilmektedir. Düğünün yapılacağı yere ise çadır çekerler ki yağmur yağsa da toy yarıda kalmasın.

Kadimde tabah, boş kap, kaşık, pıçahları konahlar için konşular getirirdi. Veli elan icare [kiralık] alarlar. Çoh konağın boş kabı, kaşığı övde olmaz. İcare alarlar. Dam üslerine çadır çekerler, yağış yağmaya. Çalıcılar çalarlar, konahlarda tek tek gelerler. Her konah geldi böylesine bi şirin vererler, geçerler otururlar. Yoldaşlar

birbirini çekerler ortaya oynamağa. Bunlar oynarlar, şamı vererler
(KK.34).

Bölge düğünlerinin, olmazsa olmazı âşıklardır. Her ne kadar günümüzde artık org çalıcıları getirilse de bazı bölgelerde bu gelenek devam ettirilmektedir.

Tebriz, Urmiye ve Save'de âşıklar düğünlerin vazgeçilmez unsurlarıdır (Uzun, 2007: 72).

Tebriz bölgesinde âşıklık geleneğini Fazıl Özdamar (bk. Özdamar, 2011) ve Nabi Kobotarian (bk. Kobotarian, 2008), Urmiye'de Maliheh Shamsizadehmaleki (bk. Shamsizadehmaleki, 2014) ele almıştır.

Bu konuda Hemedan'da en büyük âşıklar arasında Âşık Heyder de gösterilmektedir. Faruk Gün, *Hemedanlı Âşık Heyder ve Hikâye Repertuarı Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışmasında Hemedan'ın hem Âşık Heyder'ini hem âşıklık geleneğini hem de düğünlerde âşıklar tarafından çalınan enstrümanları çok detaylı bir şekilde ortaya koymuştur (bk. Gün, 2016).

Lalecin ve Merkezî ilçelerinde toyda kadınlar ve erkekler bir arada oynamamaktadır. Fakat Salihabad'ın Bahadırbeg köyünde 22.03.2018 tarihinde düğün sahibi *Cevadi Behzadi*'nin toyuna katıldığımızda, kadın ve erkeklerin bir arada oynadıklarını gördük.

Düğünden tespitlerimiz şu şekildedir:

Kürekenin babası vefat etmesinden dolayı dayısı bizi karşıladı. Düğünün gerçekleştiği meydana doğru giderken düğün yemeği için getirilen ayranlar dikkatimizi çekti. Bu ayranların daha sonra düğünde verilen *abguşt* yemeğinin çok yağlı olmasından dolayı dağıtıldığını öğrendik. Düğün eğlencesinin gerçekleştiği avluya girdiğimizde, kadın ve erkeklerin bir arada oynadıklarını gördük. Oyun sırasında geline *Kur'an* ve *ayna* da tutulmaktaydı. Geldiğimiz bu düğünde diğer ilçelerden farklı olarak küreken, düğün günü küreken hamamına gitti. Evin üst katındaki kocalar meclisine çıkarak dağıtılan yemekten yedik. Düğün yemeği olarak genellikle ya *abguşt* [et çorbası] ya da *düğü-kebab* [pilav-kebab] dağıtılmaktadır. Bu düğünde *abgotş* dağıtıldı. Uzunlamasına serilen sofrada, karşılıklı oturan iki kişi arasına bir tepsi içinde iki kâse *abguşt* [et çorbası], iki kaşık, iki adet ayran, biraz yeşillik, biraz turşu ve ekmek getirildi. Eskiden

tek bir bakır kâsede getirildiği ve iki kişinin aynı kâseden yediği bilgisini öğrendik. Düğünlerde abğuştun verilmediği durumlarda kebab verilmektedir. Yemekten sonra bazı yerlerde *salavat getirilirken* bazı yerlerde *Allah mübarek eylesin* denir. Bu toyda da Allah mübarek eylesin dendi.

Yemeğimizi yedikten sonra aşağı inerek düğün eğlencelerini izlemeye başladık. Bahadırbeg köyünde yapılan toyda âşık yerine org ekibi çağırılmıştı. Müziklerin Türkçe, Kürtçe ve Farsça oluşu dikkatimizi çekti. Alanda geçirdiğimiz zaman süresinde, eskiden bölgedeki toylarda ağırlıkla Türk müzikleri çalmaktayken zamanla Kürt müziklerinin Türk müziklerinin yerini aldığını öğrendik. Özellikle Türkçeyi diri tutan âşıklık geleneğinin yok olmaya yüz tutması ve yönetimin doğrudan veya dolaylı etnik kimliğe ilişkin politikaları hayatın olağan akışına da fazlasıyla yansımıştır. Hâlihazırda Türkçe isimli bazı yerleşim birimlerinin adlarının toplumun tepkisini çekmeyecek bir şekilde yavaş yavaş değiştirildiğini alan çalışması sırasında karşılaştığımız örneklerle de bilmekteyiz. Kürtçe müziklerin Türk bölgesinde çalınma sebebini kaynak kişilere sorduğumuzdaysa orglarda bu tür müziklerin daha hareketli olduğu bilgisini verdiler.

Geldiğimiz toyda, kürekenin bütün işlerini gören bir sağdıcin yanında solduç ta bulunmaktaydı. Evin avlusunda toy oyunları oynanırken kafaları üzerinde peş peşe tepsi götüren insanlar dikkatimizi çekti. Bu tepsilerin içinde kız evinin getirdiği hediyeler bulunmaktaydı. Kürekenin annesi, toyda oynayanların ağzına para bıraktıktan sonra bir üzerliği yandırarak etrafta dolaştırmaya başladı.⁴⁵ Biraz eğlenildikten sonra müzik durduruldu ve büyük bir tepsi içinde çay dağıtıldı. Sonradan öğrendik ki *toyana* yani takı merasimi bazı bölgelerde çay dağıtımını yapan kişi tarafından toplanmaktadır. Genel olarak ise *toyana* [takı] merasimi bazı düğünlerde isim isim söylenirken bazı düğünlerde toyana verenlerin bir kâğıda yazılmasıyla gerçekleşmektedir.

Toyana hakkında kaynak kişilerin aktardıkları bilgiler aşağıdaki gibidir:

⁴⁵ Yakılan üzerliğin dolaştırılmasının sebebi muhtemelen düğünün kalabalık olmasından dolayı etrafı da kapsamı isteğidir.

Lalecin'de kız ve erkekler toyda beraber raks etmezler. Kadimde Lalecin'de toyana da bir, iki nefer elinde defter var idi. Her kim pulunu getirirdi, o defter tutan nefere diyordu, o da yazardı deftere ki toy sahibi bile hansı konağı ne kadar verip. Elan bice kâse olar. Pulu koyarlar pakete. Dalı yazılıptır kimin adına. Fakat [sadece] küreken övü açar, biler kim ne getirip. Kadimde bir nefer ki bir neferin toyuna getmese, Eger o nefer ki getmeyenin toyuna gidipdi, toy olan vahit bice kâseye yemek koyarlar. Apararlar o toya getmeyenin kapısı kabahına. Diyerler bu senin toy yemeğın. Yemeği vererler, toyananı isterler (KK.33).

Hına bendan tükendi, şamdan sonra her nefere iki dane çay vererler. Bazısı toyana o gece verer bazısı kalar seher verer. O ki ikinci çayları verer, toyanaları alar [toyanayı çaycı toplar]. Paraları aparar, verer iki nefere. Onlar kağıza yazarlar ki kim neme verip. Dobare [ikinci kez] pulları yığarlar, onu vererler küreken. Cevanlar o gece yuhumazlar (KK.30,34).

Bahar'da var olduğunu tespit ettiğimiz bir gelenek de aynı aileden iki kişi aynı zamanda evlenirse ikiyi, üç yapmak yani teke indirgemek için sembolik bir horozu bezetip [süsleyip], giydirip üçüncü çiftimiz olsun denilmesidir. Bu horoz, kürekenin damdan saçı serptiği sırada atıldığı da olur.

İki oğlan gardaş eyni familden kız alsa ikinci gelini getiren zaman bi dane tavuğu da bezederler [giydirerler], diyerler bu da üçüncü gelin olsun (KK.34).

İki kardeş toy eyleyende, bice horoz bez ederler. Sonra damdan atarlar. Her kim tutar onu pişirer yiyer bahtı açılar. Manisi üçe tamamlamaktır. İki yahşi değildir, üç yahşidir (KK.30).

Hemedan'ın Bahar bölgesinde bulunan ve altmış kilometre kuzeyinde kalan Ali Sadr mağarasına yakın bir yerde kaynak kişilerden birinin toyda gördüğü horoz uygulaması şöyledir:

Bir toya gitmiştik. Küreken damdan horoz salar. Sağdıç ya solduç tutarlar. Küreken ki davet eyledi onu gece başını keserler, kebab

eylerler, yoldaşlarırynen yerler ta ezan-ı soba [sabaha] ceng. Ezan-ı sob ki kürekeni apararlar hamama (KK.15).

Bazı toyların kocalar [erkekler] meclisinde, erkekler kendi aralarında aşık⁴⁶ kemikleriyle kumar oynamaktadırlar. Aynı zamanda düğün eğlencelerinde bu kocalar meclisinde *tiryak* denilen bir çeşit ot da çekilmektedir. Afyon bağımlılığı bölgenin yanı sıra İran genelinde yaygındır. Nitekim Kaşkaylarda da (bk. Karaaslan, 2010: 391-392) en temel sorunlardan biri olarak görülmektedir.

2.8.9. Gerdek

Gerdek zamanı, evlenme pratiği içinde ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü gerdekle birlikte hem evlilik aşaması tamamlanmış olur hem de bunun sonucunda doğacak çocukla farklı bir geçiş basamağına geçilmektedir. Bölgeden bölgeye veya toplumdan topluma birçok adlandırması bulunan gerdeğe Bahar'da *zıfaf*, *er-arvad gecesi*, *küreken gecesi* ve *gelin düşen gecesi* de denilmektedir.

Gerdeğinde bir geçiş aşaması olması sebebiyle gerdek otağına girilmeden önce ve otağı girildikten sonra birtakım pratikler uygulanmaktadır.

Ahlat'ta gelin yeni eve girmeden önce eşikte, önüne konulmuş bardağı basarak kırar. Bir elini de bala batırıp kapının eşiğine sürer. Eve girerken Kur'an'ın altından geçer (Kalafat, 2009c: 44).

Gelinin aldığı abdest suyu evin dışına serpilirse bu yeni eve şeytan ve cinler musallat olmayacağına inanılır (Eşmeli, 2015: 96).

Kaşkaylarda gelin gerdek odasına geldiğinde damadın karşılamadığını görünce *özünü üze çıkar, ben her zaman ata, annemin kulluğunda olacağım* der. Damat ortaya çıkmazsa *ben hiçbir zaman sana yalan danışmayacağım ve senden fazla isteğim olmayacak* der. Buna rağmen de çıkmazsa *ben ömür*

⁴⁶ Ecdâdımızın Asya, Avrupa ve Afrika'daki yaşamlarında sanâyi hareketlerinin ortaya çıkardığı *el* ve *fabrika* ürünü oyuncakların yayılmasına kadar, erkek çocukların sevdikleri, belli mevsimlerde oynadıkları *aşık*, isim ve terim olarak büyük yaygınlık göstermiştir. Şaman dualarında, falda, kumarda, nazarda, kabile teşkilâtında, tarikatlerde, evlât edinme müessesesinde, destanlarda, köy tiyatrosunda, dostluk tâzelemekte vb. birtakım inanç ve âdetlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Elçin, 1998: 398).

boyu hiçbir zaman sana ihanet etmeyeceğim der. Bunu duyan damat ortaya çıkarak gelini karşılar (Uzun, 2007: 74).

Harput'ta bazı kötü niyetli gelinler, kapıdan girdikten sonra tekrar dönerek kapı eşiğine başlarını vururlar. Böylece kaynana veya kayınatanın öleceği ve evin tek sahibi olacağına inanırlar (Araz, 1995: 116).

Kaşkay Türkmenlerinde ata ocağından ayrılarak kendisine ayrı bir otağ kuracak yeni evli oğlana, babası ata çadırının yanın ocağından od [ateş] verir. Oğlan otağına gidene kadar ateşin sönmemesine dikkat etmelidir (Kalafat, 2009b: 63).

Yörüklerde, damat yatsı namazından önce arkadaşları tarafından eve götürülür. Kapıda bayrak taşıyan bayraktar ile yenge karşılar. Hoca eşliğinde dua okunduktan sonra birkaç yumruk yiyen damat eve girer. Evde bayraktar ve yengeden başka kimse kalmaz. Sonraki gün kızın yatak çarşafı meydana konularak herkesçe görünmesi sağlanır (Yalman, 1993, 2: 216-217).

Gagauzlarda gelinin bâkire olması hâlinde silah atılarak bölge halkına belli edilir (Güngör-Argunşah, 1991: 31).

Makedon Türklerinde damat gerdekten başarılı çıktığını belirtmek için *çifte çeker* [çifte ile ateş eder] (Kalafat, 1994: 41).

Kumuklarda gerdekten sonra *kanlı mendil* gösterilerek kızın temiz olduğu ifade edilir. Bu gece başarılı olamayan erkekler *bağlı erkek* olduğu düşünülerek okunması için imama götürülür (Kalafat, 1999: 138).

Irak Türkmenlerinde gerdek gecesi yenge odadan çıktıktan sonra iki rekât kılınan namaza *perde namazı* denilir (Bayatlı, 2012: 338).

Batı Trakya Türklerinde gerdeğe girilmeden evvel damadın önüne su dolu bir tas konulur. Damat bu tası, gelinin yanına giderken devirir (Moumin, 2009: 76).

Kaşkaylarda damada, gerdek gecesi ile ilgili malumatlar *usta* tarafından verilmektedir. Bir aksakallı gelerek damatla gelinin el ele tutuşturur (Karaaslan, 2010: 266).

Özbeklerde gerdek gecesi, yakılmış mumlar gelin ve damadın başı etrafında dolaştırılır. Odaya girecekleri sırada ayna tutulur ve bal yalattılır (Muratoğlu-Kalafat-Türkeröğlu, 1996: 45).

Hakas Türklerinde evlenme âdetlerinden olan ve destanlarda da karşılaşılan *sas toyu* [saç toyu] adında bir merasim bulunmaktadır. Kızların saçları, evlenene kadar elli veya altmış örgü hâline gelir. Gerdeğe girdikleri sırada obanın yaşlı bir kadın büyüğü tarafından saçları iki örgüye indirilir (Aktaş, 2014: 29).

Saha araştırmamız olan Bahar bölgesinde küreken önce dama çıkar, iki rekât şükür namazı kılar. Bu namaz *gerdek gecesi* namazı olarak da adlandırılır. Salihabad'da damda kılınan namaz *gerdek gecesi namazı* veya *şükür namazı*, evde kılınan namaz ise *şeb-i ziyaf namazı* [zifaf gecesi namazı]'dır. Eskiden alınan abdest suyu evin etrafına serpilirdi. Şimdilerde bu pratik yapılmamaktadır.

Sağdıç tarafından kürekene ilçeden ilçeye farklılık gösterebilen nar veya elma verilir. Küreken bunu bir kere ısırarak duvara vurur ve parçalar.⁴⁷ Daha sonra gelinin üzerine ve etraftakilere saç⁴⁸ olarak elma, nar, nebat, nogul, pul atar.

Bölgede bir pratik de *ayak basma* veya *kıç basma* olarak adlandırılan gelinin ve damadın eve girdiklerinde birbirlerinin ayakları üstüne basmasıdır. İnanışa göre kim ayağını daha önce diğerrinin ayağı üzerine koyarsa evde onun sözü geçer. Gelinin önce eve ayna girer, ardından gelin girer.

Eve girdiklerinde gelin ve küreken birbirlerine şeker yedirirler ve evliliklerinin bu şekilde şirin olması dileğinde bulunurlar.

Küreken dama çıkar, abdest alar, iki rekât namazı kılar. Sadece küreken kılar. Sağdıç kürekenin başı üssünde üç defa evvel alma dolandırır, küreken dişler vurur duvara sonra narı dişler duvara vurur sonra da nebat, pul bir pohça içinde atar damdan aşağı gelin başı üssüne. Sonra küreken dam üssünde iki kıçını açar, gelin öve girerken altından geçer ki oğlan üssüne dili uzun olmaya. Kadimde oğlan öv içine pul atardı, diyerdi gelin geçsin üssüne ki dili uzun olmaya. Bazı gelin geçmezdi oğlan diyerdi geçmese girmem öv içine

⁴⁷ Bu pratik, muhtemelen geline göz dağı vermek için yapılmaktadır.

⁴⁸ Saçı da elmanın ve narın kullanılması, erkek çocuk sahibi olma isteğindedir. Nitekim bölgede bazı erkek mezar taşlarında, simge olarak elma veya nar bulunmaktadır.

gelin o vahit geçerdi. Otağa girende evvel güzgü girer sonra gelin, küreken girer içeri (KK.55).

Yenge giderdi. Gelin durardı kapı kabahında [önünde], oğlan gelende isterdi kızın kışına basa, kız kışını tez koyardı oğlan kışı üssüne. Her kim koysa üssüne, eyde onun sözü geçerdi. Böylesi için ayak basma diyerdiler. Yenge su tökerdi, kız oğlanın baş parmağını yuyardı, oğlan kızın baş parmağını yuyardı. Nebatı koyardılar ayna üssüne, kız oğlan ağzına koyardı, oğlan kız ağzına (KK.32).

Gelini getirerdiler otağa ki küreken gele. Bir merasimi has var idi. Buna diyerdiler kış basma. Küreken ki otağa girenden, gelin basardı küreken kışının üssüne. Küreken de basardı gelin kışının üssüne. Her kim ki bastı onun sözü geçerdi eyde (KK.26).

Alma atanda ya nar atanda, at benim için. Her kim için atsa o tez toy eyler. Küreken nar atar, alma atar. Bunlar tükenende nebat atar (KK.34).

İki rekât namaz kılarlar. Kadimde o ki namaz için abdest alarlar suyunu, seperdiler eyin etrafa. Diyerdiler bu su, kutlu su, mübarek sudur. Veli elan yok (KK.19).

Eskiden gelin eve gireceği sırada gelinin eline bir çanak içinde gül ve *mih* [çivi] verirdiler. Gelin eve girdiğinde, çiviye kimsenin bulamayacağı bir yere vururdu. Gelinin bu evdeki ömrü bu çivi gibi olsun denilirdi.

Bahar'da bir gelenekte *ayak açma* veya *kış açma* geleneğidir. Küreken damdayken kapının üzerine gelir ve ayaklarını açar. Gelin eve gireceği sırada kürekenin damda kapı üstünde açtığı ayaklarının arasından geçmiş olur.

Kadimde gelin öve girerken Kur'an altında bi dane çanak vererler bice dane gül salarlar o çanağın içine, bi dane de mih [çivi] vererler. Gelin ki otağa girdi o mihı vurur otağın bir yerine. Manisi bucur ki gelinin bu övde ömrü mih kimin olsun. Küreken dama çıhardı. Evvel narı vurardı duvara. Sonra nar, alma, nogul, nebat, sikke salardı gelin başı üssüne. Gelin öve girende küreken damda kışlarını açardı. Gelin, kürekenin kışlarından geçerdi. Gelin girer öve, küreken damda namaz kılar. Herkes dağılardı (KK.39).

Kürekenin gerdek gecesi başarılı olamaması durumunda Zağe köyüne götürülerek dua yazarların, kürekene okuması sağlanırdı.

Gelin tarafından yenge durardı, erkek tarafından sağdıç durardı. Eger müşkil olardı, giderdiler Zağe'ye dua yazarlara ki kürekeni bağlayıplar. Dua yazarlar dua eylermişler (KK.56).

Gelin yeni evine geldiğinde, oturmazdı. Bunun üzerine kaynanası ona davar, bağ veya para verirdi. Gelin hediyesini aldıktan sonra otururdu.

Gelin ki gelermiş otağa, oturmazmış yere, ayak üssünde durarmış. Kaynata gelermiş, diyermiş bağ verirem otur yere ya davar verirem ya pul verirem otur yere (KK.29).

Bahar'ın Salihabad ilçesinde, kızın beli bağlanırken kız evinde bir bıçak, gelinin başı üstünde üç defa dolandırılır ve bir mendile konularak kürekene verilir. Küreken gerdek gecesi odaya girerken bu bıçağı kapının kösesine fırlatarak saplar. Bu gelenekte, küreken tarafından geline göz dağı verilmektedir.

Kızın bel bağlyanda bice pıçah oğlan övünden apararlar, götürerler kız övüne. Onları ki bel bağlayanda o pıçağı üç defa gelinin baş üssünden dolandırar. Orda diyerler yeddi oğlun olsun bir kızın. Pıçah kalar kız övünde. Pıçağı koyarlar bir destmala getirerler, vererler oğlana. Küreken pıçağı vurur kapının kırasına [yanına] (KK.60).

Benzer örneği Samsun'da görmekteyiz. Nikâh kıyılmadan önce nikâhı kıyacak kişi, evlenecek olan çiftin mutlu olmaları ve kötü iyelerden korunmaları için duvara bir bıçak saplar. Bıçak nikâh sonuna kadar orada durur (Şişman, 2002: 456).

Bıçakla ilgili farklı bir örneğe yine Türkiye'de rastlamaktayız. Çocuk doğduktan sonra göbek kesiminde kullanılan bıçak saklanır. Çocuk evlendiğinde, gerdek gecesi yastığının altına konulur. Daha sonra bu bıçak, gelinin çeyiz sandığına konulur (Kalafat, 2000: 95).

Gerdek gecesinde, oğlan kızın temiz çıkması sonrası kapı başında duran sağdıca seslenirdi. Küreken dışarı çıktığında yenge içeri girer, çarşafı alarak kızın annesine götürür ve kızının temiz olduğu müjdesini verirdi. Bunun üzerine kızın annesi yengeye helat [hediye] verirdi.

Oğlan ki otağa gitti, çıktı, kapını tikkil eder [vurar]. Sağdıç kapını açar diyerdi tükendi. Küreken çıkardı, yenge geçerdi içeri, çarşaf gerek kalaydı içerde ki oğlanın nenesi, bacısı geleydi, diyerdi bizim kızımız temiz kız imiş. Çalıcılar çalardı, şirini [şeker] pay eylerdiler otağa. Ondan sonra çarşafı alar, aparardılar, kızın nenesine vererende, helat [hediye] alardılar. İndi tasdigi doktordur (KK.59).

Bahar'da gerdek gecesinde 1940'lı (1318) yıllara kadar eskiden bir gelenek vardı ki herkes dağılır sadece sağdıç, yenge ve çalıcılar kalırdı. Kızın temiz çıkması durumunda küreken *kanlı mendili* gösterirdi. Bunun üzerine dam üstündeki çalıcılar çalmaya başlardı ve herkes kızın temiz olduğunu anlardı. Eğer gece yarısı geçmesine rağmen kürekenden hâlâ bir işaret yoksa yani kız temiz çıkmamışsa kız ata ters bindirerek baba evine götürürlerdi. Böylesi kız için *gelin erkek çıktı, toy batıl oldu* denilirdi.

Bir merasim var idi ki beyinden getti. O çalıcılar gelerdiler, damda kalardılar, kapının da dalına sağdıç durupdu ki gerdek gecesinde kız pak ya değil. Eğer küreken desmalı, kanı çıkarttı görsetti, çalıcılar başlardı çalmağa. İlam olardı ki bu kız pak idir. Eğer yarı gece geçti, baktılar, gördüler ki heç zat yok idi, yığıldılar, ata getirerdiler, bindirerdiler ata böylesini terse, aparardılar dede eyine. Diyerdiler gelin erkek çıkıp toy batıl oldu. Bu merasim 1318 (1939) iline ceng var idi (KK.14). 49

2.9. Düğün Sonrası

2.9.1. Düğün Ertesi (Duvak-Paça) / Duvak Kapma (Pataht)

Duvak merasimi, Anadolu'nun birçok yerinde *paça* olarak da adlandırılır. Pertev Naili Boratav, bunun bazı yerlerde o gün verilen yemeğin paça olmasından geldiğini belirtmektedir. Diğer isimlerini de şöyle sıralamaktadır: *çarşaf, duvak, suphe, gelin ertesi, gerdek ertesi, samet ya da samat, kâkül günü, güveybaşı* (Boratav, 2016: 214).

Düğünden sonraki gün kız tarafı oğlan evine gelir. Burada kendi aralarında ufak bir eğlence düzenlenir. Buna bölge Türkleri *duvak kapma*, Farslar ise *pataht* demektedir. Duvak kapma günü, oynayan kadınlara

⁴⁹ Kaynak kişinin belirttiğine göre Rıza Şah dönemi bu gelenek kaldırıldı.

*şabas*⁵⁰ *pulu* [parası] verilir. Bugün şirin pilov [tatlı pilav] olarak adlandırılan bir pilav yapılarak gelen konuklara dağıtılır.

Pataht merasimi ki herkes hediye aparar. Sağdıca köynek [gömlek] vererler (KK.8).

Toy tükenir, erte seher pataht olar. Biz diyerek duvak kapma. Bugün yiğırlarlar şirin pilov [tatlı pilav] vererler (KK.34).

Seherinde kız tarafından arvadlar gelerler oğlan övüne. Gelin içerde oynar, diyerler şabas verin. Oynayanın ağzı içine koyarlar. Kürekenin gardaşları, bacısı, gelin oynar, ona pul vererler. Böylesi için diyerler duvak kapma (KK.15).

Şahsevenlerde düğünden üç gün sonra *duvak kaptı* merasimi yapılmaktadır. Düğün sonu gelinin duvağını kaçırın çocuk, duvağı damadın yakınlarına vererek bahşiş alır (Uzun, 2007: 75).

2.9.2. Gelinlik ve Güveylık Etme

Aile kurumunun üstün tutulduğu bir toplumda, ailenin ve akrabalarının rolleri kesinleşir (Nirun, 1994: 89) ve bu rol paylaşımında, yeni bir aileye giren gelinin rolü büyük önem kazanır.

Gelin yeni evine geldiğinde ilk zamanlar yabancısıdır. Bu nedenle hem saygıdan hem de yabancılığını üzerinden atamayana kadar özellikle oğlan annesi ve babasına mümkün olduğunca görünmez, yanlarında konuşmaz. Bu durum aile tarafından hoş karşılanmaktadır. Belli bir zaman sonra gelinin yeni evine ısınması, konuşması için çeşitli hediyeler verilir.

Tahtacılarda gelin, oğlan tarafından hediye almadığı sürece onlara isimleriyle seslenmemekte ve konuşmamaktadır. Gelin, hediyesini aldıktan ve rahat konuşabilmesi iznini duyduktan sonra isimleriyle seslenebilmektedir (Selçuk, 2008: 233).

Kırgızlarda kırsal bölgelerde gelin, kaynana ve kaynatasının adını söyleyemez, önlerinden geçemez (Polat, 2008: 173).

Bahar'da eskiden gelin, kocasına *ulan* diye hitap ederdi. Kocasını da *elin annesi neredesin* derdi. Kaynak kişiler gelinlik ve güveylikle ilgili şunları aktarmıştır:

⁵⁰ Eğlencede oyanayan kişilerin, oyun sırasında ağızlarına para bırakılmasına *şabas pulu* denir.

Kadimde görsetmek yok idi. Taraf giderdi otururdu tarafın yanına, diyerdi, men kızımı verdim senin oğluya, o da diyerdi men aldım. Kız sen gidiyin bu oğlana ya gitmiren yok idi. Kızdan sual eylemek yok idi. Eger kız bir il [yıl] adahlı [nişanlı] kalardı, küreken kızın küçesinden [sokağından] gelmezdi. Gerek ayrı yol gide. Diyerdi yol saldı yorgaluhtan, yol saldı yoncaluhtan. Toyunu eylerdiler, elan kimi televizyon, libas yok idi. Kaynata için bice dane desmal bice dane mühür koyardılar. Gelin bice uşak dünyaya getirmeyen ceng kaynataynen danışmaz idi. İster selam vere, dilynen selam vermezdi, başıyenen selam vererdi. Bi dane uşağı olardı, kaynata bice dane helat [hediye] vererdi, o muga [o zaman] gelin kaynataynen kelam ederdi. Elan uşağı alarlar kucağına, o vahit almazlar. Gelin büyük görende tez koyardı kundağı yere. Uşak dil açana ceng [kadar] almazdı kucağına, gelin diyerdi ayıpdır. Elan adahlı ya er-arvad [karı-koca] adını der. Kadim hiç dimezdiler. Gelin çıhardı yazıya [dışarıya] bice uşağa diyerdi ağamız gelsin gidek eyimize, dededen [babadan] gizli diyerdi. Kişiler ya arvadlar dimezdi birbiriyn adını. Kişi arvadına diyerdi arvad, arvad kişine diyerdi kişi. Aslen [asla] arvadının adını getirmezdiler, kadim olurdu [öyleydi] (KK.19).

Eşim toyumdan sonra bi vahte kadar benim adımı demezdi ekseriyetle atam yanında, nenem yanında. Birkaç yıla ceng danışmazdı. Uşaklarda ata adını demezdi. Kişi diyerdiler (KK.41).

Kadimde kişi arvadına ulan diye seslenerdi. Kişi eger uşağı varsa diyerdi elin nenesi hardayan [neredesin]. Elan rahat ad diyirler (KK.17).

2.9.3. Kız ve Oğlanın Düğünden Sonra Aileleriyle İlk Görüşmesi / Ayak Açma

Anadolu ve Türk dünyasının muhtelif yerlerinde olduğu gibi Bahar'da da ayak açma geleneği bulunmaktadır.

Nece gündən sonra evvel hanevadeyi küreken davet eyler, sonra gelin davet eyler şama. Böylesi için diyerler ayak açma (KK.24).

Bir gün ya üç gün sonra giderler oğlan övüne [evine] burada kız tayfası, oğlan tayfası küreken, gelin için helat [hediye] vererler. Böylesi

için diyerler ayak açma. Küreken selam ki toy eyleyenden sonraydı. Sağdıca bi dane köynek [gömlek] verdiler, bice dane de vererdiler kürekene (KK.8).

Toy bittikten ve duvak kapmadan sonra üçüncü gün kız tarafı ve oğlan tarafı toplanarak gelini üç hamamına götürürler. Yedinci gece ise ayak açmaya gidilir.

Gelini apararlar üç hamamına. Bice uzun tarak vurarlar başına. Bice dane de mecmek koyarlar, gelin oturur mecmek üssüne. Gelini yuyarlar sonra ya şerbet ya karpuz ya üzüm pay eylerdiler. Çıkanda şirini pay eylerdiler. Üç hamamı naharında gelinin nenesi yemek pişirirdi konaklar için koyardı oğlan övüne, yerdiler, tükenerdiler, giderdiler. Yeddinin gecesi küreken övü, kız övünü çağırardı. Yeddinci gece giderdiler ayak açmaya. Yemek yerdiler, kıza helat vererdiler, tükenerdi (KK.32).

Salihabad'da düğünden sonra iki çeşit ayak açma vardır: Bunlardan biri gizlin selam heç kes bilmeyip. Küreken, gelin giderler küreken atası övüne. Kız babası için gidilen ise küreken selamı'dır. İlkinden iki, üç gün sonra hamı kes olar giderler kız atası övüne (KK.61).

Ayak açma merasimi Şahsevenler arasında gelinin konuşması için yapılan bir merasimdir (Uzun, 2007: 75).

2.9.4. Akrabalık Terimleri

Bölgedeki akrabalık terimleri şu şekildedir: *emmi* amca olur, *emme* ya *bibi* babanın kız kardeşi yani haladır. Dayı annenin kardeşidir. Hala annenin bacısı için kullanılır yani teyzedir. *Dayze* gelinin annesi için veya kürekenin annesi için kullanılır. *Nene* anne, *dede* baba demektir. Bahar'da gelinin kız kardeşine hem bacanak denir hem baldız denir. Gelinin erkek kardeşine ise sadece bacanak denir. Oğlan tayfası kız tayfasının hatunlarına, kız tayfası da oğlan tayfasının hatunlarına kayın hatun der.

3. BÖLÜM

ÖLÜM

Her canlı için ölüm kaçınılmaz bir sonudur. Kur'an-ı Kerim'de ölümle ilgili bazı ayetler şunlardır: *her canlı ölümü tadıcıdır* (Al-i İmrân 3/185; el-Enbiyâ 21/35), *onlar için bir ecel tâyin ettik ki onda hiç şüphe yoktur* (el-İsrâ 17/99), *biz senden önce de hiçbir beşere dünyada ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar baki mi kalacaklardır?* (el-Enbiyâ 21/34), *yer yüzünde bulunan her canlı fânidir* (er-Rahmân) (Pehlivan, 2013: 58).

Ölüm kelimesi yerine eski Türkçede *ölmek* anlamında kullanılan bazı kelimeler şunlardır: *adrıl-, ayrıl-, alkın-, arıl-, arta-, boguzlan-, kaç-, kal-, kamıl-, kergek bol-, öl-, tınsıra-, tor-, tüş- (d-), uç-, üzül-, yit-, yitlin-, yod- (yot-), yokad-, yok bol-* (Arslan Erol, 2012: 362-377).

Geçiş dönemlerinin son aşaması olan ölüm, diğer aşamalar gibi etrafında birçok inanma, âdet, töre, tören, ayin, kalıp davranış ve işlem kümelenmektedir. Sedat Veyis Örnek, bu pratikleri üç grupta toplamaktadır: ölenin öbür dünyaya gidişini kolaylaştırmak, ölünün geri dönüp zarar vermesini önlemek ve ölenin yakınlarını buldukları durumdan çıkartarak topluma yeniden katılmalarını sağlamak (Örnek, 1977: 207).

Bizde ölüm konusu ve etrafındaki pratikleri *ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası* olarak üç başlık altında incelemiş bulunmaktayız.

3.1. Ölüm Öncesi

3.1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Ölüm korkusunun getirdiği bilinç altı baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, geleceği bilmek arzusunun da etkisiyle olağanın dışındaki birtakım davranışlar ortaya koyar (Örnek, 1971b: 15).

Ölüm öncesi inanışlar, çoğunlukla ölümün ön belirtileri ve bu belirtilerden kaçınmanın yolları etrafında oluşmaktadır. Bu belirtiler; *hayvanlar, rüyalar ve gök cisimlerinin hareketleri ve hastanın fizyolojik ve psikolojik durumları gibi hareketlerden* ortaya çıkmaktadır (Gözcü, 2018: 118).

3.1.1.1. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

İnsanoğlu hayvanların hareket ve davranışlarının birtakım ifadeleri temsil ettiğini düşünür. Bu ifadeleri ise çoğunlukla ölümle bağdaştırır (Gözcü, 2018: 119).

Sedat Veyis Örnek, bu hayvanları evcil hayvanlar; *köpek, kedi, at, koyun, keçi, inek, öküz*, yabanıl hayvanlar; *tavşan, tilki, kurt, çakal, yarasa, yılan*, kümes hayvanları; *horoz, tavuk, kaz*, yabanıl kuşlar; *baykuş, karga, leylek* olarak gruplandırmaktadır (Örnek, 1971b: 15-16).

Sivas'ta leylek kara çaput getirirse çok ölüm olacağına inanılır (Örnek, 1966: 90).

Ceyhan'da baykuş birinin damına konup acı acı öterse o evden cenaze çıkacağına işarettir. Köpeğin akşam ulaması da ölüme işarettir (Cin, 2004: 109).

Kayseri'de horozun zamansız ötmesi ölüme yorulur. Köpeğin ezan okunurken ulaması ölüm getireceğine inanılır (Aslan, 2011: 74-75).

Alevî-Bektaşî geleneğinde köpeğin ulaması, horozun zamansız ötmesi ölümü çağrıştırır (Gaspak, 2016: 108).

Tahtacılarda baykuş bir evin yakınlarında ya da evin üzerinde öttüğünde o evde birinin öleceğine inanılır. Çakalın da uzun uzun havlaması ölüme neden olacağına inanılır (Selçuk, 2008: 262).

Muğla yöresi Alevi Türkmenlerinde baykuş görüldüğünde uğursuz sayıldığı için taşlanır. Bölgede kargış olarak *ocağına baykuş tünesin* de kullanılmaktadır. Baykuş gibi kargada sevilmez. Kargalar köyün üstünde gezinirse o köyde ölünün çıkacağına inanılır (Büyükokutan, 2007: 65).

Kaşkaylarda baykuşun, kuzgunun ötmesi, köpeğin yere bakarak uzun süre ulaması, tilkinin ses çıkarması, tavuğun veya horozun gece vakti ötmesi ve sabah vakti tavşan görülmesi ölüm getireceğine inanılır (Karaaslan, 2010: 310).

Anadolu'da, Kıbrıs'ta, Makedonya'da, Kuzey Irak'ta, Bulgaristan Türklerinde ve Kuzey Yunanistan Türklerinde köpek başını havaya kaldırarak uzun ularsa sahibinin veya yakınının öleceğine işarettir (Yardımcı, 2011: 350).

Halep Türkmenlerinde *keçi, tavus kuşu, eşek, köpek, karga, eşek* rahmansız hayvanlardan sayılarak ölümle ilişkilendirilen hayvanlardır (Alabdullah, 2013: 29).

Batı Trakya'da hasta olup da ölümü yaklaşan kişinin çatısına *kukumav* kuşu gelmektedir (Moumin, 2009: 80).

Araştırma sahamız Bahar bölgesinde de baykuş, köpek, karga, horoz ve tavuk ölümle ilişkilendirilmektedir. Kaynak kişilerin aktardıkları bilgiler şu şekildedir:

Bayguş gelende, irak sizden hamı tayfa dağılar (KK.11).

Bayguş Allah eylesin gelsin. Bizim konşumuzun evine geldi, zürriyati kesildi, özü şehit oldu, arvad getti, uşak getti, beş gardaşıda hamı öldü (KK.19).

Baykuşla beraber kargada ölümle ilişkilendirilir. *Gece karga pis garlaya nenem diyerdi, o gün bice nefer rahmete gider. Bice de irak olsun bir neferin damına bayguş gele o da hayır olmaz bir nefer beyinden gider (KK.32).*

Bir hafta bundan kabah gögde iki ulduz vurur birbirine kaçtım içeri. Kapın dalından bahtım, itler huradı. Heyvan biler gögden ne mena gelir, biler. Beş dakika geçmedi aheste bi zelzele yerden geçti, yer titredi. Horoz biler, tavuk biler, kuş, karga biler, beykuş biler. Beykuş Allah eylesin gelsin (KK.19).

Dedem rahmetlik diyerdi, it ki huradı gerek çıkan kovan, övden [evden] çıhardan yazıya. Diyerdi eğer ular irak olsun bir nefer ölerdi (KK.32).

3.1.1.2. Rüyalarla İlgili İnanışlar

Bilinç altında şekillenen birtakım görüntüler, simgesel çağrışımlarla da desteklenerek hem rüyayı gören hem de rüya görenin yakınları içi, bir ölüm belirtisi olarak yorumlanması oldukça yaygındır. Halk düşüncesi genellikle rüyayla gerçek arasındaki sınırı belirleyememektedir (Örnek, 1971b: 25).

Ruhi Ersoy, rüyalarla ilgili inanışları *şahıslarla ilgili, hayvanlarla ilgili, eşyalarla ilgili, bitkilerle ilgili ve dişle ilgili* rüyalar olarak kategorize etmiştir (Ersoy, 2002: 89).

Ceyhan'da rüyada gelinlik giymek ölüme yorumlanır (Cin, 2004: 109). Kayseri, Pınarbaşı'nda rüyasında kara kazan görenin evinde birinin öleceğine inanılır (Aslan, 2011: 76).

Erdemli'de rüyada, tatlı yemek, tabut ya da mezarlık görmek ölüme yorumlanır (Kırmızı, 2015: 77).

Erzurum'da rüyasında ölmüş bir insanla bilmediği bir yere gitmenin görülmesi ölümle bağdaştırılır (Çatal, 2009: 107).

Rüyada fidanın sökülmesi, diş çektirilmesi, dişlerin dökülmesi veya kırılmasının görülmesi de ölüme yorumlanır (Örnek, 1977: 210).

Rüyada beyaz gelinlik görmek ölüme işarettir. Rüyada ölü görmek diriye işarettir ve o eve misafir geleceğine inanılır. Rüyada dişin çekilmesi akrabalarından birinin ölümüne işarettir. Ölen bir yakının rüyada kişiyi yanına çağırması o kişinin öleceğine yorumlanır (Gürer, 2008: 94).

Elâzığ Tadım Köyü Alevilerinde rüyada kan, baykuş, bulanık su görmek ve ölmüş bir yakınının onu yanına çağırması kötüye ve ölüme yorumlanmaktadır. Rüyada kızların gelin olması o kişinin öleceğine delalet ettiğine inanılır. Gelinlik ile kefenin benzetilmesi bu rüya yorumunun gerekçesi olarak kabul edilebilir (Köseoğlu, 2009: 36).

Muğla yöresi Alevi Türkmenlerinde rüyada alt azı dişini çektiren birinin yakın akrabalarından bir kadın, üst azı dişini çektiren birinin de yakın akrabalarından bir erkek ölür. Rüyada, bir ağacın kökünden devrildiği görülürse ev ahalisinden yaşlı birisi ölür. Bir deve evin kapısının önüne çökerse o evde ölüm olur, bir fidanın göçerse aileden genç biri ölür, bir kadın rüyasında yaş odun yüklendiğini görmüşse ev halkından genç biri ölür (Büyükokutan, 2007: 65).

Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar da, rüyada düğün töreni görmek aileden birisinin ölümüne işaret etmektedir (Selçuk, 2008: 264).

Azerbaycan'da ölmüş birisinin kendisini çağırdığını gören kişinin öleceğine inanılır (Kalafat, 2011: 91). Aynı inanç Anadolu'da ve Bayır-Bucak Türkmenlerinde de bulunmaktadır (Kalafat, 1996: 65).

Fergana Türklerinde rüyada eğersiz ata binme, ölen bir kişiye ikramda bulunma kakhaha atarak gülme ve düğün yapıldığının görülmesi ölümle ilişkilendirilir (Burhanidinova, 2009: 69).

Anamur'da rüyada, çocuk doğduğunu ve ortadan ikiye ayrılmış kütüğü görmek ölümü çağrıştırmaktadır. Ön dişin çekilmesi yakın birinin, azı dişin çekilmesi ise uzak birinin öleceğine işarettir (Kayabaşı, 2008: 275).

Anadolu'da, Kıbrıs'ta ve Balkanlarda rüyada soğan sarımsak görmek, yaş ağacın devrildiğini görmek, zamansız meyve görmek, dişlerin döküldüğünü görmek, evli bir kadının yeniden gelinlik giydiğini görmek ölüme yorumlanır (Yardımcı, 2011: 353).

Bahar bölgesinde rüyada görülen simgelerin ölümle ilişkilendirilmesi, Anadolu ve Türk dünyasının muhtelif yerlerinden farklı değildir.

Ölümün ön belirtilerinden olan rüyada kişinin gördüğü rüya üzerine öleceğini yorumlaması bölgede yaygın bir inanıştır. Bu rüyalardan diş görmek sıkça geçmektedir. *Bir nefer yuhuda görse dişleri düşüpdü, o vakit öleceğine itikat eylerdi (KK.2).*

Menim dayım rahmete gitmişti, yuhuda gördüm dişi düştü su içine, üç gün çekmedi dayım rahmete gitti. Adamın yuhuda dişi düşer, bir nefer öler tayfasından (KK.12).

Bölgede rüyalarla ilgili bir diğer inanış ise üzümdür. Rüyada görülen üzüm o evden birisinin ölümüne yol açmaktadır. *Biri rüyada üzüm görende o eyde gün batar yani o eyden bice nefer öler (KK.14).*

Rüyasında et gören insanında öleceğine inanılır. *Yuhuda et görende, adamın üzerine ölüm düşer (KK.19).*

Rüyada at görmenin de ölümle ilişkisi olduğu düşünülür. *Bir nefer meriz olup yuhuda bice dane at gelip onu aparsa itikat ocür ki rahmete gider. Veli kırmızı ata bine o vakit yahşidir (KK.32).*

Bir başka ölümü çağrıştıran rüya ise toydur. *Toy yuhusu gören orda irak olsun bir nefer öler, eza [yas] olar (KK.32).*

Bahar'da rüyada görülen, düşen dişin yeri ölüm hakkında bilgi verir. *Bir neferin ön dişi düşse bir cevan öler. Veli arka dişi düşse bir koca öler (KK.32).*

Kaşkay Türklerinde de dişin yeri ölecek olanın genç veya yaşlı olmasında etkilidir. Ön dişlerden birisinin dökülmesi bir gencin öleceğine, gerideki dişlerden birisinin dökülmesi ise yaşlı birinin öleceğine işarettir (Karaaslan, 2010: 314).

Alevi-Bektaşî geleneğinde de bazı rüyaların ölümle ilişkilendirildiği görülmektedir. Rüyada alt azı dişini çektiren veya dişi çıkan kişinin akrabalarından bir kadının, üst azı dişini çektiren veya dişi çıkan kişinin de yakın akrabalarından yaşlı bir erkeğin öleceğine inanılır (Selçuk, 2008: 263).

3.1.1.3. Gök Cisimlerinin Hareketleri ile İlgili İnanışlar

Ay ve güneş tutulması, yıldız kaymaları, şimşek çakması ve gök gürlemesi gibi olaylar da halk inanmalarında çoğu zaman ölümün ön belirtisi olarak sayılmaktadır. Ay ve güneşin⁵¹ tutulmasını korkutucu bir olay olarak yorumlayan halk düşüncesi, yeryüzüyle gökyüzü arasındaki sıkı dinsel ilişkinin analogik sonucu gök yüzündeki bu korkutucu olayın benzerini yer yüzünde de bekler. Gökyüzü ile yeryüzü arasında kurulan dinsel-büyüsel ilişkilerden biri de *insanların gökyüzünde birer yıldız olduğu* tasarımıdır. Böylece insanlarla yıldızlar arasında *kayma, göçme ve sönme* açısından bağlantılar kurulmaktadır (Örnek, 1971b: 24).

Erzurum, Erzincan, Urfa, Iğdır ve Azerbaycan'da yıldız kayması ölümle izah edilmektedir (Makas-Kalafat, 1993: 104).

Gök cisimleri hareketlerinin ölümle bağdaştırılması örneklerini Alevi-Bektaşî geleneğinde de görmekteyiz. Kuluncak'ta yaşayan Alevilerde yıldız kayması bir kişinin özellikle de değerli birisinin öleceğine işarettir. Bunun yanı sıra geceleyin aya doğru tükürmek ve kötü sözler söylemek haftanın belirli günleri özellikle salı günü iş yapmak ölümle sonuçlanacak işlerin olmasına sebep olur (Gürer, 2008: 94). Tahtacılar da ise yıldız kaydığını gören kimsenin öleceğine inanılmaktadır (Selçuk, 2008: 264).

Kars'ta bir yıldızın kayması durumunda mutlaka bir kimsenin öleceği inancı bulunmaktadır. İnancın temelinde her insanın bir yıldız olduğu bulunmaktadır. Bu inanç Borçalı, Azerbaycan, Nahcivan ve Erbil bölgelerinde de bulunmaktadır (Kalafat, 2011: 89).

⁵¹ Bölgede ay ve güneş olaylarının ölümle ilişkilendirildiği tespit edilememiştir. Fakat doğum başlığında bahsettiğimiz hamile kadının ay veya güneş tutulmasında elini karnına götürmesi sonucu doğacak çocukta leke oluşacağı inancı, bu olayların ölüm gibi olmasa da kötü sonuçlara sebebiyet verdiğini göstermektedir.

Kaşkaylarda (Karaaslan, 2010: 311), Halep Türkmenlerinde (Alabdullah, 2013:31) ve Türk dünyasının muhtelif diğer bölgelerinde de yıldız kayması ölümle ilişkilendirilmektedir.

Bahar'da yapılan saha çalışmasında gök cisimlerinin hareketleriyle ölümün, sadece *ulduz sürüşmesiyle* [yıldız kayması] ilişkilendirildiği ortaya çıkmıştır.

Her nefere bi dane ulduz var. Gerek salavat çağıra. Kadim yatardık damda, görerdik ulduz aktı salavat çöğürerdik (KK.12).

Ulduz aktı onda da adam öler. Diyerdiler o vakit ölenin adı başa alınır, adı ki olsun Ahmet;

*Ahmet can ulduzun aktı,
Tabibler yarana baktı,
Ele ki yaran sağ kalmaz,
Ulduzların birden aktı (KK.19).*

*Gögde bice dane ulduz akardı. Bakardılar göge ulduz gitti,
diyerdiler seher bi nefer ölecek (KK.15).*

3.1.1.4. Hastada Görülen Fizyolojik ve Psikolojik Davranışlar

Hastada birtakım psikolojik ve fizyolojik değişiklikler hasta yakınlarınınca görülmeye başladığında *gidici* olduğuna, sonunun yaklaştığına bir işaret olarak sayılmaktadır (Örnek, 1977: 210).

Hasta ayağa kalkarak gitmek isterse (Afyon, Çorum, Çankırı, Ayaş), sevdiği birini görmek isterse (Çorum, Çankırı, Erzurum, Erzincan, Kastamonu, Kayseri, Maraş, Merzifon, Uşak, Sivas, Urfa), ölümden konuşmaya başlarsa (Çorum, Çankırı, Kayseri, Maraş, Aksaray, Ankara), evine ya da doğdu yere gitmek isterse (Gaziantep, Kayseri, Maraş, Çankırı, Sivas) hastanın psikolojik belirtileri olarak görülür ve ölüme yaklaştığı düşünülür (Örnek, 1977: 211).

Sivas'ta hastanın vasiyetini yapması, borçlarını ödemesi, uzaktaki akrabalarını görmek istemesi, hastanın öleceğine yorumlanır (Üçer, 2002: 508).

Kuluncak Alevilerine baktığımızda bir kişinin gözünün seğirmesi o çevreden birinin ölümüne yol açacağı inancını (Gürer, 2008: 94) görmekteyiz.

Sarısaltık ocağına bağlı Alevilerde de hastanın kendi kendine konuşması, dalgınlaşması ve birtakım ilginç sözlerle evdekilere öleceğini hissettirmesi gibi psikolojik belirtiler ile gözlerinin belli bir noktaya sabitlenmesi, nefes alış verişlerindeki hızlanma, bedeninin sararması veya solması, el ve ayak tırnaklarının beyazlaşması veya morarması, burnunun iki kaşı arasındaki kısmının içe doğru çökmesi ve gözlerinin kararması gibi fizyolojik belirtiler ölümün yaklaştığına yorumlanmaktadır (Keskin, 2003: 117).

Bayburt'ta hastanın öleceği burnunun çökmesinden, göz ışığının sönmesinden, hırıltılı nefes alışından, ölmüş yakınları tarafından çağırıldığını söylemesinden anlaşılmaktadır (Santur, 1991: 105-106).

Anadolu, Kıbrıs, Gagauz Türkleri, Kuzey Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Kırım Türklerinde hastanın kulakları, el ve ayak tırnakları morarırsa, hasta sararır solarsa, yemeden kesilip zayıflarsa, vücudunda kırmızı lekeler çıkarsa, vücudu şişer ve soğumaya başlarsa öleceğine yorumlanır (Yardımcı, 2011: 354).

Karakeçililerde hastanın bir noktaya gözü takılır. Bu noktadan Azrail'in geleceğine veya evin tavanından veya sağ taraftan geleceğine inanılır (Kalafat, 2011: 88).

Kaşkaylarda da benzer örnek bulunmaktadır. Ölecek kişinin gözleri, anlamsızca bir boşluğa takılırsa ölümü işaret ettiğine inanılır (Karaaslan, 2010: 318).

Bahar bölgesi Türkleri de hasta olan bir kişinin geçirdiği değişikliklerden ve davranışlarından hareketle öleceğine kanaat getirmesi inancını korumaktadır.

Bir nefer ki ihtimal eder ölümü dostlarını, yoldaşlarını, oğlunu, kızını, bacısını, gardaşını ister yanında olalar. Böylece onlarla son kez vedalaşacaktır (KK.16).

Başka bir öngörü ise merizlinin gözlerini toz tutar, gözleri göğ olar, burnunun ucu ağ olar (KK.19).

O vahit ister öler, gözünün kirpiklerine de toz konar. Burnun ucu da çok ağarar (KK.32).

3.1.2. Kaçınmalar

Ön belirtilerin yanı sıra yerine getirilmediğinde ölüm getireceğine inanılan birtakım işlemler ve davranışlar da bulunmaktadır (Örnek, 1977: 212). Bu pratikler, temelde insanoğlunun ölümü kabullenememe korkusuyla ölümden kaçınmayı sağlayacağı düşüncesiyle ortaya çıkmıştır (Gözcü, 2018: 121).

Erdemli’de Akşam komşuya biber verilmez, salı günü yolculuk yapılması uygun görülmez, ölümden kaçınmak tahtaya vurulur (Kırmızı, 2015: 78-79).

Sivas’ta ölüm olan bir evde, *Azrail kılıcını çaldı* inancıyla evdeki su dolu kaplar boşaltılır. Taziyeden gelen, başka bir eve gitmeyerek kendi evine gider. Üzerindeki ölüm ağırlığını, yüzünü yıkayarak taşa oturup dinlenerek atacağına inanılır (Üçer, 2002: 509).

Ölü evindeki yemekler boşaltılır, yiyecek ve içecekler dışarıya çıkartılır. Su dolu kaplar boşaltılır. Ölü yıkanırken uyuyanlar uyandırılır. Cenaze ardından su dökülür. Defnettikten sonra eve gelişte arkaya bakılmaz (Örnek, 1977: 212).

Tahtacılar da ölü yıkanmaya başladığında komşulardan uyuyan varsa uyandırılır. Ölünün yıkanma işlemi sona erdikten sonra orada bulunan herkes ölünün üzerine su döker. Bu uygulama esnasında onlar kullandıkları kabı elden ele vermezler. Ölünün üzerine toprak atarken kürek yere bırakılır, diğeri yerden alır (Selçuk, 2008: 266).

Arguvan yöresinde ölüme işaret ettiğine inanılan rüyalar görüldüğünde, etkisini ortadan kaldırdığına inanılan bazı uygulamalar yapılmaktadır. Bunlar *Allah’ım hayra yazasın, kötüye yazmayasın* denilerek gördüğü rüyayı akan bir suya anlatmak, evin içinde bulunan ocağa tuz atmak ve rüyadan sonra komşulara lokma dağıtmaktır. Köpek ulumasından ortaya çıkabilecek ölümün önüne geçebilmek için ayakkabılar ters çevrilmektedir (Gaspak, 2016: 108-109).

Muğla yöresi Alevi Türkmenlerinde cenaze mezarlığa götürülürken evde uyuyan varsa uyandırılır. Bıçak, sabun elden ele verilmez. İş bitince yere koyulur ve diğer kullanacak olan kişi onu yerden alır. Ölünün üzerine toprak atarken kürek yere bırakılır, elden ele verilmez. Diğer toprak atacak kişi küreği yerden alır (Büyükokutan, 2007: 66-67).

Elâzığ Tadım Köy Alevilerinde uzun uluyan köpekleri susturmak için önüne ekmek atılır ve *başını ye* denir. Böylece köpeğin ulumasıyla gelebilecek ölüm bertaraf edilmeye çalışılır (Köseoğlu, 2009: 37).

Kaşkay Türklerinde sabah vakti tavşan görmek de ölüme ve işlerin kötü gideceğine işarettir (Karaaslan, 2010: 310). Kuluncak'ta yaşayan Alevilere baktığımızda gece tavşan görmek sonu ölümle yorumlanan işlerdir (Gürer, 2008: 94).

Tavşanın Alevi geleneğinde de hoş karşılanmadığını görmekteyiz. Aynı şekilde bölgede yapılan çalışmada da tavşan etinin yenmediği ve görülmesi hâlinde uğursuzluğun yanı sıra ölümü getirebileceğine inanıldığı gözlemlenmiştir.

Tahtacılar çakalın uzun uzun havlamasını da ölümün ön belirtisi olarak değerlendirirler. Eğer çakal bir evin yakınında veya yanında havlarsa o evden birinin öleceğine inanılır. Bu durumda ocaktan ateşli bir odun parçası alınır ve çakalın havladığı yöne doğru atılır (Selçuk, 2008: 262). Bu uygulamanın benzerini bölgede bir şişin ateşte bekletilerek atılması şeklinde görmekteyiz.

Irak Türkmenlerinde mezarlık yanından geçilirken *siz bizden önce gittiniz, bizde sizi takip edeceğiz* denilerek geçilir (Bayatlı, 2012: 376).

Bahar bölgesinde ölümden kaçınabilmek için *diş düşmesi, ulduz akması, üzüm görmesi bunların hamısı için sadaka vererler (KK.14)* inancı benimsenmektedir.

Ölü gömüldükten sonra geriye bakılmaması gerektiğine inanılır. *Ölüyü kölleyenden sonra dalıya [geriye] bakılmaz ki ölünün gözü bizde kalmaya (KK.19).*

Bir başka inanç ise ölüyü kölledik, gelende ölünün üstüne koyan örtüyü, libası getirmezler eye [eve]. Eğer o örtüyü getirdiler eye, o getirenin dalına büyük bir daş vururek. Diyerler hayır değil (KK.19).

Ölümden sakınılacağını düşündüren bir başka inanış ise ölünün gömüleceği zamanda ölü evinde uyuyanların uyandırılmasıdır. *Irak olsun. Bir övde bir nefer öldü, ölüyü daştyanda her kim yuhuda ola, koz [uyandırır] ederler. Yuhudan koz ederler ki bir zat olmaya. Fakat öv sahibine olar, konşuya yok (KK.32).*

Bölgede belki de en farklı uygulama olarak ölen kişinin ağzına mavi renk de bir boncuk bırakılması karşımıza çıkmaktadır. Bahar ilinin Lalecin ilçesinde bu boncuk ölenin ağzına koyulurken Merkezî’de ise ölenin yanına bırakılmaktadır. Bu uygulamayı cumartesi günü ölenler için uygulamaktadırlar. Aksi taktirde o gün ölen kişinin ailesinden birileri ölecektir. Mavi boncuk uygulamasıyla o aileden ölümün uzaklaştırılacağına inanılmaktadır.

Bir nefer şenbe günü öler, öz tayfasından her bir nefer öler. O vakit bir gög moncuk yanına köllerik ki ölüm tükensin (KK.19).

Aynı örneği Kaşkay Türklerinde de görmek mümkündür. Şenbe ölenin ağzına bir göy muncuk goyup gaim ederler (Karaaslan, 2010: 322). Bir benzerini ise Arguvan Asar köyünde ölen kişinin ağzını kapatmak için ağzı açılıp mavi boncuk atılması (Noraşin, 2014: 87; Gaspak, 2016,110) şeklinde görmekteyiz.

Hayvanlarla ilgili inanışlarda ölüme sebebiyet verileceğine inanılan baykuş için *eğer bir neferin damına bayguş gele, gerek bice tuz, bice çörek, bice su apar. O vakit bayguş diyer sana and verirem. Bu tuz çöreğe, ceddije pis heç zat (KK.32)* eylemeyeceği düşünülür.

Köpek ulumasında ise bir şiş ateşte bir süre tutulduktan sonra dışarıya atılmaktadır. *İt uluyanda diyerdiler ölüm geliyor. Bice dane şiş dağ eylerdiler atardılar yazıya. Diyerdiler ölüm korhar gelmez (KK.51).*

Bir başka inanç ise ölünün üzerine toprağın atıldığı sırada küreğin yere atılarak elden ele verilmesini önlemektir. Elden ele verildiği taktirde bu ölümün devamının geleceğine inanılır. Maran köyünde bu küreği duvara başı yukarı bakacak bir şekilde asılır ki ölen kişiyle birlikte ölümün son olacağına inandıklarını ifade eder.

Meyyidin üzerine torpağı atarken beli [küreği] yere atarız ki o tayfadan ölüm tükene (KK.11). O vakit beli ölüyü defn eyleyenden sonra öve [eve] getirerler, duvara beli başı yukarı koyarlarmış. Daha o övden ölü çıkmaya, ölü köllenmeye (KK.35).

Kürekle ilgili inanmalar Anadolu'da da yaygındır. Sivas Divriği ve Maraş'ta; kazma-kürek eve getirilirse, Erzurum, Erzincan ve Sivas'ta; kazma-kürek üst üste gelecek şekilde mezar üzerine bırakılırsa o evden başka ölülerinde çıkacağına inanılır (Kalafat, 2005: 2009). Erzurum, Kars, Ağrı, Van ve Iğdır'da da defin sırasında kürek elden ele verilmez, yere atılır ve yerden alınır (Makas-Kalafat, 1993: 104).

Ölümden kaçınmanın bir yolu da ölümü anmamaktır.⁵² Bunun için her toplum kendi diline, kültürüne özgü adlandırmalarda bulunmuşlardır.

Türkler bir insanın ölümünden bahsederken *Rahmete kavuştu, Hakk'a yürüdü, vuslata erdi* ifadelerini kullanır (Yeşil, 2014: 236).

Kırgızlarda ölüm yerine *köz cumdu* [göz yumdu], *düynödön kayıttı* [dünyadan döndü], *kazası cetti* [kazası yetti], *can berdi* [can verdi] ifadelerini kullanmaktadır (Polat, 2008: 178).

Hakaslar ölüm için *sın çurtassar parıbıstı* [gerçek hayata gitti], *tigi çırzer parıbıstı* [öte tarafa gitti], *xın pol pardı* [toz oldu], *toozıl pardı* [bitti], *nanıbıstı* [geri döndü], *parı bıstı* [gitti], *çat xaldı* [atıp kaldı], *soop pardı* [soğudu] gibi ifadeler kullanılmaktadır (Killi, 2012: 64).

Bahar'da ise ölüm kelimesini kullanmamak için yerine *Hüdayı torpağa taşırdık* [Allah'ın toprağına emanet ettik], *beyinden gitti*⁵³ [öldü], *Hakk'a taşırdık* [Allah'a emanet ettik], *rahmete gitti* gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Burda da diyerler ki biz bu emaneti Hüdaya torpaga taşırdık (KK.36).

Biz deriz, rahmete gitti. Filan nefer beyinden gitti. Hakk'a taşırdık (KK.5).

Rahmete getti, Hakkına taşırdık. Dünyadan getti (KK.13).

⁵² İnsanlar, kendilerine zarar vereceğini düşündükleri veya gelebilecek zararlardan korunmak için birtakım isimleri ağızlarına almazlar. Bunlar: Tanrılar, şeytan, cin, kötü ruhlar, hortlaklar, vahşi yırtıcı hayvanlar vb. olabilir (Akınar, 1985: 14).

⁵³ Beyinden gitti ifadesi sadece insanlar için değil eşyalar içinde kullanılmaktadır. Eşyalar için kullanıldığında bozuldu anlamına gelmektedir.

Evvel Hakkına taşırdık ki hakdır ora. Sonra torpaga ki geder torpak altına. Sonra da Huda ya ki böylesine Allah kömek ola (KK.48).

3.2. Ölüm Sırası

3.2.1. Ölüm Sırasında Yapılan İşlemler ve Ölümün Anlaşılması

Kişinin, öleceğini anlayan yakınları son anında güzel, imanlı, zorlanmadan, acı çekmeden gitmesi için birtakım pratikler uygulamaktadırlar.

Kayseri’de öleceği anlaşılan insan için, hemen hoca çağırılır. Hoca yoksa Kur’an-ı Kerim okumasını bilen birisi çağırılarak *Yasin* okutulur. Ölü canını şeytana vermesin diye yanında bulunanlar şahadet getirirler. Dilinin ve damağının kurumaması için ağzı su ile ıslatılarak sık sık sulu tülbent tutulur ve ıslak tülbentle ağzı silinir. Şeytan yanına yaklaşmasın ve imanına zarar vermesin diye devamlı şahadet edilir ve Kur’an-ı Kerim okunur. Hastanın Şahadet ve Kelime-i Tevhit getirmesi için onun duyacağı kadar sesli yapılarak tekrar etmesine yardımcı olunur (Aslan, 2011: 77).

Erdemli’de kişinin öleceği anlaşıldığında dudakları, ıslak pamuk veya bezle ıslatılır ve odada yüksek sesle konuşulmaz. Kişi kibleye doğru yatırılır ve yakınları son bir daha görmek için toplanır (Kırmızı, 2015: 80).

Hastanın öldüğü vücudunun hareketsiz kalışından, göğsünün aniden kalkıp inmesinden ve bakışlarından anlaşılır (Santur, 1991: 106).

Irak Türkmenlerinde Azrail’in can alırken ayaklardan başladığı inancından dolayı hastanın ayak ucunda oturanlar kaldırılır (Bayatlı, 2012: 378).

Ölümün Alevilikte başlıca iki yorumu bulunmaktadır. Birincisi *biyolojik ölüm*’dür. Biyolojik ölüm *ölme, ölüm*, kalıbı *dinlendirmek* ve *Hakk’a yürümek* gibi terimlerle adlandırılmaktadır. Bu terimlerden *kalıbı dinlendirmek* ve *Hakk’a yürümek* ölümün bir son olmadığını yeni bir durumun başlangıcı olduğu inanişinden kaynaklanmaktadır. İkinci ölüm ise *Nasip* [ikrar] *törenindeki ölüm*’dür. Bu ölüm, Alevilerce *ölmeden önce ölmek* ve *ölmek* terimleri ile ifade edilmektedir. İkrar törenindeki ölmek, iradi bir ölümdür ve bu aşama Alevi eğitiminin belki de en çarpıcı ve en zorlu

aşaması olarak kabul edilmektedir. İnsanların yaşamları boyunca yaptıkları pek çok şey nedeniyle ölümle karşılaştıklarında pişmanlık duyacak olmaları ve *bir daha dünyaya gelsem böyle yapmazdım* düşüncesine varmaları *ikrar töreni* ile canlara kavratılmaktadır. Böylece insanın son veda anındaki hesaplaşmasını, önceden ikrar töreninde yaşayan Aleviler, kendilerini yeniden doğmuş olarak kabul ederler ve bu olayı da *ikinci doğum* olarak adlandırırılar (Aktaş, 2015, 20-21).

Sivas ve çevresinde yaşayan Alevilerde vefat esnasında müşid, yoksa herhangi bir derviş hasta olan canın yanında oturur. Besmele çekerek ağzına su verir. Diğer taraftan hastaya Kelime-i Tevhid, Salât-ı Selam'ı söyletmeye çalışır. Dua okuma imkânı olmazsa Tevhid, Nübüvvet ve İmamet'in özü olan Allah, Muhammed ve Ali adlarını söyletir ve yavaş sesle Kur'an'dan ayetler okur. Hasta ruhunu teslim edince Müşid, *İnnâ lillîâhi ve innâ ileyhi râciûn, miracı mübarek, mekânı cennet, dönüşü âsân olsun* diyerek vefatı açıklar (Bozkuş, 1999: 231).

Bunun yanı sıra ölen kişi için düvazimamlar okunur. Üzerindeki çamaşırları çıkarılıp bir örtü çekilir ve elleri yana salıverilir. Sonra çarşafa sarılır ve *Hak döşeği* ismi verilen yer döşeğine yatırılır. Başına üç adet mum yakılır. Yanında güzel kokulu şeyler bulundurulur. Cenazenin bulunduğu oda da genelde akrabaları ve yaşlı kimseler oturur. Çocuklar cenazenin olduğu odaya bırakılmaz. İsteyen kendi evinde bir gece bırakılır ya da Cem evindeki morga kaldırılır (Gaspak, 2016: 110).

Tahtacılar da kişinin ölürken sıkıntı çektiği hissedilirse odanın kapısı açılır. Bununla birlikte ölüm döşeğinde yatan kişi tam öleceği esnada odanın kapısında hiç kimsenin bulunmasına izin verilmemektedir. Eğer birisi bulunuyorsa Azrail'in yanlışlıkla onu öldüreceğine inanılmaktadır (Selçuk, 2008: 267).

Alevi-Bektaşî geleneğinde hasta kişi ölünce *Dede* veya görevi üstlenmiş bir *er/bacı* tarafından gözleri yumulur, çenesi enlice bir bezle çekilip ağzı kapatılarak başından bağlanır. Bir yandan da düvazimam okunur ve salavat getirilir. Sonra bir çarşafa sarılıp *Hak Döşeğine* [yere] indirilir (Yaman, 1999: 16). Tahtacılar da eğer ölen kadın ise ellerine, ayaklarına, saçlarına kına sürülür ve daha sonra bir çarşaf ile örtülerek odanın ortasına getirilir.

Ölünün üzerine bıçak veya demir parçası, yastığının altına da ayna bırakılır (Selçuk, 2008: 268).

Bahar'da bir kişinin öleceği anlaşılırsa kulağına eğilerek Kelime-i Şehadet söylenmeye veya söyletilmeye çalışılır. Yine gerekli görülürse başına bir ahund [imam, molla] çağrılır ve Kur'an okutulur. Bahar ilinde, birinin öldüğünü tespit etmek için ayna kullanılırdı. Aynanın buharlanıp buharlanmadığından anlaşılırdı.

Elan doktor gelir. Kadimde güzğü koyardılar, aynaynen bakardılar nefesi gelirdi ya gelmezdi (KK.2).

Bazı adamın zayıf olar nezmi kem [az] olar. O malum olmaz, güzğü malum olar (KK.3).

Bunun yanı sıra hastada meydana gelen bazı değişikliklerin neticesinde de kişinin öldüğüne dair ipuçları verdiğine inanırlar.

Burnu ucu ak olar, malum olar. Kıçlarından [bacaklarından] can çıkar, kıçları buzlar (KK.12).

Kaşkaylarda, kişinin ölüp ölmediğini anlamak için bedeninin soğuyup soğumadığına bakılır. Ayrıca bir başka yol da kişinin ağzına ayna tutmaktır. Tutulan aynada buhar olmasından kişinin yaşadığı anlaşılır (Karaaslan, 2010: 329).

Bahar ilinde ölüm döşeğinde olan insanın can vermesi sıkıntılı olursa ağzına et şiresi dökerler. Yine bölgede can vermenin sıkıntılı hâle girmesi durumunda Kerbela toprağı kullanımına sıkça rastlanılmaktadır.

Et şiresi tükerdiler boğazına. Eti dögerdiler, suyunu çıkardardılar, onu vererdiler ki tevanu ola can vere (KK.12).

Kerbela'dan getirerler torpağı, o torpağı vererler (KK.17). Su vererler, torpak vererler. Bir nefer üç gün olup can veremedi, beni apardılar, diyerdiler bice dua oku ki rahmete getsin. Böyle Kerbela torpağı apardım, dua da okudum o gece rahmete gitti (KK.12).

Bahar'da yakın bir zamana kadar ölü yere bırakılmazdı. Azrail'in canını aldığı sırada her yerin kan olduğu düşünülür bu yüzden ölü kan içinde kalmaması ve temiz olması için bir kürsü üstüne koyulurdu.

Çıkarardılar kürsünün üstüne. Diyerler o ölü ki can verer hamı yer olar kan. Çıkararlar tahta üstüne ki kan içinde kalmaya. Üç kez dolandırılar, götürürler koyarlar kürsüye (KK.32).

Azrail'in can alma sırasında kan çıkmasıyla ilgili benzer bir örnek de Harput'ta görülmektedir. Azrail'in kılıcından kanlar sıçramıştır inancıyla ölüye ait yatak ve çamaşırlar yıkanır. Evin her tarafı silinerek temizlenir ve Azrail'in kılıcını yıkadığı inancıyla da su dolu kaplar boşaltılır (Araz, 1995: 123).

Yine Bahar bölgesinde ölünün üzerine istenildiği takdirde sadece Kur'an koyulmaktadır. Ölüm olayından sonra ölünün gözleri kapatılır, çenesi bağlanır ve ayak baş parmakları bağlanır.

Çenesini bağlarlar kefenleyende, büyük olan engüşlerini [parmaklarını] birbirine bağlarlar ayağınkinin (KK.2). Gözleri açık kalmaya, torpağda olmaya. Çenesini ki bağlarlar ağzı açık kalmaya, torpak dolmaya. Ayaklarını da yaz da bağlarlar, kabire koyanda açarlar. Kışlarındaki iki büyük engüşteri [parmaklarını] bağlarlar (KK.8).

Bölgede karşılaştığımız başka bir inanış ise bir ipin başından ayak parmaklarına tutulmasıdır. Bunun sebebi ölen kişinin ölümüyle birlikte evin üstündeki bereketini de yanında götürmesidir. İp pratiğiyle bereketin evde kalacağına inanılmaktadır.

Çenesi bağlarlar ki ağzı açık kalmaya. Bice dane kış engüşterinden başına ip tutarlar ki o övden [evden] getti, övün ruzusu [bereketi] onun başının altındadır gerek ruzusunu aparmaya, övde kala (KK.32).

İp uygulamasına benzer örnek Trabzon'da da görülmektedir. Ölen kişi ailenin reisi ise cenazesi evden çıkmadan önce ev, iplikle bağlanır. Böylece evin uğurunun mezara gitmemesi sağlandığına inanılmaktadır (Kalafat, 2009a).

Ankara Keçiören'de yaşayan Caferilerde ölüm gerçekleştiğinde cenaze kible yönüne yatırılarak ağzı kapatılır, çenesi bağlanır ve gözleri yumulur. Elleri ayakları uzatılarak üzeri bir örtüyle örtülür (Albayrak, 2006: 87).

3.2.2. Ölüm Olayının Duyurulması

Ölümün en doğal duyurulma şekli, ölenin geride bıraktıklarının ağlamalarıyla olur. Ölümü duyan yakınlar eve toplanır. Bu zor zamanlarında, ölü evine yardımcı olarak acılarını dindirmeye çalışırlar. Bazı yerlerde *haber okutmak* olarak adlandırılan özel haberciler tarafından da duyuru yapılırdı. Kasaba ve köylerde *tellâllar* çıkartılırdı (Örnek, 1977: 213).

Anadolu'da cenaze köyde ise köy imamına, şehirdeyse mahalledeki cami imamına haber verilir. İmam camiden sala verir. Fakat Anadolu'da bazı köylerin her mahallesinde cami yoktu. Bunun için gür sesli bir haberci tarafından duyurulurdu. Bu kişi yüksek bir yerden *cenazeye gelin* diye bağırarak duyururdu (Özbay, 2007: 263).

Romanya Müslümanları arasında *su salası* okunur:

Yüce yüce kaçar isen Ey Allah'im lütfet şuna

Bir kuş olup öter isen Kabrine vardığı zaman

Yedi derya geçer isen Döndür yüzünü Haktan yana

Ecel koymaz alır gider Kabrine vardığı zaman

Lailahe İllallahu Lailahe İllallahu

Lailahe İllallahu Lailahe İllallahu şeklinde toplam beş kıtalık sala okunur (Kalafat-Güngör, 2011: 103).

Alevi-Bektaşî geleneğinde ölüm olayının ardından ev sahiplerine yardım amacıyla cenazenin çabuk kaldırılması için ve cenaze namazının [secdesiz namazın] kalabalık bir topluluk tarafından kılınmasını sağlayabilmek adına ölüm haberi, ölenin sevenlerine hemen duyurulur. Ölümün duyurulması yerleşim alanının büyüklüğü veya küçüklüğüne göre değişmektedir. Kırsal yerleşim birimlerinde ölenin yakınlarının ağlamasıyla başlayan duyurulma süreci, olayı duyan komşuların ölü evinde toplanmasıyla devam eder. Daha sonra ölenin yakınları ve komşuları ailenin acılarına ortak olmaya, onları avutmaya ve ilk hazırlıkların yapılmasında yardımcı olurlar. Ayrıca ölen kişinin ailesi, yakınları veya komşuları gerekli yerlere olayı haber verirler (Aktaş, 2015: 33).

Arguvan yöresinde ise ölüm olayının duyurulmasında Sünnî pratiklerden farklı olarak sala verme yolu tercih edilmemektedir. Eski

dönemlerde ölümün meydana geldiği bölgede tüm haneler dolaşarak yapılan duyurma işlemi günümüzde hoparlör kullanılarak yapılmaktadır ve genellikle bunun için belediyelerin anons sistemi kullanılmaktadır (Uyanık-Kala, 2013: 167).

Kırgızlarda bir evde cenazenin olduğunu belli etmek için evin önüne mavi bir bez asılmaktadır (Erdem, 2000: 233).

Elâzığ Tadım Köyü Alevilerindeyse ölüm olayı vuku bulduktan sonra Tadım köyünde sala verilir (Köseoğlu, 2009: 38).

Bahar bölgesinde ise sahada yapılan çalışma sırasında ölen kişinin ölümünün duyurulmasında ağlama seslerinin, yakın bir zamana kadar *carçi*⁵⁴ adında habercilerin pul karşılığında haber vermesinin, duvarlara erkeklerin resimli bayanların ise çeşitli çiçeklerle süslenen ilanlar vurulmasının ve mescitlerden anons edilmesinin etkili olduğunu gözlemledik.

İlamiye vururlar duvarlara. Eğer mehelde olsa mescidilen ilan ederler ki merdum gele. İlamiyede vururlar ki saati filandır (KK.2). Bir nefer rahmete gidende carçiye pul vererler. Carçi hamı hemsahilere [komşu], dostlara, yoldaşlara, famillere diyerdi (KK.16).

Kaynak kişiler şimdilerde telefonun var olmasıyla duyuruların da buradan yapıldığını belirtmektedirler.

Kadimde mesela bir nefer ölü. Gece vahitte kıyderler, filanı nefer rahmete gedipdi, seher şirket [katılın] eyleyin. Elan mobiller moda olup (KK.6).

Bölgede ölümün duyurulmasında en dikkat çekici uygulama ise *ölüm davetiyesi*, *kartı* uygulamasıdır. Ölüm davetiyeleri, kartları tıpkı düğün ve sünnet kartları gibi hazırlanmaktadır. Bu kartlardan farkı, ölüm kartlarının siyah renkte olmasıdır. Bölgedeki hemen hemen bütün kart dükkanlarında bulunabilmektedir.

Bu kartta ölen kişinin adı, bazı kartlarda ölüm tarihi, üçünün, yedisinin, kırkının veya yıl dönümünün nerede yapılacağına dair bilgiler yer almaktadır.

⁵⁴ Carçi olarak adlandırılan bu haberciler *car* vurarak (avazının çıktığı kadar bağıarak) duyuruyu yapardı. Carçi hakkında bilgi düğün, davet başlığı altında detaylıca verilmiştir.

3.2.3. Ölünün Bekletilmesi

Ölü genellikle çok fazla bekletilmeden defnedilmektedir. Fakat ailenin veya akrabanın uzakta olması, ölüm vaktinin gece olması gibi bazı durumlarda ölü bekletilmektedir.

Sedat Veyis Örnek, ölünün hemen gömülmesinin gerekçelerini kokmasının önlenmesi, öte dünyaya giderek hemen hesap vermesi, beyninin soğumaması, çilesinin daha fazla sürmemesi, şişmemesi, acısının bir an önce unutulması ve hemen toprağa kavuşması olarak sıralamıştır (Örnek, 1971b: 48).

Kayseri Avşar köyünde ölen kişinin ikindi veya akşam ölmesi durumunda, toprağın kilitlendiği inancından dolayı ertesi güne kadar bekletilmektedir (Aslan, 2011: 79).

Kırgızlarda eskiden ölü üç gün bekletilirdi. Akrabalar geldikten sonra ölü gömülürdü. Ölü sahiplerinin, ölünün tanıdığı herkesi özellikle de yakınlarını çağırmasının gerekli olduğuna inanılmaktadır (Yeşil, 2014: 254).

Özbeklerde ölüm öğleden sonra veya akşam gerçekleşmişse akrabaların cenazeye iştirak edebilmesi için bir iki gün bekletilir (Açık, 2004: 143).

Erdemli'de ölenin ruhunun, mezarlık ile ev arasında gidip gelmekten yorulduğu bu sebeple bekletilmesinin uygun olmadığı düşünülür (Kırmızı, 2015: 82).

Alevilikte cenazenin gömülme zamanı bellidir. Cenaze güneşin doğuşu ile batışı arasında gömülmelidir. Güneş battıktan sonra cenaze gömülemez ve ertesi güne bırakılır (Metin, 2010: 50-51).

Sarısaltık ocağına bağlı Alevilerde ölüm akşama doğru gerçekleşmiş veya ölünün yakınlarından bir kısmı uzaktaysa ölü, o gün değil ertesi gün defnedilir. Böylece ölü, o geceyi evde geçirir ki köylüler bu durumdaki ölüyü [canı] *misafir* olarak isimlendirmektedirler (Keskin, 2003: 119).

Divriği ilçesinde yaşayan Alevilerde ise ölen birisi elden geldiğince çabuk bir şekilde gömülmek için hazırlanır. Kişi sabahleyin ölmüşse ikindi zamanında, şayet ikindi sıralarında ölmüşse akşama yetiştirilmeye çalışılır. Ancak ölenin şehir dışı gibi uzak yoldan [gurbetten] gelecek oğlu, kızı gibi yakını veya gelmesi istenen özel bir kimse varsa cenazenin defni o kimselerin gelmesine kadar bekletilir. Ancak cenazeyi erken kaldırmak,

bekletmemek makbul olanıdır. Köylerde eski zamanlarda cenaze bekletmek için uygun ortamların bulunmaması ve inanişâ göre bekletmenin iyi sayılmamasından dolayı defin işlemlerinin çok hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır (Gökdemir, 2011: 88).

Bahar'da ise yakın akrabaların uzak olması durumunda cenaze bekletilmektedir.

İslam diyer ecele eyleye tez kölleye. Elan bazı familler durum olmasa gelmese bekler, gelende seher erte köllerler. Kadimiler tez köllerdi. Diyerdiler ıssı vürmasın, kohmasın (KK.16).

Ölünün bekletilmesindeki bir başka sebep de ölüm zamanıdır. Eğer ölen kişi akşam vakti ölmüşse gömülmesi sabaha bırakılır.

Biz sobda [sabah] ölse her saat ki meyyiti eyden çıkarsak getirerek. Elan bimaristandan [hastaneden] doktor gelir. Doktor evvel bakar. Bakandan sonra defn eyleyerek. Kadimde eğer bir nefer şeb ölse getirerdik yuyardık [yıkardık] guslünü verer, koyardık mescide. Gece meyyit kalır mescidde. Sob olanda defn eylerdik. Eslen biz şeb köllemeyik [Asla biz gece gömmeyiz]. Diyerler kereati var yani yahşi değil (KK.2).

Bir insan ölenden sonra necis olar. Biz yuyarak, gusl vererek ondan sonra temiz olar. Onun için gerek gece olsun, gündüz olsun yuymağı bizim için fark eylemez. Veli torpak içine gece köllemezler (KK.34).

Ölünün bekletildiği durumlardan biri de ölünün vasiyetidir. Ölü kendisinin başka bir yere [özellikle bu yer Kerbela olmaktadır] gömülmesini vasiyet etmesi durumunda da bekletilmektedir. Böyle zamanlarda ölü bir *dehneye*⁵⁵ koyulurdu. Gömüleceği yerin ayarlamaları yapılan ve götürülene kadar dehnedeki kalırdı.

Dehne küçük bir evdir. Ölüyü isterler apara Kerbela'ya ya başka bir yere aparalar. Ölü vesiyet eylemiş mesela beni Kerbela'ya götürün. Eger paraları yoh imiş ya vaxit yok imiş, onu apararmışlar o

⁵⁵ Dehne, kaynak kişilerin anlatımından anladığımız kadarıyla bir tabut, bir morg işlevi görmekte, tahtadan yapılmakta ve ölünün konularak bekletilmesini sağlamaktadır.

dehnelere koyarmışlar. Torpaga kollemezlar, o orada kalarmış. Vahit müsait olanda onu aparırlarmışlar öz istediği yere (KK.9).

3.2.4. Ölünün Gömülmesi Hazırlığı

3.2.4.1. Ölünün Yıkınması

Genel olarak ölüyü yıkama işlemi Anadolu'da şu şekildedir: Ölüyü hocalar, yıkama işinde tecrübeliler, mesleği ölü yıkaması olanlar yıkar. Ölü yıkama esnasında ölüyü yıkayan ile bir yardımcı bulunur. Bunun haricinde ölünün yakınlarından biri de durabilir. Şehirlerde ölü yıkama işlemi gasilhanelerde yapılmaktadır. Ölü yıkama, cenaze işleri müdürlüğüne belli bir miktar ödenen para karşılığında yapılabilmektedir. Kırsal kesimlerdeyse bu işlem ücretli veya sevabına yapılmaktadır. Fakat yine de ölü sahibi, ölü yıkayanı memnun etmek hasebiyle belli bir miktar para verir (Örnek, 1977: 215-216).

Ölen kişi, bir teneşire⁵⁶ veya yerden yüksek bir yere sırtüstü gelecek şekilde yatırılır. Ölüye ilk olarak abdest aldırılır fakat abdest aldirmeden önce yüzden başlanılır. Abdest aldırırken ağza ve buruna su verilmez. Bunun yerine bir bez parmağa sarılarak dudak içleri, dişleri ve burun delikleri ıslatılır. Akabinde kolları yıkanarak başı mesh edilir ve ayakları yıkanır. Ölünün taharetini, yıkayıcı kişi örtüyü açmadan bir bez sararak yapmaktadır. Ölen kişinin göbeğini mesh etmek de yeterlidir. Abdestten sonra ölünün üzerine belli bir derecede ısıtılmış su dökülür. Ölü sol tarafına döndürülerek sağ tarafı yıkanır, sağ tarafına döndürülerek sol tarafı yıkanır. Ölüyü yıkayan kişi, ölüyü kendisine dayayıp belinin yukarısını doğrultur. Karnına hafifçe dokunur ve bedeninden bir şey çıkması hâlinde su ile temizler. Ölü yıkamada, her organını üç defa yıkamak sünnettir. Sünnetsiz ise sünnet edilmez, saçları, sakalı ve tırnakları kesilmez (Pehlivan, 2013, 69-70).

Erkeğin cenazesi erkek tarafından, kadının cenazesi ise kadın tarafından yıkanır. Ölmüş bir kocanın eşi tarafından yıkanmasına olumlu bakılırken ölen eşini yıkamak isteyen kocaya olumlu bakılmaz. Bunun nedeni olarak İslâm'da kadının iddet süresi gösterilmektedir. İddet müddeti süresince

⁵⁶ Farsça kelime olan teneşir, üzerinde ölü yıkanan ayaklı tahta, *salacak* anlamına gelmektedir (TDK, Türkçe Sözlük, 2011: 2321).

evlilik devam etmesi hasebiyle erkeğin kadını yıkaması olumlu görülmemektedir. Erkeklerde ise iddet bekleme süresi söz konusu değildir. Erkek için nikâh akdının ortadan kalkması nedeniyle eşini yıkamasına olumlu bakılmaz (Küçük, 2015: 214).

Ankara Keçiören’de yaşayan Caferilerde ölüye, cünüplük guslüne benzer bir gusül aldırılır. Setrle karıştırılmış, kafurla karıştırılmış suyla ve sadece saf suyla olmak üzere üç defa gusül aldırılmak farzdır. Kerbela’dan toprak getirilmesi mümkünse kâfur ile karıştırılarak ölünün vücudunun çeşitli yerlerine sürülür (Albayrak, 2006: 88).

Sivas ve çevresinde yaşayan Alevilerde ise yürüyene önce setr karıştırılmış su ile sonra kâfur karıştırılmış su ile ve en son olarak da temiz su ile üç defa gusül verilmektedir (Bozkuş, 1999: 232).

Muğla yöresi Alevilerinde yıkama işleminde cenaze, teneşirin üzerine alınır ve elbiseleri çıkartılır. Özel yerlerinde temizlik yapılacaksa yapılır. Tırnakları, sakalı varsa kesilir fakat bıyığı varsa kesilmez. Yıkayana yardım eden bir su dökücü, iki de yıkamaya yardımcı kişi bulunur. Yıkarken su başından aşağı doğru dökülür ve geriye çevrilmez. Sabunlamak için kefenden yapılan hazır lifler bulunur, bununla bir kalıp sabunu her yerine sürülür. Yıkama işlemi bitince ölenin yakınları isterse cenazeye birer tas su dökebilirler ve bu tas, elden ele verilmez (Büyükokutan, 2005: 377-378).

Tahtacılar da ise ölünün yıkamada kullanmak amacıyla iki ayrı kazanda su ısıtılır. Bu su her zamanki kullanılan ocaklarda hazırlanır. Kazanın birinin içine sabun atılır, diğer kazana ise *murt* [Mersin yaprağı] dalı atılır ve bu su ile sadece durulanır. Cenaze kadın ise kadın tarafından, erkek ise erkek tarafından yıkanır (Selçuk, 2008: 269).

Batı Trakya’da ölü yıkama sırasında ölünün tırnaklarından yedi defa su geçirilir (Moumin, 2009: 84).

Kırğızlarda önce baş, saç, kulak, sakal ve boyun yıkanır. Ölüyü yıkayana çeşitli hediyeler verilir (Jumabaev 2006: 63-64).

Bahar ilinde ise ölü yıkama işleminde Şii geleneğinin etkisi fazlasıyla hissedilmektedir. Cenaze sade suyla yıkandıktan sonra setr ve kâfur tozuyla karıştırılmış su ile yıkanır. Yıkandıktan sonra setr tozu namazda yerle temas eden diz kapaklarına, alına, eller ve ayaklara olmak üzere yedi bölgeye

sürülmektedir. Gasilhanelerde ölü yıkayan kişiye ise *meyitti-i şur* denilmektedir (Gözcü, 2018: 127).

Birisi ölüde, evvel onu götürürler gasilhaneye ve kefenlerler sonra namazını kılarlar, defn eyerler. Yuyarken setr, kâfur ve abı-ı halıs [gusül]'dan istifade ederler. Eğer setr ziyaddan çıksa meyyiti gerek bir daha kabirden çıkardan. Namazda yere değen yedi yere, iki el, iki kış [bacak], iki ayak ve alına, setr özünü vururlar (KK.2).

Ne kadar ölü yıkanır o kadar sevap kazanılacağı anlayışından dolayı yakın bir tarihe kadar ölüyü yedi kişi yıkardı. Fakat artık iki kişi yıkamaktadır. Eğer ölen erkekse yıkayan kişi de erkek olur. Ölen kadın ise yıkayan kişi de kadın olur.

Diyerler çoh eyleyende hetmen gerek sevaptır. Vacip bilerler. Herkes gerek geler yeddi dane eylemektir. Yeddi kabir kazma da vacip bilerler (KK.27).

Herkes başarır yuyar. Veli, elan gassalhanelerde meyyit-i şur [ölüyü yıkayan kişi] var. Kadimde kişi ölse kişiyi, famillerinden yedi nefer yuyardı. Hanımları da yedi dane arvad yuyardı. Kadimde derler ölü yuymak için gerek yedi insan yuymuş ola (KK.2).

Hanımlarinkini iki nefer hanım yuyar, kişilerinkini iki nefer kişi yuyar (KK.8).

Yuyandan sonra, setr, kâfur dökerler. Kunut eyerler, yedi yerine kafur vururlar. Namaz kılan yerler onlar ki yere değer. İtikatta bucur ki bu yedi yer mukaddesdirler (KK.53).

Gassilhanede yuyarlar. Pul verilmez, çün sevabınadır. Veli bazı hanevade ölü yuyana pul verer (KK.28).

Elan arvad gedip arvad için ölü yuya ayda bir milyon alar, kişi için kişi alar. Veli biri vesiyet eyleye bir nefer için o vahit almazlar böylesi için. Kadimiler sevap diyerdiler, yuyardılar. Elan cedidler korhur hiç gelmiyor yakına (KK.38).

Ölümün akşam veya gece gerçekleşmesi durumunda sabaha kadar kokmaması için gül suyu dökülmesi de bölgede tespit edilen pratikler arasındadır.

Gec olsa kohmaması için gül ab dökerler (KK.46). Mesela bir kişi ölü, doktor bir hafta verir. O hetmen kohar, ona gül ab verirler. Veli eyde öldü, getirirler gassilhaneye eyde yuyarlar. O hiç kohumaya çatmaz (KK.49).

3.2.4.2. Ölünün Kefenlenmesi

Kefen, ölünün yıkanmasından sonra sarıldığı bez anlamına gelmektedir. Yakasız, dikişsiz ve oyasız sade bir bezden olması temelde insanın doğumundaki gibi çıplak gideceğini ve bu örtünmeyle dünyadan bir şey götürmeyeceğini simgelemektedir. Anadolu'da kefen masrafı ölen kişinin malından karşılanır. Kefen masrafları ölen kişinin borcundan, vasiyetinden ve vârislerin haklarından önce gelmektedir. Geriye mal bırakmamış kimselerin kefen masrafı, hayatta iken nafakasını vermekle yükümlü bulunduğu kimselerce karşılanır. Ölen kişinin durumunun olmaması hâlinde ise kefen masrafı bir devlet kurumundan ya da yakınları tarafından karşılanmaktadır (Küçük, 2015: 215).

Kıbrıs'ta rengi beyaz olan kefen, erkek için *gömlek*, *izâr* ve *lifâfe* olmak üzere üç parçadan, kadın kefeni ise *himâr*, *dir*, *hurka*, *izâr* ve *lifâfe* olarak beş parçadan oluşmaktadır (Yardımcı, 2011: 355).

Gagauz Türklerinde ölen kişinin başı beyaz bir kumaşla sarılır. Temiz elbise, çorap ve yeni ayakkabı giydirilir. Elbiselerin üzerine siyah haç sembolü çizilmiş kefen örtülür. Ölüye giydirdikleri elbisenin cebine para da koyulmaktadır (Güngör-Argunşah, 1991: 34).

Kırgızlarda kefene toplu iğne tutturulmaz. İplikle kefenler birbirlerine bağlanır (Jumabaev, 2006: 64).

Alevi-Bektaşî geleneğinde Hakk'a yürüyen [göçen] bir *can* bedenini herhangi bir örtü ile *kefenleme* uygulaması, Anadolu'da yaşayan tüm Alevi topluluklarında bulunmaktadır. Bu, hayatta olan canlara bir görevdir. Cenaze yıkandıktan sonra kurulanır ve kefenlenir. Erkek kefeni üç parçadır: *gömlek*, *eteklik* ve *sargı*. Kefenin beyaz olması ve üç parçadan meydana gelmesi dinsel gelenektir. Fazla bez bulunmadığı durumlarda kefen tek parça da olabilir. Kadınların kefeni ise beş parçadan meydana gelir ve erkek kefeninin üç parçasından hariç kadınların, *başörtüsü* ile *göğüs örtüsü* de

bulunmaktadır (Aktaş, 2015: 35-36). Muğla yöresinde ayrıca ölenin kadın olması durumunda iç çamaşırının üstüne ikrar verdiği zamanlarda giydiği üç etek giydirilmekte, başına da al bağlanmakta ve ayağına çorap giydirilmektedir. Erkeklerdeyse iç çamaşırı üzerine pijama ve gömlek giydirilmektedir. Ölen kişi genç biriye ailesinin de isteğiyle takım elbise takım elbise de giydirilebilmektedir. Bekar kızın ölmesi durumundaysa gelinlik giydirilebilmektedir (Büyükokutan, 2007: 70).

Bahar bölgesinde ölünün kefenlenmesinde erkek ve kadın kefeni farklıdır. Erkek kefeni beş parçadan oluşmakta, kadın kefeni ise yedi parçadan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra imkânları olanların kefenlerini Meşhed'den getirdiği belirtilmektedir. Meşhed'den bazı kefenler yazılı olarak getirilmektedir. Yazılı kefenlerin, ölünün kabir sırasında azaplarından birine yardımcı olacağı inancı bulunmaktadır.

Kişinin kefeni beş tike olar, arvadın kefeni yedi tike olar. Kefen rengi akdır. Ketan cinsidir. Bazı kefenlerde neviştesi var. Meşhed'de yazarlar (KK.3).

Bazı kocalar var, bazı adamlar pul harçlarını, kefenlerini evvelden alırlar (KK.9).

Ankara Keçiören'de yaşayan Caferilerde de cevşenli kefen başka bir kefen üstüne sarılmaktadır. Bu cevşenli kefenin, mezarda ölünün azaplarına yardımcı olacağına inanılır. Caferilerde kefen *izâr*, *kamis* ve *lifafe* olmak üzere üç parçadan oluşur.

Saha araştırması sırasında Lalecin ilçesinin merkez mezarlığında cenaze namazını kılmak için gittiğimiz bir meyyitin toprağa gömülürken kafasında kanama görüldü ve mezara konulması sırasında başının çarptığı anlaşıldı. Kafasından kan gelmesi nedeniyle tekrardan yıkanıp gusül aldırıldıktan sonra kefenleme işleminin tekrarıyla karşılaştık.

3.2.4.3. Cenaze Töreni / Namazı

Cenaze namazı dört tekbirden oluşmaktadır. En önde musalla taşı üstünde duran cenaze, ardından imam ve en sonda cemaat bulunur. Niyet edildikten sonra birinci tekbirde eller kulakların hizasına götürülüp sonra göbek altına bağlanır. Dördüncü tekbire kadar imam sesli dua okur,

cemaatte içinden eşlik eder. Dördüncü tekbirin verilmesiyle eller yana salınır, sağ ve sol tarafa selam verilerek namaz sonlandırılır.

Bahar ilinin Lalecin ilçesi merkezinde katılımcı gözlem⁵⁷ yoluyla katıldığımız cenazede, bölgenin tamamında da bulunan mezarlıkların içinde cenaze namazı kılma yerlerinin olduğunu gözlemledik. Cenaze önce mezarlıkların içinde bulunan gasilhaneye getirilerek yıkandıktan sonra namaz kılma aşamasına geçildi. En önde yerde başı namaz kılanların sağına hizalanacak şekilde duran meyyit, akabinde ahund [molla, imam], ahundun da arkasında erkekler ve en son olarak kadınlar saflarını almaktadır. Sonrasında bu meyyit için namaz kılıyorum, gurbeten illallah denilerek namaza durulur. Cenaze namazı abdestsiz kılınabilmektedir. Namaza durulduktan sonra beş tekbir alınır. Dördüncü tekbirden sonra meyyitin kadın veya erkek olması üzerine kendisine has bir dua okunur. Beşinci tekbire gelindiğinde namaz sonlandırılır.

Katıldığımız cenazede dikkatimizi çeken bir hususta cenazenin musalla taşına konulmamasıdır. Bahar'da incelediğimiz ilçe ve köylerde bulunan mezarlıkların, cenaze namazı kılma bölümlerinde musalla taşının olmaması dikkatimizi çekti. Nitekim namazına katıldığımız cenaze de musalla taşına konulmadan bir sedye üzerinde yere bırakıldı.

Musalla taşına koyulmaması örneği Başkurdistan'da da bulunmaktadır. Yaşar Kalafat katıldığı bir cenazedeki gözlemini şu şekilde paylaşmaktadır: Bir sedye içerisinde getirilen cenaze, musalla taşı yerine yere konuldu. Yaşar Kalafat bu durumu *yerden, topraktan geldik yine ona dönüyoruz* inancıyla ilişkili olduğunu belirtmektedir (Kalafat, 2011: 98).

Alevi-Bektaşî geleneğinde ise cenaze yıkanıp kefenlendikten sonra halkın karşısına çıkarıldığı yer hak meydanıdır. Burada yapılan işleme *darda durma* denilmektedir. Cenaze ortada, halk cenazenin sağ kol tarafında, dede de cenazenin sol kol tarafında birbirine bakar vaziyette dururlar. Halk ile dede ortadaki cenazeye yönlerini dönerek içlerinden biri kamet getirir. Daha sonra dede ilk dar olan sığınma darı, ikinci dar olan

⁵⁷ Malzemesini yaşayan folkloru doğrudan doğruya gözleyerek elde etmek zorunda olan saha araştırmacısı, meseleye iki yoldan biri ile yaklaşabilir. Gözlem yapılacak hâdiseye ya aktif olarak katılma rolüne girebilir yahut da sadece bir seyirci veya olaya pasif olarak katılan biri olarak kalır (Goldstein, 1983: 55).

başılaşma darı ve üçüncü dar olan Alevilik darı ile bitirir. Dar divanları bitirildikten sonra sıra birlemeye gelir. Birlemede ise üç defa dilekte bulunulur. Daha sonra selamlanır ve cenazeye katılanlara dede iyi dileklerde bulunur (Metin, 2010: 70-78).

Divriği ilçesinde yaşayan Alevilerde cenaze ailenin dışındakilerden de görmek isteyenlere gösterilir. Salası verilir. İlk olarak komşularına hakları sorulur ve helallik istenir. Herkes içten gelen bir duygu ile helal olsun derler. Cenaze namazı hoca tarafından, musalla taşına konulur, cemaat eşliğinde kılınır. Musalla taşı genelde harmanlarda, mezarlıklarda ya da köy meydanlarında bulunmaktadır. Abdest alınır, abdestsiz kılınmaz. Bütün cemaat [kadın-erkek] namaza durur, namazı kılmayan olmaz (Gökdemir, 2011: 89) *helallik alma* aşamasında ölen kişi tanıtılır, nasihatler verilir, kolu komşuya hakları sorulur, alacaklı olup olmadığı sorularak helallik istenir.

Cenaze namazı Alevi-Bektaşî geleneğinde Allah rızası niyetiyle dört tekbir ile kılınır. Cenazenin erkek, kadın veya çocuk oluşuna göre niyet yapılır ve tekbir ile eller bağlanır. Tekbirleri hoca sesli, cemaat sessiz alır. Cenazenin ayakları doğuya, başı batıya gelecek şekilde kible (Kerbela) tarafına konulur. Tabut musalla taşı üzerinde durur (Yaman, 1999: 26).

Buna ek olarak bölgede cenazenin gömüldüğü akşamı *vahşet veya vehşet* namazı da kılınmaktadır. Vahşet namazı ölünün toprağa gömüldüğü akşamı kılınmaktadır. İki rekât olan bu namazda, ölen kişi(nin) adı için rekât vahşet namazı kılmaya, gurbeten illallah denilerek niyet getirilir ve namaza durulur. Birinci rekâtta Fatıha suresi okunur, ardından Ayetel Kürsi süresi okunur. İkinci rekâta geçildiğinde önce yine Fatıha suresi okunur. Akabinde on defa Kadir süresi okunur. Namazın bitiminde ise Allahumme selli'ela Muhammed'in ve al-i Muhammed. Veb'es sevabeha ila kebrî [ölen kişinin adı] denilerek namaz sonlandırılır. Vahşet namazı kılınmasının temelinde, kabir gününün vahşedici azabından ölüyü korumada yardımcı olma inancı bulunmaktadır.

Bir nefer rehmete geder. Onun için namaz-ı vahşet kılarlar. Öz namazını kılandıktan sonra aşkam iki rekât onun için namaz kılınar ki ona şeb-i kabir gecesi vahşet eylene. Niyet eylerem atası adını verer ya nenesi adı, filankesin uşağı için iki rekât vahşet namazı

kılmaya, gurbeten illallah. Evvel rekâtte Fatiha okurlar dobare Ayetel Kürsi okurlar. İkinci rekâtte Fatiha okuyarlar. Sonra on kez Kadir Süresi okuyarlar. Namaz bitenden sonra Ellahumme selli'ela Muhammed'in ve al-i Muhemmed. Veb'es sevabeha ila keabri filan. Filan yere gerek ölünün adını diyen (KK.32).

3.2.4.4. Ölünün Tabuta Yerleştirilmesi ve Taşınması

Ölü kefenlenmesinden sonra içine konulup taşınan sandığa *tabut* denir. Tabut genellikle *çam* ve *kavaktan* yapılmaktadır. Ara ara olmakla birlikte *meşe*, *gürgen*, *çınar*, *ceviz* ve *ardıçtan* da yapılabilmektedir. Tabut üstüne konulan örtüye *tabut örtüsü*, *Kâbe örtüsü*, *cenaze örtüsü* veya *sal örtüsü* denilmektedir (Örnek, 1977: 218).

Tabut örtüsü haricinde ölen kişinin kadın, erkek, genç kız veya çocuk olmasına göre hususi örtülerde konulabilmektedir. Kadın tabutuna; *yazma*, *krep*, *tülbent*, *manto*, *hırka*, *bohça*, *yaşmak*, erkek tabutuna; *şapka*, *palto*, *ceket*, *sarık*, *kavuk*, *havlu*, şehit tabutuna; *Türk bayrağı*, genç kız ve gelin tabutuna; *tel-duvak*, *çiçek* veya *çeyiz eşyası* konulmaktadır (Maden, 1991: 820).

Özbekistan'da bekâr bir kızın ölmesi durumunda duvağı tabutun üzerine konulur. Ölü için giydirilen elbiseye *soyka* denilmektedir (Muratoğlu-Kalafat-Türkeröğlü, 1966: 54).

Kimi köylerle, yerleşimin çok seyrek olduğu yerlerde ölü tabut yerine sedyeye benzer bir araçla mezarlığa taşınmaktadır (Örnek, 1971b: 55).

Abdulkadir İnan, Hunların defin törenine dair bilgiler içeren Çin kaynaklarında *Hunların ölülerini tabut içine koyduğu, bu tabutun iki katlı ve iç, dış tabutlar olduğu* bilgisinin geçtiğini belirtmektedir. Ayrıca *tabutların altın ve gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örtüldüğü* bilgisini de vermektedir (İnan, 2017: 170).

Tabutu kaldırmak isteyen önce tabutun ön sol kısmını sağ omzuna alır ve on adım kadar götürür. Bundan sonra tabutun sol arka kolunu sağ omzuna alarak on adım götürür. Daha sonra tabutun sağ ön kolunu sol omzuna alarak on adım götürür. Tabutun sağ arka kolunu sol omzuna alarak on adım daha götürdüğünde üzerine düşen görevi yerine getirmiş olur.

Böylece sağ omuz ve tabutun önünden başlamak üzere tabutun dört yanında onar adım yürüyerek kırk adım atılır (Aktaş, 2015: 46).

Muğla yöresi Alevi Türkmenlerinde ölen kişi sal ağacında, omuzlar üzerinde getirilir (Büyükokutan, 2007: 72).

Erzurum, Kars, Ağrı, Muş ve Van'da tabut, yedi veya dokuz adım atıldıktan sonra el değiştirir (Makas-Kalafat, 1993: 108).

Özbekistan'da cenaze taşınması sırasında tabutun altına giren kişiler yedi adım giderek el değiştirirler (Muratoğlu-Kalafat-Türkeröğlu, 1996: 52).

Türkmenistan'da cenazenin mezara götürülmesi sırasında yedi ayrı yerde durulur (Özbay, 2007: 265).

Gaguzlarda cenaze kiliseden getirildikten sonra bir teskerenin içine konulmaktadır ve mezarlığa götürülmeden şehir içinde dolaştırılır (Güngör-Argunşah, 1991: 34).

Bahar'da ise tabut yedi adımda taşınmakta ve yedi adımdan sonra el değiştirmektedir. Fakat bu geleneği artık sadece bilenler uygulamaktadır. Ayrıca cenaze defnedilmeye götürüldüğü esnada sedyeyi taşıyan kişiler üç farklı yerde meyyiti yere indirip salavat çekerek defnetme aşamasına geçtiler.

Bizde yeddi adım vaciptir. Sonra gerek elleri değişe. Bazısı itikat eylerken bazısı eylemez. Veli bazısı da var heç bilmeyip. Nesli cedid kadiminen fark eyler (KK.16).

Bunun yanı sıra bazı ölümler tabuta konulurken bazıları da iki tahtanın birbirine bağlanması sonucu oluşturulan salaca [ağaç] sedyede taşınarak mezarlığa getirilmektedir. Cenazesine katıldığımız meyyit bir sedye ile getirilip namazı kılındıktan sonra yine sedye ile defnedilmeye götürüldü.

3.2.5. Ölünün Defnedilmesi-Toprağa Emanet Etme

Genel itibariyle Anadolu'da erkek mezarı göbek derinliğinde, kadın mezarı göğüs derinliğinde kazılmaktadır. Mezar boyu ölünün ipe ölçülmesinden sonra hesaplanan ölçüye göre yapılmaktadır. Mezarı, herhangi biri kazabilse de *lehti* denilen kısmı ustalık gerektirdiğinden dolayı işin ustasınca yapılır. Ölü mezara yakınları yoksa komşularınca indirilir ve bu konuda ölü kadınsa kadınlarca indirilmesine dikkat edilir. Mezara

indirildikten sonra ölü üzerine tahtalar çapraz bir şekilde çatı hâlinde yerleştirilir (Santur, 1991: 108).

Mezarın toprağı, cenazeye gelenlerce kürekle atılır. Burada küreğın elden ele verilmemesine dikkat edilir. Üzerine toprak atıldıktan sonra cenazedekiler imam eşliğinde dualarını okur. Herkes dağılınca imam ölüyle yalnız kalır ve burada ona telkin verir. Buna *telkin verme* veya *telkin indirme* denilmektedir. Telkin indirmede kabir içinde bulunan ölüye sorulacak sorular, imam tarafından son kez tekrar edilmektedir.

Muğla yöresi Alevi Türkmenlerinde başı, batıya ve yüzü yukarıya gelecek şekilde mezara indirilen ölünün elleri, yanına konur. Başı ile vücudu biraz kibleye çevrilir. Kefen bağları çözülür ve ölü mezara konularak üzerine toprak atılır. Mezarın iki ucuna tahta çakılır ve bu iki tahtanın arasına bir ip, ipin üzerine de bezler bağlanır. Ölenin başındaki tahtaya *hece tahtası* denilir (Büyükokutan, 2007: 72).

Ardahan yöresi Alevilerindeyse defin işlemi yakın akrabaların yanı sıra komşular veya bu işten anlayanlar tarafından da yapılabilmektedir. Ölü, tabuttan çıkarılarak mezara koyulur ve Kibleye doğru içeri alıp sağ tarafına yatırılır. Kibleye doğru çevirmek üzere yumuşak toprak mezarın altına koyulur ve kefenin yüz kısmı açılır. Batıya doğru başı, doğuya doğru ayakları ve güneye doğruysa ön tarafı gelecek şekilde ayarlanır. Yakınları tarafından gözüne bir tutam toprak konulur. Defin işleminde acele edilmez, akşam defin işlemi yapılmaz, öğlen veya ikindi yapılır. Günün akşam saatlerine yaklaşması durumunda sonraki gün beklenir. Mezarın başına [mezar baş tahtası] tahtadan bir parça koyulur ve bu tahtaya ismi doğum ve ölüm tarihleri yazılarak bir yıl sonra da mezar taşı yaptırılır. Mezar taşının bir yıl sonrasında yaptırılmasındaki sebep, mezar toprağının bir yıl içinde tam yerleştiğı düşüncesidir (Uyanık-Kala, 2013: 168).

Alevi-Bektaşî geleneğinde herkes mezar etrafından uzaklaştıktan sonra sadece dede kalır. Dede *Bismişah, Hak Muhammet Ali, Hünkâr Hacı Bektaş'ı Veli. Ey can. Eğer ebedi isirahatgahında bir yardım dilersem İmam Ali'yi çağır. Ali ebedi fanidir. Bu dünyanın hâkimidir. Her şey ondan sorulur. O her şeye kanidir. Eğer bir yaran kanarsa İmam Hüseyin'i çağır. O mazlumların yardımına koşar. Eğer bir dostun sana ihanet ederse İmam Hasan'ı çağır. O yakın ihanetini iyi bilir.*

Sana sunulan zehir tasını alır kendisi içer sana içirmez. Bismişah. Hak Muhammet Ali, Hünkâr Hacı Bektaş'ı Veli, Erenler piri İmam'ı Ali'nin yüzü gözü hürmetine bağışla, Kerbela'da şehit olan İmam Hasan için bağışla, Ağu içip şehit olan İmam Hasan için bağışla, Zindanlarda kalan Zeynel Abidin için bağışla, İmam'ı Cafer'in yüzü gözü hürmetine bağışla, İmam'ı Bakır için bağışla, İmam'ı Musa'yı Kazım için bağışla, İmam Rıza için bağışla, İmam Taki için bağışla, İmam Naki için bağışla, Hasan Ali Asker'i içi bağışla, Mehdi'yi Sahip Zaman için bağışla şeklinde dileğinde bulunur. Daha sonra dede mezarın başında ellerini birbirine yanaştırıp içini havaya tutar şekilde dileklemede bulunur ve sonra ellerini yüzüne sürer. Sonra da sağ elinin işaret parmağını öper (Metin, 2010: 97-98).

Kırgızlarda mezar için uygun bir yer seçilip kazılır. Çocuk mezarları için diz hizasına gelecek kadar kazılır (Jumabaev, 2006: 65).

Çuvaşlarda defin töreni genellikle ölüm olayının gerçekleştiği gün yapılır (Arık, 2012: 101).

Batı Trakya'da ölüyü üç kişi mezara indirir. Ölüyü mezara koymakta kolaylık sağlaması için daha önceden ölünün başına, beline ve ayaklarına olmak üzere üç tane havlu koyulur. Mezara koyma sırasında bu havlulardan tutulur ve başının altına biraz toprak konularak yan döndürülür (Moumin, 2009: 85).

Azerbaycan'da ölünün üzerine toprak atılırken üst toprağın alttan, alt toprağında üstten dökülmesi geleneği bulunmaktadır. Bunun nedeni *altı üstüne çevrilsin, yani dünyası değişsin* olarak açıklanmaktadır (Kadirzadeoğlu, 2005: 82).

Kaşkaylarda ölünün başı altına mühür, tesbih konulur varsa bastonuyla gömülür. Kefende bağlanan yerler mezara konulduktan sonra açılır (Karaaslan, 2010: 349).

Çin kaynaklarında Gök Türklerin defin merasimi hakkında *ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyaları ölüyle birlikte ateşte yakıp kül hâline getirirler. Bu külü ise özel bir günde mezara gömerler. İlkbaharda ölenler sonbaharda, kışın ölenler ise ilkbaharda gömülür* bilgisi verilmektedir (İnan, 2017: 170).

Kırgızlarda mollayla beraber yirmi-otuz kişi bir odada *ta'lil taş* denilen tespihleri çekerler. Daha önceden yetmiş bin veya yetmiş beş bin küçük

şekillerde taş toplanır. Taşlar bu odadakilere dağıtılır ve çekilmeye başlanır. Mollanın her *la ilahe illallah* demesi odadaki bulunanların sayısıyla çarpılır. Bu durum toplanan toplam taş sayısı yani yetmiş bin oluncaya kadar devam eder ve daha sonra ise bu taşlar ölünün yanına mezarlığa yerleştirilir (Erdem, 2000: 232).

Ankara Keçiören’de yaşayan Caferilerde sağ ve sol koltuğun altına yirmi veya yirmi beş santim boyutlarında söğüt dalları bırakılır. Sağ kol altına konulan dalın üzerine kelime-i tevhit, sol kol altına konulan dala ise kelime-i şehadetin yanında *aliyuyum veliyullah* ifadesi yazılmaktadır. Bu dalların koyulmasındaki amaç söğütün kuruyacağı zamana kadar Allah’a zikredeceği düşüncesidir. Söğüt dalı olması ise geç kuryan bir tür ağaç olmasıdır (Albayrak, 2006: 88).

Bahar bölgesinde meyyit cenaze namazının ardından salavatlar eşliğinde kabrine doğru götürülür. Mezarın içine üç kişi iner. Eğer ölen kişi kadın ise kadını mezara genellikle damat indirir. Bunun sebebi ise eğer kendi oğlu indirirse ayıp bir şey gördüğünde bunu eşiyle paylaşacaktır. Eşi ölen kişinin öz kızı olmadığından bu durumu dışarıyla paylaşacaktır ve ayıp yayılacaktır. Fakat kadını damadı gömerse ayıp bir durumla karşılaşması hâlinde bu durumu eşiyle yani kadının öz kızıyla paylaşacaktır. Bu durumda ayıp dışarı çıkmayacak inancının benimsenmesidir.

Bir arvad ölse onu kabr içine gömen zaman onun üzünü gerek açarlar. Bunu o eyin kürekeni gider üzünü açar. Eger o arvad ki bedeninde bir ayıp var, o küreken [damat] gider eyde avradına diyer. Arvadı ki olur ölenin uşağı. O vakit bu ayıp dışarı çıkmaz, kimse bilmez. Eger arvadın öz uşağı getse geler onu arvadına diyer, arvadıda dışarıya diyer. Ayıp dışarı çıkar. Gelin gerek getmiye, küreken gerek gide (KK.14).

Burada kabre konulmadan önce koltuk altlarına iki ağaç dalı konulur. Bunu mezar melekleri münker-nekir geldiğinde soracağı sorulara ölünün ayağa kalkarak cevap vermesinde kolaylık olacağına inandıkları şeklinde cevaplamaktadırlar.

Koltuk altına ağaç koyardılar, diyerler dura ki münker-nekir’e cevap vere. Geler münker-nekir diyerler Rabbini söyle, bilmese odilen

vurar adamın kellesine. Bi cür [tür] ağacı var, başına köyne bağlar, neft döker, galev çeker eger dürüst demesen vurur kellene. Ali geler, Hz. Zehra geler adamın başı üssüne (KK.12).

Koltuk altına koyulan ağaç dallarının haricinde mezara içine mühür ve mavi boncuk⁵⁸ da konulmaktadır.

Meyyiti kabre koyende üzünü açarlar, bir tane mühür koyarlar kabir, kible tarafına (KK.27). Bice de tane mühür baş üssüne koyarlar kible tarafına (KK.38).

Meyyit mezara konulduğu sırada omuzunu sallayarak kıpırdatılır Buna *terpetmek* denilmektedir. Ölüyü kıpırdatarak ahundun telkin okuduğunun farkında olmasına yardımcı olunmaktadır. Katıldığımız cenazede telkin okuma mezara gömülme aşamasında yapıldı ve ahund herkesle birlikte dağılarak mescide geçti. Ölen kişinin tekrar gusül aldırılıp kefenlenmesi işleminde namazı istenirse bir daha kılınabilir fakat kılanlar katılmayabilirler.

Bahar'da *telkin okuma* olarak adlandırılan pratik Şii geleneklerine göre yapılmaktadır. Cenaze mezara konulduktan sonra kefenin bağları çözülür. Başının altına topraktan yastık yapılır. Daha sonra ahund [molla, imam] ölünün ismini ve *babasının adını isme ifhem [ölu adı] yyibni [baba adı]* şeklinde üç defa söyler. Eğer ölen kadınsa *isme ifhemi ya [ölen kişinin adı] tubnetu [babasının adı]* şeklinde üç defa söylemektedir. Ardından telkin duasını okur ve daha sonra cenazenin üstü tahta parçaları veya taş ile tavanı kapatılır. Sonrasında üzerine toprak atılır ve yüksekliği dört parmak miktarına kadar getirilir. Herkes dağılıp ahund yalnız kalınca tekrar telkin duasını okur.

Bir nefer kalar hamından ahır bir duayı mahsus okur onun için. Ahırda biz giderek bi dane molla duayı mahsus okur (KK.49).

⁵⁸ Mavi boncuk koyma pratiği, ölümden kaçınmalar başlığı altında detaylıca verildiğinden tekrar bahsedilmesine gerek duyulmamıştır.

3.3. Ölüm Sonrası

3.3.1. Ölümden Hemen Sonra Yapılan İşlemler

Baharda ölümden hemen sonra Anadolu ve Türk dünyasının muhtelif yerlerinde olduğu gibi ölünün yanında ateş yandırılır. Evdeki sular boşaltılır. Ölüye ait olan her şey dışarıya verilir.

Kapıları açarlar, ölüyü çıkararlar tahtaya. İki dane kürsü koyardılar, çıkarardılar kürsünün üstüne. Diyerler o ölü ki can verer hamı yer olar kan. Çıkararlar tahta üstüne ki kan içinde kalmaya. Üç kez dolandırarlar, götürürler koyarlar yere. Ölüyü götürenden sonra onun yerine bice daş koyarlar bice dane de balaca çırak yandırarlar koyarlar. Çırak yandırarlar ışıklık ola ki korhmaya, taşı da koyarlar o yer ağır olmaya (KK.43).

Kadimde ölü evden çihandan sonra gerek eydeki sular küyçeye boşaltıla. Eyde ölünün her neme var gerek verin yazıya ki ölü asılı kalmaya (KK.19).

Biri ölende o gece ışığı Ruşen eylerler, hamuş eylemezler. Sob olanda hamuş eylerler ki korhmaya (KK.24).

Kadim görmüşüm İngiliz çıraklardan biz ona deriz bala fanusga. Veli elan ocur yoktur (KK.38).

Kadim komazdılar. Elan çırak koyurlar, semenu koyurlar (KK.17).

Çırak yandırarlar, Kuran ohuyarlar. Ağzına torbet (Kerbela torpağı) tökerler (KK.28).

Diyerler ölüyü defn eyleyenden sonra yarım saat oturun başı üssüne. O vahit ölü korhmaz. Bazıları şem koyardılar (KK.4).

Ölü eskiden evde günümüzde ise mescitte bekletilmektedir. Mescide götürüldükten sonra *nigahban* [bekleyen kişi, gekçi] birkaç gece ölünün yanında kalır.

Meyyiti mescide apardıktan sonra hemsailerinden, famillerinden biri nigahbanlık yapar. Nigahban birkaç gece kalır orda (KK.4).

Onun yanında iki nefer, ağır adam, famillerden, konşulardan, koyarlar cenazenin kenarında kalar (KK.9).

Mezarlıktan herkes ayrıldıktan sonra bazıları ölünün yanında kalır. Ertesi gün sabah ezanı vaktinde içi su dolu bir çini, çömlek götürülür ve mezar başında kırılır. Bu pratiğe *çanak sindirme* denir. Bunu gezdiğimiz hemen hemen bütün mezarlılarda gördük. Nedenini ise dünyada gözü kalmasın, gözü örtülsün şeklinde açıklamaktadırlar.

Apardılar defn eylediler. Diyerler müstehaptir hamı gidenden sonra bir saat kalarlar. O ki görür hamı gitti tek kaldı. Seher ezanı şafakta su aprarlar, bir çini kap apararlar onun için suyu seperler, çininde sindirerler. Gözü örtüle dünyadan (KK.51).

Mezarlıkta kırılan bir başka pratikse yumurtadır. Bölgede sıkça rastlanılan bu pratiğe *yumurta sindirme* denilmektedir. Yumurta kırma pratiği, karısı veya kocası ölen birinin başka biriyle evlenmesi hâlinde yapılmaktadır. Yumurtanın mezarlıkta kırılmasıyla ölen kişinin gözünün geride kalmayacağı düşüncesi bulunmaktadır.

Kuzey Azerbaycan'da bu pratik çanak kırılarak⁵⁹ yapılmaktadır. Kocası veya karısı ölen kişi yeniden evlendiğinde dolu bir testiye götürüp eşinin mezar taşına vurarak kırar (Makas-Kalafat, 1993: 107).

3.3.2. Başsağlığı ve Avutucu Sözler

Ölüm olayın gerçekleştiği evde acının paylaşılması, kalanların hayatın devam eden akışına tekrardan kazandırılması isteği ve bu zorlu zamanda yanlarında bulunduğu hissiyatını paylaşmada başsağlığı dilemek hemen hemen her toplumun ortaya koyduğu bir pratiktir.

Pervin Ergun, başsağlığı dilemede yapılan alışılmış bir hatayı şöyle açıklamaktadır: *başsağlığı kullanımı, eski zamanlarda malı canın yongası olarak gören Türk milletinin hayvan kaybında kullandığı bir kullanımdır. Bu kullanım zaman içinde insanlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Hayvan kaybında başınsağ olsun kullanımı yenisini alırsın anlamına gelmektedir. Zamanla insanlar için kullanılmaya başlanması korkunç bir anlam ortaya çıkarmıştır. Ölen kişiye başınsağ olsun denilmesi de yenisini alırsın, sıkma canını anlamına geldiğinden yanlış bir kullanımdır. Fakat söyleyenlerin bu niyeti gütmemesi, bu kullanımın bir*

⁵⁹ Bölgede çanak kırma pratiği Azerbaycan'dan farklı olarak yukarıda da belirtildiği gibi ölen kişinin gözünün arkada kalmaması üzerine yapılmaktadır. Aynı amaç için bölgede yumurta sindirilmektedir. Fakat her iki uygulamanın temelinde de kırma işlemi bulunmaktadır.

ağız alışkanlığı ile galat-ı meşhur olarak kullanıldığı anlamına gelmektedir (Ergun, 2013: 141).

Bayır-Bucak Türkmenlerinde başsağlığı adına *Allah cehennem azabından korusun, Allah el eline bırakmasın, Allah köşede yatırmayın, mekânı cennet olsun, Allah ahiret ışıklığı versin* ifadeleri kullanılmaktadır (Kalafat, 1996: 65).

Alevi-Bektaşî geleneğinde taziyenin ilk üç günde yapılması gerekir. Çünkü üç günden sonra yapılan taziyeler, kapanmak üzere olan yaraları tekrar açabilir. İlk taziye, ölü toprağa verildikten sonra mezarlıktan ayrılırken yapılır sonra topluca ölü evine gelinir, dualar okunur, canlar yine başsağlığı dileyerek ölü evinden ayrılırlar (Yaman, 1999: 32).

Karakalpıklarda *başın acı olmasın, ölünüz cennete gitsin, bundan sonra evinizde toy olsun* şeklinde avutucu ifadeler başsağlığı yerine kullanılmaktadır (Kalafat, 2002: 75).

Kuluncakta yaşayan Alevilerde ise cenaze yakınlarına başsağlığı dilemek için yapılan taziyenin sınırı yoktur. Buna *taziye ölmez* denilmektedir. Ne zaman cenaze evine gelinecekse o zaman taziye verilebilir (Gürer, 2008: 97).

Alevi-Bektaşî geleneğinde sabır dileme, başsağlığı dileme farklı günlerdedir. Dedenin dilekleme okuması ile yemek yiyenler masadan kalkarlar ve kırkı veren ev küfleti kırka gelenlerin gideceği yerde sıra hâlinde dururlar. Herkes onlara başsağlığı dileğinde bulunurlar. Cenaze günü sabır dilenirken kırk günü başsağlığı dilenmektedir (Metin, 2010: 113).

Bahar bölgesinde ölünün defnedilmesinden hemen sonra ilk başsağlığı mezarlıkta yapılmaktadır. Daha sonra ölünün evinin kapısı önüne gelinir ve burada bir Fatıha verilir. Daha sonra ise mescitte toplanılır. Molla burada mersiyeler okur, gelenlere çay ikramında bulunulur, ölü sahibine başsağlığı dileğinde bulunulur. Duvarlara ilanlar vurarak hatim olacağı duyurulur. Mescide gelenler tekrar başsağlığı dileyerek burada şeşpare [altmış parça] Kur'an okunur. Gül suyu ve çay ikram edilir. Mescidin sonunda molla minber üstünden insanlara nasihat eder ve cemaat dağılır.

Defn eyleyenden sonra meyyiti, hamı merdum hamı mehluk ki gidip de torpah üssüne mollaynen namaz kılıplar ve defn eyleyipler. Dobare gelerler meyyitin eyinin kapısı kabahına. Burda bir Fatiha vererler, ölü sahibinden başsağlığı isterler, rahmet olsun diyerler, Huda hafızlık [Allah'a emanet] ederler giderler. Merdum herkes gider öz eyine, sob [sabah] ki mescidde meclisi hatm tutarlar meyyite merdum gelerler, ilamiye de vurarlar duvara. Merdum ohur saatini, gününü, tarihini bileler ki hansı gün, hansı mescidde meyyite meclis tutacaklar. Mescidinde Kur'an ohuyarlar, şespare diyerler saat ikiden ta beşe ceng. Gül ab ellerine tökerler, herkes ohudu ohudu, ohumadı ayıbı yohtur. Meclisin ahırında süreyi El Rahman hetmen ohuyarlar, onu ohuyandan sonra molla gider minber üssüne merduma nasihat eyler ve meclis hatm olar. Meclis hatm oldı, merdum mescidden çıkarlar, giderler ölü sahiplerin kapısı kabahına dobare Fatiha vererler, selavat çağurarler meclis ki hatm ola (KK.18).

Biz orda konşuyu yalnız bırakmayık, nahar yemek, sobhane yemek biz teyit eylerik böylesi için. Seherine mescidde meclisini tutarık. Mescidde üç saat orada dua ohuyarlar, Kuran ohuyarlar. Geliriz evine Fatiha vererek, Huda hafızlık eylerek (KK.1).

Bahar'da başsağlığı için Huda rahmet eylesin, Allah gidenlerine rahmet eylesin, ahır gammız olsun [son gamınız olsun], Allah sabır versin, ruhu şad olsun, bu gamdan görmeyiniz, gamınıza şahidiz, eğer ölen kişi kadınsa Allah babalarını saklasın ifadeleri kullanılmaktadır.

Huda rahmet eylesin, Allah envatine rahmet eylesin, Allah gidenlering rahmet eylesin. Allah babalaring sahlasın (KK.11).

Allah rahmet eylesin, ahır gammız olsun. Allah sabr versin. Ruhu şad olsun. Gammınıza şahidek. Kocalara diyerler Allah rahmet eylesin, kalanların sahlasın huda (KK.32).

Allah rahmet eylesin, bu gamdan görmeyinz. Ahır gammız olsun. Gammize de şahidek (KK.1).

3.3.3. Ölü Yemeği ve Belli Günler

Defin töreni ve ölümler kültüyle ilişkili en eski törenlerden biri *ölü aş* törenidir. Medeniyetin en yüksek seviyesine varmış kavimlerde bile görünmekte olan ölü anma törenleri, eski devirlerde ölümlere aş verme töreninin evrilmiş hâlinde başka bir şey değildir (İnan, 2017: 171).

Kazak ve Kırgız Türklerinde ölünün kırkıncı günden sonra toprağa karıştığı ve cesedinin çürüyerek öte âlemdaki *gerçek hayatına* başladığına inanılır. Ölü için kırkıncıdan sonraki bu inanç Anadolu'da da bulunmaktadır (Aça, 1999: 26). Türk dünyasının ve Anadolu'nun bazı bölgelerinde ise etin kemikten ayrılması, elli ikinci gününde gerçekleştiği inancı bulunmaktadır.

Kazak Türkleri arasında ölünün yıl dönümünde gerçekleştirilen aş toyunda kesilen hayvanlar, ölenin dünürü veya urukdaşları tarafından temin edilmektedir. Aş toyuna gelenler iyice doyurulmadan gönderilmemektedir. Bu hususta *aşa varırsan aç var, toya varırsan doyup var* şeklinde bir atasözü de ortaya çıkmıştır (Aça, 1999: 28).

Hakkari'de matem üç gün sürmektedir. Bu süre zarfında ölü evinde ateş yakılmaz ve ocak çatılmaz. Bunun sebebi ateşin hayatı temsil etmesi ve ölü olan evde ateşin sönmesi yani ocağın sönmesi olarak açıklanmaktadır. Evinde ocak sönen için üç gün boyunca yemek komşular tarafından getirilir (Kalafat, 2009b: 39). Bayburt'ta da ölü evi için komşular üç gün süresince yemek getirirler. Ölenin erkek yakınları, yemek verecek komşu tarafından eve çağrılırken ölen kişinin kadın yakınlarına da bu süre zarfında yemek götürülmektedir (Santur, 1991: 109). Sivas'ta ölü için komşular tarafından yapılan yemeğe *ölü canı görmek* denilir (Üçer, 2002: 513).

Yörüklerde ölü için kırkıncı yapılan ziyafete *canaşı* denilmektedir (Yalman, 1993, 2: 381).

Gaguzlarda ölünün dokuzuncu, yirminci ve kırkıncı gününde bir sofraya hazırlanır. Bu sofrada koliva [suda pişmiş şekerli buğday], ekme ve şarap bulunur (Güngör-Argunşah, 1991: 35).

Karakalpak Türklerinde ölünün ardından birinci, ikinci ve üçüncü günlerinde *tamah* [yemek] yapılır. Bazen bu yemek pratiği yedinci güne kadar devam eder. Ayrı olarak kırkıncı ve yüzüncü gününde de yemek verilir (Kalafat, 2002: 74).

Çalışma alanımız olan Bahar bölgesinde ise ölünün üçü, yedisi, kırkı ve yıl dönümü bulunmaktadır. Bu dönemlerde ölü için yemek verilmektedir. Bu yemek genellikle bölge mescitlerinde verilmektedir. Yemek masraflarına, ölenin yakınları da katkıda bulunmaktadırlar. Mescitte uzunca bir sofraya kurulur. Karşılıklı ikişer kişi şeklinde oturulur. Ahund gelip ölü için dua okur, kalanlar için iyi dileklerde bulunur ve öte dünya için öğütler verir. Ardından yemeğe geçilir. Bu yemekte genellikle *abğuşt* [et çorbası] *cüce* [tavuk kebabı] veya *kebab* [pilav-kebab] olmaktadır. Bölgede durumu iyi olanlar bu günlerin her birinde yemek vermekteyken durumu el vermeyenler ya üçü ya yedisi ya da kırkında verir. İkinci olarak ise yıl dönümünde vermektedir.

O gece şam ya ölünün naharında merduma nahar ya şam vererler. Gazası da düğüydü ya huruşdu, tavukdu. Kadimde abğuşt vererdiler. Elanda yazıdan gelen cüce istiyin getirerler, kebab istiyin getirerler. Şam ya nahar verenden sonra yeddinci gece, kırkinci gece ve ilde dobare vererler (KK.34).

Kadim zaman defn eyleyenden sonra giderdiler mescide naharda oturardılar akşama ceng. Şeşpare [altmış parça] Kur'an ohurdular. Kadimde üç gün hayır vererdiler. Üç gün şam vererdiler. Üç güne ceng ölünün eyine gidi gel olardı. Üçün geçeside hayır vererdiler. Elan bice gündür, kırkında hayır vererler. Bazıları da yedide verer (KK.41).

Şam vererler. Kadim üç gün idi. Veli elan olupdu iki saat. Heyr [hayır] vermegide bice gece heyrr vererler. Veli avam o eyde bir, iki gün kalır (KK.64).

Iğdır'daki Azeri Türkleri, Nevruz Bayramı'ndan önce *ölüler bayramı* yapmaktadırlar. Diğer bayramların diriler için olduğunu, ilk önce ölülerin bayramını kutladıklarını belirtirler (Balıkçı, 2002: 59).

Anadolu'nun bazı bölgelerinde ve Alevi-Bektaşî geleneğinde de bulunan ölen kişiden sonra gelen ilk bayrama *kara bayram* denilmektedir. Bayramlarda ilk olarak mezarlık ziyaretine gidilir. Kurban Bayramı'nda ve kırkında da bu uygulama devam eder. Mezar ziyareti yapılırken mezarın

üstünde mum veya ateş yakılır, genelde kötü ruhların ateşle birlikte yok olacağına inanılmaktadır (Gaspak, 2016: 116).

Bir kişinin ölümünden sonra gelen ilk bayramın *kara bayram* olarak adlandırılmasının sadece Bahar bölgesinde değil İran bölgesinin neredeyse tamamında da olduğu kaynak kişilerce belirtilmektedir. Yas sahipleri kendilerinden aziz bir insanı kaybettiklerinde eve dönerler ve *kara bayram* için hazırlanırlar (Gözcü, 2018: 136).

3.3.4. Ruhla İlgili İnanmalar

Ölen kişinin bir *ata* ya dönüştürülmesi, bireyin bir arketipik kategoriyle kaynaştırılmasına tekabül etmektedir. Birçok gelenekte sıradan ölülerin ruhları artık *bellek* sahibi değildirler yani tarihsel bireysellik denilebilecek şeyi yitirmişlerdir, ölülerin hayaletlere vb. dönüşmesi bir anlamda atanın kişisel olmayan arketipiyle yeniden özdeşleşmelerini ifade etmektedir (Eliade, 1994: 57). Kolektif şuur, sıradan olmayan insanlarda (bu önemli bir şahsiyet, kahraman vb. olabilir) ortaya çıkarttığı bu arketipik ata sembolüne, korkuyla karışık bir saygı duymuştur.⁶⁰ Fakat ölen kişinin ruhu ile ilgili inanmalar beraberinde getirdiği pratiklerle sıradan bir insanın *ata* ya dönüştürülmesine de saygı duyulmasına yol açmıştır. Bu saygının temelinde de elbette korku yatmaktadır.

Ölenin her zaman için geri gelebileceği ve geride bıraktıklarına zarar verebileceği korkusu birtakım pratiklerin oluşmasına ve yorumlanmasına yol açmıştır. Ölüden korkulan yerlerde, ölü'nün gömüldüğü veya bırakıldığı yerden hemen kaçılır. Bazı durumlarda ölenin geri gelmemesi için kemikleri kırılır, gömüldüğü yer taşlarla çevrilir, ceset sıkıca bağlanır. Bazı yerlerde ölü'nün geri döndüğünde evini bulamaması için ölü kullanılan kapıdan değil arka kapıdan çıkarılır. Aynı düşünceden hareketle dul kadın yüzünü boyar, peçe takar ve böylece kocasının geri döndüğünde kendisini tanımayacağına inanır (Örnek, 1971a: 115-116).

⁶⁰ Bunu sıradan insanlardan olmayan veli tipiyle örneklendirelim. Mehmet Kaplan, menakıbnamelerde bir veli soyundan gelmenin veli olmak için yeterli olmadığını belirtmektedir (Kaplan, 2004: 120). Daha iyi örneklendirmek gerekirse halk, yaşadığı olaylar ve tarihi birikimi sonucu veli olarak kategorize ettiği tiplere hem buldukları dönemde hem de hayatta olmadıkları dönemlerde her zaman için saygı duymuştur. Bu tiplere yapılacak herhangi bir saygısızlığın cezasının kötü sonuçlar doğuracağına inanılmıştır. Bu durum atalar kültürüyle ilişkilidir.

Çuvaşlarda, ölünün geri gelebileceğinden korkulması nedeniyle cenazeye katılanlar ölüyü evden ayakları önde ve farklı yerlerden çıkartırlar. Tabut taşıma sırasında kapı yanında tabut sallanır ve üç kez kapı pervazına tabutun ucu dokundurulur. Dokundurulurken *çocukları korkutma, akrabalarını ve tanıdıklarını korkutma, evine de kötülük dileme* sözleri söylenir (Arık, 2012: 102-103).

Urenhalardan birisinde misafir bulunan biri öldüğünde ölü kapıdan çıkarılır. Bir demet ot ile vurup *nen varsa al! bize bırakma, beraber götür* denilir. Misafir olmayanları yani kendi ölülerini ise kapıdan çıkarmazlar. Bunun nedeni ölünün fenalık yapmak için geri dönerken kapıyı bulamaması içindir (İnan, 2017: 176).

Romanya Tatarlarında, ölen kişinin evinde yedi gece mum yakılır. Kırım Türklerinde ölünün ruhu, yıkıldığı yerde kırk gün, evinde ise yedi gün dolaştığı inancı bulunmaktadır. Ölenin ruhu evine gelerek bacasına konar ve kapıların eşiğine gelerek yakınlarından dua ve yağ kokusu bekler. Bu nedenle geceleri Kur'an okunarak yağda hamur kızartılır (Kalafat-Güngör, 2011: 104).

Özbekistan'da, ölümler her cuma ailelerin yanına gelir. Eve gelen ölümler, ailelerin kendisi için ne hayır işlediğini görmek isterler. Hayır işlendiği takdirde mutlu olarak dönecekleri inancı bulunmaktadır. Yine bir inanca göre ölenin ruhu evine gelerek kendisi için yapılan aştan yer (Muratoğlu-Kalafat-Türkeröğlü, 1966: 53-54).

Bahar ilinde ölünün ruhu, kırkıncı gününe kadar her perşembeden perşembeye veya cumadan cumaya evine gelir inancı bulunmaktadır. Bu nedenle perşembe ve cuma günleri güzel yemekler yapılır. Evine gelen ölü, güzel yemekler yapıldığını gördüğünde sevineceğine inanılır. Evine geldiğinde geride bıraktıklarının iyi olup olmadığını gözler. Her hafta gelebilmesi için amelinin iyi olması gerektiğine inanılır.

Ruh vahiyeti var, perşembeden perşembeye ruh gelir. O ruh gece gelse yuhunda gören, senin ruhuneng onun ruhu rağbete tapar (KK.3).

Ruhu narahat olan na rahat gider. Şad olan şad gider. Gerek cuma gecesi ya abğuşt koyan ya düğü koyan, o vahit yahşi gider. Helva da pişererdiler. Evde yahşi yemek olsa o da yahşi olar (KK.58).

Ölen nefer ta şeb-i pençşembeye ceng kabirde durar. Şeb-i pençşembe itikattır ki icaze alar, gelir öz eyine. Geler arvadını, uşağını bunları bakar ki bunlar nemeyleler? Hoş haldılar ya hoş hal değiller. Bunların hamını mulagat eyler bed [ve] gene gider. Bazı neferin emeli vardı, bu icazeyi her hafta tapardı. Veli eger emeli salih yok idi tapmazdı (KK.32).

Kırk güne ceng geceler gelir öve ki göre övde gaza koyuplar. Gaza koydular hoşnut eder, iyi kohu çeker gider. Kırk gün ki geçti ölü de öz övüden üzünü örter gider. Onun için cuma aşkamından cuma aşkamına hem övden iyi kohu çıkartan hem gidiyin torpah üssüne. Torpah üssüne de gittin, sağ terafa üç parmak açan daşa koyan Fatiha veren, onlar pencerediler. Ordan seni gaşeng görer (KK.15).

Bahar'ın Lalecin ilçesinde katıldığımız cenaze töreninde ölen kişi defnedilip üzerine toprak atıldıktan sonra orada bulunanlar toplu bir şekilde mezar toprağına üç parmakla dokundular. Dokunanlar, arkadaki insanlarla yer değiştirerek aynı işlemin tekrarlanmasını sağladılar. Gerek araştırma sırasında incelediğimiz mezarlıklarda gerekse de perşembe günü yapılan kabir ziyaretlerinde insanların sağ elinin üç parmağıyla mezar taşlarına dokunduğunu gözlemledik. Üç parmak pratiğı, ölüye gelindiğinin haber verilmesi olarak açıklanmaktadır. Üç parmakla dokunulduğunda ölen kişi uykudan uyandırılır. Bu üç parmak aynı zamanda bir pencere görevi gördüğü inancı bulunmaktadır. Ölen kişiye bu parmaklar pencere gözükerek bu pencereden kendisini ziyaret edenleri görebilmektedir. Ölüye saygılı davranılmasına da çok dikkat edilir. Saygılı davranılmadığı zaman bir insanın öleceğı inancı bulunmaktadır. Kaynak kişilerin üç parmak pratiğıyle ilgili aktardıkları bilgiler şöyledir:

Menim hemsaihim rahmete getmişti. Ben gettim oğlunun kabri üssüne, Kulam Rıza Rehimi kabri üssüne Fatiha verdim. Getmedim nenesi kabri üssüne. Gece geldi yuhuma didi niye geldin durdun Hak kabısınna gelmedin benim kapıma. Ayrı bir gün geldi yuhuma. Didi

bu sefer geldin kabrim üssüne elini mezar daşımın sağ tarafına üç parmak koy, men seni görüm (KK.19).

Onu yuhudan koz eder. Men gelmişem biler. Manisi ki o kabır meyyitin eyidir. Eynin kapısını çalırak diyerek ki biz kapı dalındayık (KK.46).

Bahar'da var olan bir inanç da ölen kişinin çocukları toy eylememişse yıkandığı sırada gözlerini açar. Dünyadan gözü açık gittiğine inanılır.

Bir nefer rahmete giden de uşağı eger toy eylememiş olsa gözünü açar. Men gettim anamın ölüsü üstüne. Gardaşlar yığıldık gördüm gözünü açtı. Dünyasından tok olmamışmış, toy eylememişmiş, intizarı varmış. Dünyasından tok olmayan aslen [asla] gözünü yummaz (KK.33).

Ölüye gerek çok ihtiram eyleyen. Ayak üstüne durmayan. İhtiram eylemesen irak olsun bir nefer beyinden geder. Dalını uzatmayın (KK.39).

3.3.5. Yas, Yas Hamamı ve Yasdan Çıkma

Toplumsal, ekonomik, biyolojik ve duygusal yönden bağlı bulunduğumuz bir insanın kaybından duyduğumuz acı insancıl bir tepkidir. Yas, toplum tarafından bizim için *önemli* olan insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içerisinde ifade etmektir. Yas pratikleri bu pratiğe bağlı işlemler, kaçınmalar acı çekenin belli etme, belirli bir zaman yeni durumuna alıştıırma, acısını azaltma ve giderek bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir (Örnek, 1977: 222).

Kars ilinde ölen kişinin ardından yakınları, ağlayarak dövünürler ve üstlerini yırtarlar. Ağlama esnasında yüzünü yırtarlarda bulunur. Van'da yas süresi, üç günden yedi güne kadar sürebilmektedir. Yas tutanları yastan çıkarmak için köyün ileri gelenleri bir yemek düzenler. Yemekle birlikte ters giyilen elbiseler düzeltilir, kara yazmalar çıkartılır, tıraş olmayanlar tıraş olur. Bu pratiğe, *yas kaldırma* denilmektedir. Siverek'te yas rengi olarak kara giyinir. Üç günün sonunda kara kıyafetler çıkartılıp renkli kıyafetler giyilir. Erzincan'da, yas bitirmek için yasin yedinci günü, yas evinin kadınları *yas hamamına* çağrılır (Kalafat, 2005: 216-217).

Ahlat'ta, yas üç gün sürmektedir. Taziye ise üç ay sürer. Ahlat'ta yüz yırtılmaz (Kalafat, 2009c: 51).

Bayburt'ta yas süresince eğlence yapılmaz, radyo veya televizyon açılmaz, erkekler yas süresince tıraş olmaz. Yas bitiminde erkekler sakallarını tıraş eder (Santur, 1991: 110).

Sivas'ta, ölünün on beşinci günü *yas hamamı* düzenlenir. Kadınlar yas hamamına giderek ölü günü gibi ağlarlar. Hamama gidildiğinde acı kahve, yıkanma işleminden sonra ise şekerli kahve verilir (Üçer, 2002: 513).

Yörüklerde, ölünün kırkinci günü *kırk yası* olarak adlandırılmaktadır. Kırk yası gününde kırk defa Yasin suresi okunur (Erdem Nas, 2015: 30).

Samsun'da, *is'ad* olarak adlandırılan bir pratik vardır. Ölünün yakınları ağlama sırasında birbirlerini hırpalarlar (Kalafat, 2011: 101).

Pazarcık yöresi Alevilerinde, yörede ölen kimse için yas tutma süresi kadınlar ve erkekler arasında değişiklik arz eder. Erkeklerin yastan çıkma süreleri bir hafta, on günle sınırlı olurken kadınlarda bu süre kırk gündür. Erkeklerin yastan çıkmaları, yakın dostların araya girmeleriyle olur akabinde de dışarıdan getirttikleri bir berbere yaslı erkeklerin sakallarını tıraş ettirerek onların yastan çıkmaları sağlanır. Kadınların yastan çıkmaları da yine yakın çevreden olan kadınların teşvikiyle olur. Bu teşvik, yaslı evin kadınlarının bir aydan daha fazla süredir giymiş oldukları siyah elbiselerinin yerine değişik renkte elbiselerin giydirilmesi şeklinde olmaktadır. Ayrıca baslarına kına yakarlar ve böylece kadınların yastan çıkmaları temin edilmiş olur (Karaoğlan, 2003: 43).

Sarısaltık ocağına bağlı Alevilerde, *yas tutma* süresi genellikle kırk gün sürmektedir. Yas süresinin uzaması veya kısalmasında veyahut yasin niteliğinde, ölenin yaş durumu ile toplumsal saygınlığı belirleyici olmaktadır. Yas süresince ölü yakınlarının birtakım uyması gereken kurallar bulunmaktadır ki bunlar: eğlenmemek, süslü ve renkli elbiseler giymemek, [erkekler için] tıraş olmamak, [haber programları hariç] ve cinsel ilişkide bulunmamak vb. gibi kaçınmalardır. Ölünün yakınları, genellikle yasin ilk üç günü siyah elbiseler giyerler. Kadınlar kırk gün boyunca siyah tülbent de taktıkları olmaktadır (Keskin, 2003: 124).

Erzurum’da, yas süresi üç günden bir yıla kadar sürebilmektedir. Kadınlar, erkeklerden daha uzun süre yas tutmaktadır (Sezen, 1993: 111).

Çuvaşlarda, yas için *sas kilarni* denilmektedir. Yas tutma ya ölünün akrabalarınca yapılmaktadır ya da profesyonel ağıtçı kadınlar tarafından yapılmaktadır (Arık, 2012: 106).

Çin kaynaklarında, Türkler için yas dönemlerinde elbiselerin ters giydikleri ve ölen kişinin atının kuyruğunu kestikleri ifadeleri geçmektedir (Kapusuzoğlu, 2015: 511).

Gök Türklerden, Osmanlı’ya kadar gelen bir gelenek olan ağlama, derin ıstırapların hafifletilmesinde yardımcı oluyordu (Sümer, 1972: 4141).

Türkmenistan’da, ölenin olduğu bir evde, yakınlarınca düğün hazırlığı bitse bile, ertelenir. Erkekler sakallarını kesmez, kadınlar kara giyinir (Özbay, 2007: 268-269).

Özbekistan’da, yas tutan evin kadınları ilk yıl mavi renkte kıyafetler, ikinci yıl beyaz renkte kıyafetler giyer (Muratoğlu-Kalafat-Türkeröğlu, 1996: 54).

Urçiv-Kalkandelen Türklerinde, yas bir yıl sürmektedir. Bu süre zarfında çalgı çalınmaz (Kalafat, 1994: 44).

Kaşkaylarda, az rastlansa da ölünün ardından *yas zılgıtı* çekilmektedir. İran Karapapaklarda, yas evine gelenler, kelle gend ve kumaş getirirler (Uzun, 2007: 90).

Bahar’da, yas için *eza* adlandırması kullanılmaktadır. Yas tutma günü, yedi gün, kırkı gün veya dört hafta olarak sürmektedir. Bu süre zarfında kadınlar siyah kıyafetlere bürünürken erkekler ise sakal uzatırlar. Erkekleri *dallek* adı verilen kişi tıraş eder. Gömleklerinin yakaları açılır. Kadınlar ise kara kıyafetleri çıkarılıp renkli kıyafetler giydirilir, yas hamamına götürülür. Buna *yasdan çıkmak* denir. Kına yaparlar. Çok eski olmamakla birlikte bazı hamamlarda galyan [nargile] ve çay verilirdi.

Ölen kişinin, çocuk sayısına göre yas tutma sayısı da düşmektedir. Örneğin beş çocuklu birinin yası, otuz beş gün tutulur. Her çocuk için bir gün düşürülür.

Kaynak kişilerin, yas pratiği üzerine aktardıkları bilgiler aşağıdaki gibidir:

Yas hamamına, semevari seher erteden aparardılar, yandırardılar. Galyanı amade eylerdiler. Hamı ezadarları [yas tutanları] davet eylerdiler hamama. Arvadlar gederdiler hamama hamısı başlarına xına koyardılar. Hamamdan çıkandan sonra geler çay içerdiler. Kocalar galyan çekerdiler. Dobare [ikinci kez] gelerdiler eyde nahar yiyerdiler. Kırk günü kırk gün tutmazlar. O fert ki dünyadan gider eger beş dane uşağı var beş gün kem eylerler. Otuz beşinci günü kırk tutarlar böylesi için. Eger yedi tane uşağı var yedi gün kem eylerler. Nece uşağı varsa kem eylerler (KK.15).

Burda kırk gün yas tutarlar. Yedi gün de var, üç günde var. Veli eslen ya kırk gün tutarlar ya dört hafta tutarlar. Eger kırk gün tutmasalar dört hafta tutarlar. Diyerler ölü kırkına ceng gözü yoldadır. Veli vücudu ölmez, tüyü de turnakları da gögerir (KK.5).

Evvel mescid iki gün tutardılar. Elan bice gün tutarlar. Kadim zaman gelerdiler. Köyneklerini açardılar. Dallek gelerdi öve [eve] ölü sahibinin başını kırkardı ezadan çıkmak için. Yakasını da bağlardılar (KK.51).

Hına koymazlar. Arayış eylemezler [makyaj]. Sakal uzatırlar (KK.56).

Kişilerden her kim sakal koysa, kırk ya elli gün, uzak ya yakından konşularından, famillerinden bice dane dallek geler üzlerini kırpar, Veli arvadlarda iki, üç ay bence olar, bir iş görmezler. Televizyon ruşen eylemek fark eylemez. Biz qardaşım için üç il yas sakladık. Eger koca olsa kırk gün içinde tükenir. Veli cevan olsa çok sürer (KK.13).

Kırkıdan sonra helat apararlar kırkı gecesi, hınanı ıslatarlar, parmaklarını vurarlar ezadan çıkarlar. Başlarını kırka ceng kırkmazlar. Elan saklamazlar, kırkarlar. Helat için çadır, hurma, girde aprarlar herkes özüne göre (KK.23).

Çağarardılar nahara ya şama, aparardılar hamama, hamamda hına koyardılar başlarına, ellerine. Gelerdiler naharı yerdiler, gederdiler. Naharda kadim abğuşt vererdiler. Düğü yok idi, kem idi (KK.11).

Yas hamamı var. Familleri, hemsahileri yasadan çıkarar. Araşgaha aparırlar. Hına koyarlar içine, yuyarlar. Buna derler yasadan çıhmak (KK.53).

Ezadan çıkmak için gerek kırk gün ola. Bice tane tayfelerden, yığılar gelir bunları davet eyler konaklığa. Gaza [yemek] vererler şamdan sonra bi dane Selmani getirerler. Başlarından, sakalından kırklarlar (KK.49).

Bir tayfadan biri rahmete getse. O hanevadenin büyüğünün köyneğinin [gömlek] yakasını açardılar üç güne ceng. Aşkam getirerdiler ki mescid hatim olardı, mescitteki kişiler gelerdiler kapıya ki fatiha vereler, gelerdiler o hanevadenin düğmesini bağlardılar. Diyerdiler ki bu ezadardır [yasdadır]. Kişiler sakalını kırkar, arvadlar kara ruserisini [başörtü] çıkarıp rengi ruseri sarardılar başlarına (KK.19).

Sakal koyarlar, kara köynek giyerler kırkına ceng. Kırkında dalek getirerdiler öve, sakalını kırkardılar. Arvadlarında xına koyardılar ellerine ki eza tükene (KK.42).

Irak olsun, benim nenem ölüp, yeddi güne ceng hamama gitmezdim. Yeddi günden sonra konşu, famil gelerdiler, yığılardılar hamama (KK.62).

Evvel mescid iki gün tutardılar. Elan bice gün tutarlar. Kadim zaman gelerdiler. Köyneklerini açardılar. Dallek gelerdi öve ölü sahibinin başını kırkardı ezadan çıkmak için. Yakasını da bağlardılar (KK.34).

Bölgede, düğün yapabilmek için ölü sahibinden izin alınır. Burda biz sakal uzatarak, kara da giyerek kırka ceng. Heç bi yere şadluğa gitmeyik. Biri toy vakti ölende, hemsailer konşular toy eylemek için icaze alır. Veli kırkıdan sonra. Eger tesadüfen biri öldü, eger bilirler biri ölüpdü sabr eylerler (KK.18).

3.3.6. Ağıt ve Meddahlık

Şükrü Elçin ağıtı, insanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telâş ve heyecan anındaki üzüntülerini,

feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler şeklinde tanımlamaktadır. İslamiyet'ten önce *sagu* olarak isimlendirilen ağıt, Azerbaycan'da *ağı*, Kerkük Türklerinde *sazlamağ* ve Türkmençe'de *ağı*, *tavs* ve *tavşa* olarak da adlandırılmaktadır (Elçin, 1981: 290).

Eski Türklerde, üç önemli inanç olan *sığır*, *şölen* ve *yuğ* törenlerinden, yas olarak adlandırılan *yuğ* töreni için *sagu* denilen şiirler söylenmekteydi (Artun, 2008: 52).

Ağıtların ortaya çıkmasının temel sebebi acı ve ayrılıktır. Doğan Kaya, ağıt için *ayrılığın veya üzüntünün doğurduğu ızdırıp nedeniyle ortaya konulan lirik ürünler* ifadelerini kullanmaktadır (Kaya, 2001: 199).

Pertev Naili Boratav, kendine özgü ve bölgeden bölgeye değişik ezgilerle türkülerinde katıldığı *ölüye ağlama* töreni olan ağıtların sadece kadınlar tarafından düzenlendiğini belirtmiştir (Boratav, 2016: 69).

Bu ağlamaklı, ezgili, türkülü lirik ürünler ölen kişinin aile ve yakınları tarafından ortaya konduğu gibi bu işi profesyonel olarak yapan icracılar da bulunmaktadır. Bunlara ise *ağıtçı* denilmektedir.

Karakalpaklarda yas evine *yırcı* gelerek konukları ağlatır (Kalafat, 2002: 75).

Arguvan yöresinde, ölüye ağlama töreni olarak da ifade edilen ağıtı sadece kadınlar okumaktadır. Yöredeki köylerde bu işi genellikle *ağıtçı kadınlar* olarak adlandırılan kadınlar gerçekleştirmektedir. Ağıtların yakıldığı sırada orada bulunan kadınlarda eşlik ederek katılırlar. Ağıt yakma işlemi bazen mevtanın başında bazen mezarının başında *esvap dökme* adı verilen ölünün yaşarken giydiği birkaç parça elbisesi getirilerek yapılır. Ölen kişinin akraba, eş, dost ve yakınlarının dizlerine vurması, saçını sakalını çekiştirip yolması ve feryat ederek ağlaması, duyulan acının gösterilmesi bakımından olağan bir hâldir (Gaspak, 2016: 114).

Prisan bölgesinde gerçekleştirilen Türk cenazelerinde *özel ağıtçılar* yas tutulan evlere giderek ağıtta bulunurlar (Kalafat, 1994: 44).

Denizli'de *özel ağıtçı kadınlar* yas evlerinde bu görevlerini icra ederler (Kalafat, 2011: 100).

Çuvaşlarda ağıtlar, *ölünün güzel bir yere güzellikle gitmesi, ailesini unutmayıp ziyarette bulunması ve koruması* istekleri etrafında icra edilmektedir (Arık, 2012: 106).

Iğdır Caferilerinde mersiyeler İmam Hüseyin odaklı okunur. Eskiden erkek mollalar ağlamaklı bir makam ile Kerbela olaylarını anlatarak bütün cemaati ağlatırdı. Mersiye okutan kişi molla için belli bir miktar ücret verir. Mersiye yaklaşık olarak yarım saat sürmektedir (Kalafat, 2017: 237).

Bahar bölgesinde ise bu işi *meddahlar* yapmaktadır. Meddahlar ağıtlarda insanları mezhebi sözler ve şiirler söyleyerek ağlatmaktadır. Mescitlerde mikrofon eşliğinde Hz. Muhammed'den, Kerbela olaylarından, Hz. Hüseyin, ailesi ve dostlarına yapılanları konu edinirler. Bu meddahlar mezarlıklarda da görevlerini icra ederler. Genellikle kendilerine icra sonrasında bir miktar para verilir.

Bunları gelir meddah ohur. Bundan ayrı famil herkes başarsa olar (KK.1).

Meddahlar Kuran, şiir ohuyarlar hanevadeyi meyyite. Ehli beyte ohuyarlar bi hatır gam, eza için ohuyarlar. Bazıları pul alar bazıları almaz. Kadim ohurdular, elan puldur pul olmasa ohumazlar (KK.45).

Meddahlar, definden hemen sonra mescitlerde, ölü için düzenlenen yemek törenlerinde, anneden, babadan, kardeşten okşamalar [sevme ve özlem duygularının anlatıldığı şiirler] ve Hz. Hüseyin'den ise mersiyeler⁶¹ okuyarak, mescittekileri ağlatır.

Lalecin merkezde Menüçer Cazebe adlı bir meddahtan derlediğimiz anne ve baba için söylenen okşama ile Hz. Hüseyin için söylenen bir mersiye örneği:

Nene övün çirahıdır

Balaların dayağıdır

Hürmet edin nenelere

Beş on günün konağıdır

Kızıl gülü dererem

⁶¹ Önemli kahramanlar, şahsiyetler için icra edilen mersiyelerde; faziletleri, cenklerinden belirli safhaları, düşmanla nerede ve nasıl mücadele ettikleri, nasıl öldükleri, bütün bir millet, hatta tabiat için ne kadar önemli olduğu anlatılır (Köprülü, 2012: 119).

*Kabrin üstün sererem
Cuma aşkımı olanda
Mezarına gelerem*

*Bu Hüseyin kimdi ki⁶² alem dedi Lebbeyk Hüseyin
Halk olup Hz. Âdem dedi Lebbeyk Hüseyin
Düzdüler bir safı zer alemi⁶³ külli beşeri
Enbiyanın hamısı başta Ulu'l azmleri [İslam peygamberleri]
Kerbela metreh olur gördüler çohtur heteri [riski]
Tağı hatem minel Âdem [bütün insanlar] dedi Lebbeyk Hüseyin (KK.68).*

3.3.7. Mezarlık ve Mezar Taşı Simgeleri

Eski Türklerde kurganlar iki kısımdan oluşmaktaydı. İlki toprağın üstünde ikincisi ise toprağın altında kalmaktadır. Toprak altında kalan ve çeşitli kısımlara ayrılan bu mezara *mezar odası*, *ölü odası*, *ceset odası* gibi adlandırmalar verilmektedir (bk. Çoruhlu, 2012: 157-177). Soylulara hazırlanan kurganların uzunlukları beş ile elli metre arası, yükseklikleri ise üç ile on metre arasında değişmekteydi (Alyılmaz, 2012: 180).

Bahar'da, mezar uzunluğu yaklaşık olarak iki metreye kadar yüksekliği bir buçuk metreye kadar olabilmektedir.

Mezar takriben iki metre olar. Kalınlığı atmış cm, irtifası bir metre hurda olar (KK.8).

Bahar bölgesinde, mezarlar her perşembe günü ziyaret edilir. Bu ziyaretler sırasında mezar taşları sulanmaktadır. Mezara üç parmakla dokunulur ve ölüye gelindiği haberi verilmek istenir. Burada mezar sahipleri birbirlerine başsağlığı diler ve tatlı türünde yiyecekler dağıtılır. Bazı mezarların üstünde ayna, buğday ve özellikle de Nevruz dönemlerinde *heft-sin*⁶⁴ olarak adlandırılan ev sofrasının içinde bulunan *sincid* [iğde], *sir* [sarımsak], *sumak*, *sirke sib* [elma], *sebze* ve *semenu*⁶⁵ [tahıldan yapılan bir çeşit

⁶² Ölen çocuklar içinde, Hz. Hüseyin için söylenen mersiyeler atfedilebilmektedir. Yeni gelin öldüğünde ise Hz. Zehra'dan okumaktadırlar.

⁶³ Zer alemi, insanoğlunun evren yaratılmadan önce bulunduğu alem.

⁶⁴ Adları *sin* harfiyle başlayan bu yedi nesne, yaşam ve bereketi sembol etmektedir (Behrâmi, 2016: 58).

⁶⁵ Türk halk kültüründe *yaşam otu* olarak bilinmektedir. Cenaze törenlerinde de misafirlere dağıtılır. Temelde yeniden diriliş inancını ortaya koymaktadır. Semenu demeti

tatlı]'dan semenu ve sebzenin de koyulduğu görülmektedir. Hatta bazı mezarlıklar üzerinde, nevruz gününe denk gelmesi münasebetiyle *heftsinde* kurulan sofrasının tamamı konulabilmektedir.

Bölgedeki kaynak kişilerin mezarlıklar için dikilen ağaçlar hakkında aktardıkları bilgiler şu şekildedir:

Halk geldiği vahit yayda, kabristanlıkta eziyet çekmiye, kölge ola, yahşi kohar. Kölge olardı, halk giderdi oturardı bu kölgede (KK.18).

Ölen her bir merdum için ağaç dikerik. Veli bunu şehirdar eker, merdumun özü evvelden ekmez (KK.59).

Ölünün kırkinci gününe yakın perşembe de mezar taşı yaptırılmaktadır. Ölen kişi evlenmemiş genç bir kız ise mezar taşı yaptırılana kadar kırmızı bir duvak örtülür. Ayrıca ölen kişinin mezar taşı yapılana kadar siyah bir çarşaf ile mezar örtülür. Siyah çarşaf, ölenin daha kırkının çıkmadığı anlamına gelmektedir.

Saha çalışmamıza konu olan Bahar ilinin ve bu ile bağlı (Lalecin, Salihabad ve Merkezî) ilçelerinde bulunan yetmiş üzerinde köyün altmış beşini gezerek mezarlıklar hakkında inceleme yapma fırsatı bulduk.

Mezar taşlarındaki simgeler hakkında bilgi vermeden önce bölgedeki mezarlıklar hakkında genel izlenimlerimiz şöyledir:

Bahar'da, mezarlıklar *eski* ve *yeni* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnceleme fırsatı bulduğumuz hemen hemen bütün mezarlıklarda cenaze kılma yerleri bulunmaktadır. Namazın kılınması için bir alan ayrılmış olup üstü demir paravanla örtülmüştür. Bazı mezarlıkların içindeyse gasilhaneler bulunmaktadır ve cenaze yıkama işlemleri burada yapılmaktadır. Bazı köylerde eski ve yeni mezar taşları birbirine karışmışken özellikle ilçe merkezlerinde bulunan mezarlıklarda eski ve yeni mezarlar birbirinden ayrıdır. Mezarlıklar perşembeden perşembeye ziyaret edilmektedir. Ziyaret sırasında mezar taşları yıkanır ve bakımları yapılır. Yeni mezar taşlarında ölen kişinin resimleri de bulunmaktadır. Yeni mezar taşlarının rengi siyahtır. Bölgede bulunan birçok imamzade, seyyid ve şehit türbeleri genellikle yeşil bezlerle örtülür. Özellikle şehit mezar taşlarında gül simgesi bulunmaktadır.

bir kaba konularak ıslatılan buğdayların yeşermesiyle. Etrafına süsleme amaçlı kırmızı kurdeleyeler bağlanır. Toprağın yeşermesinin sembolüdür (Yılmaz, 2015: 103).

İnceleme yaptığımız köylerde bazı mezarlıklar köy içindeyken bazıları köyün dışındadır. Fakat köyün dışındaki mezarlıklar köyden çok uzak olmamaktadır. Her mezarlıkta bir seyyid veya şehit mezarı bulunmaktadır.

Dikkatimizi çeken bir husus da Bahar mezarlıklarında Osmanlı askerlerinin mezar kalıntılarının bulunmasıdır. Mezar taşlarının çalınmış veya kırılarak dağılmış olduğunu kaynak kişiler belirtmektedir. Bu mezarlıklardaki Osmanlı askerleri, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın cephelelerinden olan İran cephesinde, İngiliz ve Ruslarla çarpışmaları sırasında şehit düşmüşlerdir.

İngiltere Savunma Bakanlığı kayıtlarına göre Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ve İran arasındaki ulaşım yollarına bakıldığında, 37. Güzargâh: *Sine-Hemedan* arası, 42. Güzargâh: *Kirmanşah-Kifri* arası [*Harunabad ve Kasr-ı Şirin yoluyla*]. Bu güzargâhdaki *Harunabad köyü Hemedan'ın Bahar ilinin Lalecin ilçesine bağlı bir köydür.* 45. Güzargâh: *Hemedan-Bıstıtun* arası, 48. Güzargâh: *Hemedan-Dizful* arası (Bolat, 2013: 1090-1095) yollarının belirtilmiş olması Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda şehit verdiği askerlerin Hemedan eyaleti Bahar ili mezarlıklarında bulunmasını açıklar mahiyettedir.

Savaş, Osmanlı'nın Ruslara karşı zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu konuda 21 Haziran 1916'da Osmanlı tarafından yapılan resmî tebliğde; İran topraklarındaki Rusların Kasr-ı Şirin'de mağlup olmalarıyla Kirmanşah'a doğru firar ettikleri ifade edilmektedir (bk. Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, 1, 2013: 328).

Hemedan, bilhassa Bahar'daki Osmanlı varlığı hakkında verdiğimiz örneklerden sonra konumuza dönecek olursak incelediğimiz mezarlıklarda birtakım semboller bulunmaktadır.

Erkek mezarlarında tespit edilen semboller, *tek taraflı aşağı yöne bakan dişli tarak, tesbih, nar⁶⁶, ayna, mühür, tüfek, at, şamdan [çıraklık], çeşitli*

⁶⁶ Cennet meyvesi olarak kabul edilen nar, İslam öncesi Hint kültüründe hastaları sağlıklarına kavuşturması nedeniyle dinî bir nitelik kazanmıştır. İslam kültürüne de bu anlayıştan geldiği öngörülebilir (Çal, 2015: 321). Ayrıca düğünlerde damadın saç olarak nar atması, erkek çocuk isteğini sembolize ettiğinden narın erkek mezar taşlarında yer almasını açıklar niteliktedir.

çiçek desenler'dir. Bir mezar taşında ise vazo içinde bir çiçeğin⁶⁷ yanında *galyan [nargile]* simgesi bulunmaktadır.

Kadın mezarlarında ise *dış yöne doğru çift taraflı dişli tarak, küpe, yüzük, şamdan [cıraklık], makas, ayna, bileklik, ibrik, mühür, çeşitli çiçek desenleri, kirkit⁶⁸, kirkit halı tarağı* simgeleri tespit edilmiştir.

Bahar'da mezar taşı yazıları, eski mezar taşları incelendiğinde çoğunlukla Farsça ve Arapçadır. Türkçe yazılı eski mezar taşı tespitinde bulunamadık. Fakat bazı yeni mezar taşlarında özellikle Güney Azerbaycan'ın ünlü şairi Şehriyar'dan şiirler yazılmaktadır. Yazılan bu şiirlerin çoğu ölen kişiden sonra ailesinin isteğiyle yazılsa da ölmenden önce vasiyet edenlerde bulunmaktadır.

Bölgede tespit edebildiğimiz Türkçe yazılı bazı mezar taşlarında yazılanlar şöyledir:

*Azıyım doymadım senden,
Ne tez menden doyub gitdin.
Garibem ben bu dünyade,
Meni ağlar koyub gitdin.*

*Bahar ömrün hazan oldu,
Açılmaz güllerin soldı,
Anan ölsün, sana noldı,
Böyle gizlin göçüb gitdin (Lalecin merkez mezarlık)*

*Sana diyim şiraz dağı
Sineme çekdirdin dağı*

*Bir o yandan
Bir bu yandan*

Dadaş benden sual etme

⁶⁷ Çiçeklik vazo, özellikle 18-20. yüzyıllardaki Osmanlı mezar taşlarında çeşitlenmiş ve yaygınlaşmıştır (Çal, 2015: 319).

⁶⁸ Dokumada, atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ağaçtan yapılmış dişli araç (TDK, Türkçe Sözlük, 2011: 1447).

Telfoniye gerah etme

Menim hâlim perişandı

Elem yatıb belim sinib

Davudum bikefen galdı

Balam lay lay balam lay lay

Sağ yanında anan galsın

Balam lay lay balam lay lay

Sol yanında atan galsın

Balam lay lay balam lay lay (Lalecin merkez mezarlık)

Feleğin dad elinden

Olmadım şad elinden

Yaman yerde yihıldım

Tutmadı yad elimden (Lalecin ilçesi Maran köyü)

Ulduzlara bah ne güzel parlıyır

Ahmed can

Sensiz gecelerimiz ulduzsuz

Gönlerimiz ışısızdır

Üreğimiz istisızdır (Merkezî ilçesi Zağ köyü).

3.3.8. Devir / Iskat İşlemleri

Ölen kişinin sağlığında biriktirip sakladığı veya ölümünden sonra ailesi tarafından verilen paraya *devir* denir (Dede, 1978: 117). Iskat ise bu ölen kişinin sağlığında kılamadığı veya kazâ edemediği namaz borcunu ve tutamadığı oruç borcunu boynundan düşürmek için ödenen *fidye* 'dir.

Kırgızlarda, her cenazeden sonra *iskat* işlemi yapılmaktadır. Iskat işlemine Kırgızlarda *dooran düşür* denilmektedir. Dooran, definden önce yapılmaktadır (Erdem, 2000: 234). Ölen erkekse yaşından on iki, ölen

kadınsa yaşından dokuz yaş eksitilerek devir okunmaya başlanır (Jumabaev, 2006: 67).

Batı Trakya'da, cenazeden önce yedi veya dokuz kişi imamın etrafında aldım verdim der ve elden ele paralar toplanır. Devirde, ölen kişiye ölüm anından itibaren kim hizmette bulunmuşsa ona hak parası ayrılır (Moumin, 2009: 86-87).

Deli Orman Türklerinde, kefarete; ölen için okunacak olan Kur'an karşılığı, devir; ölenin dünyada kalan bütün haklarının karşılığı olarak dağıtılmaktadır (Kaderli, 2004: 390).

Bahar'da da ölen kişinin kılınmayan namazı ve tutulmayan oruç borçlarının düşmesi için para verilir ya ailesinden ya da yakınlarından birisine borçlarını söyleyerek bunlar için birine para vermesini veya yerine getirmesini vasiyet etmektedir.

Eğer meyyitin namazı ya orucu kalmış olsa tutmamış olsa böylesi için pul vererler (KK.11).

Vesiyet Eyler meyyit, mesela benim için dört il, beş il namaz kıl, oruç tut, pul verin ya zekâtım verin der. Bu vasiyeti oğluna eder veli oğlu yoksa vasiyeti etmek istediğine eder. Biz buna vesiyetname deriz (KK.32).

SONUÇ

Bu çalışmada Güney Azerbaycan'ın Hemedan eyaleti Bahar ili ve ilçelerinden derlediğimiz malzemelerle bölge Türklerinin geçiş dönemleri konusu ele alınmıştır.

Türk yurdu Güney Azerbaycan, Türk nüfusu haricinde içerisinde bulundurduğu Lor, Lek, Fars ve Kürt kimliğiyle birbirinden çeşitli âdet ve gelenekleri barındırmaktadır. Öyle ki Anadolu'da da olduğu gibi bir köyde bulunan gelenek diğer bir köyde bulunmayabilir. Hemedan eyaleti özelinde Bahar iliyse nispeten bu kimliklerden sıyrılarak Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı şehirlerden biridir.

Tarihi olayların, ekonomik nedenlerin ve özellikle de teknolojik gelişmelerin âdet ve gelenekleri değişime uğratmasında Bahar bölgesi de etkilenmiştir. Öyle ki geleneklerin bazıları yok olmaya yüz tutmuş bazıları olduğu gibi devam edebilmiş bazılarıysa dönemin şartlarına göre değişikliğe uğramıştır.

Doğum öncesi geleneklerinden kısırlığı gidermede ocağı kör veya kör ocağ adlandırması devam etmektedir. Çocuksuzluğa tıbbi çareler içinse artık mamaların [ebelerin] olmayışı ve tıbbi imkânların artması sebebiyle gelenek değişikliğe uğrayarak hastanelere gidilmektedir. Dinsel ve büyüsel çarelerden büyüsel çarelerde gerçekleştirilen pratikler geleneksel yönlerini korumakta ve tüm bölgelerde olmasa da bazı bölgelerde devamlılığını sürdürmektedir. Dinsel çarelerse son derece kuvvetli bir şekilde varlığını sürdürmekte dua yazmaya gidilmekte, kurban kesilmekte, sofraya kurulmakta, nezir edilmekte ve de bölge imamzadeleri sıklıkla ziyaret edilmektedir. Çocuksuzluğa halk hekimliği kapsamında çareler aranırken çeşitli buğulara veya tütsülere oturulması ve rahime çeşitli nesnelere konulması şehir bölgelerinde artık rastlanılması mümkün olmayan bir pratik olsa da bazı kırsal bölgelerde son çare olarak denenmektedir.

Hastalık olarak görülen gebelik sürecinde bölgede gebelikten korunma veya gebeliği sonlandırma adına gerçekleştirilen pratiklerden özellikle safran tozu, genegene otu gibi birtakım otların içilmesi geçerliliğini hâlen korumaktadır.

Çocuğun yaşaması için gerçekleştirilen pratiklere özellikle bimaristanların [hastanelerin] olması münasebetiyle çok sık rastlanılmamaktadır. Fakat kaynak kişilerin bu konuda aktardığı bilgilerden hareketle bu pratiklerin yakın zamana kadar gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Kelime aslı aş yerme olan fakat zamanla değişikliğe uğrayarak hamile kadının canın yiyecek türünde şeyler çekmesi anlamına gelen aşerme, bölgedeki adıyla yerikleme pratikleri güncelliğini korumaktadır. Bu pratiklerde özellikle tavşan etinin yenilmemesi Anadolu ve muhtelif Türk bölgelerinden farklı olarak Şii inancından ötürüdür. Fakat istisnai durumlarda ki bu durum genellikle çocuksuzluğun yaşandığı durumdur, yenmesi dikkat çekicidir. Ay ve gün tutulduğunda hamile kadının elini karnına götürmesi sonucu çocuğun o bölgesinde leke çıkacağı inancı da hâlen kuvvetlidir.

Çocuğun cinsiyetinin fiziksel görünümünden hareketle, rüyalardan hareketle davranışlardan ve fal yoluyla belirlenmesinde uygulanan pratikler kırsal bölgede de merkez bölgelerde de kuvvetlidir. Fakat merkez bölgelerde bu pratikler daha çok 40 yaş ve üzerinde geçerliliğini korumaktadır.

Doğum sırası geleneklerinden doğum olayı artık mamaların olmaması nedeniyle değişikliğe uğrayarak hastanelerde gerçekleşmektedir. Ayrıca artık mama kontrolünde bir doğum odasının olmayışı doğum odası için uygulanan pratikleri geçersiz kılmış ve yok olmasına sebep olmuştur. Fakat doğan çocuğun birtakım farklılıklarla doğması yani perdesiyle doğması veya altı parmaklı doğması çocuğun da farklı olduğunu düşündürmekte ve inanç varlığını sürdürmektedir.

Doğumun kolaylaştırılmasında yine tıbbi imkânların çoğalması nedeniyle pratiklerin çoğu yok olmuştur. En dikkat çekici pratikse kırsal bölgelerde seyrek de olsa gerçekleştirilen damlardan yere doğru bakacak şekilde çıkıntılı olan noha [su boruları] altında ağlanarak dua edilmesi inancıdır.

Göbek kesimi pratiği artık hastanelerde gerçekleştirildiğinden dolayı uygulanamamaktadır fakat çocuğun geleceğini etkileyeceği düşüncesiyle bir

yerlere gömülmesi veya atılması yeni evli çiftlerde görülme de inancın gerçekliğine inanan büyükler tarafından tavsiyelerle kimi zaman uygulanabilmektedir.

Doğum sonrası pratikler hastaneden sonra annenin evinde olması sebebiyle doğum öncesine göre varlığını koruyabilmiştir. Nitekim annenin ağrılarını dindirmek için tüklüce adlı otun kaynatılıp içilmesi son derece yaygındır. Anadolu’da rastlanılan höllük toprağı uygulamasına bölgede de rastladık. Fakat bu gelenek de yok olmuştur.

Çocuğun doğumunun kutlanmasına bizzat iştirak olmasak da yeni doğmuş ve hastaneden gelen çocuğa üzerlik yandırılıp kurban kesilmesini gözlemlene fırsatı bulduk. Merkezde gerçekleşmiş olması geleneğin varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Nitekim kaynak kişilerin çoğu da doğumdan sonra göz ayadın’a gidilmesini doğrulamıştır. Fakat annenin başı üstündeki duvara 40 düğümlü pamuk asılması pratiği eskiye nazaran daha seyrekleşmiştir.

Bölgede kadına, lohusalığın ilk 10 gününde zeyisban, 10 günle 40 günlük süresince çilleli arvad denilmesi ve kuymag verilmesi pratiği de devamlılığını korumaktadır. Annenin sütünün kesilmesinde kapı kapı dolaşması ve ilk üç gün sütü pratiği kaynak kişilerin aktardıkları bilgilere göre günümüzde de devam etmektedir.

Bahar’da al karısı ve buna dair birçok hikâye aktarılmaktadır. Fakat en yaşlısından en gencine kadar kaynak kişilerin tamamı artık bu inanca inanmadıklarını ifade etseler de yine 40 yaş ve üzeri kaynak kişilerden derlediğimiz tanımlamalardan hareketle varlığını sürdürdüğünü anlayabilmekteyiz. Nitekim al karısından korunmak ve kırk basması, kırklama için ele aldığımız pratikler hâlen fazlasıyla gerçekleştirilmektedir. Buna ek olarak hem sulu hem susuz kırklama pratiklerini tespit edebildik.

İlk diş, ilk tırnak ve ilk saçla ilgili inanmalardan daha çok diş ve saçla ilgili pratiklerin devamlılığının söz konusu olduğundan bahsedebiliriz. İlk tırnağa dair pratiklerse yok olmaya yüz tutmaktadır. Bölgede kısmen değişikliğe uğramış veya değişmiş bir inanma da zayıf kalan, konuşamayan ve yürüyemeyen çocuklarla ilgili uygulanan pratiklerdir.

Sözlü kültürün yaygın olması ve hâlen kuvvetli olması nedeniyle laylaylar bölgede çok yaygındır fakat çoğu kaynak kişilerinin gerek utanmalarından gerekse de unutmalarından dolayı derleme de en zorlandığımız kısmı oluşturmuştur.

Çocuğun müjdelenme haberi mamanın olmaması sebebiyle değişikliğe uğramış ve hastanede ilk öğrenen kişi tarafından verilmeye başlanmıştır. Ad koyma geleneğinde Şii etkisi fazlasıyla hissedilmekte bunun yanında sözlü geleneğin de etkisiyle halk hikâyelerinden etkilenecek de koyulmaktadır.

Sünnet geleneğinin dinin de etkisiyle devam ettiğini gözlemledik fakat kirvelik geleneğine rastlamadık. Dallek veya selmani adı verilen ve yakın zamana kadar diş çekmeden, saç tıraşına kadar birçok işi yapan kişilerin sünnet işlemini de gerçekleştirdiğini öğrendik fakat özellikle toplumdaki iş bölünmelerinden dolayı bu gelenekte değişikliğe uğrayarak doktorlar tarafından yapılmaktadır.

Bölgede görücülük haricinde yedi evlenme biçimi tespit ettik. Bu evlenme biçimlerinden göbek kesme ve kan be kan evlilikleri gerek eğitim seviyesinin artması ve ekonomik sorunlar nedeniyle çocukların büyümesinin beklenmesi gerekse anlaşmazlıkların farklı yollarla halledilmesi nedeniyle gerçekleştirilmeme noktasına gelmiştir. En dikkat çekici evlenme biçimi ise Merfeç alma ve dişleme geleneğidir. Yine bu gelenekte yok olmuştur.

Evlilik yaşı gelmiş gencin bunu belli etmek için yaptığı davranışlar, evlilik pratiği sürdükçe devam edeceğinden dolayı sadece değişikliğe uğrayabilir. Nitekim bölgede de gençler bir 10, 20 yıl öncesine göre evlenme çağına geldiklerini daha farklı ifade etmektedirler.

Evlenme başlığında ele aldığımız kısmet açma pratikleriyse devamlılığını kuvvetli bir şekilde sürdürmektedir. Buna binaen bölgede bu konuda dikkat çekici moncuk çıkartma, şövşenbelik ve şal salmak adında üç kısmet açma pratiği tespit ettik.

Görücülük geleneğinin devam etmesi nedeniyle buna bağlı pratiklerde varlığını korumaktadır. Kızın istenmesinde bir aksakallının olması, gend sindirme gibi pratikler aynen devam etmektedir. Bunun yanında nişan sırasında annenin yüzüğünü gelin adayına geçici süreyle takması ancak artık iki yüzük alınması gibi bazı uygulamalar da değişikliğe uğramıştır.

Bölgede yok olmuş bir pratik de carçi pratiğidir. Şimdilerde muhtelif Türk bölgelerinde varlığını devam ettirse de Bahar'da davetiye, telefon gibi haberleşme yöntemlerinin artmasıyla yok olmuştur. Ancak düğünden önce yığnak gecesi ve hına bendan gecesi yani kına gecesi hâlen kuvvetlice varlığını sürdürmektedir. Bir düğünün varlığına dair çörek dağıtma uygulamasıysa eski zamanlarda davetiye amacıyla da yapılmaktayken şimdilerde hem amacı değişmiş hem de aşbezhanelerden yemek siparişinin yaygınlaşması nedeniyle kısmi yerlerde dağıtılmaktadır.

Kürekenin ve gelinin hazırlanmasındaki birçok pratik de değişikliğe uğramıştır. Özellikle hamam geleneğinin yavaş yavaş yok olmaya başlaması da bunda etkilidir. Küreken ve gelinin hamamdan çıktığı sırada getirilen yiyecekler zamanla değişmiştir. Küreken normal şartlarda libasını hamam da giyerken bazı bölgelerde hamamdan sonra dışarda giymektedir.

Nikâh türü olarak mut'a ve kebin kesme bulunmaktadır. Mut'aya kırsal kesimlerde çok rastlanılmamaktadır. Bölge Türkleri aile bağlılığından dolayı mut'ayı tercih etmemektedir. Bu nedenle nikâh türünde kebin kesme daha çok yaygındır. Ayrıca bazı bölgelerde kebin kesildikten sonra düğün yapılmadan da kız ve erkek aynı evde yaşayabilmektedir.

Düğünleri şenlendiren ve Türkçenin varlığını sürdürmesinde son derece önemli olan âşıklar ve âşıklık geleneği yok olmaya başlamıştır. Dolayısıyla bölgedeki bazı düğünlerde hâlen âşıklar çağırılmaktayken bazı düğünlerde org çalan ekipler çağırılmaktadır. Bir başka husussa Türk bölgelerinde gerçekleştirilen düğünlerde Kürtçe müziklerinde çalınmasıdır. Önceleri bu durumun olmadığı kaynak kişilerce belirtilmektedir.

Gerdege dair birçok pratik de değişikliğe uğramıştır. Bu konuda değişikliğe uğramış en dikkat çekici olanıysa eskiden kızın, kız çıkmaması durumunda ata ters bindirilerek kız erkek çıktı toy batıl oldu denilerek baba evine gönderilmesidir. Bir başka belirgin değişiklikse kürekenin gerdekten önce damda gerçekleştirdiği pratiklerdir. Bu pratikler öncesine göre değişikliğe uğradığı gibi bölgeden bölgeye göre de farklılıklar sergilemektedir.

Ölümü düşündüren ön belirtiler ölüm olayının devamlılığı münasebetiyle yok olmak yerine değişerek artmaktadır. Bahar'da da ölümü

düşündüren belirtiler fazlasıyla bulunmakta ve devam etmektedir. Buna binaen kaçınmalardaysa en dikkat çekici pratik mavi boncuktur. Ölüm tabirinin kullanılmamasıysa çok yayındır. Hatta daha çok hayvanlar, bitkiler veya nesnelere için kullanılan beyinden gitti tabiri her ne kadar insanlar için kullanılmadığı ifade edilse de bir insanın ölümü içinde söylenebilmektedir.

Ölümün anlaşılması uygulamaları da ölümün ne zaman ve nasıl geleceğinin belli olmamasından dolayı değişiklik gösterebilmektedir. Bu konu da ecel vaktinin gelmesi olarak tabir ettiğimiz ölümlerdeyse kişinin ölüm sırasında yapılan işlemler ve öldüğünü anlama pratiklerinde ilgili hastane yetkililerince tespit edilmesi gibi küçük değişiklikler gözlenmiştir.

Ölüm olayının duyurulmasında ölüm kartları-davetiyeleri, duvarlara vurulan ilamiyeler [ilanların] ve bazı bölgelerde sala verilmesi pratikleri hâlen canlılığını sürdürmektedir. Burada da düğün geleneğinde olduğu gibi duyurucu rolündeki carçi pratiği yok olmuştur. Ölünün bekletilmesindeyse dehne uygulaması artık mescitlerde bekletilebildiğinden dolayı yapılmamaktadır. Ölünün yıkanması, kefenlenmesi, namazı ve defnedilme pratiklerindeyse dinin etkisi fazlasıyla bulunmaktadır. Yıkama işleminde günümüzde de yediden fazla kişiyi yıkayan tarafından ölünün yıkanmasına dikkat edilmektedir. Ölünün cenaze namazı şehir merkezlerinde daha çok tabut içinde mezarlığa getirilirken kırsal bölgelerde ya da küçük şehirlerde kefene sarılı bir şekilde sedye üzerinde getirilmektedir.

Ölüm sonrası gerçekleştirilen pratikler bölgede hâlen çok yaygın olsa da değişikliğe uğramıştır. Ölünün yası eskiden 40 gün tutulmaktayken zamanla bazılarında yedi güne kadar tutulması yeterli görülmektedir. Ölü için yedisi, kırkı, yıl dönümü gibi günlerin gerçekleştirilmesiyle tamamen aileye bağlıdır.

Bahar'da meddahlık geleneği de çok yaygındır. Öyle ki kartviziti bulunan meddahlarda vardır. Özellikle Türk meddahlar Türkçe mersiyelerde söylemektedir. Fakat bunu daha çok yakın birisinin ölümünde söylemektedirler.

Bölgede altmış beş köyün mezarlıklarını gezerek mezar taşlarını inceleme fırsatı bulduk. Bazı erkek mezarlarında *tek taraflı aşağı yöne bakan dişli tarak, tesbih, nar, ayna, mühür, tüfek, at, şamdan [çıraklık]*,

çeşitli çiçek desenleri ve galyan [nargile], kadın mezarlarında ise dış yöne doğru çift taraflı dişli tarak, küpe, yüzük, şamdan [çıraklık], makas, ayna, bileklik, ibrik, mühür, çeşitli çiçek desenleri, kirkit, kirkit halı tarağı simgelerinin tespitinde bulunduk. Ayrıca bazı Türkçe yazılı mezar taşlarına da rastladık. Bunun üzerine gezdiğimiz köylerde daha eskilere ait Türkçe yazılı mezar taşı tespit edemedik. Eski mezar taşlarındaki yazıların daha çok Arapça günümüze yaklaştıkça Farsça olduğunu gözlemledik. Fakat bazı yeni mezar taşlarındaysa daha çok kişinin ölümünden sonra ailesinin isteğiyle yapılırsa da bölge Türklerinin ünlü şairlerinden Şehriyar gibi isimlerden Türkçe şiirlerin yazıldığını da gözlemledik.

Bölgede yapılan geçiş dönemleri çalışması dinin geleneklere fazlasıyla yansıtıldığı bu törenlerde, Şii mezhebine bağlı olunması ve Türk kimliğine yönelik baskıcı politikalara rağmen Anadolu ve örneklerini verdiğimiz muhtelif Türk bölgeleriyle de büyük benzerlik göstermektedir.

Geneli itibarıyla bu benzerlik doğum geleneklerinde özellikle çocuksuzluğu ortadan kaldırmak üzere gerçekleştirilen pratiklerde olağan bir durum olarak farklılık gösterse de doğum sırası ve doğum sonrası pratikler için hemen hemen aynı olduğunu söyleyebiliriz. Evlenme özellikle ölüm pratiklerindeyse bölgeye has ve din-mezhep faktörü nedeniyle değişiklikler göstermesinin yanında büyük oranda benzerlik sergilemektedir.

Geçiş dönemleri pratiklerini gerçekleştirmede kolektif şuurla hareket edilmesi, toplumların benzer hatta aynı âdet ve gelenekleri sergilemesine yol açmaktadır. Bu âdet ve gelenekler, bir sınır bütünlüğü içinde olunmasa da akraba toplulukları belirlenmesinde bilimsel bir kanıt değeri görebilmektedir. Bu nedenle Bahar'da ele aldığımız geçiş dönemleri, bölgede yaşayan Türklerin âdetlerini, gelenek, göreneklerini ve sosyokültürel yapısını ortaya koymasından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bahar'da bu kapsam ve muhtevada yapılan ilk çalışma olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. İlk çalışma olmasının bulduracağı eksikliklerin yanı sıra Bahar Türklerinin kimlik bilincini diri tutmak, araştırmaya müsait diğer geleneklerini ele almak ve bölgedeki çalışmalara devamlılık kazandırmak için bu çalışmanın sağlayacağı katkı bizi mutlu edecektir.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1962). “Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C.XX, S. 1-2, ss. 1-40.
- Acıpayamlı, O. (1974). *Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Erzurum: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aça, M. (1997). “Türk Destanlarındaki Aşerme (Yerikleme) Motifinin Destan Kahramanları Üzerindeki Etkisi ve Hayvan Ata (Ecdat) İnancıyla Olan Bağlantısı”, *Milli Folklor* S. 34. ss. 78-81.
- Aça, M. (1999). “Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu)”, *Milli Folklor*. S. 43, ss. 24-33.
- Aça, M. (2001). “Türk Halk Kültüründeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: Tuzlama”, *Milli Folklor*. ss. 93-100.
- Açık, F. (2004). “Özbekistan’da Defin ve Taziye Merasimleri” *Milli Folklor*. S.61, ss. 142-148.
- Adkai, P. ve Elr (2003) Hamadan Geography, *Encyclopædia Iranica*, vol. XI/6, fasc. 6, ss. 595-599.
- Ağcalar, A. (2009). *Silifke Halk Kültürü Araştırması*. Yüksek Lisans Tez. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 253312).
- Akalın, Ş.H. (1993). “Üzerlik”, Adana: *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu 20-22 Kasım 1991 Adana, Bildiriler*. ss. 247-260.
- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük*. İstanbul: Beşir Yayınevi.
- Akpınar, M. (2005). “Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri”, *Milli Folklor*. S.68, ss. 127-133.
- Akpınar, T. (1985). “Dünyada ve Türklerde Ağza Alınması Yasak (Tabu) Kelimeler”, *Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1985*. ss. 13-27.
- Aktaş, A. (2015). “Alevilerde Ölüm, Cenaze, Yas İlgili İnanış ve Ritüeller” *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.12: ss.17-66.
- Aktaş, E. (2014). “Hakas Destanlarında Evlilik Kurumu ve Buna Bağlı Bazı Pratikler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. S.38, ss. 7-33.
- Alabdullah, A. (2013). *Halep Türkmenlerinde Ölümle İlgili Gelenekler ve İnanışlar*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gaziantep <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 344335).
- Albayrak, A. (2013). *Türklerin İrani-Yakın Gelecek-*. C.1-2, Ankara: Berikan Yayınevi.

- Albayrak, R. (2006). “Keçiören Caferilerinde Ölüm Âdetleri ve Uygulamaları” *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. ss. 85-93.
- Alimbekov, A. (2001). “Kırgız Cumhuriyeti ve Eğitim Sistemi Hakkında Genel Bilgi”, *Türk Yurdu*, C. XXI, ss. 171.
- Alptekin, A.B. (2011). *Halk Bilimi Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altaylı, S. (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij.
- Altun, I. (2003). *Kocaeli-Kandıra Türkmenlerinde (Manavlar) Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 136913).
- Alyılmaz, C. (2012). “Eski Türklerde Mezar Geleneği”, *Defin. ed. Emine Görsoy Naskali*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi. ss. 179- 188.
- Araz, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 108.
- Arık, D. (2005a). *Azerbaycan Türkerinin Dini Tarihi ve Halk İnançları*. Ankara: Öztepe Matbacılık.
- Arık, D. (2005b). “Kırgızlar'da Kurban Fenomeni” *AÜİFD*. ss. 157- 175.
- Arık, D. (2012). *Hıristiyanlaştırılan Türkler Çuvaşlar*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Arslan Erol, H. (2012). “Eski Türkçede “Ölüm” İçin Kullanılan Sözcükler”, *Defin. ed. Emine Görsoy Naskali*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi. ss. 361-394.
- Artun, E. (1998). “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm”, İstanbul: *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, ss. 9.
- Artun, E. (2008). “Çukurovada Ağıt Söyleme Geleneği” Ankara: *Karadeniz*. C.1, ss.52-78.
- Artun, E. (2014). *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Aslan, M.G. (2011). *Kayseri İli Pınarbaşı İlçesindeki Avşar Köylerinde Türk Halk İnançları*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 290049).
- Ataman, S.Y. (1992). *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atıcı, A. (2018). “Lalecin Bölgesi ve Lalecin Türkleri”, *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yıllığı*. ed. Bülent Bayram. Çanakkale: Paradigma Akademi. ss. 15-28.
- Atnur, G. (2015). “Evlenme İşaretleri” *Aile Yazıları / 8*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. ss. 15-19.

- Aynakulova, G. (2006). “Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri”, *Milli Folklor*. S.72, ss. 95-106.
- Azizpour, M. (2014). *Güney Azerbaycanlı Şair Alırza Nabdel (Hayatı, Sanatı ve Şiirleri)*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 378596).
- Bala, M. (1950). “Hemedan”, *İslam Ansiklopedisi*, C.5/1-6. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Balaman, A.R. (1967). “Ankara Köylerinden Örencikde Meydana Gelen Kültür Değişmesi”, Ankara: *Antropoloji*. S.4, ss.259-238.
- Balaman, A.R. (1983). *Gelenekler Töre ve Törenler*. Betim Yayınları.
- Balıkçı, G. (2001). “Artvin’in Bazı Yörelerinde Doğumla İlgili Âdet ve Uygulamalar”, Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998*. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 314. ss. 36-98.
- Balıkçı, G. (2002). “İğdır Yöresi Azerileri’nde Nevruzla İlgili Âdet ve İnanmalar”, Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1999*. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 325. ss. 53-75.
- Bali, A. (2015). *Mersin Konargöçerlerinin Halk Kültüründe İnanışlar ve Bunlara Bağlı Uygulamaları*. Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 441325).
- Başçetinçelik, A. (1998). *Adana Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 64887).
- Başçetinçelik, A. (2001). “Karaisalı ve Çevresinde Doğum, Evlenme, Ölüm”, *Kuvayı Milliye Şenlikleri Düünden Bugüne Karaisalı 29-30 Mart*. ss. 1-18.
- Başçetinçelik, A. (2009). *Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm*. Adana: Altın Koza Yayınları 50. Ulusoy Ofset.
- Bayatlı, N. Y. (2012). *Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bayraktar, H. (1994). *Türkiye Azerbaycan İlişkileri (1918-1920)*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 30483).
- Bayram, B. (2010). *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (Alplar)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Behrâmî, A. (2016). *İran Bayramları*. çev. Nihat Değirmenci. İstanbul: Demavend Yayınları.

- Biçer, M. (1991), "Eskişehir İlinde Doğumla İlgili Âdet ve İnançlar", Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1991*. Kültür Bakanlığı Halk Kültüründe Araştırma Dairesi Yayınları: 163. ss.1-14.
- Bolat, G. (2013), "İngiltere Savunma Bakanlığı Kayıtlarına göre 1. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ve İran Arasındaki Ulaşım Yolları", *International Journal Of Social Sciene*. Volume.6, Issue.3, ss.1067-1107.
- Boratav, P.N. (2000). *Halk Edebiyatı Dersleri 1*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Boratav, P.N. (2016). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler*. Oyunlar). Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Bozkuş, M. (1999). *Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevilerin İnançları*. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal, Bilimler Enstitüsü, Samsun. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 87233).
- Burhanidinova, S. (2009). *Fergana Türklerinin Doğum, Sünnet, Düğün ve Ölüm Merasimleri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 257726).
- Büyükokutan, A. (2007). "Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinde Ölümle İlgili İnanç ve Pratikler", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXI/Bahar, ss. 63-86.
- Büyükokutan, A. (2005). *Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 221331).
- Caferoğlu, A. (1988). *Türk Kavimleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Cin, F. (2004). *Ceyhan Yörüklerinde Halk Kültürü Araştırmaları*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 145660).
- Çal, H. (2015). "Türklerde Mezar-Mezar Taşları", *Aile Yazuları / 8*. T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı. ss. 295-332.
- Çatal, S. (2009). *Alvar Monografisi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 241697).
- Çatık, S. (2010). *Nazilli Halk İnanları*. Yüksek Lisans Tezi. Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 340166).
- Çelik, H. (1996). "Gaziantep ve Yöresinde Cinsiyet Belirlemek İçin Yapılan Uygulamalar", Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1994*. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 228. ss. 29-34.

- Çelik, A. (2001). "Afganistan'daki Hazara Türkleri ile Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Bir Mukayese Denemesi", Ankara: *Milli Folklor*. C.17, S.50, ss. 9-21.
- Çeribaş, M. (2004). *Kadirli ve Çevre Folklorunda Eski Türk İnançlarının İzleri*. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 145857).
- Çetin E. (2008). "Türkçede Gebelere Ad Verme Yolları", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literatures and History of Turkish or Turkic*. vol. 3, ss. 189-211.
- Çingizoğlu, E. (2002). *Baharlılar*. Bakü: Mütercim.
- Çıblak Coşkun, N. (2004), "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*. S.15, ss.103-125.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2012). "Eski Türklerde "Başka Bir Dünyada Yaşantı Mekânı" Olarak Mezar (Defin) Odası", *Defin. ed. Emine Görsoy Naskali*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi. ss. 157-178.
- Dede, A. (1978). *Batı Trakya Türk Folkloru*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 275.
- Delaney, C. (2017). *Tohum ve Toprak (Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji)*. çev. Selda Somuncuoğlu ve Aksu Bora. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğru, M. (2013). *Türk Halk Anlatmalarında Süt*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 354824).
- Ebadi, G. (2011). İran/Batı Azerbaycan, Karakoyunlu Bölgesi, Karazemin Köyü Monografisi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 308408).
- Elçin, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 365.
- Elçin, Ş. (1988). *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1004.
- Eliade, M. (1994), *Ebedi Dönüş Mitosu*. çev. Ümit Altuğ, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Ercan, A.M. (2002). *Gelibolu Yarımadası'nın Geçiş Dönemi Âdetleri Üzerine Bir İnceleme (Doğum-Düğün-Ölüm)*. Doktora Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 125433).

- Erdem NAS, G. (2015). “Yörük Kültüründe Düğün-Ölüm Âdetleri ve Adlandırmaları (Anamur Örneği)”, *Journal of Turkish Language and Literature*. Volume:1, Issue: 2, ss. 25-32.
- Erdem, M. (2000). *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları*. ASAM Yayınları.
- Erdoğan, Z. (1995). “Ankara Çubuk Kargın Köyü’nde Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar”, Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993*. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 209. ss. 101-106.
- Ergin, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi C.I-II. İnceleme*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 690.
- Ergun, P. (2013). “Türk Kültüründe Ölümle İlgili Bazı Terimler”, *Milli Folklor*. S.100, ss. 134-148.
- Ersoy, R. (2002). “Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller”, *Milli Folklor*. S. 54, ss. 86-101.
- Ertendiğ, N. (1967). “Türkiye’nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Göreneklere ve Törenleri Bölüm I”, *Antropoloji*. No: 4, ss. 27-58.
- Ergun, M. (2014). “Düğün Kavgalarının Mitolojik Kökleri”, *Milli Folklor*. S.101, ss.60-72.
- Eşmeli, İ. (2015). *Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Muğla-Yatağan Örneği)*. Gece Kitaplığı Yayınları.
- Fekrazad, H. (1993). İran Urumiye Şehri-Gölmanhane Köyünün Kültürel ve Sosyal Yapısı ile Gelenekleri. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 26881).
- Gaspak, A. (2016). “Alevilerde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamaların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi (Arguvan Örneği)” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. ss. 107-127.
- Goldstein, K. (1983). *Sahada Folklor Derleme Metotları*, çev. Prof. Dr. Ahmet E. UYSAL. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Gökdemir, İ. (2011). *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevilerde Dini Hayat ve Yaygın Halk İnançları*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 279558).
- Gözcü, N. (2018). “Hemedan Eyaleti Bahar İlinde Yaşayan Caferi Türkleri ve Alevi-Bektaşî Geleneğinin Ölüm İnanç ve Cenaze Erkânı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yıllığı*. ed. Bülent Bayram. Çanakkale: Paradigma Akademi. ss. 117-140.

- Gül, Z. (2003). “Tahtacılar da Töre ve Törenler”, *Halkbilimi Araştırmaları Halk Kültürü, Tarih, Etnoloji, Sosyoloji, Edebiyat 1. Kitap.* e Yayınları. ss.141-182.
- Gülcan, G. (2008). Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme). Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 230987).
- Gün, F. (2016). *Hemedanlı Âşık Heyder ve Hikâye Repertuarı Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 428097).
- Günay, U. (1995). “Ritüeller ve Hıdırellez”, *Milli Folklor Dergisi*. S.26, ss. 2-3.
- Güney Azerbaycan Folkloru I. Kitap (2013). *Tebriz, Yekanat ve Hemedan Arazilerinden Toplanmış Folklor Örnekleri*. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü.
- Güngör, H. ve Argunşah, M. (1991). *Gagauz Türkleri: Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gürbüz, H. (2015). “Düğün”, *Aile Yazıları / 8*. T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı. ss. 45-64.
- Gürbüz, E. (1995). “Diş Hediği Geleneklerinin Ritüel Karakteri ve Fonksiyonları”, *Milli Folklor*. S. 28, ss. 81-83.
- Gürer, Y. (2008). *Kuluncak'ta Yaşayan Alevilerde Dini Hayat ve Yaygın İnanışlar*. Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 220935).
- Hatami Khajeh, B. (2013). *İran'da Yaşayan Halaç Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 344990).
- İnayet, A. (2008). “Divânü Lügati't Türk'te Doğumla İlgili Örf, Adet ve Ritüeller”, Ankara: *Kaşgarlı Mahmud ve Dönemi, 28-30 Mayıs, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Uluslararası II. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*.
- İnan, A. (2017). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: 9. Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jumabaev, M. (2006), *Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 191453).
- Kaderli, Z. (2004). *(Bulgaristan) Türk Sözel Kültüründe Geçiş Törenleri*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 144193).

- Kadirzade, K.İ. (2005). *Âdetler, İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi*. Ankara: Çeviren: Ahmet Doğan, Akçağ Yayınları.
- Kafkasyalı, A. (2002). *İran Türk Edebiyatları Antolojisi I*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kafkasyalı, A. (2009a). *İran Türk Âşıkları ve Milli Kimlik*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kafkasyalı, A. (2009b). *İran Türkleri Âşık Muhitleri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kafkasyalı, A. (2010). *İran Türkleri*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Kalafat, Y. (1996). *Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları*. Ankara: Bayır Bucak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği.
- Kalafat, Y. (1997). “Vatan-İran-Turan Hattı ve Caferi Türklerinde Halk İnançları”. *Türk Dünyası Araştırmaları*. S.108. ss. 41-68.
- Kalafat, Y. (1998). “Anadolu ve İran’da Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları”, Ankara: *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 291.
- Kalafat, Y. (1999a). *Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Kalafat, Y. (1999b). “Türkiye’de Halk İnançları ve Alevilik”, *Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. S.9 ss.15-21.
- Kalafat, Y. (2000). *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Kalafat, Y. (2001). “Sivas Yöresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Aşermek / Yeriklemek”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*. ss. 169–173.
- Kalafat, Y. (2002). *Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları I, Hazara, Karakalpak, Karapapağ, Dağıstan, Nogay, Kabartay, Karaçay, Karay, Ahıska, Bulgar, Gagauz, Başkurt, Çuvaş, Altay, Kazak, Tatar Türkleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalafat, Y. (2005). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Kalafat, Y. (2009a). *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*. Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2009b). *Harezim’den Hakkari’ye Hakkari’den Golan’a Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2009c). *Ahlatsahlar’dan Günümüze Bitlis ve Çevresinde Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Ölüm*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2012). *Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı*. Ankara: Berikan Yayınevi.

- Kalafat, Y. (2016). *Anadolu Türk Mitolojisinden Yapraklar II*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. ve Doğan A. (1995). *Kuzey Irak'ta Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*. Ankara: Ecdâd Yayınları.
- Kalafat, Y. ve Güngör, B. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Türk-Tatar Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalay, A. (2001). "Amasya, İli Alan, Hasanbey, Şarklı, Karamustafapaşa Köylerinde Doğum Uygulaması", Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998*. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 314. ss. 160-170.
- Kaplan, M. (2004). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 – Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kapusuzoğlu, G. (2015). "Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri", *TAD dergisi*, C.34, S.58, ss. 507-522.
- Karaaslan, M. (2010). *Kaşkay Türklerinde Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm*. Doktora Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 257295).
- Karaoğlan, H. (2003). "Pazarcık Yöresi Alevilerinde Ölüm ve Ölü İle İlgili Uygulamalar", *Kahramanmaraş Sütçü İmam İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.2 ss.37-52.
- Karanfil Güldemir, M. (2008). *Boldavin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 226823).
- Karataş, A. (1991). "Vezirköy (Artvin) Doğum Adetleri", Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1991*. Kültür Bakanlığı Halk Kültüründe Araştırma Dairesi Yayınları: 163. ss. 63-70.
- Karataş A. (1995). "Erzurum Narman Çimenli Köyü'nde Doğum Âdetleri", Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993*. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 209. ss. 149-154.
- Karini, G. (2012). *İran-Halhal Yöresi Türklerinin Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 314175).
- Kaya, D. (2001). *Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kayabaşı, O.A. (2008). *Anamur Folkloru*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 218799).

- Kayabaşı, R.G. (2018). “Bahşış Yörüklerinde Evlilik İle İlgili Âdet ve İnanmalar”, *folklor/edebiyat Dergisi*. C.24, S. 95, ss. 67-93.
- Keskin, M. (2003/2). “Sarısaltık Ocağına Bağlı Aleviler ’de Ölüm ile İlgili İnanç ve Ritüeller (Tunceli Karacaköy Örneği)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15, ss.115-130.
- Kırmızı, Ö. (2015). *Erdemli Halk Kültürü Araştırmaları*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 393849).
- Kobotarian, N. (2008). *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 217193).
- Kobotarian, N. (2015). *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 417602).
- Köktan, Y. (2008). *Gilan Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)*. Doktora Tez. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 230788).
- Köprülü, M.F. (2012). *Edebiyat Araştırmaları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köseoğlu, İ. (2009). *Elâzığ Merkeze Bağlı Tadım Köyü Alevilerinin Halk İnanışları ve Bunların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 227504).
- Küçük, M.A. (2015). “Defin Hazırlıkları”, *Aile Yazıları / 8*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. ss. 209-218.
- Maden, A. (1991). “Ölümlerle İlgili Âdet ve İnanmalar”, İstanbul: *Türk Aile Ansiklopedisi* 3. ss. 816-825.
- Mahdian, A. (2010). *İran’ın Bölgesel Politikaları Çerçevesinde Güney Azerbaycan’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 271051).
- Makas, Z. ve Kalafat, Y. (1993). *Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları Azerbaycan-Doğu Anadolu*. Samsun: Eser Ofset.
- Makas, Z. ve Yaşar, K. (2017). *Aras Vadisinde Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Melville, C. (2008). *Jarci*, Encyclopædia Iranica, vol. XIV, farc. 6, ss, 580-581.
- Metin, İ. (2010). *Alevilikte Cenaze Kaldırma*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık.
- Moumin, M. (2009). *Batı Trakya Türk Folkloru Üzerine Bir Araştırma (Doğum-Evlenme-Ölüm)*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 241462).

- Muratoğlu, M. Kalafat, Y. ve Türkeröglü, C. (1996). *Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Halk İnançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Nuredini, M. (2007). *Makedonya'daki Müslümanlarda Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili İnanışlar ve Uygulamalar*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 207881).
- Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, I*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları. Yayın No: 130.
- Öger, A. (2012). “Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri”, *Prof. Dr. Filiz Kılıç Armağanı, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 7, ss. 1679-1694.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Örnek, S.V. (1971a). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Örnek, S.V. (1971b). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnek, S.V. (1977). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Özdamar, F. (2011). *Tebriz'de Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 286599).
- Özdamar, F. (2015). *Tebriz'de Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Özdoğan, F.K. (1995). “Sivas’ın İmranlı İlçesi’nde Evlenme Âdetleri”, Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993*. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 209. ss. 229-254.
- Özbay, E. (2007). *Türkmenistandan Anadoluya Örf Adet ve Halk İnançları*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Polat, K. (2005). *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pehlivan, G. (2011). *Hemedan Bölgesi Bahar Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 280340).
- Pehlivan, A.H. (2013). *Ölüm ve Ötesi Halk İnançları*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

- Ragibova, İ. (2008). *Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Konya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 218797).
- Razzaghi, M. (2018). *Zengan Âşıklık Geleneğini ve Zenganlı Âşık Müslüm*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 218797).
- Saatçi, S. (1984). *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul: Fuzuli Yayınları.
- Sadri, H. (2012). *Doğu Azerbaycan Türklerinde Aile Yapısı ve Özellikleri: Tebriz Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 314980).
- Saeed, Z.A. (2014). *Kerkük Türkmenlerinin Geçiş Törenleri*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 368971).
- Santur, A. (1991), "Bayburt İli, Harmanözü Köyünde Ölüm Âdetleri", Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1991*. Kültür Bakanlığı Halk Kültüründe Araştırma Dairesi Yayınları: 163. ss. 105-110.
- Sardarıma, E. (2016). *Doğu Azerbaycan Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 456870).
- Saygılı, Y. (2015). *Kırşehir Abdallarında Geçiş Ritüelleri*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 381180).
- Selçuk, A. (2008). *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sezen, L. (1993). *Erzurum Şehir Folkloru*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 26547).
- Shamsizadehmaleki, M. (2014). *Urmiye Âşıklık Geleneği ve Âşık Garip Hikâyesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 356473).
- Sohrabiabad, H. (2012). *Hemedan'da (İran) Türk Dönemi Yapılarındaki İnşa, Usta ve Onarım Kitabeleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 314148).
- Soylu, S. (1987). "Türk Folklorunda ve İçel'de Kına ve Kına Yakma", *İçel Kültürü*. S.2, ss.8-9.
- Sökmen, S. (2015). Mutki (Bitlis) "Yöresinde Doğum, Evlenme ve Ölüme İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar", Ankara: *Ankara Üniversitesi-Kazan Belediyesi, III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu C.I.* ss. 367-375.

- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Şişman, B. (202). “Samsun Yöresinde Geçiş Dönemiyle İlgili Yaşanan Halk İnançları”. *Erdem Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi. C.13, S.39, ss. 445-470.
- Taş, H. (1996). “Erzurum’da Doğum ve Çocukla İlgili Eski Âdet ve İnançlar”, Ankara: *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1994*. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 228. ss. 187-214.
- Teke, E. (2005). *Osmaniye’de Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 188089).
- Tezcan, M. (1976). “İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği”, *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. C. IX/1, ss. 415-426.
- Tezcan, M. (1991). *Kültürel Antropoloji*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tezcan, M. (2003). “Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi” *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı*. ss.41-48.
- Tokmak, Y. (2009). *Balıkesir ve Çevresinde Kına Folkloru Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 240559).
- Türkçe Sözlük. (2011). haz. Şükrü Halûk Akalın vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türker, F. ve Koçoğlu Gündoğdu, V. (2016). “Tıva Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)”, *Türkbilig*. ss. 141-154.
- Türkmen, F. ve Türker, F. (2014). “Geleneklerde ve İnançlarda “Demir””, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XIV/1, ss. 1-8.
- Uzun, E. (2007). *İran Türk Folkloru*. Trabzon: Eser Ofset.
- Uyanık, Z. ve Kala, A. (2013/4). “Ardahan Yöresi (Damal) Alevilerinde “Hakk’a Yürüme Erkânı”: Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar”, *Folklor ve Edebiyat Dergisi*. S.19 ss.163-172.
- Üçer, M. (2002). “Beşik-Eşik-Keşik-Sivas’ta Ölümle İlgili İnanışlar Sözlü Gelenekler ve Sivas Mezarlıkları”, *Erdem Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi. C.13, S.39, ss. 507-542

- Yalman (Yalgın), A.R. (1993). *Cenupta Türkmen Oymakları C.I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yaman, M. (1999). *Alevilikte Cenaze Hizmetleri*. İstanbul: Alevi İnancı ve Kültürü Eğitim Dizisi: 2.
- Yardımcı, M. (2011). “Kıbrıs, Anadolu ve Diğer Türk Yurtlarında Ölümle İlgili, İnanış ve Uygulamalar”, *Bilge Seyidoğlu Kitabı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 350-360.
- Yaşar, H. (2008). *Balıkesir ve Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 240558).
- Yeşil, Y. (2014). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum, Evlenme, Ölüm Gelenekleri)*. Ankara: T.C. Eskişehir Valiliği.
- Yılmaz, M. (2015). *Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirasları Envanter Çalışmaları*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi: Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi.
- Yıldız, N. (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 623.
- Yörükân, T. (2013). *Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik Görüş Açısıyla Öğrenme Etkileşme, Sosyalleşme, Kültür ve Kişilik*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Zanjani, H. (2003) *Hamadan Population*, Encyclopædia Iranica, vol. XI/6, fasc. 6, ss. 599-605.
- Mai: Merkez-î Âmâr-ı İnan (İnan İstatistik Kurumu). <https://www.amar.org.ir/> (Erişim Tarihi: 02.10.2018).
- Ezilon: <https://www.ezilon.com/maps/> (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

Kaynak Kişi 1: Hac İsmaili Şerifi, Bahar’ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 83

Kaynak Kişi 2: Heşmet Neimi, Bahar’ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 66

Kaynak Kişi 3: Rıza Rahmani, Bahar’ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 52

Kaynak Kişi 4: Süleyman Melihî, Bahar’ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 75

Kaynak Kişi 5: Nasır Yusufzade Karahanı, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir.

Kaynak Kişi 6: Musa Kamberi, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 58

Kaynak Kişi 7: Muhammed Cevher Vecnani, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 65

Kaynak Kişi 8: Ahmet Tavosi, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 65

Kaynak Kişi 9: Ahmet Şefiği, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 61

Kaynak Kişi 10: Mustafa Kamberi, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 27

Kaynak Kişi 11: Hüseyin Maranlı, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 49

Kaynak Kişi 12: Perinaz Sadeti Çerkhi, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 74

Kaynak Kişi 13: Hamit Rıza Telayi, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 56

Kaynak Kişi 14: Cevher Kadiri, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 62

Kaynak Kişi 15: Ziba Şabani, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 53

Kaynak Kişi 16: Beşir Fezayili, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 66

Kaynak Kişi 17: Uzra Hacıvelihani, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 53

Kaynak Kişi 18: Hamit Muhtari, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 36

Kaynak Kişi 19: Mesdure Sadeti Mahmudali, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 70

Kaynak Kişi 20: Mesume Musili, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 86

Kaynak Kişi 21: Seyyid Müluk Asgeri, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 76

Kaynak Kişi 22: Ferengisi Mürşitli, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 80

Kaynak Kişi 23: Periyi Eyyübi, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 45

Kaynak Kişi 24: Rukiye Hurşidi, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 65

Kaynak Kişi 25: Menice Mustafevi, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 64

Kaynak Kişi 26: Betül Asgeri, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 70

Kaynak Kişi 27: Nasır Hamidullah, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 50

Kaynak Kişi 28: Hamit Celili, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 43

Kaynak Kişi 29: Akefi Mercan, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir.

Kaynak Kişi 30: Mesut Telayi, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir.

Kaynak Kişi 31: Rıza Kulam Baharlı, Bahar'ın Merkezî ilçesinde ikamet etmektedir.

Kaynak Kişi 32: Meryem Sohrabi, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 62

Kaynak Kişi 33: Hadi Eynceferi, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 35

Kaynak Kişi 34: Sayid Eynceferi, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 35

Kaynak Kişi 35: Nasır Halaç, Bahar'ın Lalecin ilçesinin Maran bucağına bağılı Maran köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 47

Kaynak Kişi 36: Şehriyari Muhtari, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 47

Kaynak Kişi 37: Nabadali Halaç, Bahar'ın Lalecin ilçesinin Maran bucağına bağılı Maran köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 60

Kaynak Kişi 38: Seyid Mehti Mosavi, Bahar'ın Lalecin ilçesinin Sofalgiran bucağına bağılı Dinarabad köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 37

Kaynak Kişi 39: Mensure Resuli, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 53

Kaynak Kişi 40: Emir Ali Kamrani Daneş, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 60

Kaynak Kişi 41: Cevat Hüseyin Kulipur, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 52.

Kaynak Kişi 42: Veliyullah Ergevani, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 65

Kaynak Kişi 43: Hoşgöl Efruzi, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 85

Kaynak Kişi 44: Ali Bahşiyari, Bahar'ın Lalecin ilçesinin Sofalgiran bucağına bağılı Tazekend köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 80

Kaynak Kişi 45: Muhammed Ehedi, Bahar'ın Lalecin ilçesinin Sofalgiran bucağına bağılı Tazekend köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 58

Kaynak Kişi 46: Şaban Vocdani, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 70

Kaynak Kişi 47: Seyyid Mehdiyi Mosavi, Bahar'ın Lalecin ilçesinin Maran bucağına bağlı Destcird köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 37

Kaynak Kişi 48: şehriyar Muhtari, Bahar'ın Lalecin ilçesinin Maran bucağına bağlı Maran köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 47

Kaynak Kişi 49: Hemrullah Hemzayi, Bahar'ın Lalecin ilçesinin Maran bucağına bağlı Maran köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 54

Kaynak Kişi 50: Ramazan Behheber, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 66

Kaynak Kişi 51: Hac Asger Küçehani, Bahar'ın Salihabad ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 77

Kaynak Kişi 52: Mehdi Kurbanı, Bahar'ın Merkezî ilçesinin Siminerud bucağına bağlı Zağe köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 44

Kaynak Kişi 53: Asgeri Mehdi, Bahar'ın Merkezî ilçesinin Siminerud bucağına bağlı Zağe köyünde ikamet etmektedir.

Kaynak Kişi 54: Uzra Muhammed, Bahar'ın Merkezî ilçesinin Siminerud bucağına bağlı Zağe köyünde ikamet etmektedir.

Kaynak Kişi 55: Abdulali Muradi, Bahar'ın Salihabad ilçesinin Salihabad bucağına bağlı Bahadırbeg köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 74

Kaynak Kişi 56: Ferhunde Nesiri, Bahar'ın Salihabad ilçesinin Salihabad bucağına bağlı Bahadırbeg köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 61

Kaynak Kişi 57: Boran Rıza Pakizi, Bahar'ın Salihabad ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 65

Kaynak Kişi 58: Eminullah Behmeni, Bahar'ın Salihabad ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 64

Kaynak Kişi 59: Hüseyin Hüseyini, Bahar'ın Salihabad ilçesinin Salihabad bucağına bağlı Bahadırbeg köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 40

Kaynak Kişi 60: Emir Aslani, Bahar'ın Salihabad ilçesinin Salihabad bucağına bağlı Bahadırbeg köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 19

Kaynak Kişi 61: şabanali Dadaşi, Bahar'ın Salihabad ilçesinin Salihabad bucağına bağlı Bahadırbeg köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 57

Kaynak Kişi 62: Muhammed Kulam Aslani, Bahar'ın Salihabad ilçesinin Salihabad bucağına bağlı Bahadırbeg köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 56

Kaynak Kişi 63: Tahir Cebadi, Bahar'ın Merkezî ilçesinin Siminerud bucağına bağlı Zağe köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 85

Kaynak Kişi 64: Sadık Asgeri, Bahar'ın Salihabad ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 43

Kaynak Kişi 65: Ekrem Payidari, Bahar'ın Salihabad ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 76

Kaynak Kişi 66: Asgeri Havari, Bahar'ın Merkezî ilçesinin Siminerud bucağına bağlı Zağe köyünde ikamet etmektedir.

Kaynak Kişi 67: Mensure Mir İsmaili, Bahar'ın Salihabad ilçesinin Salihabad bucağına bağlı Bahadırbeg köyünde ikamet etmektedir. Yaşı: 55

Kaynak Kişi 68: Menüçer Çazeb, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir.

Kaynak Kişi 69: Ahmet Derviş, Bahar'ın Lalecin ilçesinde ikamet etmektedir. Yaşı: 35

EKLER

EK 1: Bahar İli Geçiş Dönemleri İçin Yararlanılan Derleme Soruları

Doğum Öncesi

1. Hamile kalmak isteyen kadına uygulanan pratikler ve inanışlar nelerdir?
2. Çeşitli buğulara oturulur mu? Rahme İlaç uygulanır mı? Doktora, ebeye, hastaneye başvurulur mu? Türbe ziyaretine gidilir mi?
3. Çocuk sahibi olmak istemeyen kadın veya erkek hangi uygulamalara başvurmaktadır?
4. Çocuğu düşürmek için neler yapılır? Bu işi yapanlar var mıdır?
5. Çocuğu olmayan kadına, erkeğe ne isim verilir?
6. Aile içinde böyle bir kadına veya erkeğe bu nedenle nasıl muamele edilir? Toplumda nasıl muamele edilir?
7. Kız çocuğu veya erkek çocuğu istemede uygulanan uygulamalar var mıdır?
8. Karnında çocuk durmayan kadına yapılan uygulama ve inanışlar nelerdir?
9. Bir şeylere bakarak çocuğun ona benzeyeceği düşünülür mü? Güzel olması için neler yapılır?
10. Çocuğun fizik yapısını, huyunu olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecek uygulamalar, kaçınmalar ve inanışlar nelerdir?
11. Doğacak çocuğun cinsiyetini anlamak için yapılan uygulama ve inanışlar nelerdir?
12. Hamileliği ilk kimlere söylenir?
13. Aşermenin yöresel adı nedir? Aşermeye uygulanan pratikler ve kaçınmalar nelerdir?
14. Gebeliğe verilen adlar nelerdir?
15. Gebe kadını adlandırılışında sahip olduğu statüye göre farklılıklar var mıdır?

Örn: Öğretmen – Hamile, Ev Kadını– Gebe

16. Gebe kadının aşermesi durumunda istediği verilmezse ne gibi sonuçları olur?

17. Gebe kadının yapmaktan ve yemekten kaçınması gerekenler nelerdir?

18. Kız çocuğu konusunda, geleneksel kesimin tutumu nasıl ve bölgeden bölgeye farklılık gösteriyor mu? Doğacak çocuğun erkek olması niçin istenir?

19. Çocuğun ve annesinin yatağı nasıldır? (Beşik, Höllük toprağı)

Doğum Sırası

20. Doğum yaptıranlara (ön ebesi, art ebesi, mama gibi) ne ad verilir?

21. Diplomalı (tahsilli) ebe var mıdır? Köy ebesine mi güvenilir diplomalı (tahsilli) ebeye mi? Neden?

22. Doğumu yaptıranlara ne hediye edilir?

23. Doğum odası neresidir? Bu odada doğum için neler bulundurulur?

24. Doğum kaç şekilde yapılır?

25. Kimler doğum odasına alınır, kimler alınmaz?

26. Doğumun hemen ardından anne ve çocuğa neler yapılır?

27. Çocuktan sonra gelen son'a (eş, göbek kordonu) ne ad verilir? Sonun gelmesi güçleşirse ne yapılır?

28. Göbek kordonu nasıl kesilir? Göbeği kesildikten sonra çocuğa ne gibi geleneksel işlemler yapılır? (Yıkama, Tuzlama, Giydirme)

29. Doğum bitince anneye neler yapılır? (Temizleme, Giydirme, Höllük topraklı yatağa yatırma)

30. Doğumu kolaylaştırdığına ve anne ile çocuğa zarar gelmeyeceğine inanılan herhangi bir uygulama var mıdır?

31. Doğum yaparken ölen kadına veya doğumda ölen çocuğa neler yapılır?

Doğum Sonrası

32. Yeni doğum yapmış kadına ne isim verilir?

33. Çocuğun kız mı erkek mi olduğu nasıl sorulur? (Tilki mi, kurt mu? Toplu tüfekli mi, topsuz tüfeksiz mi? Atlı mı, yaya mı?)

34. Doğum sonrası ağrısı olan kadına neler uygulanır? Niçin?

35. Çocuğun doğumu babaya ve aileye kim tarafından müjdelendir? Müjdeciye ne verilir?
36. Çocuğun doğumu nasıl duyurulur?
37. Çocuğu ilk defa kucağına alan kişi ne tür uygulamalar yapar? İlgili inanışlar nelerdir?
38. Çocuk doğduktan sonra ziyarete gidilir mi? Bu süre ne kadardır? Bu ziyaretlere hangi adlar verilir? Ne gibi hediyeler götürülür?
39. Çocuğu yaşamayanlar, bu doğan çocuklarının yaşaması için ne gibi isimler verirler?
40. Doğan çocuklar için kurban kesilir mi, mevlit okutulur mu? Beşik töreni yapılır mı? Kimler davet edilir?
41. Yeni doğan çocuğa ilk defa ne zaman süt verilir?
42. Yeni doğan bebek yıkanır mı? Yıkanırsa doğumdan kaç saat sonra yıkanır? Kaç günde bir yıkanır?
43. Bebek sade su ile mi yıkanır? (Tuz, şeker vs.). Bebek yıkanırken komşular çağrılıp ikram verilir mi?
44. İkiz çocuklar için yapılan bir uygulama var mıdır?
45. Çocuğun göbeği ne yapılır ve neden?
46. Tırnak kesimiyle ilgili inançlar var mıdır? Kız ve erkek çocuğun saçı ilk defa ne zaman kesilir? Kesilen saçlar ne yapılır?
47. Devletin yasayla belirlediği ve kadına doğum sonrası tanıdığı dinlenme süresi ne kadardır?
48. Geleneğin sınırladığı, ön koştugu süre ne kadardır? (Kaç günü yatakta geçer?)
49. Lohusa evine ziyarette neler götürülür ve lohusa şerbeti var mıdır?
50. Doğum sonrası sütü kesilen anne nelere başvurur? Bir şeyler yedirilir mi?
51. Doğum sonrası çocuk vaktinde yürümez ise veya vaktinde konuşmaz ise herhangi bir şey yapılır mı?
52. Kekeme çocuğun dilinin açılması için ne gibi uygulamalar yapılır?
53. Çocuğun dişinin çıkması hususunda inanılan ve uygulanan adetler var mıdır?
54. Çocuğunuza söylediğiniz ninniler (laylaylar) var mıdır?

55. Bebek ve anneye nazar değmesinden nasıl kaçınılır?
56. Öleceği sanılan hastalıklı çocuğa neler yapılılır? Çok ağlayan çocuk nasıl yorumlanılır?
57. Lohusa ve bebeği yalnız bırakmak zorunda kalınırsa ne gibi önlemler alınır?
58. Erkek lohusalığı (taklit) var mıdır?
59. Lohusa ve bebek ilk defa ne zaman sokağa çıkarlar? Bu sokağa çıkışa bir ad verilir mi? (Kırk uçurma vb.) Gidilen yerlerde yapılan uygulamalar ve inanışlar nelerdir?
60. Lohusa ve bebek ziyaretine gelmesi sakıncalı olanlar kimlerdir?
61. Lohusanın sütü olmazsa çocuğa kimler süt verebilir? Lohusanın sütünün kesilmesine veya azalmasına ne sebep olur? Düzelmeye için neler yapılılır?
62. Al basmasının tanımı / tarifi nedir?
63. Al bastığı nasıl anlaşılır / belirtileri var mıdır?
64. Al karısını yakalamak ve etkisiz hale getirmek için başvuru olan yollar nelerdir?
65. Al karısını genellikle kimler sağaltır? Nasıl önlemler alınır?
66. Kötü Ruhlardan korumak için çocuğa kız elbisesi giydirilir mi?
67. Kırk basması nedir? Yöredeki adı nedir?
68. Kırk basmasına uğramamak için başvuru olan yollar nelerdir ve Kırk karışması olursa neler yapılılır? Kullanılan araç-gereç ve malzemeler nelerdir? Anlamları ve özellikleri nedir?
69. Kırklamayı genellikle kimler yapar? Kaç kez yapılılır?
70. Çocuk görmeye ilgili gelenekler nelerdir?
71. Çocuğa hediye alınırken daha önce kendi çocuğuna verilen hediye dikkate alınır mı? Hangi hediyeler götürülür?
72. Çocuğun ilk dişı çıktığında ne tür uygulamalar yapılılır?
73. Diş çıkarması gereken çocuklara diş çıkarmaları için ne gibi işlemler yapılılır? Çocuğun ilk dişı düştüğünde ne gibi işlemler yapılılır?
74. Diş Hediği (Buğdayı) adeti var mıdır?
75. Çocuğun diş çıkardığını ilk gören ne yapar?
76. Köstek kesme işleminin var mıdır?

77. Doğduktan çok kısa süre zaman sonra ölen çocukla ilgili uygulamalar nelerdir?

78. Kız ve erkek çocuklar en çok hangi yaşa kadar birlikte oynarlar?

79. Süt kardeşliği var mıdır?

Ad

1. Çocuğa ne zaman ad verilir? En geç ne zaman konulur?

2. Ad koyarken koyulan adın çocuğun geleceğini etkileyeceğini veya yönlendireceğine inanıyor musunuz / düşünüyor musunuz?

3. Çocuğa genelde kim adını verir? Kim Kulağına adını söyler?

4. Genellikle hangi adlar verilir? Niçin? Ad verme işleminde ne tür uygulamalar yerine getirilir?

5. Ad koyarken çocuğun kulağına ismi söylenip ezan okunur mu?

6. Ad koyulurken herhangi bir tören, mevlit, yemek olur mu (Ad toyu var mıdır)?

7. Çocuğa ad koyulurken doğduğu zamanda ki, ay, mevsim, ziyaret, peygamber yakınları, tarihi ve siyasi kahraman, bitkiler, çocuğun doğduğu yer, toponimi, coğrafi, kozmik gibi etmenler dikkate alınarak ad konulur mu ve örnekleri var mıdır?

8. Bir daha çocuğu olmayanlar son doğan çocuklarına ne gibi isimler verirler?

9. Bir daha çocuk istemeyenler son doğan çocuklarına ne gibi isimler verirler?

10. Çocuğu Al basmasından korumak için (kötü ruhlardan) çocuğa kötü isimler verilir mi?

11. Göbek adı var mı? Varsa neden konulur? Takma ad var mı? Örnekleri var mıdır?

12. Ad verilirken çocuğa ağır geleceği düşünülen adlar var mıdır?

Sünnet

1. Sünnet yapılmadan önce alışveriş yapılır mı? Yapılırsa bunlar nelerdir?

2. Sünnet öncesi yapılması gereken uygulamalar var mıdır?

3. Sünnet töresi nasıl bir anlam ve değer taşımaktadır? Toplum için, din için önemi nedir?
4. Sünnet olmayanlara toplumun bakış açısı nedir? Sünnet olmamışlara verilen adlar nelerdir?
5. Sünnetin başka isimleri var mıdır?
6. Sünnetli doğan çocuklar var mıdır?
7. Toplu sünnet olur mu? Genelde hangi zamanlarda mevsimlerde sünnet olunur?
8. Sünnet yaşı genellikle hangi yaş aralığıdır?
9. Çocuğun yaşının tek veya çift olması gibi tercihler yapılır mı?
10. Sünnet nasıl duyurulur?
11. Sünnet işlemi nerede yapılır?
12. Sünnet için genel bir kıyafet var mıdır?
13. Çocuk gezdirilir mi? Nerelere götürülür?
14. Sünnetçinin başka isimleri var mıdır?
15. Sünnet masrafları aileye mi aittir? Yoksa köy halkınca paylaşılır mı?
16. Sünnet töreni nasıl yapılır? Nerede yapılır? Sünnet töreninde takı uygulaması var mıdır? Hediye ne zaman ne şekilde verilir?
17. Sünnette mevlit okutulur mu? Kurban kesilir mi?
18. Kirvelik var mıdır? Varsa görevleri ve işlemleri nelerdir? (Sünnet öncesi, sırası, sonrası)
19. Kirve nasıl seçilir? Kirve olarak kimler seçilir?
20. Sünnet sonrası kirvenin ailedeki yeri nedir? Kirveye kız verilir mi?
21. Fakir ve öksüz çocukların sünneti nasıl yapılır?

Evlenme

1. Dezmal / Destmal adeti var mıdır?
2. Kız kaçırma olayı hangi hâllerde meydana gelmektedir? Bu olaylar nasıl çözümlenmektedir?
3. Başlık parası var mıdır? Ve kız kaçırma etkili midir?
4. Beşik kertme var mıdır?
5. Berder / Berdel / Bedel evliliği var mıdır?
6. Akraba evliliği var mıdır? Bu konuda halkın inançları nelerdir?

7. Evlilik yaşı / çağı ne zamandır? Belirtileri var mıdır? Kız ve erkek de genel yaş ortalaması nedir?
8. Evlilik yaşı gelmiş kız için neler düşünülür ve neler yapılır? Evlenmemiş kız ve erkeklere ne ad verilir?
9. Çiftler arasında yaş farkına dikkat edilir mi?
10. Erkek veya kız evlilik yaşının geldiğini nasıl belirtir?
11. Evlenmek için belirli ölçütler var mıdır? (Örn: Askerliğini yapmış olmak).
12. Evlenmede sıra gözetimi var mıdır? Abilerden veya ablalardan önce evlenilebilir mi?
13. Yasaların reşit kabul ettiği yaş kaçtır?
14. Evlenilecek adaylar nasıl aranır?
15. Kızı görmeye kimler gider? Orada yapılan uygulamalar nelerdir?
16. Görücülük ile istenecek kız aile daha önceden görmeye gittiğinde hangi özelliklerine ve adetlerine dikkat ederler?
17. Kızı istemeye kimler gider? Aracılar bulunur mu? Hediye olarak neler götürür?
18. Kız istemede neler söylenir? Neler ikram edilir? Kız tarafı cevabı nasıl verir?
19. Kız tarafı görücülerin beğenildiğini / beğenilmediğini nasıl ifade eder?
20. Gelinlik etme var mıdır? Gelin aileye gelinlik yapma sürecinde hangi hareketlerden kaçınır?
21. Söz kesimi var mıdır? Kız ve erkek nasıl davranır?
22. Söz kesimine kimler gider / katılır? Söz kesiminin yöredeki adı nedir?
23. Nişan var mıdır? Hazırlıklar nasıl olur? Gelenekleri nelerdir?
24. Nişan yüzüğünü kim takar?
25. Nişan masraflarını kim karşılar? (Kız tarafı, erkek tarafı)
26. Söz ve nişan nerede yapılır? Kimler davet edilir?
27. Söz ve nişanda hangi eğlenceler yapılır? Neler ikram edilir? Nişan yemeği olur mu?

28. Söz ve nişanlık için belirli bir süre var mıdır? Neye göre ve nasıl belirlenir?
29. Söz ve nişandan sonra nişanlıların birbirlerini görmeleri, konuşmaları nasıl olmaktadır?
30. Başlık, mehir ve ağırlık konusu ne zaman görüşülür?
31. Kız kaçırma durumunda başlık sonradan verilir mi?
32. Çeyiz yazılır mı (defter tutulur mu?)
33. Çeyiz asma, gösterme geleneği var mı? Varsa nerede ve nasıl yapılır?
34. Çeyiz ne zaman gönderilir, kimler götürür?
35. Çeyiz sandığına doğumdan itibaren bir şeyler konulur mu?
36. Kaçarak evlenen kızın çeyizi nasıl olur?
37. Nişan bozulması durumunda aileler neler yapar? Nişanın bozulduğu karşı tarafa nasıl bildirilir? Hediyeler geri verilir mi?
38. Düğüne davet nasıl yapılır? Gelenler hediye olarak ne getirirler?
39. Düğün hazırlıkları nelerdir?
40. Düğünde damadın ve gelinin yapması gereken uygulamalar nelerdir?
41. Kına geleneği var mıdır? Nasıl yapılır? Çeşitleri var mıdır? Sadece kızlar mı yapar? Kına esnasında söylenen ağıtlar veya övgüler nelerdir?
42. Kına, nişan ve düğünde 'takı' var mıdır? Varsa usulleri nelerdir?
43. Gelinin kınasını kim yapar? Bu kişide olması ya da olmaması gereken nitelikler nelerdir?
44. Nişan ve düğünde kadın ve erkekler beraber mi ayrı mı otururlar?
45. Resmî nikah haricinde (dinî nikah / imam nikahı) başka bir nikah türü var mıdır?
46. Dini nikah varsa ne zaman kıyılır? Kimler bulunur?
47. Sağdıç var mıdır? Varsa görevleri nedir? Aranılan nitelikler nelerdir?
48. Yengelik var mıdır? Varsa görevleri nedir? Aranılan nitelikler nelerdir?
49. Karı koca olunan geceye verilen adlar nedir?
50. Gerdeğe girme hazırlıkları nelerdir? Gerdek odası ne zaman ve nasıl düzenlenir?

51. Güveyin odaya sokulması sırasında neler yapılır?
52. Damat çalma / kaçırma adeti var mıdır?
53. Kızın temiz çıkması durumunda bayrak asmak, silah atmak var mıdır? Çarşaf açma var mıdır?
54. Kız temiz çıkmazsa neler olur?
55. Gelin hamamı ve güvey hamamı var mıdır?
56. Evlenmemiş kız ve erkeklerin kısmetlerini açmak için ne gibi uygulamalara başvurulur?
57. Kısmeti bağlı biri yeni evli olanın evinden bir şeyler çalar mı?
58. Düğüne yakın bir zamanda cenaze varsa nasıl hareket edilir?
59. Toprak bastı /Yol bastı var mıdır?
60. Kız ve erkeği birbirine bağlama büyüleri yapılır mı? Yapılırsa hangi işlemlerle bunlardan kurtulmaya çalışılır?
61. Gelin alma nasıl yapılır? Gelin alayı olur mu? Kimlerden oluşur?
62. Gelin evden çıkarılırken neler yapılır? Gelin güveyin evine girerken neler yapılır?
63. Düğünde damat ve geline neler armağan edilir?
64. Düğün alışverişine kimler çıkar ve neler alınır?
65. Düğüne daveti kim yapar?
66. Düğün yemeği olarak neler hazırlanır? Kim yapar?
67. Gelin ve damadın kıyafetleri nasıldır?
68. Düğünde hangi görevliler vardır? Hangi adlarla anılırlar? Görevleri nelerdir?
69. Düğün nasıl başlar? Nasıl biter?
70. (Akrabalık terimleri) Gelin ve damat birbirlerinin yakınlarına nasıl hitap eder?

Ölüm Öncesi

1. Ölünün geri gelebileceği ve zarar verebileceğini düşünüyor musunuz?
2. Ölümü düşündüren ön belirtiler nelerdir? Yahut insan öleceğini daha önceden anlar mı?
3. Yıldız kaymasıyla insanın ölümü arasında bağlantı buluyor musunuz?
4. Hayvanların ötmesi yahut uluması ölümü çağırır mı?

5. Hastada görülen psikolojik ve fizyolojik belirtilerden hareketle bir şeyler anlamak mümkün müdür?

6. Hastanın yüzünden cennetlik veya cehennemlik olduğu anlaşılabilir mi?

7. Ölümün ön belirtilerinden kaçınmak için neler yapılır? Ölümü uzaklaştırmak için halkın aldığı tedbirler, uyguladığı pratikler nelerdir?

Ölüm Sırası

8. Kişinin öleceği anlaşılırsa neler yapılır?

9. Öleceği anlaşılırsa hastanın yanında beklenir mi? Hastanın yanına din görevlisi çağrılır mı?

10. Öleceği anlaşılan bir insana o anda neler söylenir?

11. Öleceği anlaşılan kişinin o anda neler söylenmesi beklenir? / Neler söylettirilir? / Yaptırılır?

12. Su verilir mi? Hastanın vasiyeti tespit edilir mi? Son dileği sorulur mu?

13. Kişi can verirken üstüne bir şey konur mu?

14. Can çekişen kişinin yastığı başının altından alınır mı?

15. Uzun can çekişen kişi ile ilgili inanmalar nelerdir?

16. Hastanın öldüğünü tespit etmek için yapılan işlemler var mıdır?

Ölüm Sonrası

17. Birinin öldüğünü nasıl duyurursunuz? (Ağlama, komşular, özel haberciler, sala vermek, belediye hoparlör, gazete ilanı)

18. Cenaze nasıl gider? (Özel araçla mı? Devlet aracıyla mı?)

19. Ölenin gözleri neden kapatılır? Çenesi neden bağlanır? Baş kibleye neden çevrilir?

20. Ölünün üstüne herhangi bir cisim konur mu? (Makas, demir, vb.)

21. Ölünün odasının penceresi açılır mı? Baş ucunda dualar okunur mu?

22. Ölüm olayının hemen ardından ölünün üstündeki giysiler ne yapılır?

23. Ölü gömülmeye nasıl hazırlanır? (Yıkama, kefenleme, cenaze)

24. Ölü bekletilir mi? Bekletilirse neden?

25. Ölüyü kimler yıkar? Yıkarken neler kullanılır? Nasıl yıkanır? Artan su ne yapılır?
26. Hastanın öldüğü yatağa ad verilir mi?
27. Ölmüş kişiye kullanılan adlandırmalar nelerdir?
28. Öldüğü gece ölüyü kim bekler?
29. Ölü yıkama işi nerde yapılır? (Ücretli midir? Sevabına mıdır?)
30. Ölüyü kaç kişi yıkar? Ellerine ve ayaklarına kına yapılır mı? Kokmaması için bir şeyler sürülür mü?
31. Erkek ve kadın kefenleri nasıldır? Kaç parçadan oluşur? Kumaşın cinsi ve rengi nedir?
32. Erkek ve kadın nasıl kefenlenirler? Kefenden artan ne yapılır?
33. Cenaze namazı nasıl kılınır?
34. Cenaze namazına kimler katılır? Namaz esnasında ölü nerede bulunur?
35. Ölünün taşındığı sandığa ne denir? Farklı isimleri var mıdır? Hangi malzemeden yapılır?
36. Tabut kaç parçadan oluşur? Tabut taşınırken nelere dikkat edilir?
37. Tabutun üzerine herhangi bir giysi koyulur mu? Üzeri örtülür mü? Hangi renkle örtülür? Neden?
38. Ölü kadın veya erkekse tabutun üstüne konulan şey değişir mi? Genç kız veya yeni gelinse neler konulur? Çocuksa neler konulur?
39. Tabutu kaç kişi taşır? Tabut taşınırken kaç adımda bir el değiştirilir?
40. Mezar nasıl kazınır? Mezar ölçüsü nedir? Nasıl belirlenir?
41. Kadınlar cenazeye katılabilir mi?
42. Ölünün ölüm zamanı ile gömülme zamanı nasıldır? Sabah, öğlen veya akşam vakti ölen kimse ne zaman gömülür?
43. Mezara konulurken dua veya başka bir söz söylenir mi? Üzerini kim örter?
44. Ölü sahiplerinin evinde cenaze kalktıktan sonra neler yapılır?
45. Mezarın başında bir süre beklenir başında ışık yakılır mı?
46. Ölenin tutamadığı oruçları ve kılmadığı namazları için fakire fidye yani devir ya da ıskat yapılır mı?

47. Ölüyü hangi günlerde anarsınız? (Kırkıncı, elli ikinci, üçüncü, yedinci ve yılda)
48. Ölü yemeği verilir mi? Neden?
49. Hususi bir ölü yemeği var mıdır? Bölgeden bölgeye farklılık gösterir mi?
50. Komşular tarafından ölü evi için yemek verilir mi? Verilirse neden verilir?
51. Cenaze çıkan evde neler yapılmaz?
52. Ölünün ruhunu memnun etmek için ölü sahipleri neler yaparlar?
53. Yas tutma süresi var mıdır? Varsa bu sürelerin nedeni nedir? Ölenin arkasından ağlamakla ilgili inançlar nelerdir?
54. Yas giyiminin rengi var mıdır? Yas tutanlar nasıl giyinir?
55. Yas süresinde neler yapılır? Neler yapılmaz?
56. Yas sırasında 'yüz yırtma' var mıdır?
57. Yas hamamı var mıdır? Bu hamamda neler yapılır?
58. Yas dan çıkmak için herhangi bir uygulama var mıdır?
59. Önemli günlerde ölenler için neler söylenir? Hangi günlerde ölürse iyi, hangi günlerde ölürse kötü yorumlanır?
60. Başsağlığında ne gibi avutucu / teselli sözler söylenir? Ne zaman başsağlığına gidilir?
61. Başsağlığına gelenlerin ayakkabıları ters çevrilir mi?
62. Destan, ağıt, hikâye anlatılır, söylenir mi? Kimler söyler?
63. Ağıtçı tutulur mu? Ağıtlar nasıl olur? Ağıtlar da ne anlatılır?
64. Mezarlıkların bakımıyla kim ilgilenmektedir? Mezarlık bekçisi var mıdır?
65. Mezarlıklar kent içinde mi kent dışında mı olur?
66. Ölü mezara girdikten sonra inanılanlar nelerdir?
67. Önemli kişilerin gömüldüğü mezarlıklar var mıdır? Varsa isimleri nelerdir ve kimler bulunur?
68. Ölünün mezarına kendisi ile alakalı şeyler koyulur mu?
69. Mezar süslenir, çiçek dikilir mi? Hangi otlar kullanılır? Neden?
70. Kadın ve erkek mezarı arasında fark var mıdır?

71. Mezar taşları nasıldır? Taşlar ölümden ne kadar sonra yapılır ve dikilir? Mesleği, cinsi, yaşı, neden öldüğü yazılır mı veya işaret edilir mi?
72. Mezar ölü sahipleri tarafından ilk defa ne zaman ziyaret edilir?
73. Hangi zamanlar mezar ziyaretleri yapılır?
74. Ölenin arkasından ne gibi hayırlar yapılır?
75. Mezarlıktaki ağaçlara herhangi bir şey asılır, bağlanır mı?
76. Mezarlıktaki ağaçlarla ilgili inançlar nelerdir?

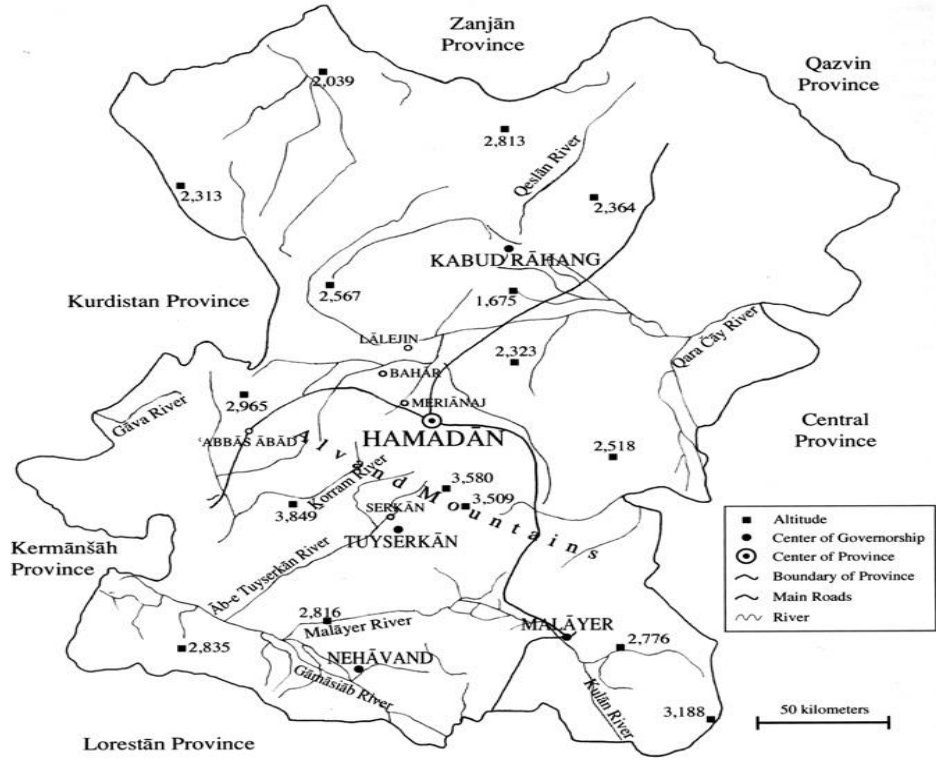
EK 2: Haritalar

Harita 1: İnan haritası (ezilon-maps).

Harita 2: Hemedan Ostanı (eyaleti).

Harita 3: (1994) Atlas-e Milli İran ve (1970) Merkez-î Âmâr-ı İran'a dayanılarak gösterilen Hemedan eyaleti (Adkai-Elr: 2003).

Harita 4: Hemedan eyaletinin bütün illeri ve illere bağlı ilçeleri. Renkli bölüm Bahar ili ve ilçelerini göstermektedir.

EK 3: Fotoğraflar

Resim 1: Bahar'ın Merkezî ilçesine bağlı Zağ köyü, dua yazıcıları. Nurullah Gözcü Arşivi, 10.04.2018.

Resim 2: Yeni doğan çocuğa kesilecek kurbanlık ve üzerlik yandırma. Nurullah Gözcü Arşivi, 27.03.2018.

Resim 3: Doğumu kolaylaştırmada kullanılan küzeler. Nurullah Gözcü Arşivi, 31.03.2018.

Resim 4: Düğün ve ölüm törenlerinin ana yemeği abguşt (et çorbası).
Nurullah Gözcü Arşivi, 22.03.2018.

Resim 5: Cevadi Behzadi'nin toyu. Salihabad ilçesi, Bahadırbeg köyü.
Nurullah Gözcü Arşivi, 22.03.2018.

Resim 6: Sırasıyla, en sağ sağdıç, damat, solduç ve damadın akrabası.
Nurullah Gözcü Arşivi, 22.03.2018.

Resim 7: Toy eğlencesi için getirilen org ekibi. *Nurullah Gözcü Arşivi*, 22.03.2018.

Resim 8: Sayid Eynceferi'nin kebin kesimi ve kebin sırasında kelle gendlerin birbirlerine sürülmesi. *Kaynak Kişi Sayid Eynceferi Arşivi*.

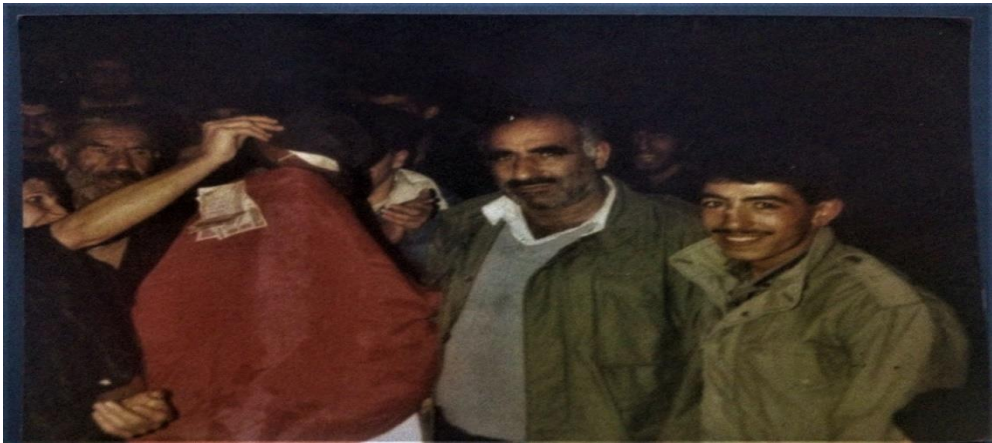
Resim 9: Nişanın resmîyete kavuşturulma pratiği, kelle gend sindirme ve nogul dağıtma. *Kaynak Kişi Sayid Eynceferi Arşivi*.

Resim 10: Kelle gendin keser yardımıyla kırılması. *Kaynak Kişi Sayid Eynceferi Arşivi.*

Resim 11: Pek çok ritüel için kullanılan kelle gendler. *Nurullah Gözcü Arşivi, 09.04.2018.*

Resim 12:. Gelinin başına börk koyulduğu an. *Kaynak Kişi Sayid Eynceferi Arşivi.*

Resim 13: Küreken bezetme. Kaynak Kişi Sayid Eynceferi Arşivi.

Resim 14: Hamam-ı Kale adlı şimdilerde restoran olan eski bir hamamda, bal mumları tarafından küreken tıraşın sergilenmesi. Nurullah Gözcü Arşivi, 21.03.2018.

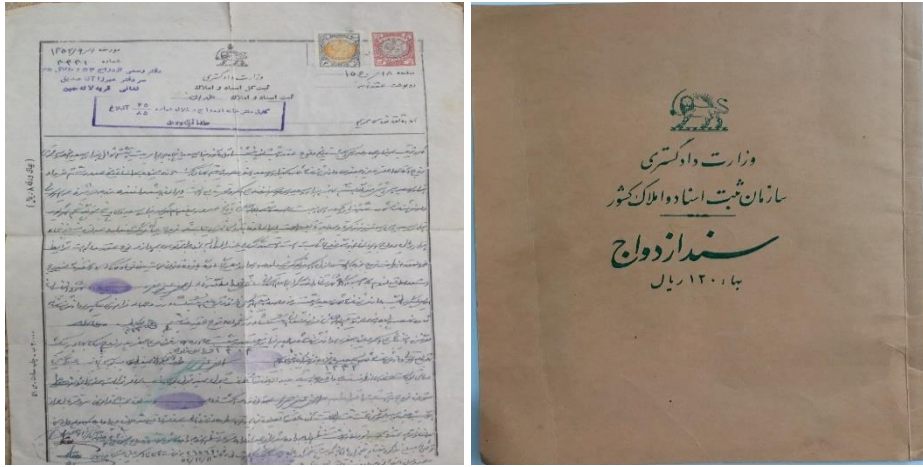
Resim 15: Oğlan evinden, kız evine kına götürülürken. Nurullah Gözcü Arşivi, 08.04.2018.

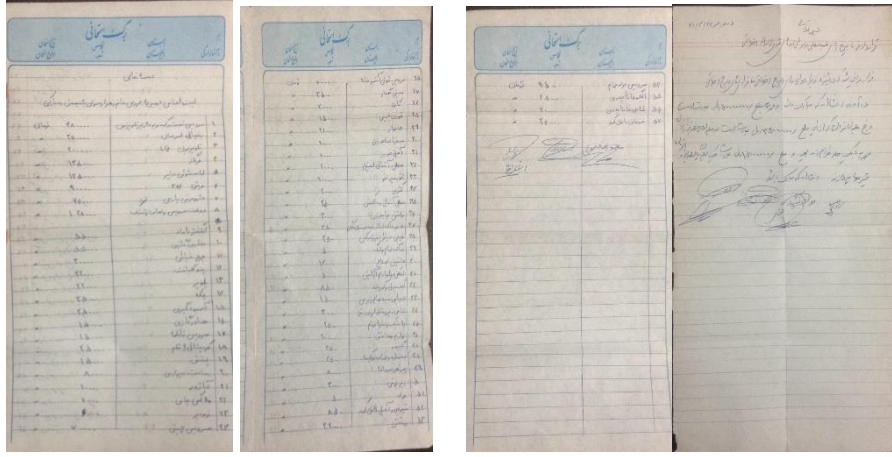
Resim 16: Nazar çıkarmada kullanılan yumurta sindirme. Nurullah Gözcü Arşivi, 28.03.2018.

Resim 17: Eski bir çeyiz sandığı. Nurullah Gözcü Arşivi, 17.03.2018.

Resim 18: İki kebinname örneği. Sağdaki birden fazla sayfadan oluşmaktayken soldaki kebinname tek sayfadır. Nurullah Gözcü Arşivi, 25.03.2018.

Resim 19: Mensure Hanım'ın kızı, Zehra Hanım'ın siyâhe kâğıdı örneği. Açıklamalı hâli çeyiz başlığında bulunmaktadır. *Nurullah Gözcü Arşivi, 25.03.2018.*

Resim 20: Sağdaki kişi, Lalecinli Meryem Sohrabi, bölgede Meryem daire çalan olarak bilinmektedir. Soldaki kişi, kaynak kişilerden Mensure Resuli. *Nurullah Gözcü Arşivi, 27.03.2018.*

Resim 21: Düğün ve ölüm törenleri haricinde de bölgede çok tüketilen kebab. *Nurullah Gözcü Arşivi, 06.04.2018.*

Resim 22: Bölgede gerçekleştirilen çeşitli törenler için kurulan sofra ve karşılıklı oturma örneği. *Nurullah Gözcü Arşivi, 06.04.2018.*

Resim 23: Lalecin merkez mezarlığı, kılınan cenaze namazında en arka safta kadınların da yer aldığı görülmektedir. *Nurullah Gözcü Arşivi, 19.03.2018.*

Resim 24: Bahar'ın hemen hemen her mezarlığında bulunan, cenaze namazı için ayrılan bölüm. *Nurullah Gözcü Arşivi, 19.03.2018.*

Resim 25: Cenazenin defnedilme anı. Nurullah Gözcü Arşivi, 19.03.2018.

Resim 26: Lalecin merkez mezarlığı, cenazenin defnedilmesinden sonra üç parmak ile dokunulması. Nurullah Gözcü Arşivi, 19.03.2018.

Resim 27: Perşembe günü yapılan mezar ziyaretinde, ölene geldiğini haber vermek için üç parmakla dokunan ve mezar taşını yıkayan kişi. *Nurullah Gözcü Arşivi, 29.03.2018.*

Resim 28: Cenaze defni sonrası, başsağlığı için gidilen mescit. *Nurullah Gözcü Arşivi, 19.03.2018.*

Resim 29: Mescitte Hz. Hüseyin'den mersiyeler okuyan meddah. *Nurullah Gözcü Arşivi, 19.03.2018.*

Resim 30: Mezar başında ağıt yakan bir meddah. *Nurullah Gözcü Arşivi, 16.03.2018.*

Resim 31: Bahar mezarlığında bulunan bir mezar için, mezar taşı yapımı. *Nurullah Gözcü Arşivi, 16.03.2018.*

Resim 32: Bahar merkez mezarlığından bir görüntü. *Nurullah Gözcü Arşivi, 16.03.2018.*

Resim 33: Mezar başında kırılan bir çanak. *Nurullah Gözcü Arşivi*, 22.03.2018.

Resim 34: Salihabad ilçesinden, bir ölüm ilanı örneği. *Nurullah Gözcü Arşivi*, 29.03.2018.

Resim 35: Salihabad ilçesinden başka bir ölüm ilanı örneği. *Nurullah Gözcü Arşivi*, 01.04.2018.

Resim 36: Hemedan merkezden, bir ölüm ilanı örneği. *Nurullah Gözcü Arşivi, 20.03.2018.*

Resim 37: Lalecinli meddah Menüçer Cazeb tarafından, merasimlere çağrılması için bastırıldığı kartvizit. *Nurullah Gözcü Arşivi, 19.03.2018.*

Resim 38: Ölüm kartı örnekleri. *Nurullah Gözcü Arşivi, 19.03.2018.*

Resim 39: Dükkanlarda satılan, sırasıyla sünnet, ölüm ve düğün kartı örnekleri. *Nurullah Gözcü Arşivi, 05.04.2018.*

Resim 40: Eski mezarlıklardan bir örnek. *Nurullah Gözcü Arşivi, 09.04.2018.*

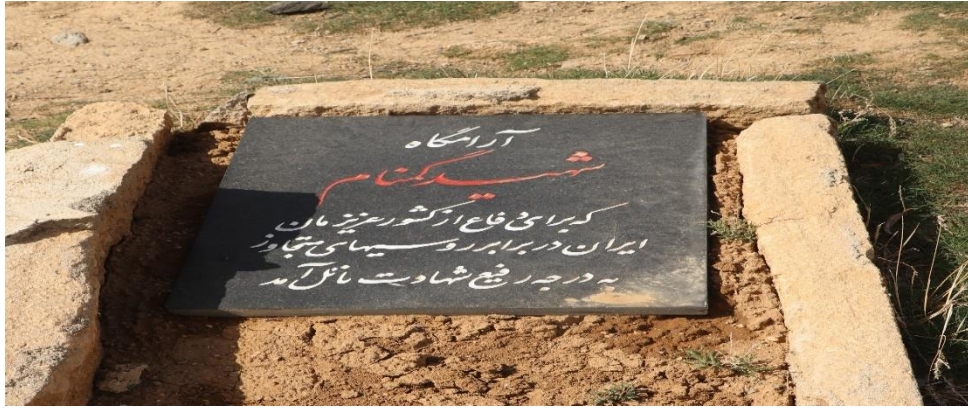
Resim 41: Bir çocuk mezarı örneği. *Nurullah Gözcü Arşivi, 09.04.2018.*

Resim 42: Evlenmeden vefat etmiş bir bayan mezarı. *Nurullah Gözcü Arşivi, 09.04.2018.*

Resim 43: Kırkı dolmadığı için mezar taşı henüz yapılmamış bir mezar. *Nurullah Gözcü Arşivi, 10.04.2018.*

Resim 44: Bölgedeki Osmanlı askeri mezarlarından biri. İsimsiz olması dolayısıyla yapılan yeni mezar taşında, Rus savaşı sırasında şehit olduğu yazmaktadır. *Nurullah Gözcü Arşivi, 10.04.2018.*

Resim 45: Lalecinde bulunan Türkçe yazılı bir mezar taşı (Açıklamalı hâli mezarlık ve mezar taşı simgeleri başlığında bulunmaktadır). *Nurullah Gözcü Arşivi, 17.03.2018.*

Resim 46: Lalecinde bulunan Türkçe yazılı başka bir mezar taşı. *Nurullah Gözcü Arşivi, 17.03.2018.*

Resim 47: Lalecin'e bağlı Maran köyünde, Türkçe yazılı bir mezar taşı. Nurullah Gözcü Arşivi, 17.03.2018.

Resim 48: Merkezî ilçesine bağlı Zağ köyünde, Türkçe yazılı bir mezar taşı. Aynı zamanda Ay Yıldız sembolü bulunmaktadır. Nurullah Gözcü Arşivi, 17.03.2018.

Resim 49: Mezar taşlarındaki semboller. (Örnekler; Merkezî, Lalecin ve Salihabad mezarlıklarından toplanmıştır). Açıklamaları mezarlık ve mezar taşı simgeleri başlığında bulunmaktadır. *Nurullah Gözcü Arşivi, 08.04.2018.*

Resim 50: *Nurullah Gözcü Arşivi, 08.04.2018.*

Resim 51: Nurullah Gözcü Arşivi, 08.04.2018.

Resim 52: Nurullah Gözcü Arşivi, 09.04.2018.

Resim 53: Nurullah Gözcü Arşivi, 09.04.2018.

Resim 54: Nurullah Gözcü Arşivi, 09.04.2018.

Resim 55: Nurullah Gözcü Arşivi, 21.03.2018.

Resim 56: Nurullah Gözcü Arşivi, 21.03.2018.

Resim 57: Nurullah Gözcü Arşivi, 22.03.2018.

Resim 58: Nurullah Gözcü Arşivi, 22.03.2018.

Resim 59: Nurullah Gözcü Arşivi, 22.03.2018.

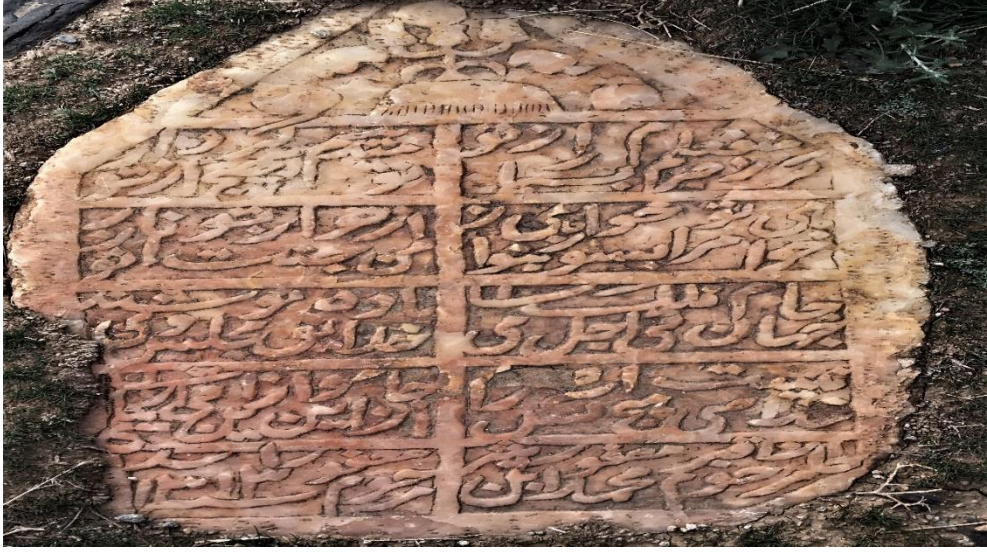
Resim 60: Nurullah Gözcü Arşivi, 02.04.2018.

Resim 61: Nurullah Gözcü Arşivi, 02.04.2018.

Resim 62: Nurullah Gözcü Arşivi, 02.04.2018.

Resim 63: Nurullah Gözcü Arşivi, 02.04.2018.

Resim 64: Nevruz'da kurulan sofralar geleneklerinden heftsin (yedi sin), sofrası ve mezarlık üstündeki örneği. Nurullah Gözcü Arşivi, 14.03.2018.

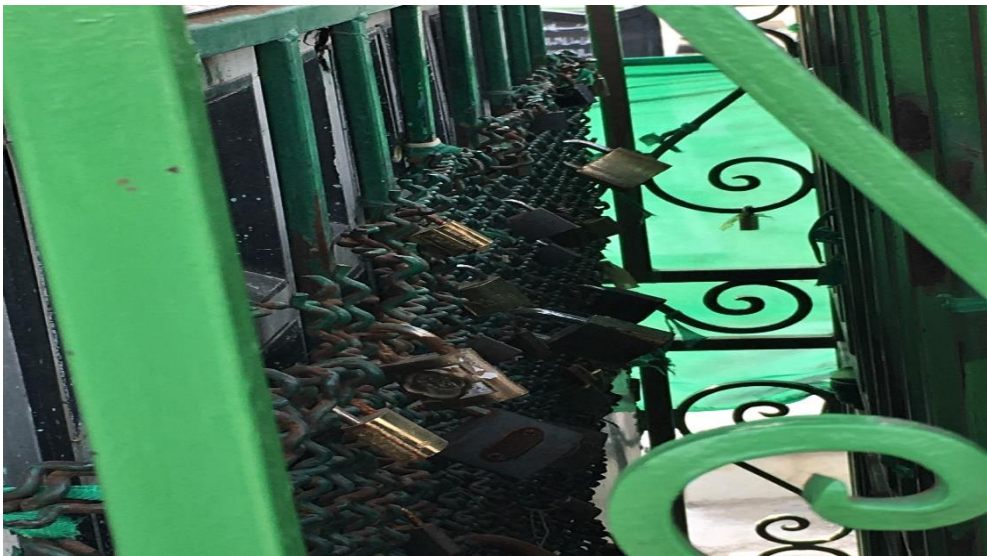
Resim 65: Nurullah Gözcü Arşivi, 21.03.2018.

Resim 66: Bahar merkez mezarlığı, Ayetullah Bahari ve Cafer Asgeri türbeleri. Nurullah Gözcü Arşivi, 16.03.2018.

Resim 67: Ayetullah Bahari türbesinde, duada bulunan bir kadın. Nurullah Gözcü Arşivi, 16.03.2018.

Resim 68: Türbelere niyette bulunmak için gelen kadınların, vurdukları kilitler. Nurullah Gözcü Arşivi, 28.03.2018.

Resim 69: İbrahim ve Halil türbelerinde, niyeti kabul olmuş kişi tarafından kurulan sofrada. *İbrahim Mosevi Kahraman Arşivi.*

Resim 70: Türbe içinde kurulan başka bir sofrada. *İbrahim Mosevi Kahraman Arşivi.*

Resim 71: İbrahim ve Halil İmamzadeleri. *Nurullah Gözcü Arşivi, 21.03.2018.*

Resim 72: 2015 yılındaki ziyaretimizden, Hemedan'daki İbn-i Sina mezarlığından bir fotoğraf. Sol tarafta, Öğr. Gör. Faruk Gün ve ortada Semed Kurbanoğlu. *Nurullah Gözcü Arşivi.*

Resim 73: Bazı kaynak kişiler. *Nurullah Gözcü Arşivi, 07.04.2018.*

Resim 74: *Nurullah Gözcü Arşivi, 30.03.2018.*

Resim 75: Nurullah Gözcü Arşivi, 18.03.2018.

Resim 76: Nurullah Gözcü Arşivi, 25.03.2018.

Resim 77: Nurullah Gözcü Arşivi, 23.03.2018.

Resim 78: Nurullah Gözcü Arşivi, 17.03.2018.

Resim 79: Nurullah Gözcü Arşivi, 06.04.2018.

Resim 80: Son olarak Salihabad'ın Bahadırbeg köyünden bir resim. Nurullah Gözcü Arşivi.